

NEPRAJZI

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

Szerkeszti Hála József, Terbócs Attila közreműködésével

A Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlése (3)

Társaságok, egyesületek, szervezetek (20)

Kutatások (22)

Tudományos rendezvények, konferenciák (36)

Múzeumok, gyűjtemények (58)

Kiállítások (80)

Oktatás (83)

Téka (95)

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések (104)

In memoriam (143)

Mindenféle (150)



HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM

1999/1–4.

E számunk illusztrációit a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának anyagából válogattuk. A fényképtár néprajzi felvételeiről lásd VARGA JUDIT írását a 75–79. oldalakon.

ISSN 0133–8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: KÓSA LÁSZLÓ

Engedélyszám: III/Szl/426/1980.

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Neotipp Nyomdaipari és Kereskedelmi Betéti Társaság

1025 Budapest, Vöröstorony lejtő 5.

Felelős vezető: Dr. Naszályi Gábor

TARTALOM

A Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlése. Budapest, 1999. június 9.	
Jegyzőkönyv	3
A Társaság kitüntetettjei	4
Főtitkári jelentés	10
Pénztárosi jelentés a Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlésének az 1998. május 1.– 1999. április 30. közötti gazdálkodásáról	17
A Számvizsgáló Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlésének	19
Társaságok, egyesületek, szervezetek	
BALÁZS LAJOS: A Kriza János Néprajzi Társaság 1999. évi közgyűlése	20
GYTVICSÁN ANNA: A Szlovák Néprajzi Társaság XIV. Közgyűlése (Liptószentmiklós, 1999. május 24–26.)	21
Kutatások	
VAJKAI ZSÓFIA: A Magyar Molinológiai Társaság részvétele a nemzetközi Raphael- programban	22
GYULAI FERENC: Őshonos növényfajták összegyűjtése mint a biodiverzitás megőrzésére tett kísérlet Szarvasgedén	26
BALI JÁNOS: Futballantropológia — új kutatási irányzat a néprajzban	31
A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelye	33
Tudományos rendezvények, konferenciák	
FÖLDVÁRI SÁNDOR: 2 nd Conference on Baltic Studies in Europe (Vilnius, 1997. au- gusztus 20–24.)	36
FÖLDVÁRI SÁNDOR: 5 th Nordic Symposium on Intercultural Communication (Göteborg, 1998. november 25–27.)	37
PÓCS ÉVA: Emlékkülés Ipolyi Arnold születésének 175. évfordulóján (Budapest, 1998. október 19.)	39
KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA–TÁTRAI ZSUZSANNA: A néphagyomány oktatásáért (Budapest, 1998. november 9.)	40
KECSKÉS PÉTER: Népi építészeti örökség (Tusnád, 1999. március 21–27.)	45
KOZÁR MÁRIA: Nemzetiségi néprajzi kutatások a hármás határ mentén (Szentgotthárd, 1999. április 27–28.)	47
MÉSZÁROS VERONIKA: Népi vallásosság a Kárpát-medencében V. (Pápa, 1999. június 21–24.)	49
KUTI KLÁRA: Azonosságok és különbségek, mai néprajzi kutatások Ausztriában és Ma- gyarországon (Budapest, 1999. július 3.)	50
SZILÁGYI MIKLÓS: XI. Néprajzi Szeminárium (Lendva–Lenti, 1999. július 11–17.)	52
BALÁZS LAJOS: A Kriza János Néprajzi Társaság vándorgyűlése (Bogdánd, 1999. szept- ember 24–26.)	57
Múzeumok, gyűjtemények	
Jubiláló és kitüntetett múzeumok	58
H. BATHÓ EDIT: Százhuszonöt éves a Jász Múzeum	58
SZAKÁL AURÉL: A kiskunhalasi múzeum és a néprajz	60
VIGA GYULA: A százéves miskolci múzeum és néprajzi tevékenysége	62
HÍR JÁNOS: Pászto múzeuma	70
KISS HORVÁTH SÁNDOR: Az orosházi Kútmúzeum	73
VARGA JUDIT: Néprajzi felvételek a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában	75
Kiállítások	
CSÁKÁNYI Zoltán: Itt a helyed! Székkiallítás (Néprajzi Múzeum, 1999. május 21.–szept- ember 26.)	80

Oktatás

LUKÁCS LÁSZLÓ: Néprajzi előadások a Kodolányi János Főiskolán	83
SZTANKÓ KÁROLY: Egy folklórgyűjtő feljegyzései a vajdasági Kishegyesen	83
A XXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia néprajzi előadásai (Székesfehérvár, 1999. április 23–25.)	87
HÁLA JÓZSEF: Ötvenéves a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tan- széke	89

Téka

KÜLLŐS IMOLA: Hagyományos női szerepek	95
KRUPA ANDRÁS: Márkus Mihály életmű-bibliográfiája	97
FÖLDVÁRI SÁNDOR: Kiadványok a görög katolikusságról	98
CSUPOR ISTVÁN–TARI JÁNOS: Ismertetés a „Fazekasság” című videósorozatról	101

Évfordulók, megemlékezések, köszöntések

Kétszázötvenöt évvel ezelőtt született Szeder Fábián	104
SZEDER FÁBIÁN: Életem	104
WOHLNÉ NAGY ÁGOTA: Szeder Fábián, az ember	106
KATONA IMRE: Emlékezés Martin Györgyre	108
Vargyas Lajos köszöntése	110
K. J.: Vargyas Lajos nyolcvanöt éves	110
RUDASNÉ BAJCSAY MÁRTA: Konferencia Vargyas Lajos nyolcvanötödik szü- letésnapja tiszteletére (Budapest, 1999. május 8.)	110
KÉZDI NAGY GÉZA: Köszöntjük a hetvenéves Boglár Lajost	113
KRUPA ANDRÁS: Eperjessy Ernő hetvenedik születésnapjára	115
Eperjessy Ernő irodalmi munkássága	117
UJVÁRY ZOLTÁN: Erdész Sándor hetvenéves	119
MOHAY TAMÁS: Köszöntjük a hetvenéves Hofer Tamást	122
KEMECSI LAJOS: Körmendi Géza hetvenedik születésnapjára	124
EPERJESSY ERNŐ: A hetvenéves Sarosáczy György köszöntése	125
KRUPA ANDRÁS: Soňa Švecová jubileumára	128
BENCSIK JÁNOS: Gémes Balázs hatvanadik születésnapjára	129
BALASSA IVÁN: Halász Péter hatvanéves	132
LANDGRAF ILDIKÓ: „Minden lépésen új öröm teremjen” Kriza Ildikó születésnapjára	134
S. LACKOVITS EMÓKE: Köszöntjük Petánovics Katalint	135
T. BEREZCKY IBOLYA: Szabó László hatvanéves	137
PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A hatvanéves Szilágyi Miklós köszöntése	139

In memoriam

KODOLÁNYI JÁNOS, IFJ.: Rác István halálára (Töketerebes, 1908–Helsinki, 1998)	143
NAGY MOLNÁR MIKLÓS: In memoriam Kaposvári Gyula	144
LISZKA JÓZSEF: Görcsös Mihály (1923–1998)	145
VOIGT VILMOS: Karig Sára emlékezete (Baja, 1914. június 13.–Budapest, 1999. február 2.)	146
NAGY OLGA: Búcsú Kocsis Rózsitól	148

Mindenféle

KOZÁRI MÓNIKA: A néprajztudomány doktorai és kandidátusai (1997–1998)	150
Az OTKA-ból támogatott néprajzi kutatások	151
A Néprajzi Múzeum kiadványai 1992–1999. Publications of the Ethnographical Museum 1992–1999	157
GÁL IRMA: A gyergyószentmiklósi szépteremtés múltja, jelene és jövője	160
KEMECSI LAJOS: Kocsitoló verseny Kocson	162
BRAUER BENKE JÓZSEF: A Felvidék hangszerkultúrája	164
HÁLA JÓZSEF–TERBÓCS ATTILA (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások	174

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG 111. KÖZGYŰLÉSE

Budapest, 1999. június 9.

I.

Jegyzőkönyv

KÓSA LÁSZLÓ elnök megnyitotta a közgyűlést és megállapította a határozatképességet, majd ismertette a napirendet. A közgyűlés megszavazta a napirendi pontokat.

Második napirendi pontként az 1999. évi társasági kitüntetések átadására, a tiszteleti és levelező tagok megválasztására került sor. Györffy István-emlékéremmel SZILÁGYI MIKLÓSt és VOIGT VILMOSt, Pro Ethnographia Minoritatum-emlékéremmel pedig EPERJESSY ERNŐt és VILKO NOVAKot tüntette ki a Társaság. 1999-ben a Jankó János-díjat KEMECSI LAJOSnak ítélte oda a választmány. Belföldi tiszteleti taggá LELKES LAJOS-t és UJVÁRY ZOLTÁnt, érdemes taggá GÁBORJÁN ALICE-t és SZABADFALVI JÓZSEF-et, külföldi tiszteleti taggá ROLF WILHELM BREDNICH-et (Németország), LEHTINEN ILDIKÓt (Finnország), BO LÖNNQVIST-et (Finnország), külföldi levelező taggá PEKKA LEIMU-t (Finnország), WOLFGANG MIEDER-t (USA) és TÁNCZOS VILMOSt (Románia) választotta a közgyűlés. Emléklapot kapott HAJDÚ PÉTER és PAPP GÉZA, akik ötven évvel ezelőtt léptek be a Társaságba. A kitüntetettokről részletes méltatást és értékelést olvasott fel TÁTRAI ZSUZSANNA titkár.

Harmadik napirendi pontként GRÁFIK IMRE főtitkár beszámolója hangzott el az elmúlt időszakban végzett társasági munkáról. A főtitkári beszámolót a közgyűlés elfogadta. KÓSA LÁSZLÓ elnök tájékoztatta a közgyűlést, hogy NAGY JANKA TEODÓRA mint jogi tanácsadó fog közreműködni a Társaság munkájában.

Ezután KECSKÉS PÉTER, a Társaság pénztárosa számolt be az éves gazdálkodásról, bevételekről, kiadásokról.

A számvizsgáló bizottság jelentését GYÖRGYI ERZSÉBET terjesztette a közgyűlés elé. A jelentéseket a közgyűlés elfogadta, és a pénztárosnak a felmentést megadta.

Utolsó napirendi pontként KÓSA LÁSZLÓ elnök felkérte SZILÁGYI MIKLÓSt *Angária — dészma — robot*; VOIGT VILMOSt *Györffy György és a magyar néprajz tudomány*; valamint KEMECSI LAJOS-t *Az észak-dunántúli paraszti járműkultúra néhány jellemzője* című előadása megtartására.

KÓSA LÁSZLÓ elnök megköszönte SZILÁGYI MIKLÓSNak, VOIGT VILMOStnak és KEMECSI LAJOSnak az előadásokat, a megjelenteknek a részvételt és bezárta a közgyűlést.

Budapest, 1999. június 9.

HÁLA JÓZSEF
jegyzőkönyv-hitelesítő

TERBÓCS ATTILA
jegyzőkönyv-hitelesítő

KÓSA LÁSZLÓ
elnök

KÁDÁR NATÁLIA
jegyzőkönyv-vezető

II.

A Társaság kitüntetettjei

SZILÁGYI MIKLÓS

A néprajztudomány doktora, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének igazgatóhelyettese, a Magyar Néprajzi Társaság volt főtitkára, szakosztályvezetője. Korábban a gyulai, ceglédi és szekszárdi múzeumban folytatott muzeológusi tevékenységet. Az általa vezetett múzeumok a helyi tudományos és művészeti műhelyek központjaivá váltak. Tanulmányokkal felérő kiállításokat rendezett, évkönyveket, köteteket szerkesztett. Tudományos munkásságában új eredményeket hozott az alföldi mezővárosok külső és belső kapcsolatrendszerének, gazdálkodásának értelmezésében. Ugyanakkor a Tisza halászatának új szemléletű kutatásában is kimagasló eredményeket ért el. Munkásságában — GYÖRFFY ISTVÁN szellemiségéből is fogantan — meghatározó a néprajzi muzeológia kérdésköre. Tankönyv, szócikkek, tudománytörténeti novumok (többek között GYÖRFFY tevékenységének a Néprajzi Múzeumhoz kapcsolódó, addig ismeretlen dokumentálása) jelzi érdeklődésének ezt a kiterjedt területét. A néprajztudomány szakmai presztízsének növelésén fáradozik úgy is mint intézeti munkatárs, és mint a jövő néprajzos nemzedékének nevelését felelősen vállaló tanár.

VOIGT VILMOS

A néprajztudomány doktora, az ELTE Folklore Tanszékének vezetője, a folklorisztika nemzetközileg elismert kutatója, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke. Nemcsak a folklorisztika, hanem a komparatvizitika, a szemiotika, a nyelvtudomány által is elismert szakember. Több kitüntetést kapott, például a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay Gyula-emlékérmét, a Kalevala Társaság emlékérmét és a finn Oroszlánrendet. A folklór budapesti iskolájának követője, egyúttal új kutatási irányok meghonosítója, maga is iskolateremtő egyéniség. Számos publikációja jelent meg itthon és külföldön. Óriási szerepe van a nemzetközi kutatások hazai megismertetésében, a magyarországi folklorisztika külföldi bemutatásában. Vendégprofesszorként számos külföldi egyetemen tanított.

EPERJESSY ERNŐ

A nemzetiségi néprajzi kutatás kiemelkedő egyénisége. Egész élete összeforrt a néprajzzal, jelesül a nemzetiségi néprajzzal. Alkotótevékenységének három fő és meghatározó jellemzője van: egyéni kutatás, különösen a hazai horvátok körében; tudományszervezés a Magyar Néprajzi Társaság égisze alatt; tudománypolitikai irányító tevékenység a Kulturális, illetve Művelődési Minisztériumban betöltött fontos tisztségei révén. Tudományos munkálkodása több nemzetiségre is kiterjed (horvát, lengyel, cigány), s jelentősek interetnikus írásai is; elegendő talán megemlíteni *A három sorsmadár* című könyvét. Tudományszervezői tevékenysége sokoldalú, sokszínű. Aktívan vesz részt, ösztönöz szinte mindegyik nemzetiségi, néprajzi területen. Fő szervezője a békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciáknak, sorozatszerkesztője a nemzetiségi néprajzi köteteknek. Tudományszervező munkássága elismeréseként sok éve a néprajzi választmány tagja, a Nemzetiségi Szakosztály elnöke.



*Kósa László megnyitja a közgyűlést
(Fotó: LAKY ILDIKÓ)*



*Szilágyi Miklós átveszi a Györffy István-emlékérmét
(Fotó: LAKY ILDIKÓ)*

VILKO NOVAK

Néprajzkutató, filológus és műfordító, aki ebben az esztendőben töltötte be kilencvenedik életévét. A ljubljanoi egyetemen szerzett szlavisztikából diplomát, 1948-ig középiskolai tanár volt, 1944-ben Budapesten doktorált irodalomtudományból. 1940-től, amikor megalakult a ljubljanoi egyetemen a néprajz tanszék, elvégezte, majd 1948-ban doktorált. Ekkor tanársegéd lett a néprajzi tanszéken, 1957-ben ugyanitt tanszékvezetővé nevezték ki. Előadásait nyugdíjba vonulása után is megtartotta 1975–1978 között, a posztgraduális képzésben 1985-ig vett részt. Ő volt az első szlovén néprajzkutató, aki a magyarországi szlovének népi kultúráját kutatta. Mintegy kétszáz publikációja közül több magyar nyelven jelent meg. A szlovén és a magyar kultúra összefüggéseit vizsgálta. Tagja a Szlovén Néprajzi Társaságnak, a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja.

KEMECSI LAJOS

Kandidátus, a tatai Kuny Domokos Múzeum munkatársa. Számos kiállítást rendezett és múzeumi katalógust szerkesztett. A budapesti Néprajzi Múzeum millectenáriumi kiállításának előkészítésében is közreműködött. Több Komárom-Esztergom megyei tájház és nemzetiségi kiállítás rendezésében vett részt. Kandidátusi értekezése könyv alakban is megjelent az Életmód és tradíció című sorozat 8. számaként, *Szekerek, kocsik, szánok — Paraszti járműkultúra Észak-Dunántúlon* címmel. Egyike a legifjabb nemzedék azon tagjainak, akik a tárgykultúra meghatározott csoportját még a terepen és nem csupán a múzeumi gyűjteményekben tanulmányozhatták. Kitűnő felkészültségről tett tanúbizonyosságot a levéltári és egyéb archivális források felhasználása, értelmezése terén.

LELKES LAJOS

Az 1970-es években került kapcsolatba a magyar népzene- és néptánc kutatással, több évtizeden át jelentős szerepet játszott a táncházmozgalomban. Az 1980-as években a Mezőgazdasági Kiadó vezető munkatársaként gondozott nagy sikerű gasztronómiai könyveket, köztük több táplálkozási témájú kötetet. Három évvel ezelőtt már mint a Planétás Kiadó igazgatója indította el az utóbbi évek legszélesebb rétegekhez eljutó néprajzi kiadványsorozatát Jelenlévő múlt címmel. A magas szakmai színvonalú kötetek hiánypótlóak néprajzi irodalmunkban, hiszen a szakkiadványokban, szakfolyóiratokban publikált néprajzi kutatási eredmények igen szűk körhöz jutnak el. A Jelenlévő múlt új műfajt teremtett néprajzi irodalmunkban, amely esztétikus kivitelű, korrekt szakmai ismereteket nyújt közérthető formában széles rétegek számára. Mindez olyan hazai környezetben történik, ahol a könyvforgalmazás túlnyomó része kizárólag mechanikus fordításokból és csekély értékű könyvekből áll.

UJVÁRY ZOLTÁN

A néprajztudomány doktora, a debreceni KLTE egyetemi tanára, húsz évig volt tanszékvezetője, az ungvári Állami Egyetem díszdoktora, a Magyar Néprajzi Társaság Ortutay Gyula- és Györffy István- emlékéremmel kitüntetett tagja, több mint tíz éven ke-

resztül alelnöke. Tudományos munkái a folklór témaköréből elsősorban dramatikus népszokásokkal kapcsolatosak. Ennek a területnek európai rangú művelője, és nevével nemcsak a magyar, hanem a külföldi publikációkban is gyakran találkozunk. Folklorisztikai munkásságának másik kiemelkedő területe a népköltészethez kapcsolódik. A magyarországi etnikai kisebbségek közül a szlovákok népi kultúrája érdekli. Számos kiadványsorozatot indított és szerkeszt, mint a *Studia folkloristica et ethnographica*, a *Folklór és etnográfia*, a *Gömör néprajza*, a *Néprajz egyetemi hallgatónak*.

GÁBORJÁN ALICE

GÁBORJÁN ALICE 1922-ben született, négy évtizedet töltött el a Néprajzi Múzeum munkatársaként, a népviseletek kiváló, művelődéstörténeti szempontokat is érvényesítő kutatója. Egyetemista korában PALOTAY GERTRÚD tanítványaként kötelezte el magát a hagyományos viseletkultúra tanulmányozása mellett. Korán a lábbelik, s azon keresztül a bőrkikészítés problematikája felé fordult, majd az 1960-as évektől a viselet egészét kezdte tanulmányozni, bölcsészdoktori értekezését *A magyar népviseletek* címen írta meg. Számos tanulmányában foglalkozott a magyar szűr eredetével, a magyar viselet honfoglalás kori elemeivel, katalógusokat állított össze és több kiállítást szervezésében vett részt.

SZABADFALVI JÓZSEF

A honi gazdálkodás-, életmód-, népművészet-kutatás egyik kiemelkedő alakja, Györfly István-émlékermes kutató. Debreceni tanulmányait követően hosszú ideig a KLTE Néprajzi Tanszékének oktatója, majd a Herman Ottó Múzeum igazgatója, s egyben az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa. Pályája elején döntően a kézművesség, méhészkedés, táplálkozás kérdései foglalkoztatták, majd kutatásaiban egyre erősebb hangsúlyt kapott az alföldi gazdálkodás, leginkább az állattenyésztés általános, rendszertani és tipológiai kérdései (*Az extenzív állattenyésztés Magyarországon*. Debrecen, 1970). A legutóbbi években HERMAN OTTÓ életének monografikus igényű feldolgozója.

ROLF WILHELM BREDNICH

A Német Néprajzi Társaság elnöke, a göttingeni egyetemi tanszék vezetője. Évtizedek óta sokrétű kapcsolatban áll a magyar tudományossággal, hazánkban is publikált.

LEHTINEN ILDIKÓ

Külföldi magyar levelező tagunk, aki mint LUKÁCS ILDIKÓ Budapesten, TÁLASI ISTVÁN professzor tanítványaként kezdte tanulmányait, majd Helsinkibe költözve NIILLO VALONEN professzornál folytatta. A Finn Nemzeti Múzeumban helyezkedett el, majd átszervezése után a Museovirasto néprajzi osztályára került, ahol a finnugor népektől származó gyűjteményeket bízták rá. Jelentős kiállításokat rendezett, részt vett a Néprajzi Múzeum, valamint a Finn Nemzeti Múzeum közötti cserekapcsolatok lebo-

nyolításában, fejlesztésében. Viseletkutatóként a cseremiszi ruházattal foglalkozik, 1994-ben megjelent doktori értekezésében a cseremiszi ékszereket dolgozta fel. Könyvei, tanulmányai jelentek meg a Suomen Museóban, folyóiratokban, az Ethnographiában is. Szakterületén nemzetközileg elismert kutató, aki ápolja magyar kapcsolatait, hasznosítja a magyar kutatási eredményeket.

BO LÖNNQVIST

A jyvaskylä-i egyetem tanára. Korábban kutatóként dolgozott, s elsősorban a finnországi svédek kultúrájával foglalkozott. NIILLO VALONEN professzor asszisztense volt. 1972-ben szerzett doktori fokozatot. Ebben az időszakban több tanulmánya jelent meg, feltűnést keltettek viseletkutatással kapcsolatos tanulmányai. Kulturális antropológiai vizsgálatait tartalmazó könyve 1992-ben jelent meg. 1994-ben nevezték ki a jyvaskylä-i egyetem professzorává. Nemzetközileg ismert, elismert kutató. Többször járt Magyarországon és számon tartja eredményeinket.

PEKKA LEIMU

A fiatalabb néprajzkutató-nemzedék tagja. Tanulmányait a turkui egyetemen végezte. Fő kutatási területe a katonai hagyományok feltárása és vizsgálata volt, ez a témája doktori értekezésének is. Részt vett a munkáskultúrát kutató program megvalósításában. Vizsgálta a forssai pamutipari munkások 1840–1980 közötti életét. Helyszíni adatgyűjtéssel elért eredményeit a Museovirasto által kiadott munkája mutatja be. Különböző beosztásokban dolgozott a turkui egyetem néprajzi tanszékén, 1997-ben egyetemi tanárrá, a tanszék vezetőjévé nevezték ki. Erős kapcsolatok fűzik a magyar néprajzhoz, Társaságunkhoz. Rendszeres résztvevője a magyar–finn néprajzi konferenciáknak.

WOLFGANG MIEDER

Német származású amerikai kutató, a burlingtoni egyetem orosz és német intézetének munkatársa. A világ vezető paromológusa, ő folytatja azoknak a szőlőskutató folyóiratoknak a kiadását, amelyek egy ideig Budapesten jelentek meg. Évtizedek óta szoros kapcsolatban áll magyar kollégáival, több közös konferencia szervezésében, publikációk megjelentetésében vett részt.

TÁNCZOS VILMOS

Újságíró, tanár, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerzett oklevelet. A Kriza János Néprajzi Társaság és az Erdélyi Múzeum-Egylet tagja. Először általános iskolai tanárként tevékenykedett, 1990-től a csíkszeredai Tanítók Háza igazgatója volt, jelenleg a Babeş–Bolyai Tudományegyetem néprajzi tanszékén tanít. Kutatási területe a vallási néprajz. Kiemelkedő a moldvai magyarság körében végzett kutatómunkája, melynek eredményeként jelent meg *Gyöngyökkel gyökereztél* címen moldvai és gyimesi



*Voigt Vilmos átveszi a Györffy István-émlékérmét
(Fotó: LAKY ILDIKÓ)*



*Kemecsi Lajos az előadását tartja
(Fotó: LAKY ILDIKÓ)*

archaikus imádságokat tartalmazó kötete. Ezenkívül számos értékes tanulmánya és könyve jelent meg ebből a tárgykörből.

III.

Főtitkári jelentés

Tisztelt Közgyűlés!

Szokásos évi közgyűlésünket, hagyományosan a nyári szabadságot megelőző időszakban valóságos számmisztikai összefüggések jegyében tarjuk. A Magyar Néprajzi Társaság alapítása óta száztizennyedik alkalommal tekintjük át éves tevékenységünket. A háromévenként megújuló tisztikar jelenlegi ciklusának második, azaz középső évében készít mérleget munkásságáról. Az elmúlt év néhány vonatkozásban még a magyar történelem jeles eseményének, az 1848–1849-es polgári forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulójának jegyében zajlott. Megkezdődött időközben ezeréves államiságunk megünneplésének előkészítése is. Mindezen tények tagadhatatlanul hatottak társasági életünkre és befolyásolták terveinket, programjainkat.

Múlt évi jelentésemet Társaságunk szabályos és hatékony működéséért perlekedő gondolataimmal zártam, nem kis kételyekkel arra nézve, vajon tudunk-e tevékenységünkben ritmust váltani, s a megújulás jeleit mutató eredményeket elérni.

Előjáróban némi megnyugvással jelezhetem, hogy mind az elnökség és a választmány, mind a Társaság különböző tisztségviselői, valamint a tagság egy része megelégedett aktivitást és érdeklődést fejtett ki az elmúlt év folyamán. Öszintén remélem, hogy ezen megállapításomat a jelentésemben foglaltakkal alátámasztani és igazolni is tudom. Megelégedettségre azonban nincs okunk. A szakosztályok tevékenysége hullámló, a rendezvények látogatottsága változó, esetenként mérsékelt, tevékenységünk társadalmi hatékonysága növelhető és fokozandó.

Tudományszervező és tudománynépszerűsítő tevékenységünk terén továbbra is szükség van az igények pontosabb felmérésére (pl. oktatás, könyvkiadás, sajtó és média), s azok ismeretében lehetőségeink szerint programok kidolgozására, illetve ajánlására. Itt jegyzem meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége által tavaly kezdeményezett lépés, miszerint Társaságunkat más társadalomtudományi társaságokkal együtt egy közös szervezetbe kívánta terelni, az érintettek ellenállásán fennakadt, s a Magyar Néprajzi Társaság továbbra is mint autonóm testület éli önálló életét az érvényes egyesületi törvény szellemében.

Társaságunk működésének anyagi hátterét ez évben is több forrás biztosította. Továbbra is számolhattunk az Akadémiától kapott költségvetési támogatással, mely alapvetően az Ethnographia kiadását szolgálta. A tényleges működés biztosítására — a korábbi évek gyakorlata szerint — különböző pályázatokon való részvétellel, illetve az elnyert támogatásokkal igyekeztünk az anyagi hátteret megteremteni. Szerényebb mértékben ugyan, de fontos kiegészítője költségvetésünknek bevételi tervünk is, mely lényegében a tagdíjából és kiadványaink értékesítéséből tevődik össze. Ez alkalommal is köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik adójuk egy százalékának felajánlásával támogatták Társaságunkat.

Itt megemlíteném, hogy nemcsak minket támogattak, hanem bizonyos szakmai rendezvényeket, tudományos tanácskozásokat — szigorúan mérlegelő választmányi döntés alapján, szerény mértékben — Társaságunk is segített abban, hogy az elhangzott elő-

adások tanulmányok formájában kötetben is megjelenhessenek (pl. *Állatábrázolás a magyar néphagyományban*. Debrecen, Tiszafüredi Múzeum, 1998; *Tárgy és jelentése*. Csorna, Csornai Múzeum, 1998; SZÜCS SÁNDOR: *A régi Sárrét világa*. Debrecen, Pedellus, 1999). Tekintettel azonban arra, hogy társasági feladatainkat, terveinket magunk is csak pályázati források elnyerésével tudjuk biztosítani, kérem Tisztelt Tagtársainkat, különösen az intézményvezetőket, programszervezőket, e körülményt vegyék figyelembe akkor, amikor anyagi támogatásért a Magyar Néprajzi Társasághoz szándékoznak fordulni.

Összességében megállapítható, hogy a megszerzett támogatások egy önkorlátozó, felelősségteljes gazdálkodás érvényesítésével biztosították a legfontosabb feladatok megvalósítását.

Mielőtt azonban a múlt év eseményeit, megvalósult programjait ismertetném, szomorú kötelességünk megemlékezni elhunyt tagtársainkról: BAKÓ FERENC nyugalmazott megyei múzeumigazgatóról és LÁSZLÓ GYULA nyugalmazott egyetemi tanárról, tiszteleti tagokról; BODOR GÉZA néprajzkutatóról, DÖMÖK JÓZSEFNÉ és GÖRCSÖS MIHÁLY néprajzi gyűjtőkről, KAPOSVÁRI GYULA nyugalmazott megyei múzeumigazgatóról, KARIG SÁRA költő–műfordítóról, MAROSÁN LAJOSNÉ nyugalmazott néprajzkutatóról, NAGY TAMÁSRól, a Néprajzi Múzeum raktárkezelőjéről és AXEL STEENSBERG professzorról, külföldi tiszteleti tagról. Elhunyt tagtársaink emlékének adózzunk egyperces néma felállással!

A Magyar Néprajzi Társaság az év folyamán huszonkilenc új taggal gyarapodott, egy tagtársunk kilépett, így nyilvántartásunkban 1999. április 30-án 1340 fő szerepelt. Meg kell azonban jegyezni, hogy e tekintélyes számú tagságnak mindössze egyharmada fizet lelkiismeretesen tagdíjat.

Az év során az elnökség három ülést tartott, s négy választmányi ülésre került sor (1998. október 8-án és december 10-én, illetve 1999. január 27-én és március 21-én). Az operatív ügyvitelt a fentiekén túl rendszeres elnök–főtitkári konzultáció biztosította.

A Magyar Néprajzi Társaságnak az elmúlt évben három nagyobb rendezvénye volt.

- Az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők XVI. Országos Találkozója Berettyóújfaluban 1998. július 9–12. között került megrendezésre *A táj kutatás időszériusága* címmel. A programban négy nagyobb előadás, több kisebb beszámoló és hozzászólás hangzott el. Tanulmányi kirándulás, helyi művelődési intézményekkel való ismerkedés és kulturális műsor egészítette ki a rendezvényt. A résztvevők létszáma negyvenöt fő volt, közülük többen a határon túlról érkeztek.
- A X. Néprajzi Szeminárium Jászberényben 1998. július 26–augusztus 2. között került megrendezésre, részben párhuzamosan a budapesti Európai Folklor Központ nemzetközi tanácskozással, valamint a Nemzetközi Kisebbségi Folklor- és a Csángófesztivállal. Ez a szervezésben és a program lebonyolításában ugyan okozott némi nehézséget, de a résztvevők számára többletet jelentett. Egyrészt megismerkedhettek külföldi kutatókkal, szakemberekkel és véleményeikkel, másrészt gazdag és változatos folklor-, illetve fesztiválprogramba kapcsolódhattak be. A szeminárium központi témája (*Sokszinű Kárpát-medence: nemzetiségek és kisebbségek*) gondolatilag kapcsolódott az UNESCO támogatását élvező nemzetközi tanácskozás tárgyához. A szemináriumon határon túlról huszonhatan, Magyarországról tizennyolcan vettek részt. Tizennyolc előadás hangzott el, melyek többsége az Európai Folklor Központ kiadásában, angol nyelvű tanulmánykötetben jelent meg 1999-ben.
- Újszerű megnyilatkozási, megjelenési formának tekinthető társaságunk bekapcsolódása a kiállítások körébe. RUDOLF HARTMANN *Magyarországi németek a*

két világháború között című fényképkiallítása (1999. január 27.–február 28.) a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya, a Dunai Svábok Kutatóintézete (Tübingen), az ELTE Germanisztikai Intézete és a Néprajzi Múzeum közös szervezésében került megrendezésre. A jelentős érdeklődést felkeltő kiállítás megnyitója rangos kulturális esemény volt a Néprajzi Múzeumban, s az anyag igen jó szakmai, sajtó-, média- és közérdeklődést váltott ki. A kiállításhoz kapcsolódóan színvonalas, dokumentatív erejű katalógus is megjelent.

Társasági életünk rendjének megfelelően szakosztályaink tudományos üléseket, tanácskozásokat, vitanapokat és filmprogramokat tartottak az év folyamán (összesen tizenhat rendezvényt, melyek közül néhány valóságos, olykor többnapos kiskonferenciaként került megrendezésre), az alábbi témákban:

- *99 éves a Fradi (dokumentumfilm)*, Film- és Fényképészeti Szakosztály;
- *Munkabeszámolók a magyarországi boszorkányperek feldolgozásáról*, Folklor Szakosztály;
- *Felolvasóülés a Szegedi Akadémiai Bizottsággal közösen*, Szeged, Anyagi Kultúra Szakosztály;
- *JÓKAI MÁRIA–MÉRY MARGIT Szlovákiai magyar népviseletek* című könyvének bemutatója, Anyagi Kultúra Szakosztály;
- *Gyűjtőúton Dél-Szibériában*, Etnológiai Szakosztály;
- *Fradi volt, Fradi lesz!?* (dokumentumfilm), Film- és Fényképészeti Szakosztály;
- *Hatások, konfliktusok és változások a kora újkor népi mentalitástörténetében*, Folklor Szakosztály;
- *Automatizált mutatók, katalógusok a folklorisztikában*, Folklor Szakosztály;
- *Ipolyi Arnold-émlékülés*, Folklor Szakosztály;
- *Beszámolók vallási néprajzi kutatásokról I.*, Folklor Szakosztály;
- *Tárgyak és hagyatékok — A számítógépes feldolgozás kísérletei*, Anyagi Kultúra Szakosztály;
- *Beszámolók vallási néprajzi kutatásokról II.*, Folklor Szakosztály;
- *A nemzetiségi néprajzi sorozat és a békéscsabai kötet sajtóbemutatója*, Nemzetiségi Szakosztály;
- *Nemzetiségi néprajzi kutatások a hármas határ mentén (regionális konferencia)*, Szentgotthárd, Nemzetiségi Szakosztály;
- *Keleti hagyomány, nyugati kultúra — Népzenei–néprajzi konferencia Vargyas Lajos nyolcvanötödik születésnapja tiszteletére*, Népzenei és Néptánc Szakosztály más szervezetekkel, illetve intézményekkel közösen;
- *Folklor és határterületei: kutatás és oktatás az ezredfordulón*, Folklor Szakosztály.

A fentiekből is kitűnik, hogy szakosztályaink közül a legaktívabb a Folklor Szakosztály volt hét programmal. Az Anyagi Kultúra Szakosztály három, a Film és Fényképészeti Szakosztály, valamint a Nemzetiségi Szakosztály két-két, az Etnológiai Szakosztály és a Népzenei és Néptánc Szakosztály pedig egy-egy rendezvényt, illetve ülést tartott az év folyamán.

Sajnálatos módon nem volt önálló programja az előző évben még aktív Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának. Továbbra sem megnyugtató a Társadalom-néprajzi Szakosztály immár többéves hallgatása. A szakmai szempontból fontos, s egykor élénk tevékenységet folytató szakosztály vezetésének ügyével a választmány is foglalkozott, s állásfoglalása alapján a titkárság megkísérelte tisztázni a helyzetet. A főtitkár hivatalos levél útján tett megkeresésére nem érkezett válasz, majd a telefonon történő tájékoztatóra a szakosztályelnök jelezte, hogy egészségi állapotára való tekintettel javasolja: a ciklus befejezéséig a szakosztály titkára vegye át a vezetést és a programok szervezését.

A környező, érintett országokban bekövetkezett változások következtében szünetelő Nemzetközi Ethnographia Pannonica program lehetséges újjáélesztéséig a választmány döntése alapján a Magyar Néprajzi Társaság a továbbiakban — miként eredendően is — Ethnographia Pannonica Munkabizottságot működtet, változatlan vezetéssel.

Idekapcsolódóan említem meg, hogy Társaságunk képviselői személyesen adták át a külföldi tiszteleti tagságról szóló oklevelet SOŇA KOVAČEVIČOVÁ néprajzkutatónak és meghívás alapján GYIVICSÁN ANNA szakosztályelnök és KRUPA ANDRÁS tagtársunk hivatalos kiküldésével személyesen képviseltettük magunkat a Szlovák Néprajzi Társaság ez évi közgyűlésén.

Az elmúlt év komoly eredményének tekinthetjük, hogy jelentős mértékben sikerült ledolgozni társasági folyóirataink, periodikáink lemaradását. Nem kis erőfeszítések révén megjelentek LUKÁCS LÁSZLÓ szerkesztésében az Ethnographia 1995. 2., 1996. 1–2., 1997. 1–2. és 1998. 1–2., illetve HÁLA JÓZSEF szerkesztésében a Néprajzi Hírek 1997. 1–4., 1998. 1–4. számai. Minden reményünk megvan tehát arra, hogy 2000-re újra a tárgyévben jelenjenek meg folyóirataink. Ezáltal remélhetően gyorsabban és hatásosabban kerülnek be a tudományos vérkeringésbe a közölt dolgozatok és a periodikák maguk is alkalmasabbakká válhatnak a reflexiók közlésére.

A hazai viszonyok között nem túl magas tagsági díjat lelkiismeretesen fizető tagtársainknak feltűnhetett, hogy ez év folyamán nem kapták folyamatosan a Néprajzi Hírlevelet. Ennek magyarázata, hogy programszervezési tapasztalatok, információs hatékonysági tájékozódás és gazdaságossági számítások alapján felfüggesztettük, pontosabban választmányi határozat alapján megszüntettük a Néprajzi Hírlevél című periodika megjelentetését. Ezzel a döntésünkkel egyidejűleg azt a gyakorlatot vezettük be, hogy rendezvényeinkre a tagnyilvántartásunkban szereplő érdeklődési körök feltüntetése alapján küldjük ki a meghívókat. Kérjük tagtársaink szíves megértését.

Örömmel jelezhetem, hogy a múlt évi főtítkári jelentésemben még csak előkészületi állapotban levő kiadványok mindegyike mára már megjelent és olvasható, sőt, korábbi ciklusból elmaradt kiadói terveket is sikerült megvalósítanunk. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy társaságunk pénzügyi helyzete váratlanul megjavult, hanem azt, hogy az egyes programok gondozói, a szerkesztők és társaságunk tisztségviselői minden lehetséges forrást felkutattak, minden létező módot és formát kihasználtak (pl. más szervezetekkel és intézményekkel való közös kiadás), minden erőt mozgósítottak a kiadói elképzelések realizálására. Az eredmények magukért beszélnek, köszönet mindenkinek és minden támogatóknak.

Kezdjük áttekintésünket a lassan kisebbsajta szakkönyvtárrá terebélyesedő nemzeti-ségi kiadványsorozatunkkal, melynek újabb kötetei jelentek meg:

- *Národopis Slovákov v Maďarsku. XIII.* Red. ANNA DIVIČANOVÁ, JURAJ ANDO. Budapest, 1997.
- *Etnografija Hrvata u Maďarskoj. IV.* Ured. ĐURO FRANKOVIĆ. Budapest, 1997.
- *Etnologija Slovencev na Maďarskem. I.* Ured. MARIJA KOZAR. Budapest, 1997.
- *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen. XIV.* Hrsg. KARL MANHERZ. Budapest, 1997.
- *Din tradiiile populare ale românilor din Ungaria. XI.* Red. EMILIA MARTIN. Budapest, 1997.
- *Etnografija srba u Mađarskoj. I.* Ured. БОРИСЛАВ РУС. Budapest, 1997.
- *Cigány néprajzi tanulmányok. VI.* Szerk. BÓDI ZSUZSANNA. Budapest, 1997.

Itt jegyzem meg, hogy folyamatos előkészítés alatt állnak a soron következő kötetek is, melyek kiadására megnyugtató pályázati támogatásokkal rendelkezünk. Részben korábbi sorozatokba illeszkednek, illetve az elmúlt év évfordulós rendezvényeihez kapcsolódnak az alábbi kiadványok:

- *Néphit szövegek*. Szerk. VEREBÉLYI KINCŐ. Új magyar népköltési gyűjtemény, 19. Budapest, 1998.
- „Beszéli a világ, hogy mi magyarok”. *Magyar történeti mondák*. Szerk. LANDGRAF ILDIKÓ. Budapest, 1998.
- *Szentemberek. A vallásos népetet szervező egyéniségei és jeles alakjai*. Szerk. BARNÁ GÁBOR. Budapest–Szeged, 1998.
- *Történelem és emlékezet*. Szerk. KRÍZA ILDIKÓ. Budapest, 1999.
- *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és folklórban*. Szerk. KÜLLŐS IMOLA. Budapest, 1999.

E kiadványok kapcsán jegyezzük meg, hogy ifj. KODOLÁNYI JÁNOS szerkesztésében nyomdában van a VI. Magyar–Finn Néprajzi szimpózium anyaga is. A pécsvárad tanácskozás angol és német nyelvű tanulmánykötete várhatóan ez évben már kézbe vehető.

Örvedetes tényként jelenthetem, hogy sikerült kimozdítani a holtpontról az éves néprajzi bibliográfia ügyét. A Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum megalapodásának eredményeként, közös kiadásban publikáltuk a *Magyar néprajzi bibliográfia 1995–1996* összeállítást (Budapest, 1999), TERBÓCS ATTILA szerkesztésében. Megjelent a békéscsabai nemzetiségi konferencia kötete is, *Az ezeréves együttélés évezrede a Kárpát-medencében — A VI. Nemzetközi Nemzetiségi Néprajzi Konferencia anyaga* (Budapest, 1999) címmel, EPERJESSY ERNŐ, GRJN IGOR és KRUPA ANDRÁS szerkesztésében. Itt röviden ki kell térnünk e nemzetközi konferenciasorozat folytatásának lehetséges körülményeire. Talán többen is emlékeznek, hogy az eredeti szándék szerint — a maga korában figyelmet érdemlő szakmai vállalkozásnak — az is része lett volna, hogy a soron következő konferenciának minden esetben más-más régió adott volna otthont. Ez sajnos nem valósult meg, a konferenciasorozatnak azonban hűséges és jó gazdája lett Békéscsaba. Időközben az ugyancsak eredeti öt évről négy, illetve három évre rövidült a megrendezések közötti ciklus. Eszerint 2000-ben lenne ismét esedékes a konferencia. A millenniumi év azonban rendezvényekben, programokban rendkívül zsúfoltnak ígérkezik, ezért az előkészítő szervek úgy vezetik, hogy a konferencia időpontját áthelyezik 2001-re. További lehetséges változásként örvedetesen újabb helyszínekkel is lehet számolni a jövőben. A konferencia fogadásának készségéről kaptunk jelzéseket Kolozsvárról és Lendváról, így minden esély adott arra, hogy az eredeti elképzeléseknek megfelelően az új évezred első évtizedében megkezdje helyszíneinek vándoroltatását is a Kárpát-medencében e tekintélyes múltra visszatekintő kezdeményezés.

Az év folyamán megkezdtük az előkészületeket a 2000. év tervezett nagyrendezvényére is. Az elnökség kezdeményezésére a választmány támogatta az egykor jelentős vándorgyűlések felújításának gondolatát. A felkért előkészítő bizottság javaslatára kidolgozott programtervezet már eljutott tagtársainkhoz az első körlevél formájában. A 2000 őszi, Szentendrére tervezett vándorgyűlést — sokrétű tematikus programmal — a Magyar Néprajzi Társaság a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal közösen rendezi meg. A jelentkezés első szakasza lezárult, s örömmel állapíthatjuk meg, hogy az érdeklődés számottevő, mind a részvételt, mind az előadási szándékot illetően. Ugyanakkor azonban meg kell jegyezni, hogy a néprajztudomány hazai művelésének legnagyobb múltú és szakmailag legfontosabb intézményeiből (múzeumok, egyetemi tanszékek, kutatóintézetek) eddig a várhatónál mérsékeltbb visszajelzést tapasztaltunk. Úgy gondolom, nem túlzok és remélhetőleg nem sértek meg senkit, ha azt állítom, hogy a Magyar Néprajzi Társaság történetének korábbi szakaszaiban is fontos eseményként nyilvántartott



A közgyűlés résztvevői
(Fotó: LAKY ILDIKÓ)



A közgyűlés résztvevői
(Fotó: LAKY ILDIKÓ)

vándorgyűlés felelevenítésében, s a 2000. év kapcsán egyfajta áttekintés, szakmai összegezés elkészítésében, valamint új célok kitűzésében, majd az ezek alapján kidolgozandó programok megvalósításában minden tagtársunknak megvan a kötelessége, illetve meg lehet a vállalt feladata, s ez különösen vonatkozik a tudományos intézményekben dolgozó és vezető szerepkört betöltő, meghatározó szakemberekre.

Társaságunk jelenlegi tisztikarának komoly kihívást jelent a — több szempontból is jubileumi — 2000. év gazdag és színvonalas programokkal való előkészítése, s ebben nem okozhat zavart az a tény sem, hogy egy év múlva, a szokott hároméves ciklus letelével ismételten tisztújító közgyűlésre kell készülnünk. Alaposan meg kell azonban fontolni, hogy a hazai és nemzetközi rendezvénynaptár ismeretében a Magyar Néprajzi Társaság milyen eseményeket, rendezvényeket részesít előnyben, illetve melyeket tudja anyagilag fedezni és — szakmai felkészülés, valamint időbeli elfoglaltság tekintetében egyaránt — megvalósítani.

Az előttünk álló, s főként pihenésre szolgáló nyár sem marad esemény, illetve rendezvény nélkül. Közgyűlésünket személyes jelenlétükkel megtisztelő tagtársaink figyelmét ezek köréből kettőre hívom fel. Június 15-én rendezzük meg szakmai bemutatóját a Néprajzi Múzeumban, a már említett *Hagyományos női szerepek — Nők a populáris kultúrában és a folklórban* című konferenciakötetnek. Minden érdeklődőt szívesen látunk és várunk. Július 11–17. között rendezzük meg a XI. Néprajzi Szemináriumot a Kárpát-medence magyar kulturális örökségének megőrzésével, a határainkon túl néprajzi kutatással foglalkozó szakemberek, néprajzi gyűjtők, egyetemi hallgatók számára, akiket meghívásunk alapján saját szervezeteik, intézményeik delegálnak. Az eddig hagyományosan évenként szervezett szeminárium helyszíne ez alkalommal Lendva (Szlovénia) és Lenti. A szakmai program központi témái: *Regionalizmus és térségi folyamatok*, valamint *Hagyomány és újítás a gazdálkodásban, gazdasági életben*. Sajnálatosan úgy tűnik, hogy ez évben — a balkáni események következményeként — a vajdasági magyarság képviselői nem lehetnek jelen rendezvényünkön.

Tisztelt Közgyűlés! Beszámolómban nem tudtam az elmúlt év minden eseményéről, társaságunk teljes körű tevékenységéről részletekre kiterjedő tájékoztatást adni. Noha törekedtem az általam legfontosabbak ismertetésére, foltehetően maradtak jelentésemben kisebb hiányosságok. A Magyar Néprajzi Társaság irattárában az érdeklődők számára természetesen mindenről minden dokumentum hozzáférhető.

Végezetül köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik munkájukkal, támogatásukkal hozzájárultak a Magyar Néprajzi Társaság céljainak eléréséhez, vállalt feladatainak megvalósításához. Tagtársaink őrizzék meg továbbra is kitüntetett érdeklődésüket tevékenységünk iránt, ezzel segítve leginkább a Magyar Néprajzi Társaság munkáját és társadalmi szükségességének igazolását, legitimálását. Kérem jelentésem elfogadását!

GRÁFIK IMRE
főtitkár

IV.

*Pénztárosi jelentés a Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlésének
az 1998. május 1.–1999. április 30. közötti gazdálkodásról*

Indulótóke

Bankszámla	3 826 964 Ft
Betétkönyv	14 500 000 Ft
Célrészjegy	321 000 Ft
Pénztár	414 791 Ft
Összesen	19 062 755 Ft

Bevételek

Rendezvényekre kapott külső támogatások	
X. Néprajzi Szemináriumra (Jászberény)	
Illyés Közalapítványtól	200 000 Ft
Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárásgyűjtők Országos Találkozójára	
Oktatási Minisztériumtól	100 000 Ft
Illyés Közalapítványtól	100 000 Ft
Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzattól	40 000 Ft
<i>Történelem, történelemismeret, emlékezet</i> című konferenciára	
Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól	149 671 Ft
Nemzetiségi regionális konferenciára (Szentgotthárd)	
Magyar Művelődési Intézettől	120 000 Ft
Rudolf Hartmann-fényképkiallításra	
Magyar Művelődési Intézettől	100 000 Ft
Részvételi díjak	63 200 Ft
Kiadványokra kapott támogatások	
Nemzetiségi kötetek	
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától	1 343 261 Ft
Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványtól	200 000 Ft
Ethnographia	
Magyar Tudományos Akadémiától	706 500 Ft
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától	300 000 Ft
Szabadtéri Néprajzi Múzeumtól	50 000 Ft
Dráva menti horvát népmesekötét	
Fővárosi Horvát Önkormányzattól	500 000 Ft
<i>„Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” — Magyar történeti mondák</i>	
Soros Alapítványtól	601 875 Ft
Európai Folklor Központtól	200 000 Ft
<i>Történelem és emlékezet</i>	
Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól	520 315 Ft
Magyar–finn konferencia kötetére	
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától	400 000 Ft
Működési költségek támogatása	
Magyar Tudományos Akadémiától 1998	270 000 Ft
Magyar Tudományos Akadémiától 1999	553 000 Ft
Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól	200 000 Ft
APEH 1%	123 751 Ft
Tagdíjak	276 100 Ft
Kamatok	1 804 836 Ft

Kiadványok árusítása	797 499 Ft
Munkáltatói hiteltörlesztés	56 538 Ft
Összesen	9 776 546 Ft

Kiadások**Rendezvények**

X. Néprajzi Szeminárium (Jászberény)	386 415 Ft
Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők Országos Találkozója	207 601 Ft
<i>Történelem, történelemismeret, emlékezet</i> című konferencia	120 167 Ft
Rudolf Hartmann-fényképkiállítás	80 917 Ft

Kiadványok

Ethnographia	4 049 466 Ft
Néprajzi Hírek (1996, 1997, 1998)	557 503 Ft
Nemzetiségi kötetek 1997	6 070 037 Ft
Nemzetiségi kötetek 1998	1 638 131 Ft
Békéscsabai konferencia kötete (<i>Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében</i>)	385 000 Ft
<i>Történelem és emlékezet</i>	565 115 Ft
<i>„Beszéli a világ, hogy mi magyarok...” — Magyar történeti mondák</i>	919 660 Ft
<i>Néphit szövegek</i> (UMNGY, 19.)	291 200 Ft
Kodály Zoltán: <i>Nagyszalontai gyűjtés</i> (UMNGY, 15.)	28 089 Ft
Magyar–finn konferenciakötet	95 000 Ft
Dráva menti horvát népmesekötet	500 000 Ft

Működési költségek

Díjak, emlékérmek	146 975 Ft
Telefon-, telefaxköltségek	193 933 Ft
Munkabérek és járulékaik (ügyintézés, könyvelés, segédmunka)	1 717 496 Ft
Postaköltség, megbízások, bankköltség	215 928 Ft
Irodaszerek, nyomtatványok, rendezvények protokollköltségei, úti-költségek, meghívók stb.	193 223 Ft
Bizományba átvett kiadványok ára	134 012 Ft

Támogatások

Néprajzi Múzeum önkéntes néprajzi és nyelvjárásgyűjtő pályázata	50 000 Ft
Kriza János Néprajzi Társaság	100 000 Ft
Tiszafüredi Kiss Pál Múzeum (<i>Allatábrázolás a néphagyományban</i> c. kötet)	50 000 Ft
Csornai Múzeum (<i>Tárgy és jelentése</i> c. kötet)	20 000 Ft
Kecskésné Budai Erika (számítógépes tanfolyam)	26 400 Ft
Európai Folklor Központ (X. Néprajzi Szeminárium kötete)	75 000 Ft

Összesen: 19 817 268 Ft

A Magyar Néprajzi Társaság vagyona 1999. április 30-án

Bankszámla	616 946 Ft
Betétkönyv	8 000 000 Ft
Célrészjegy	321 000 Ft
Pénztár	84 087 Ft

Budapest, 1999. június 1.

KECSKÉS PÉTER
pénztáros

V.

A Számvizsgáló Bizottság jelentése a Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlésének

Alulírottak mint a Magyar Néprajzi Társaság 111. Közgyűlése által kiküldött számvizsgálók és ellenőr jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság számviteli nyilvántartását a mai napon megvizsgáltuk, és miután rendben találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárosnak lelkiismeretes munkájáért szavazzon köszönetet a közgyűlés és a szokásos fenntartással adja meg a felmentvényt.

Budapest, 1999. június 7-én.

BARNA GÁBOR
ellenőr

FORRAI IBOLYA
számvizsgáló

GYÖRGYI ERZSÉBET
számvizsgáló

* * *



Magyar paraszti viselet
(Fotó: KOLLER KÁROLY, 1875 körül)

TÁRSASÁGOK, EGYESÜLETEK, SZERVEZETEK

A Kriza János Néprajzi Társaság 1999. évi közgyűlése

Két szintéren zajlott a társaság évi közgyűlése, mivel a választmány a szervezeti eseményt tudományos ülészsakkal és táji–néprajzi kirándulással társította, kötötte össze.

Az első két rendezvény színhelye a kolozsvári Teológiai Intézet volt, 1999. június 5-én. POZSONY FERENC, a társaság elnöke megtartotta elnöki beszámolóját, melynek során kitért a társaság pénzügyi, anyagi, tárgyi helyzetére, feltételeire, melynek köszönhetően a szakmai tevékenység kibontakozhatott. Az eredményes munka a rokon vagy testvérintézményekkel való együttműködésnek is köszönhető, melyek közül az előadó első helyen a Magyar Néprajzi Társaságot, majd az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaságot és az Erdélyi Múzeum-Egyletet nevezte meg. Úgyszintén igen jónak minősítette az elnök a társaság és a Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelyével való szakmai együttműködését. A román kutatóműhelyek közül gyümölcsözőnek bizonyultak a szebeni, brassói, bukaresti kutatókkal készített és kivitelezett programok.

A továbbiakban az elnöki beszámoló számba vette a kiadványokat, az előző közgyűlés óta eltelt időszak vándorgyűléseit, szolt a kiállításokról, a székház, illetve a társaság dokumentációs alapjának további rendezéséről, gyarapításáról, előadássorozatokról stb. Mindezek alapján elmondható, hogy a Kriza János Néprajzi Társaság székháza az egyetemi ifjúság, a kolozsvári, erdélyi, de a határon túli érdeklődők számára is a népi kultúra oktatásának központjává vált, illetve egyre inkább azzá válik. A társaság céljai közül POZSONY FERENC a helyi és regionális támogatók megnyerését, nyugati pénzforrások szerzését, a székház erőteljesebb intézményesülését, az információáramoltatás tökéletesítését nevezte meg.

Az elnöki beszámolót LAKATOS GÉZÁnak, a társaság könyvelőjének gazdasági beszámolója követte. A hozzászólások során KESZEG VILMOS az utóbbi hetvennyolcvan esztendő néprajzkutatás-történeti vizsgálatának elvégzését, BALÁZS LAJOS pedig a bukaresti tudományegyetem folklór tanszékével való kapcsolatfelvételre tett korábbi próbálkozás újrafelvételét javasolta.

A közgyűlés keretében kiosztották a társaság pályázatára beérkezett dolgozatokra, gyűjtésekre megítélt díjakat is. A közgyűlést tudományos ülészsak követte, melynek központi témája a migráció kérdésköre volt. A következő előadások hangzottak el: POZSONY FERENC: *Bevezető*; KÜRTI LÁSZLÓ (Miskolc): *Diaszpóra, migráció és nemzetiség*; KESZEG VILMOS (Kolozsvár): *A költöző ember*; DIMÉNY ATTILA (Kézdivásárhely): *Mobilitás Oroszfaluban*; SÁNTHA ISTVÁN (Sepsiszentgyörgy): *Kóhalomszegi magyar szórványközösségek mobilitása*; BORBÉLY ÉVA (Kolozsvár): *Egy kóhalomszegi szász falu újranépesedése*; KUN KRÍZA ILONA (Vajdahunyad): *Historia domus — diárium. Kiti di házak eredete*. Noha a programban szerepelt, PÁLL JUDIT és ZUDOR ENDRE előadása, a szerzők távolmaradása miatt nem hangzott el.

A délutáni órákban a közgyűlés résztvevői Torockó fele indultak. Útközben KESZEG VILMOS bemutatta Torda város történelmi nevezetességeit, emlékműveit, emlékhelyeit. A szombati nap baráti beszélgetéssel, kellemes népdalénekléssel zárult. A vasárnap délelőtt torockói sétával, múzeumlátogatással, a torockószentgyörgyi BRAS-SAI SÁMUEL szülőháza és a vár megtekintésével telt el.

A Szlovák Néprajzi Társaság XIV. Közgyűlése

(Liptószentmiklós, 1999. május 24–26.)

A Szlovák Néprajzi Társaság a Magyar Néprajzi Társaságtól eltérően nem évenként, hanem háromévenként tartja közgyűléseit, tisztújítással is egybekötve. E közgyűléseket mindig más szlovákiai városban tartják meg, az idei Liptószentmiklóson (Liptovský Mikuláš) 1999. május 24–26-án került megrendezésre. A jelenlévők újra MAGDALÉNA PARÍKOVÁ-t választották meg a társaság elnökévé, aki 1996 óta töltötte be ezt a tisztséget. A választmány ezzel szemben több új taggal, főként fiatalokkal gazdagodott.

A Szlovák Néprajzi Társaság közgyűléseit kétnapos tematikus konferenciák kísérik. Az idei témaköre: *Az otthon és az élettér Szlovákia hagyományos kultúrájában (A kontextusok és a jelen)*. A tanácskozás két napján huszonhat előadás hangzott el. Többen foglalkoztak a városba költözöttek otthonidentitásával, azzal, hogy a tátrai nemzeti parkok kialakításával miképpen alakult, változott az ott lakók életformája stb. Több előadó szólt arról, hogy az elárasztott falvak áttelepített lakóit milyen traumák érték.

E témához kapcsolódott a kirándulás is, amelynek során a résztvevők megtekintették a város közvetlen közelében található skanzent, ahol a szentmáriai (Liptovská Mara-i) duzzasztóterület régi neves kúriáit, műhelyeit, templomait, parasztházait újraépítették.

Külön altémát képeztek azok az előadások, amelyek a népi építészet továbbélésének formáit mutatták be. Mindegyik előadást nálunk szinte szokatlan élénk vita követte. A Magyar Néprajzi Társaságot KRUPA ANDRÁS és GYIVICSÁN ANNA képviselte, akik előadást is tartottak (*Szlovák asszonysorsok Magyarországon, illetve Gazdaság és kultúra* címmel). Társaságunk nevében ajándékként átadtuk az 1997-ben megjelent nemzetiségi köteteinket, amelyeket a közgyűlés résztvevői nagy tetszéssel és köszönettel fogadtak.

GYIVICSÁN ANNA



KUTATÁSOK

A Magyar Molinológiai Társaság részvétele a nemzetközi Raphael-programban



A Magyar Molinológiai Társaság (székhelye a Magyar Mezőgazdasági Múzeum) 1997-ben alakult a Magyar Molnárcéh 1927-es alapító okiratának és számos egyéb, európai nemzeti molinológiai társaság alapszabályának alapján megszerkesztett, s az alakuló közgyűlésen jóváhagyott alapító okirat szerint.¹ A társaság tagjai közt egyaránt megtalálhatók a malomipari szakemberek, malomtörténettel, tágabb értelemben véve technikátörténettel foglalkozó történészek, néprajzosok, műemlékekkel foglalkozó építészek, művészettörténészek, régészek. Feladatunknak tekintjük egy számítógépes adatbázis kiépítését, amely minden itt-

honi műemlék, vagy ilyen jellegű malom adatait tartalmazza. Gyűjtjük a malmokról szóló szakirodalmat. Tanácsokat adunk olyan malomtulajdonosoknak, akik szakszerű helyreállításba kezdtek. Az alapító okirat kimondja, hogy a társaság támogatja a régi malmok rehabilitációját, a műemlék malomépületek állagának megóvását, esetleges felújítását.

A Magyar Molinológiai Társaság 1997 végén megnyert egy pályázatot, amely a *Malmok és tájak Európában* címet viseli. Ez az Európai Unió által finanszírozott Raphael-program egy része, amelynek az a célja, hogy a kontinens közös múltját jelentő kézműves-technológia tanulmányozását elősegítse, meglévő értékeit megóvja, és a közönség számára bemutassa, népszerűsítse. A programban való részvétel feltétele, hogy két uniós ország kutatóinak egy kívülállóval kell összefogni. Közösén kell kialakítani a tudományos, a rekonstrukciós és a népszerűsítő munka egyes szempontjait. A mi esetünkben a tudományos és technikai rendszerszervező egy Valenciában (Spanyolország) működő környezetvédelmi alapítvány (Fundación Mediambiental), másik társunk pedig a Portugál Molinológiai Társaság és Boticas (Portugália) város önkormányzata.

1998 tavaszán került sor a három közreműködő fél első találkozására, amikor megállapodtunk a határidőkben és elosztottuk egymás közt a mindenkit érintő feladatokat. Eszerint a spanyol fél feladata az egész program koordinálása, az adminisztráció, és Brüsszel felé a jelentések és pénzügyi elszámolás készítése. A program végén ők állítják össze a négy nyelven (angol, spanyol, portugál és magyar) írt, a nagyközönségnek szánt, képekkel illusztrált malom- és őrléstörténeti kiadványt. Ők gyűjtik és összegzik a programról szóló sajtó-, rádió- és tévéközleményeket. A portugálok feladata a nemzetközi összehasonlító tanulmány elkészítése, amely a három ország, illetve a három helyszín vízimalmainak fejlettségét, az őrlési technológiát, az őrlési szokásokat és ennek vonatkozásában a kenyér- és tésztafélék fogyasztásának szokásait veti össze. A magyar fél

¹ A Magyar Molinológiai Társaság megalakulásáról írt beszámolót és a társaság alapszabályát lásd: Néprajzi Hírek 1997. 1–4. sz. 23–28. old.



*Horizontális vizimalom, Ares del Maestre, Spanyolország
(Fotó: VAJKAI ZSÓFIA)*

feladata a malmokról szóló bibliográfia egységesítése és egy azonos szempontú kiállítási forgatókönyv elkészítése volt.

Természetesen meglátogattuk mind a három helyszínt, és tanulmányoztuk az ottani malmokat. Spanyolországban egy elnéptelenedett, de manapság lassanként újjászülető falucska, Ares del Maestre öt horizontális kerekű vizimalmát építik újjá. A malmok egy nagyszabású tájrekonstrukcióba illeszkednek majd bele, ahol az eredeti mediterrán fafajtákkal való visszaerdősítéstől kezdve az arab hódoltság idejéből származó öntözési



Kanalas malom, Boticas, Portugália
(Fotó: VAJKAI ZSÓFIA)

szisztéma felújításáig mindent be fognak mutatni az érdeklődő közönségnek, gyalogos, kerékpáros és autós turistáknak. Ennél is fontosabb szempont — és ez mind a három résztvevőre érvényes —, hogy a felújított tájak és malmok bekerülnek a közvetlen környék iskolai oktatási tervébe, hogy a gyerekeket ezáltal is kulturális értékeink, és a szép környezet megbecsülésére neveljük.

A portugál helyszín az ország északkeleti részén található. A régiónak is nevet adó Boticas kis városka, amely ötven szórványtelepülés központja. Portugál kollégáink a terepbejárás során kétszáznegyven malmot találtak, amelyek közül a legfontosabbakat mi is láttuk. Ezek igen kicsi alapterületű kanalas malmok. Az épület kőből van, teteje szalmával vagy nagyméretű palakődarabokkal van fedve. Nem is fér el benne más, mint az őrlőkö. Ezek a kis malmok egy-egy család tulajdonában vannak, némelyiket még ma is használják kukoricadarálásra. (Boticas nem gabonás vidék, a kenyér is kukoricaliszból készül.) A Raphael-program segítségével mód van arra, hogy ezt az egyedülálló malomgyűttest megmentjük. Természetesen nem lehet és kell mind a kétszáznegyvenet reha-



A gyöngyössolymosi Pincés-malom
(Fotó: VAJKAI ZSÓFIA)

bilitálni. A cél a még működők fenntartásának segítése, az építészeti legértékesebbek megvédése, és a közönség számára való megfelelő bemutatása.

A Magyar Molinológiai Társaság egy 18. századi felülcsapott vízikerekű malom rehabilitációját készíti elő Gyöngyössolymoson. A vízimalom falusi környezetben található. Első említése a 16. századból való, de minden valószínűség szerint korábban is vízimalmokban őrltek e területen. Évszázadokon keresztül az egri érsekség tulajdonában volt. A 19. század közepén került magánkézbe, és így működött az 1950-es évek végéig, végleges leállításáig. Egyedülálló érdekessége, hogy az egy, később kettő, majd újra egy pár őrlőkővén kívül más malomgépezet soha nem épült bele, így tehát évszázadokon át kövön őrltek és utána kézzel szitálták meg az őrleményt. A Magyar Molinológiai Társaság a tulajdonossal együtt a vízimalom rekonstrukcióját és újrahajósítását tervezi, amely együtt jár a környezet, a Nagy-patak és a malomcsatorna rehabilitációjával. A malmot ugyanis a patak vize egy mintegy háromszáz méter hosszú malomcsatornán hajtotta meg, amelyet ki kell tisztítani, néhány szakaszon újra kell ásni, és egy szakaszon a belehelyezett kommunális csatornát ki kell váltani. A malomépület jó állapotban van, tehát újrahajósítása kifizetődőnek bizonyulhat. Az Európai Unió segítségével az Országos Műemlékvédelmi Hivatal engedélyével és támogatásával meginduló felújítás első fázisaként elvégeztettük a műemléki feltáró szondázást és falkutatást, valamint a levéltári adatok kigyűjtését. Mindezek alapján elkészült újjáépítési javaslatunk, amelynek az OMvH előtti megtárgyalása után kezdődhet el az épület és környezetének helyreállítása. Ez tehát az előbbieken alapszik az épület, a gépészeti berendezés rekonstrukcióját, a malom közvetlen és tágabb környezetének rehabilitációját.

Az Európai Unióhoz beadott terv szerint szeretnénk a malmot a közönség számára működtetni, rendszeres őrlési bemutatókat tartani, kenyérsütéssel, a faluban ma is ismert

molnárkalács sütésével egybekötve. Szeretnénk a malom adta lehetőségeket az iskolai oktatásba is bevonni, a malomházban kialakítandó kis helytörténeti, őrléstörténeti, malomtörténeti kiállítással. Ily módon összekapcsolva a falu más nevezetességeivel (malomkőbánya, Csák-kő, középkori templom stb.) és a közvetlen környék egyéb természeti és műemléki nevezetességeivel (Gyöngyös látnivalói, múzeuma, műemlékei, Mátrafűred környékének természeti értékei, Gyöngyöspata középkori temploma, a Mátra vidéki körzet borturizmusa stb.) ezen objektum Gyöngyössolymos és környéke jeles látnivalója, a falusi turizmus egyik célpontja lehet.

Gyöngyössolymoson rendeztük meg 1999. június 3–6. között a résztvevők utolsó találkozását és konferenciáját. Itt került sor a bevezetőben említett kiállítás bemutatására is, amely a projekt és a társak munkájának ismertetésén túl képekben és tárgyakkal szemléltette az őrlés fejlődését és a malomtípusokat, a gabonafélék szerepét a táplálkozásban, és legrészletesebben a gyöngyössolymosi malmot, környezetét és az ottani rehabilitációt.

Rendezvényünket megtisztelte jelenlétével a spanyol és a portugál nagykövet, valamint SÓS TAMÁS, a Heves Megyei Közgyűlés elnöke. A kiállítás és a konferencia megrendezésében, lebonyolításában segítségünkre volt a Magyar Mezőgazdasági Múzeum, valamint Gyöngyössolymos önkormányzata, LUKÁCS LÁSZLÓ polgármester, a spanyol és a portugál nagykövetség.

Utóirat: a nyári heves esőzések óriási kárt okoztak a felújított malomban is, tönkretéve sokunk majd kétéves munkáját.

VAJKAI ZSÓFIA

Őshonos növényfajták összegyűjtése mint a biodiverzitás megőrzésére tett kísérlet Szarvasgedén

Előzmények

A különböző szakterületek közötti interdiszciplináris együttműködés az elmúlt évtizedekben új eredményekhez vezetett. A mind kiterjedtebben alkalmazott ökológiai alapú természettudományi vizsgálatok növelték az információk számát, megkönnyítették a történészek számára az egykori kultúrák életmódjának tisztázását, lehetőséget biztosítottak a település egykori környezetének rekonstrukciójára (pl. a kultúrnövények elterjedése sajátos termőhelyi igényeik folytán a természet átalakulásához vezetett). Ezeket a környezeti változásokat ma már csak a természettudományi vizsgálatok eredményeinek komplex felhasználásával tudjuk végigkísérni. Sokan tettek már kísérletet a kultúrnövények történetének nyomon követésére, de a megfelelő ismeretek és források hiánya miatt nem sikerült e feladatot kellő szinten megoldani.

Különös jelentőséggel esik latba az ezzel a témakörrel foglalkozó archeobotanika és a történeti ökológia. Az archeobotanika a növényleletek, növényi eredetű tárgyak meghatározásával, a különböző fororból származó növényekre vonatkozó ikonográfiai és okleveles adatokkal, a növénykivadulásokkal, a társadalomtudományoknak a növényekre vonatkozó adataival foglalkozik. Kutatja az ember és a növényvilág viszonyát, az ember gazdasági tevékenységét. Vizsgálatának fontos területe a vad fajok kultúrfajökká válása, a növénytermesztés és földművelés elterjedésének nyomon kísérése.

A történeti ökológia interdiszciplináris tudományág. Az egykoron élt ember környezetére vonatkozó ismereteink rendkívül gyérek. A környezet bonyolult kölcsönhatásá-

nak vizsgálatában nagy szükség van arra, hogy gyarapítsuk ismereteinket a környezet történetére, az ember és környezete kapcsolatára vonatkozóan. Kultúrtörténeti jelentőségén túl hozzásegít minket jelen és várható környezetünk jobb megismeréséhez.

A Kárpát-medencében nyolcezer évre tekint vissza a növénytermesztés. A termesztett növények többsége a neolitikus aratónépességgel került be a Kárpát-medencébe, e tekintetben azonban az egymásra következő régészeti koroknál kontinuitást nem tapasztalunk. A növénytermesztés a természetes vegetáció rovására erősödött fel. Ez utóbbi és a termesztett növények viszonyát az itt élt népségek életmódja és a klimatikus viszonyok határozták meg.

A régi gabonák és gyümölcsök az emberi fogyasztás szempontjából kimagaslóan jó beltartalmi értékekkel, számunkra elfeledett, „új” ízekkel rendelkeznek. Megbecsült fajták voltak ezek, míg nem a 19. századtól a nyugatról beáramlott fajták fokozatosan ki nem szorították azokat. Az ősi növények termesztése, ismeretterjesztéssel kiegészítve, hozzájárul a kulturális örökség fenntartásához.

A hazai gabona- és gyümölcstájfajták ezen örökségünk részei, megmentésükkel hozzájárulunk a génállomány fenntartásához, a biodiverzitás megőrzéséhez. Az *agrobiodiverzitás* viszonylag új fogalom, létrejöttét a napjainkban tapasztalható mezőgazdasági termelési szerkezetváltozások indukálták. A mezőgazdaság intenzívvé válásával erősen redukálódik a termesztett fajok, fajták köre. Ugyanakkor egyre nagyobb igény van arra, hogy a Kárpát-medence „őshonos” fajtáit megmentsük, s mint értéket megőrizzük. Ennek érdekében ismernünk kell történetüket, a történelem során játszott szerepüket és jelen helyzetüket.

A tulajdonviszonyok megváltozása a mezőgazdaságban végveszélybe sodorta a szórványként még meglévő ősi kultúrnövény-tájfajtákat. Előzetes vizsgálataink szerint rohamosan csökken a még fellelhető tájfajták száma. Félő, hogy begyűjtésük és fajtafenntartó termesztésük hiányában véglegesen kipusztulnak a Kárpát-medencéből.

A régi korok növényei — szemben a mai, monokultúrában tartott, genetikailag sokszor túltelnyesztett és ezért leromlásnak indult fajtákkal — olyan mértékben illeszkedtek a környezetbe, hogy azzal szinte szerves egységet képeztek. Egy-egy táj, tájegység saját fajtát „nevelt” belőlük. Ezeket mi jobb elnevezés híján *ősi tájfajtáknak* nevezzük, melyek genetikai adottságaiknál fogva ellenállóak, az emberi fogyasztás szempontjából előnyös beltartalmi értékekkel rendelkeznek és hozamuk sem lebecsülendő.

A környezet ember általi megváltoztatása a domesztikált növények és állatok megjelenésével kezdődött el. Ez a változás — különösen kezdetben — rendkívül lassú volt. Az eddigi vizsgálatok a kultúrnövények „betelepülésének” öt nagy ütemét rajzolják ki a Kárpát-medencében: a neolitikum kezdetén, a középső bronzkorban, a római korban, a kora középkorban és Amerika felfedezését követően az újkorban. Az ősi kultúrnövényeket a kulturális környezet maradványaként is felfoghatjuk. Újratermesztésük nem csak az etnobotanikai ismereteket bővítheti, hanem az ember és a környezet viszonyát is javíthatja.

Az ősi tájfajtákat általában eredeti termőhelyeikről kiszorulva, elhagyott telkeken vagy idős gazdák kertjeiben, horgosokban találjuk meg. A 19. században bekerült külföldi almafajták — egyenlőtlen harcban — lassan kiszorították az ősrégi *hungarica* fajtákat. Szórványként azonban még itt-ott, a szőlőskertek szélére szorulva fellelhető belőlük néhány. Hagyományos almatermesztő körzetünk a szatmári (szabolcsi) vidék, de Zala, Somogy, Vas és Borsod-Abaúj-Zemplén megyékben is vannak almáskertek. Régi nyári alma tájfajták például a Jánosalma, Jakabalma, Muskotályalma, Borizú alma, Egéralma; téliek például a Bosnyákalma, Törökalma, Pogácsaalma, Széles fenekű alma, Fűzes alma, Tafotaalma, Bóralma.

A filoxéra által elpusztított szőlők helyén jött létre a Buda vidéki baracktermő táj. Igen híres a szatmazi, a dunakanyari, a Duna–Tisza közti termőtáj. A Mátra, Bükk és Tokaji-hegységek lábainál is található egy kisebb termőtáj. A baracknak a Balaton, Pécs, Dunakanyar környéki termőtája a legősibb, elméletileg a római korig vezethető vissza. Régi tájfajtáink például a Mezőkomáromi duránci, Vezerle duráncija (Badacsony), Kecskeméti duránci, Szöghi duránci (Szeged), Bartha duráncija (Tiszafüred), Korai mandulabarack, Nagy duránci, Nagy kemény húsú tivoli, Nagy kopaszbarack, Nagy sárga mandulabarack, Vérbarack, Vörös és Sárga tivoli.

Hagyományos („ősi népi”) szilvatermő vidékek a Szamoshát, a Duna-völgy déli része, a Szerémség, a Dráva ártere, a Közép-Tisza vidéke és Erdély. A Vásárosnamény és Tiszabecs közötti terület bővelkedik ősszilvásokban. A Szamoshát (Panyola központtal) híres tájfajtáiról. A középkorban nevezetesekek voltak a magyar szilvafajták, például a Vadszilva (a középkori és a mai Kőkényszilva), Sárgaszilva (a középkori Sárszilva, későbbi Dobzószilva), Sárga tojásszilva, Besztercei, Nemes magyar, Duránci, Vörös, Katalán, Fekete és Fehér lószemű szilvák. A Besztercei szilva vagy a Magyar vasszilva a középkori Magyarország egyik leghíresebb terméke volt. A 19. századtól hanyatlásnak indult a Besztercei szilva hírneve. A fajta lassan leromlott: gyümölcse elaprózódott, szakaszosan termett. Ennek ellensúlyozására külföldi szilvafajtákat hoztak be az országba. A múlt század végén a Besztercei szilva több változatát fedezték fel: a Gömöri nyakasszilvát Gömör megye magasabban fekvő szilvásaiban, a Máramarosi nyakasszilvát a Keleti-Kárpátok vidékén, a Besztercei muskotályszilvát Gömör, Bihar és Abaúj-Torna megyékben, a Magyar cukorszilvát pedig a Nagybányától a Hargitáig húzódó részekben találták meg. Ezek hegyvidéki tájfajták. A Nyári aszalószilva pedig a Besztercei szilva alföldi tájfajtája lehet. Régi, korai alföldi tájfajta még a Vörös szilva.

Biohistóriai telep Szarvasgedén

Célunk olyan biohistóriai telep kialakítása a Nógrád megyei Szarvasgedén, ahol a magyar múlt még fellelhető gabonaféléi és gyümölcsei közül a jelentősebb tájfajtákat összegyűjtjük, biológiai módon termesztve megmentjük a végleges kipusztulástól. A legújabb tudományos eredmények felhasználásával törekszünk a hiteles történeti rekonstrukcióra. Olyan természetvédelmi és kísérleti oktatóbázist szeretnénk létrehozni, ahol az ismeretterjesztés mellett az eredményeinket a szakemberképzésben is kamatoztatnánk (tankönyvek, ismeretterjesztő kiadványok). Mindez egyszerre szolgálja a hagyományápolás és a környezetvédelem nemes céljait. Az ősi növények termesztése, ismeretterjesztéssel kiegészítve, hozzájárul a kulturális örökség fenntartásához.

1995 októberében hoztak létre a biohistóriai telepet a Nógrád megyei Szarvasgedén, az Aranyos-patak mellett fekvő kéthektáros területen. Fekvése és természeti adottságai kiváló lehetőséget kínálnak a növények termesztésére. Éghajlata kedvező, az évi csapadékeloszlás jó. A terület talaja tápanyagban gazdag barna erdőtalaj, középkötött, jól művelhető. A kihalófélben lévő háziállatfajtákhoz hasonlóan gondoskodni kívánunk a veszélyeztetett és kihalófélben lévő kultúrnövények (gabona- és gyümölcstájfajták) megmentéséről, fajtafenntartó termesztéséről. A telepen végzett kísérleti régészeti tevékenységünk során az ásatásból származó eszközök pontos mását a gyakorlatban is kipróbálnánk. Ezzel elősegítenénk a tudásbeli hiányosságok leküzdését és arra is rámutatnánk, hogy mennyire ismerjük az adott eszköz előállítási technikáját és annak alkalmazását.



*Budapesti néprajz szakos hallgatók a szarvasgedei biohistoriai telepen
(Fotó: HÁLA JÓZSEF, 1998)*

A természettudományos leletek (növényi maradványok, állati csontok stb.) ugyanis számos fontos utalást rejtenek az életmódra, az egykori környezetre vonatkozóan és többé-kevésbe jól jellemzik a régészeti kultúrát. A pontos válaszok érdekében minden egyes arte fact esetében fel kell tenni a kérdést: mi, miért, hol és mikor? Mindaddig, amíg ezekre megnyugtató választ nem tudunk adni, semmiképpen nem mondhatjuk, hogy ismernénk az adott kulturális örökséget. Éppen a nyitott kérdések megválaszolása érdekében az elmúlt évtizedben Európa számos országában kísérleti régészeti (biohistoriai) telepek jöttek létre. Kísérleti telepek ezek, mert az ásatásokból előkerült tárgyak vizsgálata során felállított hipotézisek tudományos ellenőrzésére szolgálnak

A falu központjában fekvő belterület (Béke utca 6.) fele részben gazdasági udvar és kert, fele részben szántó. A rajta lévő késő középkori, kora újkori épületek (a műemlékileg védett Pethő-Ligárd-kúria a hozzátartozó gazdasági épületekkel, pajtával, gabonatarlóval, ólakkal) helyreállítás után ideális helyül szolgálnak egy kísérleti régészeti oktatóbázis számára. Ugyanitt a középkorig visszavezethető gyümölcs- és szőlőfajtákat is nevelünk. Ide gyűjtjük össze a még fellelhető tájfajtákat. Ez a tevékenység folyamatos lesz. A telep mintaparcelláin — mely egyben „bemutatókert” is lenne — fajtafenntartó termesztésben tartanánk az ősi gabona- és gyümölcsfajtákat. A biohistoriai telep elért eredményeit a szakemberképzésben és a közművelődésben is kamatoztatnánk. A későbbiekben az említett projekt megvalósításában részt vevő szakemberek bevonásával az épületek felújítása után bentlakásos tanfolyamokat is kívánunk tartani.

Az eddig elért eredmények

Az alakort, ezt az ősi pelyvás búzát már három év óta sikerrel termesztjük és szaporítjuk, feldolgozására (pelyvátlanítás, őrlés, kenyérsütés) pedig folyamatosan kísérleteket végzünk. Szeretnénk feleleveníteni a Magyarországon hajdan nagy területeken jelen lévő alakor termesztését. Ez, az ősi kultúrák kenyérnövénye magas nyersfehérjegtartalmánál, gazdag mikroelem-összetételénél fogva a reformkonyha ideális gabonája lehet. Előnyös természetési tulajdonságai — igénytelensége, gyomelyomó képessége, nagyfokú rezisztenciája a kórokozókkal és a kártevőkkel szemben — pedig lehetővé teszik végyszermentes termesztését. Személyes gyűjtőmunka, levelezés, csere folytán számos ősi gabonafajtát sikerült még beszerezni: tönkét és tönkölyt Anatóliából, kölest Erdélyből, rozs- és zabtájfajtákat Magyarország területéről, továbbá rendelkezünk a világ legrégebbi csírázó vetőmagjával (nürnbergi árpa 1823-ból) és egy kamut nevezetű búzával, mely az egyiptomi fáraók idejéből mind a mai napig változatlanul fennmaradt.

A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának anyagi támogatásával, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem és a keszthelyi Pannon Agrártudományi Egyetem kutatóival együttműködve a Kárpát-medence területéről ősi cseresznye-, kajszi-, meggy-, barack-, szilva-, alma-, körte- és szőlőtájfajták, illetve helyi félvad fajták oltógallyait gyűjtöttük be, majd a mintegy kétszáz gyökeres oltványt 1997 őszén a biohistóriai telepen elültettük. Ugyancsak ekkor, a Betonút Rt. anyagi támogatása mellett a Budapesti Történeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémiai Régészeti Intézete és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaival felépítettünk egy Árpád-kori veremházat, mely az M0-s út északi szektorának rákospalotai lelőhelyén került elő.¹ 1998 tavaszán régi szőlőfajták: Fehér lisztes, Fehér járdovány, Juhfark, Hárslevelű, Kéknyelű, Sárfehér, Mirkovácsa, Piros gohér, Változó gohér, Piros szlanka, Kék bakator száztíz gyökeres oltványát ültettük el. A gyűjtő- és telepítőmunka azonban tovább folyik. 1998 nyarán az észak-amerikai Earthwatch Alapítvány anyagi támogatásával az MTA Régészeti Intézete három hónapos ásatást folytatott a telep kertjében, melynek során Gede késő középkori településrészletét tárták fel az itt dolgozó régészek.

A reambulált ősi kultúrnövényfajták egy hajdan volt környezet részei. Újratermesztésük nemcsak a hozzájuk kapcsolódó földművelési, növénytermesztési és etnobotanikai ismereteket éleszti fel, hanem a reményt is az ember és környezete viszonyának rendezésére. Szarvasgede az a hely, ahol ez megvalósítható. Ez a vidék az ipari behatástól mentes, az ember és a természet szimbiózisának archetípusa, ahol a természeti és a kulturális környezet (mezőgazdaság, falukép) még viszonylag megbontatlan egységet képez.

Bízunk benne, hogy a biohistóriai telep lehetőséget jelent a természetvédelem, a mezőgazdaság és turizmus összekapcsolására. Meggyőződésünk, hogy minden, kultúrtörténetünk iránt érdeklődő ember szívesen ellátogatna egy ilyen telepre. Ezért is bizakodunk, hogy az odalátogatók számára vonzó látnivalókat, programokat tudunk majd biztosítani. Szándékunk, hogy a jelentkezők számára a helyszínen tanfolyamokat is szervezzünk. Arra pedig különösen odafigyelünk, hogy a gyerekek is érdekesnek lássák az ott folyó munkát, a legmodernebb múzeumpedagógiai gyakorlatnak megfelelően „megélik a múltat”, ezáltal is hozzájárulva történeti és környezeti nevelésükhöz.

GYULAI FERENC

¹ Lásd *SABJÁN TIBOR* írását (Néprajzi Hírek 1997. 1–4. sz. 37–40. old.).

Futballantropológia — új kutatási irányzat a néprajzban

1999 áprilisában VIDACS BEA nyilvános előadást tartott az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékén, melynek témája a kameruni futball gazdag politikai és társadalmi vonatkozásrendszere volt. A jelenleg New Yorkban élő kutató — aki a nyolcvanas években a Néprajzi Múzeum Afrika-gyűjteményében is dolgozott — az Egyesült Államokban folytat kultúrantropológiai tanulmányokat. Bevallása szerint egy ottani vizsgán elhangzó mondata jelölte ki számára mindmáig alapvető kutatási témáját, mely úgy szült: „Az 1990-es világbajnokságon elért kameruni siker alighanem többet tett a nemzeti egységért, mint a hivatalos állami propaganda.” A vizsgáztatók javasolták neki, járjon utána a dolgoknak, derítse ki, valóban milyen szerepe van a futballnak egy formálódó nemzeti kultúrában.

Az évek óta tartó kutatást VIDACS egy a Wenner–Green Alapítványtól kapott másfél éves ösztöndíjjal kezdte. Vizsgálódása elsősorban arra irányul, hogy a kameruni válogatott szereplése — kudarcai és sikerei — miként hatnak a nemzettudatra, milyen törzsi, etnikai és politikai ellentétek fogalmazódnak meg egy-egy mérkőzés eredménye kapcsán. Amíg a „kedvencek” — vagy ahogy a válogatottat nevezik: a „legyőzhetetlen oroszlanok” — jól játszanak, addig minden játékos „kameruni”, ellenben ha a csapat kikap, akkor meg-megjegyzik, hogy a gólhelyzetben hibázó csatár vagy a „lyukat rugó” védő másik törzsbeli. Faji–etnikai ellentétek kerültek a felszínre a franciaországi labdarúgó-világbajnokság idején, amikor — a kameruniak szerint — a nemzetközi futballmaffia megakadályozta, hogy a feketék csapata továbbjuthasson a csoportból. A kameruni futballban is megvan az a gondolati archetípus, mely szembe állítja a szépséget és a hasznosságot. Futballisták és szurkolók egyaránt azt tartják, hogy a kameruniak a futball művészei, nem pedig iparosai, csupán az európai minták próbálják „kiölni belőlük a művészetet”.¹

Előadásában VIDACS BEA kitért terepmunkája módszerére is. E szerint az angolul és franciául is kiválóan beszélő kutató az 1994-es és az 1998-as futball-világbajnokságot is Kamerunban követte figyelmével, ahol testközelből érezkelhette a válogatott szereplését követő közhangulatot. A közösségi tereken, például kocsmákban felállított televíziók köré sereglett szurkolók, vagy a nemzeti rádió szurkolói élővonalá megannyi adalékot szolgáltat a téma vizsgálatához. VIDACS törekvése túlmutat a futball problematikáján, hiszen végső soron a kameruni nemzet formálódásának sajátosságait elemezve kutatása egyenesen a — többek között — HOBBSAWM, ANDERSSON, GELLNER, FRYKMAN és LÖFGREN nevével fémjelzett nemzetikultúra-kutatás irányvonalába helyezhető el. Kamerun alkalmas arra, hogy a harmadik világbeli nemzetfejlődés egy speciális — az ANDERSSON által leírt délkelet-ázsiaitól eltérő — irányát reprezentálja. A kétnyelvű (angol és francia) országban nem a nemzeti nyelv és az erre épülő „nyomtatott kapitalizmus” az, amely letéteményese a nemzettudat kiépülésének (a válogatott futballmérkőzéseit is két nyelven, egymást váltva közvetíti a televízió), hanem a futballválogatott sikerei, melyek a kameruniak szemében az egységes nemzeti összefogást szimbolizálják. (Az 1954-es világbajnokság döntője óta tudjuk, hogy Magyarországon a válogatott kudarcai is formálhatják a nemzettudatot, így kap-

¹ E gondolat a magyarországi klubfutballban elsősorban a „szívvel játszó” Ferencváros és az „ésszel játszó” MTK mint a kispolgári német és a nagypolgári zsidó csapat eltérő konnotációjú és asszimilációs sikerű csapatának szembeállításában fogalmazódik meg; vö. HADAS MIKLÓS–KARÁDY VIKTOR: *Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmainak történeti vizsgálatához*. Replika 1995. 14–15. sz.



Bali János és Vidacs Bea a Ferencvárosi Torna Club múzeumában

csolódhat össze a „balsors, akit régen tép” nemzetfelfogásában a herderi gondolat, a magyar történelem tragikus eseményei — mint Mohács, Világos és Trianon — a futballtragédiák színhelyeivel, mint Bern, Marseille és Irapuato.) VIDACS BEA eddig elsősorban angol nyelven publikálta gondolatait a témában,² de magyarul is készült egy változat, mely megjelenés alatt áll a BOGLÁR LAJOS hetvenedik születésnapjának tiszteletére szerkesztett kötetben. Magyarországon futballantropológiai jellegűek még BALI JÁNOS kutatásai is, melyek gondolatiságukat tekintve HOFER TAMÁS-nak az ELTE Kulturális Antropológia Tanszékén 1991-től a nemzetikultúra-kutatásról és a nemzeti szimbólumok antropológiai vizsgálatáról tartott előadássorozatából merítkeztek, s melyek a magyarországi klubfutballt, azon belül is elsősorban a Ferencvárosi Torna Clubot érintik. Társadalomtörténeti kontextusba helyezve vizsgálja azt az összetett érzelmi és tudati viszonyrendszert, mely a szurkolókat egy-egy klubhoz köti, és amelyen keresztül bonyolult identifikációs szerepek bontakozhatnak ki. Hogyan és miért válik a sok csapat közül az egyik a legnépszerűbb hazai csapattá, a zszurnalisztika nyelvvel „nemzeti kinccsé”³

Bár Magyarországon még kell egy kis merészség ahhoz, ha valaki néprajzsként a sporthoz nyúl, számos európai iskola már „túljutott” e ponton. A brit szociálintropológiai iskola már-már klasszikusának számító darabja, RONALD FRANKENBERG *Village on the border* címen 1957-ben megjelent könyve egy határ menti észak-walesi falu helyi futballklubja és az ahhoz kapcsolódó közösségi tevékenységek funkcionista

² VIDACS, BEA: *Football: Politics and power in Cameroon*. In *Entering the field. New perspectives on world football*. Ed. GARY ARMSTRONG, RICHARD GIULIANOTTI. Oxford-New York, 1997. 123–140. old.

³ BALI JÁNOS: „Hungarofradizmus”. *Egy sportegyesület szimbolikája*. Tabula 1998. 1–2. sz. 85–105. old.

vizsgálatát foglalja magában. A svéd nemzetikultúra-kutató iskolához kapcsolódik BILLY EHN munkája a svéd sportsikerek nemzettudatra kivetülő hatásáról.⁴ Az identitás problematikájára épülő folyóirat, a Terrain a modern francia etnológiai iskola egyik legjelentősebb szaklapja. Innen sem hiányzik a futball, mióta CHRISTIAN BROMBERGER a folyóiratban publikálta kutatásait.⁵ BROMBERGER elsősorban azt vizsgálta, hogy a különböző nagyvárosokban a sztárklubokhoz milyen identitásminták alapján kapcsolódnak szurkolók és szurkolói csoportok. Ott, ahol egyszerre két csapat is van (pl. Milánó, Torino, Glasgow), a szurkolók meghatározott szempontok szerint oszlanak meg a csapatok között úgy, ahogy a városok is szimbolikusan ketté, vagy több részre szeltek. Ennek alapja lehet vallási (Glasgowban a Celtic a katolikus, míg a Rangers a protestáns), etnikai (Barcelonában az FC Barcelona a katalán ősiséget és függetlenségi törekvéseket szimbolizálja, míg az Español a kasztíliai közalkalmazottak és az andalúz SEAT-munkások rokonszenvének örvendhet) és egyéb érzelmi-tudati szempont (Torinóban az FC Torino egy főváros elmúlt nagyságának és egy nagy klub letűnt dicsőségének nosztalgikus ünneplése, múltjának kultusza, ezzel szemben a Juventus egy győzedelmes és sikerre született csapat fenségességét hordozza magában, melyek arisztokratikus és nagyipari kulturális jegyek).

A sport (futball) társadalomtudományi vizsgálatai két különböző megközelítésre oszthatók fel. Az egyik — nevezzük szociológiaiának — elsősorban a szurkolókat mint egy jellegzetes szubkultúrát vizsgálja, a szurkolói magatartásban a deviáns formákat (alkoholfogyasztás, agresszió, huliganizmus) emeli ki. A mérközésekhez kapcsolódó rítusokban szereplők az „átlagemberektől” eltérően viselkednek, melynek háttérben mindig valami jól megragadható társadalmi jelenség áll. A másik — inkább antropológiai — megközelítés nem tesz lényegi különbséget a szurkoló és a nem szurkoló között, hanem a szurkolást, egy csapathoz vagy egyesülethez való kötődést az identitás természetes megnyilvánulásának tartja. Ez esetben a sport (futball) vizsgálata nem cél, csupán eszköz, mellyel közösségek és csoportok működése, az identitás szerepe válik értelmezhetővé.

A sport (futball) társadalmi beágyazottságának ténye elvitathatatlan. Olyan tömegeket közvetve vagy közvetlenül érintő kultúráról van szó, melynek szerteágazó néprajzi-antropológiai vizsgálata nem csupán lehetőség, de kötelesség is a számunkra.

BALI JÁNOS

A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Műhelye

Magyarországnak, a Kárpát-medencének, de a szélesebb értelemben vett közép- és kelet-európai régióknak hagyományosan súlyos politikai-társadalmi teherterele a rendkívül összetett nemzetiségi, kisebbségi kérdés. Az a rendszerváltások kezdetén általánosan elterjedt meggyőződés, hogy a demokratikus irányú átalakulás jelentősen elősegíti a megoldást, és egyben minimálisra csökkenti az államnemzetek közötti feszültséget, nem igazolódott.

⁴ EHN, BILLY: *National feeling in sport*. Ethnologia Europaea 1989. 1. sz. 57–66. old.

⁵ BROMBERGER, CHRISTIAN: *Allez l'OM' 'Forza Juve'. La passion du football à Marseille et la Turin*. Terrain 1987.

A nemzetiségi kérdés ma komolyan foglalkoztatja a társadalmakat, ugyanakkor a korábbiakhoz képest is gyakrabban válik politikai manipulációk tárgyává. Fennáll a veszélye, hogy a kérdés lényeges, érdemi részeit elfedi a pártpolitika, a valóságnak csupán deformált képe jelenik meg, s ennek következtében a kérdések kezelésében, megoldásában tovább halmozódnak a történelmi mulasztások, sőt, újabb torzulások következhetnek be. Magyarország szempontjából a nemzetiségi, kisebbségi kérdés három fő vonulata emelhető ki: a határokon túli magyarság jelenének és jövőjének problémája, a hazai nemzeti kisebbségek szerteágazó s az előbbinél kevesebbet vizsgált kérdésköre, valamint az egyre súlyosabb társadalmi problémaként jelentkező cigánykérdés.

Különösen fontos tudományos feladat, amely túlmutat az országhatárokon, a magyarországi nemzetiségi kérdés — ez részben a cigányproblémára is vonatkozik — egyedi sajátosságainak a megismertetése a világ tudományosságával, tekintettel arra, hogy tipológiailag különböző közösségeket alkotnak a határokon túli magyarok és a hazai nemzetiségek. A sokrétű nemzetiségi kérdés összehangolt tudományos kutatására régóta visszatérő sürgetések hangzanak el a határokon túli magyar értelmiség, a magyarországi kisebbségi elit és a kisebbségi politikával foglalkozók körében.

Az előkészületek során körvonalazódott kutatási helyzetkép nyilvánvalóvá tette a Magyarországon és a szomszéd országok társadalomtudományi műhelyeiben meghonosodott kisebbségi tárgyú kutatások korábban is sejtett legfőbb gyengéjét: ezek döntő többségükben egymástól és a szomszéd országokban, illetve nyugaton végzett munkáktól elszigetelten folynak. Egyes akadémiai társadalomtudományi intézetek vonatkozásában is előfordult ilyen helyzet. A különböző felsőoktatási és múzeumi munkahelyeken pedig sokszor párhuzamosan, együttműködés nélkül folynak azonos témájú kutatások.

Az eleve interdiszciplináris megközelítést igénylő kisebbségkutatás jórészt a szűk intézeti keretekben mozgó, s éppen ezért sok esetben parciális, s általában alulfinanszírozott kutatásszervezési háttér miatt sem volt képes jó néhány fontos kérdésben számottevő eredményeket felmutatni.

Az akadémiai társadalomtudományi intézetek közös Kisebbségkutató Műhelye olyan hároméves interdiszciplináris program beindítását tűzi ki célul, amely három nagy témakörben applikatív és összegző jellegű munkák megszületését kívánja elősegíteni. A műhely megpróbálja összefogni és a legfontosabb témakörökben koordinálni a Magyarországon, s a szomszéd országok magyar társadalomtudományi kutatóhelyein folyó kutatásokat. Ugyanakkor fiatal kutatók bevonásával, új kérdéseket megvilágító előadások, tudományos viták szervezésével, kutatási füzet sorozat megjelentetésével új kutatási programok beindítását is feladatának tekinti. A kiemelkedő jelentőségű kutatási eredményeket a programban részt vállaló intézetek folyóiratai segítségével, illetve évente három–négy könyv megjelentetésével tervezzük közreadni. A legfontosabb kutatási eredményeket angol nyelvű publikációkban (évkönyv, monográfia, tanulmánygyűjtemény) szintén célszerűnek látszik megjelentetni.

A műhely által támogatott első programok a következők: *Kisebbségi konfliktusok, megoldási alternatívák Kelet-Közép-Európában* (GLATZ FERENC); *A magyarországi cigányság helyzete — A kutatási eredmények összegzése* (KEMÉNY ISTVÁN); *Identitásváltás és nyelvi asszimiláció a székelyföldi és csallóközi tömbmagyar régiókban* (BIRÓ A. ZOLTÁN, GYURGYÍK LÁSZLÓ); *A határon túli magyar kisebbségek jogi helyzete az 1989. évi fordulatot követő évtizedben* (BIRÓ GÁSPÁR, GYURCSIK IVÁN); *A kelet-közép-európai magyar kisebbségek történetének kronológiája* (BÁRDI NÁNDOR); *Kelet-közép-európai kisebbségi autonómiatervek és működő kisebbségi autonómiák Nyugat-Európában* (JOÓ RUDOLF); *Etnokulturális mentalitáselemzések a magyaror-*

szági kisebbségek körében (A. GERGELY ANDRÁS); Szlovákia etnikai szerkezetének változásai a 15. századtól napjainkig (KOC SIS KÁROLY); A határon túli magyarok anyanyelvhasználata és kétnyelvűsége (KONTRA MIKLÓS); Komárom–Komárno: a kettéosztott város (TAMÁS PÁL); A határon túli magyarság a magyar kül- és belpolitikában 1976–1996 között (SZARKA LÁSZLÓ); A magyarországi kisebbségi önkormányzatok kialakulásának és működésének dokumentumai (EILER FERENC, SZESZTAY ÁDÁM); Interetnikus kapcsolatok Dél-Szlovákiában (LISZKA JÓZSEF).

A műhely programjaiban részt vevő intézetek, intézmények pedig a következők: MTA Történettudományi Intézet, MTA Szociológiai Intézet, MTA Földrajztudományi Intézet, MTA Nyelvtudományi Intézet, MTA Politikai Tudományok Intézete, MTA Konfliktuskutató Központ, MTA Néprajzi Kutatóintézet, MTA Regionális Kutatások Központja, Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézet, Regionális és Antropológiai Kutatóintézet (Csíkszereda), Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport (Pozsony), Fórum Társadalomtudományi Intézet Etnológiai Központ (Komárom).



Ópálosi románok
(Fotó: id. LÓCZY LAJOS, 1888)

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

2nd Conference on Baltic Studies in Europe

(Vilnius, 1997. augusztus 20–24.)

Lettország és Litvánia szovjet korszakában nem volt lehetőség arra, hogy a nemzetközi baltisztikai kongresszusokra magukban a balti államokban kerüljön sor. (Jóllehet, finn-ugor kongresszust például tartottak a Szovjetunió területén.) Ezért a mély hazafiúi érzésükről ismert litvánok nagy örömmel rendezték meg a baltisták nemzetközi seregszemléjét *2nd Conference on Baltic Studies in Europe* címmel Vilniusban, 1997. augusztus 20–24. között. A szegény litván állam becsületére válik, hogy a részvételi költség száz amerikai dollár volt, amely ugyan magas összeg, ha magyar bölcészek zsebéhez mérjük, ám közepesnek mondható, ha például a Finnországban megrendezésre kerülő *International Congress on Multicultural Education* ezer finn márkát kitevő, cca. százötven dolláros részvételi díjához mérjük. Figyelmet érdemel az is, hogy a litvánok garantálják az előadások publikálását, ami nem kis energiát kíván tőlük, ha összehasonlításként a finnugor kongresszusok nyolc-tíz kötetes anyagaira gondolunk. A címmel ellentétben Amerikából is érkeztek résztvevők, OLEVI ARENS történészprofesszor (Atlanta) például az észti szociáldemokraták és az orosz mensevikek kapcsolatáról tartott előadást.

A rendezvény fő koordinátora és szponzora a Stockholmi Egyetem Baltisztikai Intézete, amelyet BAIBA KANGERE professzornő képviselt. Amint a záróülésen elmondta, nagy öröm, hogy a baltisztikával foglalkozó kutatókat összegyűjthetik, ám a költségek miatt Észtországból mindössze három résztvevő érkezett. Ezért felvetette azt a javaslatot, hogy a baltisták következő seregszemléjét Stockholmban tartsák meg, tekintettel arra, hogy Svédországba — mint KANGERE professzornő hangsúlyozta: nyilván anyagi okokból — több észti résztvevő fog elmenni. Szavazás után a jelenlévők úgy határoztak, hogy az európai baltisztikai kutatások harmadik konferenciája valóban Stockholmban legyen.

Egyáltalán nem volt azért a kisszámú észti résztvevő személye jelentéktelen. A konferencia szervezésében fontos szerepet vállalt az Észt Tudományos Alapítvány. Magyar részről LACZHÁZY ARANKA (PhD-ösztöndíjas, Eötvös Loránd Tudományegyetem Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszék) és FÖLDVÁRI SÁNDOR (az MTA Bolyai János-kutatóösztöndíjasa, illetve a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarjának külső oktató) tartott előadást. Az előbbi szerző a mai litván sajtónyelv modern jelenségeivel foglalkozott, amely a mai társadalmi értékváltozáshoz kapcsolódva jól illeszkedett a konferencia fő témájához; az utóbbi pedig a felvilágosodás és a nemzeti megújulás kelet-európai formáinak ürügyén a kultúrkörök tipológiájáról beszélt, areális kultúraelméletét vázolván.

Magyarországon két baltisztikai filológiai központ működik. Szombathelyen, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Uralisztikai Tanszékén a Borostyánkőút projekt keretében főként a tudományos kutatásra koncentrálnak, amelynek eredményességét már tucatnyi sikeres nemzetközi konferencia megrendezése is bizonyítja. Az ELTE Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszékén pedig az oktatásra helyezik a hangsúlyt, s bár konferenciák és tudományos kiadványok nem jellemzik a budapesti baltisztikát, annál nagyobb jelentőségű az a tény, hogy a nyelvészeti szaktárgyakra is kiterjedő alapos baltisztikai, főként litván filológiai képzést itt lehet nyerni. Folyamatban van a KLTE

baltisztikai oktatási tevékenységének további fejlesztése, ahol jelen sorok írója tartott korábban baltisztikai irodalmi és kultúrtörténeti kurzusokat, s tanít jelenleg litván nyelvtant.

FÖLDVÁRI SÁNDOR

5th Nordic Symposium on Intercultural Communication

(Göteborg, 1998. november 25–27.)

Amint arról már korábban is hírt adtunk (Néprajzi Hírek XXVII. 1998. 1–4. sz. 40–41. old.), a modern kor kihívásaira szakmájuk eszközeivel, tehát kultúraelméleti elemzésekkel reagáló szakemberek egy csoportja, élükön JENS ALLWOODdal, a Göteborgi Egyetem nyelvészprofesszorával 1994-ben hozta létre az Interkulturális Kommunikáció Északi Hálózatát (Nordic Network for Intercultural Communication). Akkor a szervezet elsősorban a balti és a skandináv kultúrák komplex vizsgálatával, az önállóságukat viszszyanyert balti államok szellemi támogatásával, európai integrációjuk problémáinak elemzésével foglalkozott; ma már Észak-Amerikától a Távols-Keletig találjuk meg tagjait. (Folyamatosan frissített információ található a <http://www.sprog.auc.dk/res/nic> honlapon.) Első szimpóziumát a norvégiai Stavangerben rendezte, s a résztvevők már ez alkalommal is a legkülönbözőbb országokat reprezentálták, a harmadik világot is beleértve. A második szimpóziumra 1995 novemberében került sor a finnországi Jyväskyläben, azon az egyetemen, amely három hónappal korábban a VIII. Nemzetközi Finnugor Kongresszusnak is otthont adott. A harmadik szimpóziumot az észak-dániai, azaz jütlandi Ålborg városának frissen bővített egyeteme rendezte meg 1996. november 20–24. között. Negyedik alkalommal Észtországban, a patinás Tartui Egyetemen került sor a 4th Annual Nordic Symposium on Intercultural Communication and National Identity rendezvényére 1997. november 6–8. között. Jelen sorok szerzője a NIC tagjaként 1996-tól vesz részt rendszeresen előadással évente a szimpóziumokon.

Minden eddigi rendezvényt felülmúló gyorsasággal és korrekt körültekintéssel szervezték a svéd házigazdák az 1998-as göteborgi ötödik NIC-szimpóziumot, amelyet különleges várakozás övezett, hiszen 1998. november 26–28. között a szervezetet alapító JENS ALLWOOD volt a házigazda. Róla nekünk, magyaroknak érdemes tudnunk, hogy KIEFER FERENCnél védte meg doktori disszertációját, amikor e nemzetközileg elismert professzorunk Svédországban működött. A Göteborgi Egyetem Nyelvtudományi Tanszéke már január közepén szétküldte e-mail körlevelét a tagok között, illetve megszerkesztette a 5th Nordic Symposium on Intercultural Communication göteborgi honlapját (<http://www.ling.gu.se/events/icc98reg.html>), amelyre egyébként a fent említett dániai általános NIC-weblapról is el lehetett jutni. A lebonyolítás leginkább a dániaihoz hasonlítható.

A szimpózium a következő szekciókban zajlott: *Az interkulturális kommunikáció oktatási aspektusai; A kulturális eltérések kezelése; Az interkulturális kommunikáció és az internet; Kommunikációs zavarok és interkulturális konfliktusok kezelése; Az interkulturális kommunikáció és a nem verbális kommunikáció; Politikai és médiaretorika; Interkulturális üzleti kommunikáció; Általános, beszélt nyelv és interkulturális kommunikáció; Bevándorlás és interkulturális kommunikáció.* Amint látható, a szimpózium tematikájának komplexitása is bizonyítja, hogy folyóiratunk speciális olvasótáborának profiljába is tartozó szakmai rendezvény volt. Minden szakmai feltékenységet ke-

rülve javasoljuk tehát — akinek érdeklődése, sőt, kutatási eredménye is van hozzá —, hogy a jövőben szélesebb körben képviselje magát a magyar tudományosság.

Jelen sorok írójának előadását a második szekcióba iktatták, a következő témák közé. NWADIKE, FELLINA (USA): *Greetings, I am pleased to see that we are different — May we together become greater than the sum of us?*; BAKMAND, BENTE (Dánia): *National language planning: why (not)?*; KUMAR, N. (Finnország): *Managing of European and Asian cultural diversity through negotiations and interpersonal skills*; NORRIS, BRIAN (Dél-afrikai Köztársaság): *Managing cultural diversity within higher education: a South African perspective*; OZOLIDA, INESE (Lettország): *Language use and intercultural communication in Latvia*; FÖLDVÁRI SÁNDOR: *The Latin language as a tool of intercultural communication in the Central Europe in the epoch of the enlightenment*; FJELDSENDEN, BJARNE (Norvégia): *Culture, child rearing and cognition*; RUDNICK, LISA-POUTIAINEN, SAILA (USA): *“Individuals” in training: revealing cultural models of personhood in cross-cultural training*; DAY, DENNIS (Svédország): *Some alternative ways of understanding intercultural communication*.

Valamennyi szekcióra nem térhetünk ki. Észrevételeinkből kiemeljük, hogy a rigai Baltic Data House minden évben képviselteti magát, így most is jelen volt egy munkatársa; máskor a litvánok is jelen vannak egy-két előadással, ami viszont most elmaradt; hiányoztak továbbá az észti szakemberek is, amely pedig meglepő, mert korábban mindig többen voltak. Minthogy litván részről már a tavalyi, tartui szimpóziumon sem vett részt senki — ellentétben a dániai, Ålborgban rendezettel, ahol számos litván kollégával konzultáltam —, a NIC egyre kisebb számban foglalkozik a balti problémákkal, s egyre nagyobb teret kapnak a globális kommunikáció kérdései. Ez utóbbit igazolja, hogy a korábbiakhoz képest új elem az internetes kérdésekkel kapcsolatos, valamint a bevándorlási kérdéseket, illetve a nem verbális kommunikációt taglaló szekció. Mindegyiknek megvolt korábban is az előzménye, így éppen JENS ALLWOOD tartott előadást a svéd immigrációs kérdések és az internet kapcsolatáról a megelőző, tartui szimpóziumon. A göteborgi szimpózium anyagát szelektálva publikálják, amit nemcsak az előadások megjelentetésre átdolgozott formája, hanem a szervezők lehetőségei is befolyásolnak, ezért jelenleg még magukat el nem kötelező ígéretet tettek a házigazdák.

A soron következő, 1999-es Nordic Symposium on Intercultural Communication Oslóban lesz, a 2000-ben rendezendő pedig Turkuban. Közép-európai, sőt, immár balkanizálódó magyar tudányszervezésünkkel (a szerző magánjellegű, de igen határozott véleménye) szinte elképzelhetetlen, hogy a Nordic Network for Intercultural Communication jövő évi szimpóziumát már akkor elkezdték szervezni, amikor az idei még el sem kezdődött. Friss információ az oslói rendezvényről: <http://www.sprog.auc.dk/nic/symp99.html>. A 2000-ben rendezendő turkui NIC-szimpóziumról bővebb információ kérhető a következő címen: Centre for Continuing Education, Åbo Akademi/University, 20500 Åbo-Turku, Finland. Tel: 358 (0)2 215-48-82, fax: 358 (0)2 215-49-43, honlap: <http://www.abo.fi/fc>.

FÖLDVÁRI SÁNDOR

Emlékezés Ipolyi Arnold születésének 175. évfordulóján

(Budapest, 1998. október 19.)

A Néprajzi Társaság Folklor Szakosztálya a Vallástudományi Társasággal közösen emlékezett meg az évfordulóról. A rendezők fontos törekvése volt, hogy ne csak a magyar folklorisztika nagy előfutára, hanem a polihisztor IPOLYI, a művészet- és művelődéstörténész, egyháztörténész, a műgyűjtő és műemlékvédő, az iskolaügy harcosa is bemutatásra kerüljön. Ez a törekvés IPOLYI sok arcának bemutatására már a hatvanas évek óta fel-fellobban; a százötvenedik évforduló is alkalmat adott arra, hogy IPOLYI-t a kegyelet mozdulatlanágából kiemelve a kutatás élő láncába is bekapcsolja a néprajz és a többi érintett szakma. ORTUTAY GYULA, majd VOIGT VILMOS, HOPPÁL MIHÁLY és mások jóvoltából a folklorisztikára vonatkozóan is sok újat tudtunk meg IPOLYI-ról, de korántsem szűnt meg minden fehér folt. Nem véletlen, hogy jelen konferenciánk is tudott — még az életrajz vonatkozásában is — újat mondani. Ez utóbbi tény elsősorban VOIGT VILMOS adatgazdag, IPOLYI életét a kultúrtörténetbe ágyazó izgalmas előadásának köszönhető. Az ő bevezető felolvasását követő két előadó jóvoltából IPOLYI, a műgyűjtő és a magyar muzeológia előfutára került előtérbe. VEREBÉLYI KINCŐSŐ a tudós püspök hímzésgyűjteményének értelmezésével (és némileg átértelmezésével a százötven éves jubileumi esztergomi kiállításon megismerhetőhöz képest) meggyőzően rajzolta meg iskolaügyi törekvéseit: hogyan állította a nőnevelés, illetve az ipariskolák szolgálatába hímzésgyűjteményét, illetve hogyan váltak a hímzések — IPOLYI és kortársai kezén — mintegy nemzeti ereklyévé? SZULOVSZKY JÁNOS *Ipolyi Arnold és az agyagművesség iránti érdeklődés kibontakozása* címen a műemlékvédő és -kutató alakját egészítette ki egy igen kevésbé ismert vonásával, amennyiben néprajzi, iptörténeti tárgyak iránti érdeklődésének fejlődését rajzolta meg. Sajnáljuk AUREL CHIRIAC tervezett előadásának elmaradását a nagyváradi múzeum Ipolyi-gyűjteményéről, mégis örvendetes maga a tény, hogy egyáltalán létezik a párbeszéd Nagyváradnál IPOLYI ürgében.

Az ülésszak délutánján került sor az életmű folklorisztikai vonatkozású kérdéseire. BENEDEK KATALIN kissé eltávolodott IPOLYI mesegyűjteményének az előadása címében kitűzött problematikájától. A mesegyűjtemény vonatkozásában azért annyit elmondhatunk: örvendetes, hogy ez a téma is „kézben van”. A további előadások mindegyikében valamilyen, a *Magyar mythológiával* kapcsolatos folklorisztikai téma megragadására történt kísérlet. Mind KESZEG VILMOS, mind PÓCS ÉVA előadása e mű aktualitását: néphitadatbázisának gazdagságát, jelentőségét, „használhatóságát” hangsúlyozta. PÓCS ÉVA előadása azt vizsgálta ezzel kapcsolatban, hogy miként rétegződik egymásra a 19. század eleji népi hiedelemrendszer és egy téves prekonceptió talaján létrejött mitológia konstruált építménye. KESZEG VILMOS — általánosabb szinten — a hiedelem- és vallási rendszer, a néphit és mitológia kapcsolatairól, egységéről beszélt. Saját mezőiségi tereptapasztalatai alapján tette fel az előadása címéül megfogalmazott kérdést: *Mitológia, vallás vagy hiedelemrendszer?* KRUPA ANDRÁS *Ipolyi „Magyar mythologia”-jának szlovák vonatkozásai a mai kutatások tükrében* címen nemcsak a *Magyar mythologia* szlovák kapcsolatait taglalta, hanem a szlovák folklorisztika IPOLYI-ról és művéről vallott nézeteit, az ezzel kapcsolatban felmerülő új szempontokat is bemutatta. Végül FRANKOVICS GYÖRGY *Ipolyi garabonciásának némely interetnikus kapcsolata* című előadása gazdag garabonciás-adatbázisát felhasználva kísérelt meg a témában egy magyar–délszláv egybevetést.

Bizonyára hézagos még mindig a kép — egy egynapos konferencia előadásában nem fér el a „teljes” IPOLYI minden oldalának méltó bemutatása. Mégis úgy véljük, hogy a jubileumi rendezvény gazdagította Ipolyi-képünket, és talán közelebb került a megvalósuláshoz az az óhaj, hogy vajha élőbb lenne kapcsolata a magyar folklorisztikával: az ülés talán inspirációkat is adott folklorisztikánknak a felvetődött kérdések továbbgondolására.

PÓCS ÉVA

A néphagyomány oktatásáért

(Budapest, 1998. november 9.)

A Budapesti Tanítóképző Főiskola Továbbképző Központja a fenti címmel országos tanácskozást rendezett 1998. november 9-én. A rendezvény az 1996 októberében megtartott *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-nevelő munkában* című, kétnapos nemzetközi konferencia folytatása volt.* Az 1996 őszen szervezett konferencia aktualitását az adta, hogy a hon- és népismeret a Nemzeti alaptantervben kiemelt feladatként, valamint a különböző műveltségi területek tananyagában és követelményrendszerében is szerepelt. Ugyanakkor az iskolák helyi tantervkészítési kötelezettsége is sürgetővé tette a tanácskozás összehívását. A közel hetven értékes előadás betekintést nyújtott abba, milyen lehetséges módjai vannak a hon- és népismeret, néprajz oktatásának. E konferencia előadásainak anyaga kötetben jelent meg KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA és KRAICINÉ SZOKOLY MÁRIA szerkesztésében (*Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-nevelő munkában*. Továbbképző füzetek, 5. Budapest, Budapesti Tanítóképző Főiskola, 1998).

Az 1998-ban *A néphagyomány oktatásáért* címmel megrendezett konferencián ismét találkozhattak a honismeret, a néphagyomány tanításáért felelős és azt szívügyüknek tekintő pedagógusok, kutatók, politikusok, közművelődési szakemberek. A tanácskozás plenáris üléssel kezdődött, ezt követően három szekcióban (felsőoktatás, közoktatás-felnőttképzés, táncosmultiplikátor-képzés) folytatódott, majd a munkaértekezletet összefoglalóival és a zárónyilatkozat megfogalmazásával fejeződött be. Az előadók, hozzászólók (a felettes minisztériumok felelős szakemberei, néprajzkutatók, népművészek, muzeológusok, pedagógusok) beszámoltak az elmúlt időszakban elért elméleti, gyakorlati, módszertani eredményekről, valamint felhívták a figyelmet azokra a megoldandó feladatokra, amelyek a néprajz oktatását érintik az iskolai és az iskolán kívüli területeken.

Plenáris ülés

KRAICINÉ SZOKOLY MÁRIA a Budapesti Tanítóképző Főiskola nevében köszöntötte a konferencia résztvevőit és beszámolt a hagyományismeret szakirányú továbbképzésének akkreditációjáról, a gyermektánc oktatása terén elért eredményekről, bemutatta a *Mozdulatművészet* című oktatási segédanyagot, és szólt a főiskola munkacsoportja által kidolgozott tánc- és drámatantervről. PÁL JÓZSEF, a Nemzeti Kulturális

* Ez utóbbiról KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA számolt be folyóiratunk lapjain: Néprajzi Hírek 1996. 1-4. sz. 37-38. old.

Örökség Minisztériumának helyettes államtitkára megnyitóbeszédében örömmel üdvözölte a néprajz oktatását segítő törekvéseket.

JANKOVICH MARCELL, a Nemzeti Kulturális Alap kuratóriumának elnöke hangsúlyozta, hogy a hon- és népismeretet, a néphagyományt a műveltség szerves részévé kell tenni, és ebben nemcsak az iskoláknak, hanem a családoknak is részt kell venniük. HALÁSZ PÉTER a Duna Televízió Közművelődési és Vallási Műsorok Szerkesztősége nevében a Duna Televízió és a Budapesti Tanítóképző Főiskola *Élő néphagyomány* című pályázatáról tájékoztatót, amelyet a hon- és népismeretet, néphagyományt oktató pedagógusok számára hirdettek meg. LELKES LAJOS, a Planétás Kiadó főszerkesztője a Jelenlévő múlt sorozatban megjelent, a néprajz oktatásában hasznosítható kiadványokról és a kiadó további terveiről tájékoztatót.

A felsőoktatásról, a köz- és felnőttoktatásról, valamint a táncosmultiplikátor-képzésről folytatott munkaértekezletről KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA, F. TÓTH MÁRIA és KRAICINÉ SZOKOLY MÁRIA a délután folytatódó plenáris ülésen számolt be. KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA javaslatot tett a zárónyilatkozatban megfogalmazandó feladatokra, amelyeket kisebb módosításokkal elfogadtak a konferencia résztvevői.

Munkaértekezletek

Felsőoktatás

BARABÁS LÁSZLÓ a Marosvásárhelyi Kántortanító-képző Főiskolán folyó hon- és népismeret-oktatás rendjét ismertette, valamint beszámolt a népismereti és egyházszolgálati táborok, tanulmányutak eredményeiről, a nagykőrösi testvériskolával való együttműködésről. BARNA GÁBOR a József Attila Tudományegyetem (JATE) Néprajz Tanszékén meginduló vallási néprajzi specializáció oktatási tervét ismertette, amely BALINT SÁNDOR szellemi örökségére és könyvtári hagyatékára épül. BARTHA ELEK a magyarországi néprajztanárképzés problémáit taglalta a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) Néprajz Tanszékének tapasztalatai alapján. Hozzászólásában kiemelte, hogy a néprajztanárképzés megindulásához a megfelelő szakemberek és a külső feltételek biztosítása, valamint a követelményrendszer kidolgozása elengedhetetlenül szükséges. H. BATHÓ EDIT elmondta, hogy a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán a néprajzot a tanító és művelődésszervező szakos hallgatók speciális kollégiumként kezdték. Hozzászólásában vázolta a képzési rendet, beszámolt a hallgatók néprajzi tárgyú szakdolgozatairól. Megemlítette, hogy 1993-tól a debreceni KLTE-vel való együttműködésként az egyetem Néprajz Tanszéke levelező szakon továbbtanulási lehetőséget biztosít a főiskolai hallgatóknak. BELLON TIBOR a JATE Néprajz Tanszékét képviselve a néprajz szakos tanárképzés törekvéseiről és nehézségeiről szólt.

BUCIN MICHAELA a román kultúra és művelődés tanításának fontosságát hangsúlyozta a román nemzetiségi felsőoktatásban. Az 1970-es évektől a magyarországi román kutatók és alkotók közössége jött létre Békés, Hajdú-Bihar és Csongrád megyékben, s azóta több köz- és felsőoktatási intézményben folyik a tanítás. GYÖRGYI ERZSÉBET arról beszélt, hogy a képző- és iparművészeti szakközépiskolákban restaurátorképző szakon oktatják a hagyományos kultúrát. Fontosnak tartja, hogy a Néprajzi Múzeum gyűjteményeiben olyan környezetet biztosítsanak, amelyben a látogatók élmenyszerű, oktató jellegű információkat kapnak a néprajzi tárgyokról. HRASCHEK KATALIN az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Tanárképző Főiskola Zenei Tanszékén folyó népzeneoktatásról számolt be. A hallgatók a népzene tantárgy kereté-

ben a vokális és hangszeres népzenevel, majd az iskolai tanítás módszertanával, a népdalkincs továbbadásának lehetőségeivel ismerkednek meg. Az előadó fontos módszertani kérdésekre is kitért.

KARÁCSONYI MOLNÁR ERIKA a hagyományismeret oktatásának feladatairól és néhány eredményéről számolt be. Többek között megemlítette az Országos Köznevelési Intézet adatbankjában elérhető hon- és népismereti tanterveket, az iskolák hon- és népismereti pedagógiai programját segítő munkanaplót. Beszámolt a Budapesti Tanítóképző Főiskola és a Néprajzi Múzeum együttműködéseként létrejött Néprajzi Oktatási Központ eddigi tevékenységéről, oktatási segédanyagok készítéséről. MICHELLER MAGDOLNA a multikulturális oktatás feltételeiről, lehetőségeiről vetett fel gondolatokat. Példaként említett egy már eredményesen működő távoktatási központot. Megemlítette, hogy fontosnak tartja a tudomány legújabb eredményeinek felhasználását a multikulturális oktatásban. NAGY JANKA TEODÓRA beszámolt néhány, a közelmúltban végbement kezdeményezésről: a Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán lévő jogi néprajzi kurzusról és az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskolán elindult hon- és népismeret specializációról. SZABÓ ÉVA a Marosvásárhelyi Kántortanító-képző Főiskolán végzett hallgatók számára szervezett tanfolyamok tapasztalatairól, lehetőségeiről szolt, kiemelve a táncoktatók felkészítésében a Maros megyei Gyöngykoszoru találkozókön készített videofelvételeket. SZABÓ LÁSZLÓ az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán 1975-ben alakult Népi Építészeti Tudományos Diákkör tevékenységéről beszélt, melynek célja a népi építészeti hagyományok kutatása. A gyűjtött és feldolgozott anyag az oktatásban a népi építészeti gyökerek tantárgy keretében is felhasználható.

SZACSVAY ÉVA beszámolt a falusi turizmus szakirányú oktatásáról, amelyet a Vendéglátó-ipari Főiskola oktatási rendszerében kétéves tananyagként oktatnak. Az oktatás egyik fontos célja, hogy valóságghűb kép alakuljon ki mind a hazai, mind a külföldi turizmusban. TÁTRAI ZSUZSANNA, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa az ország több felsőoktatási intézményében, megyei pedagógiai intézetében tartott pedagógustovábbképzés tapasztalatairól számolt be. Megállapította, hogy rendkívül nagy az igény a néprajz, ezen belül a kalendáriumi szokások elméleti és gyakorlati megismerésére. Felhívta a figyelmet az oktatási segédanyagok (hangzó- és videoanyag, példatárak) hiányára. VEREBÉLYI KINCSŐ a néprajztanárképzés és -továbbképzés távlatairól beszélt, valamint az ELTE Folklore Tanszékén 1997–1998 során létrehozott munkacsoport tevékenységéről számolt be, melynek egyik fontos feladata volt az oktatás különböző szintjeihez igazodó, egymásra épülő fogalmi rendszer kidolgozása. VASVÁRI ZOLTÁN az ELTE Folklore Tanszékén létrehozott munkacsoport tapasztalatairól szolt a néprajztanárképzés és -továbbképzés bevezetése kapcsán. A Nemzeti alaptanterv műveltségi területek ismeretanyagához két párhuzamos fogalmi rendszert dolgoztak ki. Hozzászólásában felvetette a tanárképzés lehetséges módjait.

Köznevelés–felnőttképzés

ÁGH ZSÓFIA egy néprajzi CD-ROM készítéséről számolt be. A néprajzoktatásban új lehetőségeket nyit meg a tanulók interaktivitására épülő multimédiás oktatási segédanyag. A CD-ROM film-, hangzó- és fotóanyag, történeti források bemutatásával teszi élményszerűvé az elsajátítható ismeretanyagot. BESZPRÉMY KATALIN, a Magyar Művelődési Intézet munkatársa a pedagógustovábbképzések kapcsán a kézművesség-, a hagyományismeret szerepét, fontosságát hangsúlyozta. BÍRÓ IMRENÉ a *Kalendárium* című komplex művészeti tantárgyat mutatta be. CZIDRÁNÉ BODZA KLÁRA hozzászólásában bemutatta egy alternatív énekeskönyv tartalmát (a *Magyar népi énekeskönyv*

készülő harmadik kötetét), valamint röviden összehasonlította a népiének- és klasszikusének-tanítás módszertanát. Ifj. CSOÓRI SÁNDOR zenetanár az alapfokú zenei oktatás egy új módszeréről számolt be, s hangsúlyozta az eredeti hangzóanyag hallgatásának fontosságát. FAUST DEZSŐNÉ egy néphagyományörző óvodai programról és annak országos terjesztéséről, valamint a továbbképzési lehetőségekről tájékoztatott. Felhívta a figyelmet arra, hogy már az óvodában meg kell tenni az első lépéseket a népi kultúra gazdag világának megismertetése felé.

F. TÓTH MÁRIA a hon- és népismeret témakörben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához tartozó közművelődési képzésben biztosított lehetőségekről tájékoztatott, összegezte a képzés eddigi tapasztalatait. HORVÁTH ANDREA a vizuális kultúra 1–10. osztályos tantervének néprajzi vonatkozásait ismertette, valamint a népművészet fontosságát hangsúlyozta az alapfokú művészeti oktatásban. KOBZOS KISS TAMÁS, az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója kiemelt jelentőséggel kezelte a hiteles források alapján folytatott népzeneitanítás kérdését, valamint ismertette a művészeti iskolák számára készített új tanterveket. LANCZENDORFER ZSUZSANNA beszámolt egy rábaközi és sokoróalji gyűjtéseket tartalmazó könyvről, amely az óvodában és az általános iskola alsó tagozatán is jól használható népi mondókákat tartalmaz (*Ósdi állatosdi. Állatokhoz fűződő népi mondókák, jóslások és csúfolók. Szerk. Lanczendorfer Zsuzsanna, S. Balázs Lívia. Győr, Szerzők, 1998*). RÁPLI GYÖRGY a Fővárosi Pedagógiai Intézet képviselőjében a néphagyomány általános és középiskolai oktatásának helyzetképét vázolta fel.

SZAKÁLY FERENC, a Vas Megyei Pedagógiai Intézet történelem–magyar szaktanácsadója a hon- és népismeret oktatásának Vas megyei lehetőségeiről tájékoztatott, többek között ismertette az általános iskolások részére kiírt pályázatokat, tájékoztatott a megyét bemutató honismereti kirándulásokról, valamint egy őrségi (velemi) táborozásról. SZANYI MÁRIA (Galánta, Szlovákia) rövid áttekintést nyújtott a magyar és szlovák alapiskolák tanterveinek azon részéről, amelyekben a nép- és honismeret tételesen szerepel. Ezt követően vázolta a magyar iskolák ez irányú törekvéseit. Mint egykor maga is gyakorló muzeológus és néprajzkutató szolt a helytörténeti múzeumok közművelődést, oktatást érintő szándékairól is. TARJÁN ANDRÁS pedagógus hozzászólásában a népismeret oktatásáról, az érintett nevelési területekről beszélt, megemlítette a honismeret, népművészet, néptánc oktatásának lehetőségeit az általános iskolában. TÓTH JÓZSEF a hagyományörzés jelentőségéről az EU-csatlakozás, a szabadságharc százötvenedik és államiségünk ezredik évfordulója kapcsán szolt. VAKLER ANNA, a székesfehérvári Hermann László Zeneiskola tanára egy alapfokú zeneoktatás számára készült tantervet mutatott be, beszélt tanítási tapasztalatairól a tantervirő és a gyakorló pedagógus szemszögéből. VÁCZI MÁRIA a kecskeméti Szórakaténusz Európai Játékközpont Alapítványhoz kötődő kezdeményezéseket ismertette a képzés, a továbbképzés, valamint a közművelődés terén. Megemlítette, hogy a gyakorló pedagógusok részére szervezett továbbképzési program keretében játszóház-vezetői, játékkészítés–kézművesség tanfolyamot tartanak.

Táncosmultiplikátor-képzés

ANTAL LÁSZLÓ, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola tanára három fő gondolat köré csoportosította mondanivalóját: a játék és a tánc mint a szocializáció egyik alapja; a táncos osztályok társas helyzete; a táncpedagógus és a tanuló viszonya. GYEBNAR LÁSZLÓ a Nógrádban és közvetlen szomszédságában működő gyermek-néptáncoktatás helyzetéről tájékoztatott. HORTOBÁGYI GYÖNGYVÉR a Budapesti Tanítóképző Fő-

iskola táncsmultiplikátor-képző tanfolyamára, SÁNDOR ILDIKÓ a néprajzra vonatkozó tapasztalatait ismertette. KRAICINÉ SZOKOLY MÁRIA a táncsmultiplikátor-képzéssel kapcsolatos felsőoktatási programfinanszírozási pályázatokról tájékoztatott. TIMÁR SÁNDOR koreográfus a néptánc oktatásának lehetőségeit vázolta fel a Nemzeti alaptantervhez kapcsolódóan.

A táncsmultiplikátor-képzés vidéki műhelyeit BALLA ZOLTÁN (galgahévi általános iskola), CSASZTVAN ANDRÁS (Tessedik táncegyüttes, Szarvas), CSÍKVÁR GÁBOR (Somogyi táncegyüttes, Kaposvár), GYEBNÁR LÁSZLÓ (Salgótarján), HEIL HELMUT (Magyarországi Német Néptánc hagyományok Ápolása Alapítvány), HORVÁTH GYÖZÖ (Pannon Szövetség, Szombathely), PALENIK JÓZSEF (Lajta táncegyüttes, Mosonmagyaróvár), SZÜCS GÁBOR (Jászság Alapítvány, Jászberény) mutatta be.

Zárónyilatkozat

(A konferencia résztvevői a következő nyilatkozatot fogadták el, melyet a Budapesti Tanítóképző Főiskola Továbbképző Központja a felettes minisztériumoknak eljuttatott, az 1996-ban megrendezett konferencia kötetével együtt.)

1. A konferencia javasolja a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottsága albizottságaként megalakult Néprajzi Oktatás Szakmai Fórumnak, hogy kérjen fel felelős szakembereket, akik újragondolják a Nemzeti alaptanterv átalakítása kapcsán az egyes műveltségi területekhez vagy tantárgyakhoz kapcsolódó néprajzi tárgyú elméleti és gyakorlati tananyagot, azaz állást foglalnak a néprajzoktatás jövőjéről.

Erről tájékoztassa az Oktatási Minisztériumot és kérje, hogy

- a hon- és népismeret, hagyományismeret, néprajz önálló műveltségi vagy részműveltségi területként jelenjen meg a módosított Nemzeti alaptantervben;
- ennek megfelelően a hagyományismeret és a néprajz kapjon helyet a pedagógusok alapképzésében és továbbképzésében, az Oktatási Minisztérium javasolja a pedagógusképző intézményeknek, hogy alakítsanak néprajzi tanszéki csoportokat;
- támogassa a minisztérium a felsőoktatási intézmények néprajzi tárgyú szakalapítási és indítási törekvéseit;
- írjon ki pályázatot egyetemi, főiskolai tankönyvek, szöveggyűjtemények, film- és hangzóanyagok, példatárak kidolgozására, segítse egy a szakemberek számára hozzáférhető néprajzi felsőoktatási adatbázis létrehozását.

2. A konferencia javasolja a felsőoktatási intézményeknek, hogy

- gyorsítsák meg a néprajzi tárgyú szakok alapítási és indítási folyamatát, és érjék el, hogy az egyetemeken tanárképes szakká váljon a néprajz, hogy a képzési szintek modulszerűen, kreditálható módon kapcsolódjanak egymáshoz;
- fordítsanak figyelmet a szakmódszertani és a gyakorlati képzés kérdéseire, a játékpedagógia elméleti és gyakorlati ismereteinek beépítésére;
- az óvó-, tanító- és tanárképző, a művészeti és egyéb főiskolák törekedjenek arra, hogy képzésükben a néprajzi ismeretek ne csak a különböző tanszékekhez kapcsolódva, esetlegesen jelenjenek meg, hanem a hagyományismeret és a néprajz mielőbb váljon az alapképzés és az akkreditált pedagógusképzés részévé;
- törekedjenek az oktatás elkülönböztetett szervezeti formáinak kiépítésére, például tanszéki csoportok kialakításával;

- történjen meg a néprajzi gyűjteményekkel rendelkező múzeumok bevonása a pedagógusképzésbe és -továbbképzésbe, az e célra kialakítandó kiállítások, illetve tanulmányi gyűjtemények, a hozzájuk fűződő múzeumpedagógiai ismeretek felhasználásával;
- mindezen célok és feladatok megvalósításával segíteni kell a határon túli köz- és felsőoktatási intézményekben kezdeményezett hon- és népismereti, néprajzi oktatást is.

KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA
TÁTRAI ZSUZSANNA

Népi építészeti örökség

(Tusnád, 1999. március 21–27.)

A romániai Tusnádon immár nyolcadik alkalommal rendezték meg *A műemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései* című nemzetközi tudományos ülésszakot, amelynek témája ezúttal a népi építészeti örökség kutatása, védelme és bemutatása volt.

A konferencián tizenkilenc ország több mint háromszáz képviselője vett részt: építészek, néprajzkutatók, muzeológusok, restaurátorok és műemlékvédelmi szakemberek. A rendezés és szervezés munkáját három romániai intézmény, az Erdélyi Műemlék-restaurátorok Egyesülete, a Transylvania Trust Alapítvány, a Keöpeczy Sebestyén József Műemlékvédő Társaság, valamint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre) végezte.

A négy szekcióban több mint száz előadás és referátum hangzott el. Újdonság volt a konferenciasorozat történetében, hogy ötven dolgozat szövege és illusztrációi kötetben jelentek meg a tanácskozás kezdetére (Szerk. MAKKAY DOROTTYA. Tusnád, 1999. 238 old.), négy nyelven, illetve angol, német, román és magyar összefoglalókkal. A különböző témákhoz tizenöt építészeti fotódokumentációs kiállítás kapcsolódott, de láthattunk videofilm-beszámolókat is.

A hallottakat és dokumentáltakat három fakultatív, egy-egy napos tanulmányút (Barcaszentpéter, Vajnafalva és Bikfalva) mélyítette el. A konferenciát kétnapos, közös tanulmányi kirándulás zárta (Illyefalva, Kissink, Felek, Nagyszeben, Torockó és Kolozsvár).

A konferencia A-szekciója Erdély népi építészetével foglalkozott, BALASSA M. IVÁN elnöklete alatt. Az elhangzott huszonnégy előadás és a kapcsolódó négy kiállítás külön tanácskozásként is felfogható, ugyanis a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezésében ez már a hatodik nagytáj építészetét feldolgozó előadásorozat. A múzeum az előző öthöz hasonlóan a mostani anyagát is meg kívánja jelentetni.

Az erdélyi népi építészet kutatástörténetének ismertetése (BALASSA M. IVÁN) után Erdély és a Nagy-Alföld közötti határvonal meghúzásának lehetőségéről hallottunk (PÁLL ISTVÁN). Tanulságos volt egy tarcsafalvi lakóház (1780) bontásos kutatással is dokumentált történeti-néprajzi feldolgozása (CSERI MIKLÓS). A két településmorfológiai előadás közül az egyik a bánági telepített falvakról (TEODOR OCTAVIAN GHEORGHIU), a másik a székely hegyi szállásokról szólt (BÁRTH JÁNOS).

Egyes kistájak, illetve falvak népi építészetéről kaptunk értékes beszámolókat: Kátólaszeg (MIKLÓSI-SIKES CSABA), Szék (GILYÉN NÁNDOR), Cegőtelke (ŞER-

BAN POPESCU DOLJ és CORNEL GAIU), Erdővidék (kiállítás, SEBESTYÉN JÓZSEF) és Sóvidék (kiállítás, HERNYÁK LÁSZLÓ).

Az erdélyi gazdasági épületek közül az állattartó (DÁM LÁSZLÓ) és a szőlőfeldolgozó-bortároló építményekről (KECSKÉS PÉTER) kaptunk általános áttekintést. Ismertetésre került a krassóvának csutorásmalma (BALÁZS GYÖRGY és VAJKAI ZSÓFIA) és a torockói malomépítéset (OZSVÁTH GÁBOR).

Az épületbelsőikkel kapcsolatban egy tüzelőberendezésről, a fűtőről (SABJÁN TIBOR) és a parasztház térhasználatáról (ZENTAI TÜNDE) hangzott el előadás. A bútorok közül a 17. századi köznépi festett ládákra (K. CSILLÉRY KLÁRA) és a festőasztalos Umling-műhely kronológiájáról (MIHÁLY FERENC) kaptunk értékes információkat.

Az erdélyi szász építőműveltség kutatásával és az emlékek megmentésével több előadás foglalkozott. Így Szászfehéregyháza (PAUL NIEDERMAIER), Homoróddaróc (CARMEN ION) és Berethalom (CHRISTA RICHTER és CRISTIAN SENCOVICI) építményeiről történeti áttekintést kaptunk. Képet alkothattunk továbbá a szász jobbágyfalvakról (ADRIANA STORE és AURELIAN STORE) és a Kóhalom környéki szász települések revitalizációjáról (EDMUND G. OLSEFSZKY).

A B-szekcióban Erdélyen kívüli, más régiók népi építészetéről hangzottak el előadások, SALVATORE DI FAZIO (Olaszország) elnöklete alatt, szám szerint harminc. Ezek közül néhány, nagyobb területre érvényes vagy újszerű gondolatokat ébresztő: az olasz népi építészet újraértékelése (GIORDANO CONTI), a szlovéniai népi építészet helyzete (ZVEZDANA KOZELJ-DELAJ), Skócia népi építésze (ANGUS JACK), az ausztriai parasztgazdaságok revitalizációja (HANS PETER JESCHKE), kis litván falvak és tanyák történeti sajátosságai (MARIJA PURVINIENE és MARTYNAS PURVINAS) és az angliai The National Trust népi építészeti felmérő programja (PETER MUCKLE).

Figyelemre méltók voltak a magyarországi területekről szóló anyagbemutatók és referátumok is. Így képet kaptunk a korai falusi településszerkezetekről (MÁTÉ ZSOLT), Vöröstó (DELI SÁNDOR) és Ócsa (KOZMA ELEK) településéről, Tarcsl mezőváros építészetéről (OLAJOS CSABA), továbbá a hortobágyi pásztorépítményekről (ANGYAL LÁSZLÓ). Kistáji népi építészeti összegzések szerepeltek Észak-Bácskáról (KLAMÁR ZOLTÁN), Rozsnyó vidékéről (TÖKÖLY GÁBOR) és Kassa környékéről (KRISTINA MARKUŠOVÁ). Ebben a szekcióban mutatták be a romániai (olténiai és munténiai) borászati hagyományokról készített kiállítást (MAGDALENA BANU és EMILIA IANCU).

A C-szekció a népi műemlékek védelmének gyakorlati kérdéseivel (helyreállítások, értékvédő programok) foglalkozott CĂLIN HOINĂRESCU (Románia) elnökletevel. A magyarországi eredmények összefoglalása (SISA BÉLA) mellett megemlékeztek MENDELE FERENC (GILYÉN NÁNDOR) és VARGHA LÁSZLÓ (PINTÉR TAMÁS) munkásságáról. Hasznos volt a népi építészet védelme jogi hátterének áttekintése is (H. BOÓR JUDIT). Két-két előadás szólt a vályogfalazatok (SZABÓ PÁL és ZÁDOR MIHÁLY), valamint a faszervezetek (LIVIA BUCSA és TÓTH ERNŐ) konzerválási problémáiról.

Az egyes helységek műemléki jelentőségű területeinek kutatásáról, megőrzési lehetőségeiről és értékmentő tapasztalatairól beszámoló sorát hallottuk a következő településekről: a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Jósvalfő (ZSANDA ZSOLT), a Hajdú-Bihar megyei Létavértes (PATAKY EMŐKE), a Baranya megyei Kán (BUZÁS MIKLÓS) és Paloknya (TIHANYI CSABA), a Nógrád megyei Hollókő (ROMÁN ANDRÁS) és a szlovákiai Vlkolínec (ZUZANA LIPTOYOVÁ).

Az alábbi nagyobb területek, régiók kulturális örökségét dokumentáló törekvésekről és programokról kaptunk értékes információkat: erdélyi magyar anyag (SEBESTYÉN JÓZSEF), dél-erdélyi szász falvak (CORINA POPA), északnyugat-erdélyi román falvak (PAULA OLTEANU), Maros mente fatemplomai (NIELS AUNER). A falu örökségének elemeit megtartó hagyomány rendszeréről is hallottunk előadást (ISTVÁNFI GYULA). E szekcióban láthattuk a Raphael-program keretében készült spanyol–portugál–magyar–román malmok kutatását dokumentáló kiállítást (BALÁZS GYÖRGY és VAJKAI ZSÓFIA).

A D-szekció CSERI MIKLÓS elnöklete alatt megtartott előadásai is elsősorban gyakorlati kérdésekkel foglalkoztak: a népi építészeti emlékek helyben megőrzésének esélyeivel és a szabadtéri néprajzi múzeumokban történő bemutatás lehetőségeivel. A falvak építészeti éré traumákról három előadó szólt: Borsod megyei falvak legújabb átépülése, a globalizáció kihívása (SZUNYOGH LÁSZLÓ), szerb falvak identitásváltozása a gyors városiasodás következtében (NADJA KURTOVIĆ-FOLIC) és a háború pusztította népi építészeti emlékek újjáépítése a horvátországi Szlavóniában (ŽARKO ŠPANIČEK). Módszertani szempontból volt jelentős *Az informatika és a szemiotika szerepe a népi házrendszerekben* című előadás (HARKAI IMRE). Két előadó szólt századunk első fele műépítészetének népi gyökereiről (HADIK ANDRÁS és PUSZTAI LÁSZLÓ).

A hallgatóság a szabadtéri múzeumok tematikai, tervezési és kivitelezési kérdéseivel a nagyszebeni és a szentendrei gyűjtemények kutatói révén ismerkedhettek meg. Az ASTRA Múzeum technikatörténeti értékű objektumainak áttelepítése mellett „védőbeszédet” hallottunk a Kassó-Szörény megyei Ógerlistye huszonkét vízimalmának helyben megőrzése mellett (VALER DELEANU). Ugyancsak a szebeni múzeum pásztor-épitményeiről (OVIDIU CALBOREANU) és a Nyugati-Érchegységéből származó objektumairól (ALEXANDRU VÁRTEJ) kaptunk ismertetést. Beszámoló hangzott el a szentendrei múzeum mai állapotáról és a közeljövő fejlesztési terveiről (T. BERECSKI IBOLYA). A központi magyar gyűjtemény Balaton-felvidék épületcsoportjának kivitelezési tapasztalatairól is kaptunk összegzést (H. CSUKÁS GYÖRGYI). Végül bemutatásra került a magánkezdeményezésként indult Borospataki Szabadtéri Építészeti Múzeum (ZAKARIÁS ATTILA).

Az anyagában és tematikájában gazdag konferencia keretét a nyitó és záró plenáris ülés adta. A négy szekcióelnök értékelte az elvégzett munkát, a szervezőket a konferenciasorozat folytatására inspirálta. Végül a Torockó–Énlaka népi építészeti örökség értékvédő programjáról, az elvégzett és az elvégzendő feladatokról kaptunk ismertetést (FURU ÁRPÁD).

A sikeres konferencia rendezőbizottsága elnökének, SZABÓ BÁLINTnak és a kiadványok főszerkesztőjének, BENCZÉDI SÁNDORnak köszönetünket fejezzük ki!

KECSKÉS PÉTER

Nemzetiségi néprajzi kutatások a hármas határ mentén

(Szentgotthárd, 1999. április 27–28.)

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya *Nemzetiségi néprajzi kutatások a hármas határ mentén* címmel 1999. április 27–28-án Szentgotthárdon, a Szlovén Kulturális és Információs Központban regionális konferenciát rendezett. A tanácskozá-

társrendezője a szombathelyi Savaria Múzeum volt, támogatói a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Szentgotthárd Város Önkormányzata, a Magyarországi Szlovének Szövetsége (Szentgotthárd), az Országos Szlovén Kisebbségi Önkormányzat (Felsőszölnök), a Vas Megyei Horvát Kisebbségi Önkormányzat és a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának Magyarságkutatási Munkabizottsága.

A konferencián kilenc előadás hangzott el a nyugat-magyarországi horvátokról, németekről, szlovénekről és cigányokról, az ausztriai és szlovéniai magyarság körében végzett kutatásokról, illetve a szlovéniai kisebbségi néprajzi kutatásokról, határon túli szlovén néprajzi intézetekről, kutatókról. Az utolsó előadásban EPERJESSY ERNŐ, a szakosztály elnöke a Szentgotthárd környéki rönkhúzásnak mint interetnikus tradíciónak azonos és eltérő vonásait mutatta be.

A konferencia résztvevői áttekintették az eddigi kutatásokat és szóltak a rájuk váró feladatokról. A 20. század végén a néprajzkutatók legfontosabb feladatuknak a kulturális értékek megőrzését tartják úgy, hogy a népi kultúra öröksége a régiók mai gazdasági és kulturális életének részévé váljon.

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya több éve szorgalmazza, hogy az egyes régiókban tevékenykedő nemzetiségi néprajzkutatók megismerjék egymás eredményeit. Az utóbbi húsz évben ugyanis jelentős kutatási eredmények és publikációk születtek egy-egy nemzetiség népi kultúrájáról a nyugat-dunántúli régióban is (szlovének, gradiscei, zalai horvátok, mosoni németek). Külön-külön nagyon gazdag irodalmuk van, de egymás munkáit kevésbé ismerik. A Nemzetiségi Szakosztálynak az a feladata, hogy regionális konferenciákon szembesítsék az egyes kutatásokat, kutatókat.

A nemzetiségi témákkal foglalkozó szakemberek találkozásának másnapján a résztvevők megtekintették a szentgotthárdi Pável Ágoston Múzeumot, s a város nevezetességait. Ezután tanulmányi kirándulásra indultak. Apátistvánfalván, az általános iskolában a vidék alakoskodóit (farsangi maskarák, betlehemesek) bemutató kamarakiállítás és a templomot látogatták meg. Bajánsenyénél átlépve a magyar–szlovén határt Kapornakra (Krpivnikre) látogattak, ahol a Skerlak-házban elhelyezett történeti–néprajzi kiállítást láthatták. A kiállítás a történeti Őrség ma Szlovéniához tartozó magyar lakosságú településeinek — Őrihodos (Hodoš), Kapornak, Domonkosfa (Domanjševci) — történeti és néprajzi dokumentumait és tárgyait mutatja be. Az épület bejárata melletti jellegzetes köcsögfán túl egy berendezett faragókamrárt, vele szemben pedig egy boronafalú méhest tekinthet meg a látogató.

A néprajzi kiállítás, a szabadidős programot is nyújtó tájház, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és Őrihodos–Sal (Hodoš–Šalovci) község Magyar Nemzeti Öngazgatási Közössége kezdeményezésére jött létre az anyaország, különösképpen Vas megye közgyűlése és önkormányzati hivatala jelentős anyagi támogatása, valamint múzeumok, intézmények, levéltárak, s más szellemi erők önzetlen támogatása révén.

Az itt bemutatott, magyarországi levéltárakban megtalálható térképek, dokumentumok, valamint a helyben gyűjtött eredeti iratok és néprajzi tárgyak a többségében ágostai evangélikus vallású, magyar nemzetiségű lakosság tárgyi és szellemi hagyatékából adnak ízelítőt.

A házba a kis féltetős lécrácsoszáttal díszített előtéren, a verandán keresztül juthatunk. Az itt elhelyezett tárgyak közül ritkaságszámba megy a Dávid-csillagos bádóg ház-
oromdíz és egy kétkapás tehénnyereg. Az első szoba falain az őrihodosi Könye család archív fotóinak, iratainak és magyar könyvészeti hagyatékának válogatott darabjait mutatják be a rendezők. Megrendítő szociofotók, szép, idős férfiak portréi, családi fel-

vételek, a gyász és öröm pillanatai öröklődtek ránk Könye Antal századfordulót követő évtizedekben készített üveglemezein.

A konyha berendezése eredeti, a kiállított tárgyak a két világháború közötti időszakra jellemzőek, Őrihódosról és Kapornakról származnak. A múlt század végétől épült házakba újfajta kéményes kemencéket raktak, melyek nagyméretű mászókéményhez kapcsolódtak. Mellé takaréktűzhelyt, sütőket, vízmelegítőt és katlant tettek. Díszes, vasból készült alkatrészei voltak, falát színesre mázolták vagy mázas csempékkel borították. A folyosón az Őrség Szlovéniához tartozó falvainak történetét ismerhetjük meg.

A lakóház hátsó szobájában Őrihódosról, Kapornakról, Domonkosfáról származó tárgyakat állítottak ki. Csak e területen ismert kulturális átvétel, ritka kiállítási darab az orosz ruhaprés. Az Őrségben működött nagyszámú gerencsér keze nyomát dicsérik az itt látható, ecsettel díszített mázas edények. A szoba közepén nemzedékről nemzedékre öröklődött takácsszövőszék terpeszkedik. (A kiállítást a körmendi Rába Helytörténeti Múzeum néprajzkutató igazgatója, NAGY ZOLTÁN rendezte.)

A tanulmányi kirándulás következő állomása a szlovén–osztrák–magyar határ találkozási pontján 1922-ben felállított hármashatárkő volt, amely 1989 óta nem elválasztja, hanem összeköti a három népet. A körülötte kialakított parkban azóta évente találkoznak a szlovének, magyarok és osztrákok.

A Martinje (Magasfok)–Felsőszölnök határt átlépve a konferencia résztvevői meglátogatták Felsőszölnökon a Rába-vidéki szlovének egyháztörténetét áttekintő kiállítást.

KOZÁR MÁRIA

Népi vallásosság a Kárpát-medencében V.

(Pápa, 1999. június 22–24.)

A népi vallásosság kutatóinak 1990 óta fórumot adó *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* című konferenciasorozat ötödik rendezvényét 1999. június 22–24-én Pápan rendezte meg a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum és a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei.

Jelen konferencia célja a korábbi hagyományok és tapasztalatok alapján a vallási néprajz kutatóinak találkozása, eszmecseréje, vitája volt a határon túliak és az amatőrök szerves közreműködésével. A résztvevők a Kárpát-medence belsejéből és peremvidékeiről, a Vajdaságból, Felvidékről, Székelyföldről, Erdélyből és Burgenlandból érkeztek. Összesen hetvenheten osztották meg legfrissebb kutatási eredményeiket a mintegy százhusz fős hallgatósággal. A nagy múltú Pápai Református Kollégium és a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek reprezentatív könyvtára adott méltó helyet a konferenciának, amelynek szívélyes háziasszonya — a szervezés fő feladatait is ellátó — S. LACKOVITS EMŐKE volt.

A konferenciát MÁRKUS MIHÁLY, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke és KOVÁCS ZOLTÁN, Pápa város polgármestere köszöntőjét követően KÓSA LÁSZLÓ egyetemi tanár, akadémikus, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke nyitotta meg. A szekciónkénti előadások mellett frissítően hatottak a szervezett programok: a városnézéssel egybekötött séta, az egyházművészeti kiállítás megtekintése és a nagyvonalú fogadás.

A felfokozott kutatói érdeklődés differenciáltsága miatt az előadások párhuzamos szekciókban hangzottak el, az alábbi témakörökben: *Vallásos ábrázolások, feliratok,*

szakrális építmények, Imádságok és szakrális szövegek, Felekezetek együttélése; Népe-sedési kérdések, szentelmények és szentségek; A mindennapok vallásossága; Egyház-történet; Az ünnepek vallásos szokásai; Történeti források, forrásismertetések.

A konferencia előadásai új és fontos adalékokkal gazdagították a népi vallásosság témakörében eddig végzett kutatásokat. Ezért fontos, hogy mielőbb a tudományos élet számára hozzáférhetővé váljanak. A szervezők reményei szerint 2000 első felében már kötetben jelenhet meg a konferencia anyaga.

A jövőbeni hasonló jellegű rendezvényeket talán célravezetőbb lenne tematikus alapon meghirdetni és szervezni, az aktuális témához kapcsolódóan pedig kutatókat felkérni egy-egy rendszerező, összefoglaló, összehasonlító előadás megtartására — fogalmazta meg észrevételeit KÓSA LÁSZLÓ. A tudományos munka így talán gyorsabban vezetne olyan eredményhez, amely alap-szakirodalomként nélkülözhetetlenné válna a szakma számára. A konferenciákon való részvételre továbbra is lehetőséget kell adni a hivatásos néprajzkutatók mellett az amatőröknek is. Az ökumenikus és felekezeti sokszínűség megőrzése biztosítja a széles látókört. Reméljük, a vallási néprajzi konferenciák Kárpát-medencei jellege megmarad, sőt, tovább erősödik.

A vallási néprajzi konferenciák során egy változatos, tapasztalatokban és élményekben gazdag rendezvényt tudhatunk magunk mögött. Az intenzív kutatói érdeklődés miatt az elkövetkező tanácskozások formája módosulhat, de szellemisége állandó marad.

MÉSZÁROS VERONIKA

**Azonosságok és különbségek,
mai néprajzi kutatások Ausztriában és Magyarországon
(Budapest, 1999. július 3.)**

A fenti címmel tartottunk konferenciát 1999. július 3-án az ELTE Szerb utcai épületének kellemesen hűs Tanári Klubjában. A közös konferencia ötletét az Osztrák Kelet- és Délkelet-Európa Intézet budapesti kirendeltsége vetette fel. RÁSKY BÉLA, az intézmény vezetője megkereste a bécsi egyetem professzorát, OLAF BOCKHORNT és az MTA Néprajzi Kutatóintézetét, hogy a mai néprajzi kutatások módszertanát, témaválasztását boncolgató, összehasonlító, megvitató konferenciát szervezzünk. A tematika kiválasztásánál csupán egy szempontot vettünk figyelembe: megpróbáltunk hasonló tematikájú programokat kiválasztani, hogy egy-egy osztrák, illetve magyar kolléga hasonló témában ismertesse kutatását, terepmunkáját, módszereit és eredményeit. Az már az előkészítés során kiderült, hogy sok hasonló témájú kutatás folyik s ez részben változásra, részben a konferencia későbbi folytatásának gondolatára ösztönözt minket.

RÁSKY BÉLA, OLAF BOCKHORN és SÁRKÁNY MIHÁLY rövid köszöntője után az első téma a népi vallásosság, a devóció írásos formáinak kutatása volt. HELMUT EBERHARD (Graz) rendkívül érdekes előadásának forrását a templomi „vendégkönyvek” jelentették. A devóció képi és írásos formái már a barokk kor óta, de alkalmasint már a késő középkortól ismertek voltak. Manapság sok templomban találkozunk olyan könyvekkel, melyeket a látogatók bejegyzései töltenek meg. Ezek a „vendégkönyvek” (*Anliegen-* = óhajokat kifejező; *Pilger-* = zarándok-; *Fürbittenbücher* = közbenjárásért esedező könyvek) a 20. század vége felé mind gyakrabban bukkannak fel a templomokban, lehetőséget kínálva ezáltal a híveknek, hogy rájuk bizzák óhajaikat, vágyaikat és álmaikat, vagy egyszerűen csak „kipanaszkodják” magukat. HELMUT

EBERHARD vezetésével alakult egy hallgatói munkaközösség, mely ezen forráscsoport széles körű vizsgálatába fogott egész Stájerország területén. Az előadás a következő kérdésekre keresett választ. Mi jellemzi az új feljegyzéseket, miben különböznek az eddig ismertektől? Milyen emberi igényeket elégítenek ki, illetve vannak-e még egyáltalán vallásos igények? Melyek a legjellemzőbb motívumok? Kik a szerzők? A feljegyzések elemzése azt is megmutatta, hogy a beírások nem csak a transzcendens világ felé fordulnak, hanem azoknak „földi” kommunikációs funkciójuk is van.

A következő, forrásában és tematikájában hasonló előadást BARNÁ GÁBOR (Szeged) tartotta, melyben az előadó a templomi vendégkönyvek magyar nyelvterületről származó példái mellett kórházi és panzióban is fellelhető „vendégkönyvek” bejegyzéseit is bevonta a vizsgálatba. A hasonlóság nagy. A szövegek formailag hasonló felépítésűek, szerkezetük azonos. A beírók valakinek köszönetet mondanak elnyert vagy megkapott kegyért, kegyelemért, szolgáltatásért. Különösen ez utóbbiért mondott köszönet meglepő, hiszen mind a kórházban, mind a panzióban eltöltött időért, az ott végzett munkáért fizettek. A beírások azonban egy nem egyenrangúságon alapuló viszonyról beszélnek. Az előadás kísérletet tett a szövegtípusok formai és tartalmi elemzésére.

A következő két előadás témája a táplálkozáskultúra változása volt. GERTRAUD LIESENFELD (Bécs) előadásában a mai modern táplálkozáskultúra különböző megjelenési formáit, egy új táplálkozáskultúra társadalmi szinten elfogadott szabályait és a „nemzetközi” — valójában azonban tér- és időbeli határokat felforgató — konyhaművészet általános jelenlétét elemezte.

KUTI KLÁRA (Budapest) előadásának középpontjában a táplálkozáskultúra egy különleges tényezője állt: az éhezés, annak mind kollektív, mind egyéni formái. Bemutatásra kerültek a történeti korok újra meg újra fellépő éhínségjárványai, az alutápláltságból fakadó — részben ma is megtalálható — hiánybetegségek, illetve a középkori szentek életére jellemző önkéntes önsanyargató, szélsőséges böjtölés, a modern kori társadalmi elvárások és pszichikai zavarok által okozott táplálkozási betegségek.

A nap második felének első két előadása a munka- és gazdaságszervezésről szólt. KLARA LÖFFLER (Bécs) előadását kolléganője, BEATRIX TOMASCHEK olvasta fel. Az előadás egy új, modern, és látszólag mindent elarástó fogalom, a menedzsment jelentéstartományainak feltárásával próbált társadalmi, erkölcsi és filozófiai magyarázatot találni a munka mai megítélésére.

BALI JÁNOS (Budapest) előadásának alapját egy mintegy ötven településre kiterjedő észak-magyarországi régió, a Börzsöny hegység körüli málnatermelő táj hosszú távú gazdaság- és társadalom-néprajzi kutatása jelentette. Az előadásban a Börzsöny-vidéki málnatermelők gazdasági kultúráját olyan elvont, a családi agrártermeléshez kötődő kategóriákkal vetette össze az előadó, mint a „paraszt”, a „szocialista agrárvállalkozó” és a „farmer”. Ezek alapján úgy tűnik, hogy bár a málnatermelők bizonyos elemeket megőriztek a paraszti jellegű termelés és fogyasztás szerkezetéből (önellátás eszménye, bevétel visszaforgatása a gazdaságba, kölcsönös kisegítés — reciprocitás — és a morális gazdaság), és már jelentkeznek a kapitalista, farmjellegű agrárvállalkozás bizonyos jelei (piacérzékenység, a helyi közvélemény szerepének csökkenése a gazdasági döntésekben), mégis folytatódik a szocialista agrárvállalkozói út, annak is egy speciális, a régióra jellemző változata: a második gazdaság keretein belül végzett málnatermelés.

A nap utolsó két előadása olyan témát érintett, mely az elmúlt időszakban többszörösen aktuális jelenséggé vált: az államhatáron való átkelés, rendszeres átjárás, a határ menti települések élete s ennek változásai jelentették BERHARD FUCHS (Bécs) előadásának középpontját, különös tekintettel az osztrák–cseh határ mentén élők életére

1989 után. A határövezet társadalmi konstrukciói — érdekektől függően — különböző idősíkokon köszönnek vissza: az egyiknek a boldog múltat, a monarchiát idézik fel, másoknak a népirtással terhelt múltat. Sokak számára az Európai Unió közösségébe tartozás jövőperspektívája áll előtérben. A viszonyulást illetően változatlanul meghatározó a gazdasági aszimmetria, amely néha társadalmi hierarchiába vált át. A politikai határok leépítésével egyidejűleg halad a nemzeti identitás konstruálásának és dekonstruálásának egyéni és kollektív folyamata a mindennapokban.

MOHAY TAMÁS (Budapest) előadásában az első világháború után Csehszlovákiába került Hont megyei magyarok körében végzett kutatását ismertette. Csehszlovákiából a két világháború között sok ezren mentek nyugat-európai és tengerentúli vendégmunkára. Voltak közülük, akik visszatértek, mások kint maradtak. Voltak, akik éveken keresztül mezőgazdasági szezonmunkára jártak ki Franciaországba, mások néhány évig kint dolgoztak, majd hazatértek, és otthon igyekeztek boldogulni, tapasztalataikat hasznosítani. Mindnyájuk számára új helyzetek sora következett az 1937–1947 közötti tíz évben, amikor újra meg újra módosultak a határok. Az élettörténetek megismerése fényt vet döntési mechanizmusaikra, arra, miként igyekeztek alkalmazkodni a sokféle változáshoz egyéni, családi, lokális és nemzeti vagy állami keretben. A mai mozgalmas változások közepette sem érdektelen visszatekinteni ezekre a közelmúltbeli alkalmazkodási folyamatokra, hiszen ezek adnak viszonyítási pontokat és mintákat mai nemzedékek tagjai számára.

Ha szabad szervezőként egy konferenciát minősíteni, azért sikerült jól ez a nap, mert az előadások mellett elegendő lehetőség volt arra, hogy vitatkozzunk, beszélgessünk, s így együtt eredeti célunkat elérjük, megismerjük és megismertessük az aktuálisan folyó kutatásokat.

A következőkben a három szervező intézmény azon van, hogy a konferencia anyaga minél előbb két nyelven megjelenhessen. Előadók, hallgatóság, résztvevők, mindenki, aki hozzászólásával, véleményével, kérdésével gazdagította az eszmecserét, azzal bücsűzött, hogy akkor érjük el igazán célunkat, ha találkozásunk nem marad ennyiben, hanem folytatásra ösztönöz.

KUTI KLÁRA

XI. Néprajzi Szeminárium

(Lendva–Lenti, 1999. július 11–17.)

A Magyar Néprajzi Társaság által kezdeményezett, évi rendszerességű rendezvénysorozatnak, a határon túli magyar etnográfusok és néprajzi gyűjtők néprajzi szemináriumának megrendezésére ez alkalommal a Szlovéniában élő — amint az a tanácskozás során többször is elhangzott: az egyik legkisebb s rohamosan csökkenő lélekszámú (10–15 ezer főre becsült) — magyar kisebbség szellemi életének szervezői, irányítói: a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet munkatársai vállalkoztak. S mivel Lenti város önkormányzatával közösen alakították ki a szervezők a mintegy negyven erdélyi, szlovákiai, kárpátaljai, vajdasági, muravidéki és magyarországi résztvevő számára az igen gazdag és felettébb tanulságos programot, a két határ menti kisváros mint helyszín már a tanácskozás megkezdése előtt szimbolikus jelentést kapott: a helyszín megválasztásában és az egymásra licitáló szíveslátásban a határtérség egymásra utaltsága és együttműködési készsége — a tanácskozás egyik központi gondolata szerint: a regionalizmus

— szemléletesen kifejeződött. (Napi — ha úgy tetszik: szintén szimbolikus érvényű — tapasztalatokat szerezhettünk persze a határ menti régiók együttműködésnek egyelőre még nem éppen zökkenőmentes voltáról is, mivel Lentiben volt a szállásunk, reggeli és esti étkezésünk, minden egyes határátkeléskor végigélhettük az igen rigorózus utlevél-ellenőrzést. Amin persze — utólag be kell látnunk — nem volt miért csodálkozni: igen-csak szokatlan lehetett, hogy egy buszra való magyar kiléptetések, beléptetések őt állam úti okmányaival kellett újra meg újra megismertetni a számítógépes rendszert...)

A kinek hosszabb, kinek rövidebb utazással telt első napon nem folyt érdemi munka — ha nem számítjuk „érdeminek” a korábbi szemináriumokon szövéődött vagy ez alkalommal kötetett barátságok inspiráló légkörében azonnal elkezdődő és a hét folyamán mind jobban elmélyülő, újra meg újra „szakmaira” átváltó személyes beszélgetéseket.

Július 11-én tíz órakor vette kezdetét az egyhetes program a muravidéki magyarság szellemi központjaként emlegetett Lendva 13. századi alapítású, mai formáját a 18. század elején elnyerő impozáns várában — pontosabban: a város fölé magasodó, fehér falú, tornyos várkastélyában. Mely egyébként gondosan helyreállított és berendezett termekben képzőművészeti kiállításoknak, nyaranként művésztelepnek (és a végleges múzeumi elhelyezéseig a döntően KERECSENYI EDIT által mintegy évtized óta gyűjtött néprajzi anyagnak) ad otthont. A díszteremben megrendezett protokolláris megnyitón — a házigazda GÖNCZ LÁSZLÓnak, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatójának az esemény jelentőségét méltató és a szlovéniai magyarság helyzetét felvázoló üdvözlő szavai után — GRÁFIK IMRE, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára részletezte a tanácskozás hármasság célját: a határtérség kulturális hagyományaival való ismerkedést, a regionalizmussal, illetve a hagyománnyal és újítással összefüggő elvi, elméleti kérdések lehetőség szerinti tisztázását, valamint a más-más felfogású és képzettségű kutatókat egyaránt foglalkoztató módszertani problémák megvitatását. Ezt követően KOLLÁR GYULA, Lenti polgármestere, TOMKA GYÖRGY, a Muravidéki Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség elnöke, valamint GERICS FERENC, a lendvai várban működő Galéria Múzeum igazgatója a vendéglátó városokról s a szlovéniai magyarság történelmi sorsáról is lényegi információkat magában foglaló köszöntőit hallhattuk. A helybeliek (ám különböző magyar tájak szövé- és hímzőhagyományait felhasználó) népi iparművészeti anyagából összeállított tetszetős kiállítás megnyitása tette még ünnepibbé a délelőttöt. ANDRÁSFALVY BERTALAN megnyitó beszédében a néprajz „művészettudomány” jellegéről, valamint a magyar népművészet táji, stílisis sokszínűségéről, s e sokféleséget összekapcsoló egységes izlésről fogalmazott meg nagy tetszéssel fogadott gondolatokat. A tetszésnyilvánításból bőven kijutott a felsőlakosi (Gornji Lakoš-i) Arany János Művelődési Egyesület népdalkörének (a hetési népviseletben felvonuló, a magyar népdal sokféle hangulatát hitelesen megidéző asszonyoknak) és a lendvavásárhelyi (dobrovnikai) Lusta Banda citerazenekarnak is.

A kiállítás egyik termében — ihletett környezetben — folyt azután (a többi lendvai napon is) a szakmai eszmecsere, melynek első napját a muravidéki magyarság kultúrájának, hagyományainak bemutatására szánták a szervezők. GÖNCZ LÁSZLO — ebéd után is folytatván két részre tagolt előadását — Lendva és környéke történetének, a nyolcvanasztendőnyi magyar kisebbségi sors olykor kedvező, olykor kedvezőtlen változásainak és a mai kulturális lehetőségeknek adatokat sorjázó, ám emelkedett hangulatú és láttató erejű összefoglalására vállalkozott. BENCE LAJOS író-főszerkesztő, aki a muravidéki irodalomnak az 1990-es években megnövekedett lehetőségeit és napjainkra kiteljesedő költői életművekben is testet öltött tisztos teljesítményeit vette számba. Szükségesnek tartotta hangsúlyozni, hogy a kisebbségi helyzetből adódóan az itt élők írói működése — együttesen és külön-külön — korántsem szűkíthető le a népköltészeti

hagyományokat továbbépítő szépirodalomra: beleértődik az *irodalom* fogalmába sok egyéb, sajtótermékekhez kötött, tudatformáló, identitást erősítő szellemi tevékenység is. VARGA JÓZSEF, a maribori egyetem magyar tanszékének nyugalmazott tanára, maga is e táj szülötte és máig lakója, Hetés dialektológiai és nyelvhasználati sajátosságait tekintette át, hatásosan szemléltetvén a változó, ám a nyelv régies rétegeit is őrző dialektust a gazdálkodás köréből választott példákkal. HALÁSZ ALBERT (aki ez alkalommal Budapesten tanult „szakmájának” megfelelően, tehát nem a Szlovén Rádió és Televízió Magyar Nemzetiségi Műsorainak programigazgatójaként vagy költőként, hanem etnográfusként tartotta előadását) a Lendva környéki — muravidéki magyarság kulturális tagoltságát, a hetési, a göcseji vagy az őrségi néprajzi csoporthoz sorolhatóságát a 19. század végével indított kutatástörténeti szemléből és személyes gyűjtési tapasztalatokból vezette le. KEPE ZOLTÁN pedig ezek közül a táji—néprajzi csoportok közül a határ által ketté szelt Hetés 19–20. századi népesedés- és gazdaságtörténeti változásainak értelmezésére vállalkozott.

A július 13-ai, Lendván folytatott tanácskozásnak *Regionalizmus — térségi folyamatok* volt az összefoglaló címe. ANDRÁSFALVY BERTALAN délelőtti vitaindító előadása (*A népi kultúra történeti táji—területi tagolódása*) a témával kapcsolatos kutatási eredmények áttekintésén és újraértelmezésén túl történetfilozófiai távlatokat és napi aktualitású tennivalókat is fel-felvillantott. (Melyekről nem is annyira az idő rövidsége, mint a nem szorosan a témához tartozó mondandók túlburjánzása miatt, az elnöklő GRÁFIK IMRE minden igyekezete ellenére sem lehetett igazán eszmét cserélni.) A délelőtti másik előadásában S. LACKOVITS EMŐKE adott történeti alapozású és alapos jelen idejű megfigyeléseket magában foglaló összefoglalást a három felekezet (a katolikusok, a reformátusok és az evangélikusok) által lakott Közép-Dunántúl felekezeti közösségszerveződésének és vallásos életének legfőbb jellemzőiről. Ennek az előadásnak akár illusztrációja is lehetett volna (a Három forrás étteremben — mint más napon is itt — elfogyasztott kiadós ebéd után) a lendvai plébániatemplom megtekintése, melynek kapcsán nemcsak az 1730-as években kezdődött építésről, a barokk templombelsőről: Alexandriai Szent Katalin tiszteletére emelt főoltárról, valamint a Szent István- és a Szent László-szobrokról, hanem a szlovéniai magyarság felekezeti viszonyairól is tájékoztattak vendéglátóink. Délután előbb FEJŐS ZOLTÁN tartott vitaindító előadást (*Néprajz és regionalizmus: kutatási irányok és lehetőségek*), elméletileg megalapozott és a társtudományokéval is egyeztetett fogalomhasználatra törekedvén. Egyrészt a kulturális jelenségek táji tagolódásával kapcsolatos, illetve a néprajzi—táji csoportokra kisebb-nagyobb mértékben jellemzőnek talált csoportidentitást dokumentáló, a századforduló óta egyaránt folyamatos néprajzi vizsgálatok és a modernizáció viszonyát mérlegelte, másrészt az erendően politikai fogalom, s nem annyira földrajzi, inkább társadalmi—kulturális kategóriaként kezelt *régió* jelentéstartalmát részletezte, arra is választ keresvén, hogy a regionalizmus és a nemzet, a regionalizmus és a globalizáció alternatívái alapján vajon milyen kutatási — és néprajzi feladatként is értelmezhető turisztikai — tennivalók körvonalazhatóak. A második délutáni előadást — a tervezetthez képest kissé módosított címmel (*Házvidékek és a parasztház modernizációja*) — ZENTAI TÜNDE tartotta, gazdagon illusztrált áttekintést adván a „házvidékek”, az „építészeti régiók” elkülöníthetőségének magyar kutatásokban kikristályosodott kritériumairól. Különösen a lakóház tüzelőberendezésének történeti változásairól bemutatott példái voltak szemléletesek és további részletvizsgálatokra serkentőek.

Július 14-én egész napos, PATYI ZOLTÁN és KEPE ZOLTÁN házigazdai közreműködésével szervezett (s a tájon jól ismerős BELLON TIBOR szakmai kommentárjainak köszönhetően különösen tanulságos) muravidéki kirándulás teremtett lehetőséget a

Szlovéniában élő magyarság (és vendég) műemlékeinek, kulturális értékeinek, múzeumainak megismerésére. Programunk a Lendva-hegyen kezdődött, ahonnan — az 1726–1727-ben épült Szentháromság-kápolna tövéből szertetekintve — madártávlatból vehettük szemügyre a Lendva-vidéket. Hetésen keresztülbuszozván — az amúgy eléggé átépült falvakban — csak a göntérházi (genterovci) és kámaházi (kamovci) szoknyás haranglábak, illetve a hetésiek templomos és temetkezési helyének számító Lendvavásárhelyen két boronafalú lakóház megsemmisülése miatt volt érdemes kiszállnunk. Kivételes élményt jelentettek viszont a bántornyai (turnišcei), gótikussá bővített, eredetileg román kori, illetve a mártonhelyi (martjanci) gótikus templomok, bennük Aquila János 14. századi freskói (a Szent László-legendának, illetve Szent Márton életének — és halálos ágyának — alaposabb tanulmányozást is megérdemlő ábrázolása), valamint Nagytótlakon (Selóban) a hasonlóan 14. századi freskók díszítette „kerektemplom” (melynek kapcsán azt is számba vették hirtelenjében a más-más magyarlakta vidékeken otthonos résztvevők, hogy tucatnyi vagy annál is több hasonló korú kerektemplom maradt meg a Felvidéken, Erdélyben és Magyarországon). A muraszombati (Murska Sobota-i) Szapáry-várkastélyban elhelyezett területi múzeum mintaszerű belsőépítészeti megoldású, komplex kiállítása (s az etnográfus–muzeológus NATASA KONESTABO mintegy kétórás szlovén nyelvű tárlatvezetése) a Muravidéket mint a szlovén történelem és kultúra szerves részét ismertette meg velünk. A Kapornakon (Krpivniken) látott Órségi Helytörténeti–Néprajzi Gyűjtemény pedig, melynek NAGY ZOLTÁN körmendi múzeumigazgató rendezői közreműködésével készült, a szegedi néprajzos szakos egyetemisták tárgy- és dokumentumgyűjtéseit is felhasználó, az enteriört és a vitrines–tablós bemutatási formát kombináló, s igen sok érdekes tárgyat, dokumentumot bemutató kiállítása helyben megőrzött népi műemlék-épületegyüttesben kapott helyet, a magyarság történelmi és néprajzi emlékének irányította a figyelmünket. A „lokális gasztronómiai igényességek” alaposabb megismeréséhez járult hozzá a Mártonhelyen elfogyasztott „tájjellegű” ebéd és a hasonlóan ízletes domonkosfai (domanjševci) vacsora.

A július 15-ei, Lenti-ben tartott délelőtti tanácskozás elsősorban e vendéglátó kisváros és környéke megismerésének szolgálatában állott. A Vadászházban (a résztvevők egyik csoportjának szálláshelyén) előbb KOLLÁR GYULA polgármester városismertetését hallgattuk meg, mely részletezőbb volt a tervezettnél, vállalnia kellett ugyanis (a távol maradó TANTALICS BÉLA helytörténész helyett, akinek közelmúltban megjelent várostörténetét kézbe vehettük) mind a régmúlt, mind a közelmúlt vázlatos felidézését, hogy ebből a múltképből vezesse le a kulturális és balneológiai turizmus fellendülésétől sokat remélő mai és holnapi várospolitikai programot. HORVÁTH SÁNDOR Vas megyei múzeumigazgató vitaindító előadása (*Táj, történelem, nemzetiségek a kulturális turizmusban*) a dél-dunántúli régióban, különösen a Lentihez hasonló kisvárosokban és falusias környezetükben rejtőzhető lehetőségek kihasználásának bár felettebb gyakorlatias, mégis elméleti igényű összefoglalására vállalkozott. Még egyértelműbben Lenti megismerésének szolgálatában állott a délutáni kirándulás. A közigazgatásilag a városhoz tartozó „falvakon” át autóbusszal jutottunk el Csömödérre, ahol az erdei kisvasúton mintegy húsz kilométert utaztunk Kistolmácsra. Ismét autóbusszra szállva útba ejtettük még a budafai arborétumot, meglátogattuk az évek óta Lenti-ben dolgozó faszobrász-alkotótelep résztvevőit, majd megérkeztünk Zabolaksára (a résztvevők másik csoportjának szálláshelyére), ahol meglepetés várt: szabadüzön, bográcsban főzött gulyás és tánca csábító zene.

Július 16-án a *Hagyomány és újítás a gazdasági életben* cím foglalta tematikus egységbe a lendvai várban folytatódó tanácskozás négy előadását. Délelőtt SZILÁGYI

MIKLÓS a paraszti földművelés 19–20. századi technikai változásai néprajzi módszerű dokumentálásának eredményeit és további teendőit tekintette át (*Hagyomány és újítás a népi gazdálkodásban*), rámutatván az „egyidejű különbözőségekre”: a technikai újítások tovaterjedésének a *centrum*, a *periféria* és a *reliktum* fogalmakkal értelmezhető ütemkülönbségeire; az eszközváltások lezajlása után még évtizedekig jellemző „régies” munkaeljárások működőképes voltának társadalmi és gazdasági okaira, valamint a gyári eredetű eszközök, mechanikai szerkezetek, gépek paraszti hagyományba épülésének mentális feltételeire. Majd pedig KNÉZY JUDIT előadása (*Változásfolyamatok a paraszti gazdálkodásban Dél-Dunántúlon*) következett, mely az eszközváltások, elsősorban a mechanizáció magyarországi, illetve dél-dunántúli lefolyásának egykorú forrásokra alapozott kronológiáját adta, rámutatván az agrárnagyüzemek és a parasztgazdaságok modernizálódásának hasonlóságaira és különbségeire is. Miután az ebédszünetben megnéztük a MAKOVECZ IMRE tervezte, épülőfélben lévő művelődési központot (mely a város szülőtte, Zala György nevét fogja majd viselni), még két, folyamatban lévő tárgygyűjtő programról hallgattunk meg kutatási beszámolókat. BELLON TIBOR a szegedi néprajz szakos egyetemisták ötödik éve Hetés falvaiban végzett, majdan Radamosi Tájmuzeumként bemutatható néprajzi tárgye gyűjtés célzó terepgyakorlatainak általánosítható tapasztalatairól szólt. KERECSENYI EDIT pedig az elmúlt évtizedben a lendvai múzeumi gyűjteményét megalapozandó összegyűjtött, válogatottan szép tárgyakkal — és férje készítette fotókkal — szemléltette a gazdálkodás és az életmód muravidéki változásait (*A térségi gazdasági folyamatok tükröződése a lendvai múzeum néprajzi gyűjteményében*).

Szombat délelőtt helyett e nap délutánján került sor a szeminárium (formálisan sajtótájékoztató szerepű) záró értékelésére is. GÖNCZ LÁSZLÓ — az egymástól tanulás örömét és az elhangzottak legfőbb tanulságait részletezve — utalt rá: a kilencvenes években a Muravidéken is mind intenzívebbé vált helytörténeti és néprajzi munka elismerésének tekintették vendéglátóink, hogy néhány napra a Kárpát-medencében folyó néprajzi gyűjtés és kutatás központja lehetett Lendva. GRÁFIK IMRE az előzetesen kijelölt témakörök hasznos és megtárgyalásra érdemes voltát ugyan elismerve, hiányérzetének is hangot adott: főleg a folklór, részben a társadalom-néprajzi vonatkozások sajnos nem kaptak elég teret. Az évi rendszerességű néprajzi szeminárium jövőjéről szólva a résztvevők „fiatalításának” elkerülhetetlen voltát hangsúlyozta, és azt a lehetőséget körvonalazta, hogy 2000-ben — a Magyar Néprajzi Társaságnak is komoly feladatokat diktáló millenniumi rendezvények miatt — célszerűbbnek látszik a vándorgyűlés egyik szekciójaként megrendezni a szemináriumot, majd 2001-ben esetleg Kárpát-alján folytatni a mostanihoz hasonló, a rendezők bemutatkozására is lehetőséget kínáló programmal. A tanácskozás zárását még egy — műsoron kívüli — esemény tette emlékezetessé: egy rögtönzött, s nemcsak a szeminárium résztvevőinek, hanem a helybeli érdeklődőknek is szóló könyvbemutatót vehettük kézbe HALÁSZ ALBERT *Jeles napok, népi ünnepek a Muravidéken* (Lendva, 1999) című, igen szép kivitelű, gondosan szerkesztett könyvének még „nyomdászagú” példányait.

Az ünnepi zárást a korábbi napokénál még több inyenccséggel kedveskedő, a Bükk-hegyi csárdában elköltött vacsora pecsételte meg, módot kínálván arra, hogy megköszönjük mindazoknak, akiket illet, a mintaszerű szervezést és a gáláns vendéglátást. Ugyanez a köszönet kívánczok ennek a krónikának a végére is! Melyből — ne feledjük — „fele” Lenti polgármesterét és munkatársait illeti...

A Kriza János Néprajzi Társaság vándorgyűlése

(Bogdánd, 1999. szeptember 24–26.)

A szilágysági Bogdándon került sor a társaság „őszi” vándorgyűlésére, amelynek szervezéséből, a témánál fogva, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság és a Partiumi Műemlék- és Emlékhelybizottság is részt vállaltak. A helység megválasztása jó ötletnek bizonyult, mert a társasági élet térbeli nyitását is megcélozta. A székelyföldiek számára, akiket olykor a befele fordulás éppen úgy jellemez, mint a nyitás, a felfedezés hatásával bírt a Bogdándra utazás, a környék és maga a település megismerése. Ehhez nyújtott érdekes szellemi fogódzót SÍPOS MÁRIA polgármester, SÍPOS LÁSZLÓ tanár, NAGY ANDRÁS tanár és MAJOR MIKLÓS társasági tagtársunk, akik a falu és az egész Szilágyság gazdasági, társadalmi, történelmi, földrajzi, néprajzi bemutatásával is bizonyították az amúgy minden szempontból kifogástalan vendéglátókésztségüket, szeretetüket.

A vándorgyűlés témája, az *Erdélyi tájházak fejlesztésének lehetőségei és a lakáskultúra változásai*, a távolság, de még inkább az utazás körülményei ellenére is sokakat vonzó témának bizonyult. Az összefüvetelnek egyszerre volt fogalomtisztázó, feladatok, tennivalókat megfogalmazó és módszertani változatokat, ötleteket ajánló tartalma. Erről tanúskodhat az elhangzott előadások pusztá felsorolása is. MAJOR MIKLÓS (Szilágynagyfalu): *A Szilágyság táji-történeti tagolódása*; BALOGH FERENC (Kolozsvár): *A vidéki tájházak fejlesztési lehetőségei Erdélyben*; MIHÁLY ZITA (Csíkszereda): *A Csíki Székely Múzeum szabadtéri részlege*; OLOSZ KATALIN (Marosvásárhely): *Egy magyarrégeni jobbágyház leírása Koós Ferenc emlékiratában*; KARDALUS JÁNOS (Csíkszereda): *A festett bútor megjelenése a paraszti lakásban*; P. SZOJKA EMESE (Kecskemét): *Polgárosodás a Sárköz lakáskultúrájában*; ANTAL MÁRIA (Gyimesbükk): *Gyimesbükki néprajzi kiállítás létrehozása*; MAGYARI MÁRTA (Debrecen): *Tájházak Hajdú-Bihar megyében*; CSERI MIKLÓS (Szentendre): *A magyarországi tájházak építési tapasztalatairól*; BERÉNYI MARIANNA (Szentendre): *A tájházak berendezésének tapasztalatairól*; BÁRTH JÁNOS (Kecskemét): *Településvizsgálat az Alföldön*.

A vándorgyűlés munkálatait POZSONY FERENC, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke vezette. Az elméleti tanácskozást a bogdándi tájház és temető meglátogatása, a Bogdánd–Hadad–Szilágycseh–Kraszna–Krasznarécse–Magyarkecel–Krasznahorvát útvonalra szervezett kirándulás és a már hagyományos esti együtténeklés tette teljes értékű szellemi és lelki élménnyé.

BALÁZS LAJOS



MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

Jubiláló és kitüntetett múzeumok

1999-ben megalapításának százhuszonötödik évfordulóját ünnepelte a jászberényi Jász Múzeum és a kiskunhalasi Thorma János Múzeum. A Pulszky Társaság–Magyar Múzeum Egyesület által kezdeményezett, harmadik alkalommal kiírt pályázaton (tizenhárom pályázó közül) az Év Múzeuma 1998 díjat e két intézmény nyerte el, a Kulturális Minisztérium 200 000 forintos jutalmát Pásztó múzeuma kapta meg. Nagyszabású programsorozattal (kiállítások, konferenciák stb.) ünnepelte létrehozásának centenáriumát a miskolci Herman Ottó Múzeum.

A jeles jubileumok megünnepléséhez folyóiratunk az alábbi írások közlésével szándékozik hozzájárulni. A kitüntetésekhez gratulálunk és az intézmények vezetőinek, illetve munkatársainak további eredményes munkát kívánunk!

A szerk.

Százhuszonöt éves a Jász Múzeum

A Jászkun Kerületek egykori székvárosában, Jászberényben 1873-ban — az országban elsők között — vetődött fel a múzeumalapítás gondolata. Az ügy legfőbb szorgalmazója SIPOS ORBÁN helyettes polgármester volt, aki szívügyének tartotta, hogy a jász történelmi emlékek méltó helyre kerüljenek, s az utókor számára fennmaradjanak. A jászok múzeumát, amelyet megalapításakor a városháza egyik udvari épületében helyeztek el, 1874. december 24-én adták át a nagyközönségnek. Az egyre gyarapodó gyűjteményt a későbbiekben még többször átköltöztették (Jászkürt fogadó, kerületi székház, városháza), mígnem 1931-ben végre állandó helyet találtak a múzeum számára, a városháza üresen álló lóistállójában. A múzeum azóta is az 1842-ben épült, klasszicista stílusú, dór oszlopos műemléképületben működik, s kitaróan gyűjti és őrzi a jász múlt írásos és tárgyi dokumentumait.

Az elmúlt százhuszonöt évben az intézmény tevékenységét számos kiváló igazgató munkássága fémjelzi. A múzeum első öre OZORÓCZKY JÁNOS volt, a századforduló időszakában pedig HILD VIKTOR jeles régiségkutató gondozta és gyarapította a gyűjteményt. BANNER JÁNOS régészprofesszor neve a Jász Múzeum történetének fontos időszakát fémjelzi, 1913-tól, közel hét esztendőn keresztül állt a múzeum élén. Működése nyomán élénk pezsgés indult meg az intézmény életében. Gyűjtőkörét a néprajz területére is kiterjesztette, s megalapozta a gyűjtemények korszerű nyilvántartási rendjét. 1926-ban RÉZ KÁLMÁN nyugalmazott plébánost bízta meg a város a gyűjtemény gondozásával, aki mintegy húsz éven keresztül lelkes ügybuzgalmával igen sokat tett a múzeum népszerűsítése érdekében. Körülötte kibontakozott egy helytörténeti kutatócsoport (BLÉNESSY JÁNOS, PORTELEKI JÓZSEF, NÉMET FERENC, KOMÁROMY JÓZSEF), kiknek munkássága jelentős korszakot nyitott a jászsági helytörténeti és régészeti kutatások terén.

1950-től jelentős változás következett be az intézmény életében, állami kezelésbe került, s mint a megyei múzeumi szervezet egyik tagmúzeuma működött tovább. Ebben az



A jászberényi Jász Múzeum



Kiállításrészlet a Jász Múzeumban

új helyzetben elsőként KOMÁROMY JÓZSEF vezette a múzeumot, majd őt CSALOG JÓZSEF régész követte. Ebben az időszakban főként a régészeti, míg ERDÉSZ SÁNDOR és HALMOS ISTVÁN munkássága idején elsősorban a néprajzi gyűjtemény gyarapodott. 1958-ban TÓTH JÁNOS került az intézmény élére, aki harminchat éven keresztül irányította a jászok múzeumát. Működése idején figyelemre méltóan gyarapodott a helytörténeti, néprajzi, természettudományi és ipartörténeti gyűjtemény, s komoly épületszárnnyal és raktárhelyiséggel bővült az épület. Beindította az azóta közkedveltté vált Jászsági füzetek című sorozatot, és összefogta a múzeum köré csoportosult helytörténeti kutatógárdát.

Az 1994-es igazgatóváltás újabb jelentős fordulatot hozott. Komoly épületfelújítások és szakmai eredmények fémjelzik az eltelt időszakot. Az 1994 decemberében létrehozott Jász Múzeumért Alapítvány segítségével jelentősen fellendült a könyvkiadás. Egy- más után láttak napvilágot a Jászsági füzetek című sorozat kötetei, s útjára indult a Jászság népművészete című új kiadványsorozat is. A múzeum 1994-ben indította be közkedvelt honismereti lapját, a Redemptiót, amely eljut az ország legtávolabbi vidékeire is. A Jász Múzeumért Alapítvány, valamint pályázatok és magánadományok révén lehetőség nyílt az új állandó kiállítás megvalósítására is. Az *Élet a jászok földjén* címet viselő régészeti, történeti és néprajzi kiállítás 1998. március 5-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt.

A Jász Múzeum meghatározó szerepet játszik Jászberény és a Jászság kulturális életében. Szakmai támogatást nyújt a honismereti szakkörök, helytörténeti gyűjtemények és tájházak munkájához. Együttműködik a régió kulturális, oktatási intézményeivel, baráti köreivel, nyugdíjas klubjaival. Megalakulása óta a Jász Múzeum ad helyet a jászberényi Városvédő és Szépitő Egyesületnek, amelynek tagsága mindenkor komoly segítséget nyújt az intézmény munkájához. A múzeum állandó és időszakos kiállításait évente mintegy húszezer látogató tekinti meg, s igen közkedveltek és nagy sikerűek a különböző rendezvények is (előadások, pódiumestek, népzenei és komolyzenei hangversenyek).

A százhuszonöt éves fennállását ünneplő Jász Múzeum eddigi szakmai és közművelődési tevékenységéért 1999-ben elnyerte az Év Múzeuma címet

H. BATHÓ EDIT

A kiskunhalasi múzeum és a néprajz

1999. április 9-én ünnepelte fennállásának százhuszonötödik évfordulóját a Thorma János Múzeum. Ebből az alkalomból érdemes néhány szót ejteni a múzeumról és néprajzi eredményeiről.

1874. április 9-én néhai RÉVÉSZ GYÖRGY régiséggyűjteményét megvásárolta a Halasi Református Egyház presbitériuma, SZILÁDY ARON lelkész, akadémikus és GYÁRFÁS ISTVÁN egyháztanácsfi főgondnok, akadémikus vezetésével. Ebben az évben a Révész-gyűjtemény és a református liceumi gyűjtemény egyesítésével létrejött a Halasi Múzeum, mely kezdetben az akkori gimnázium épületében, 1892-től pedig az új gimnáziumban működött. A gimnáziumi régiségtár értékét jól jellemzi, hogy numizmatikai gyűjteménye a 19. század végén a kilencedik legnagyobb volt Magyarországon. Néprajzi tárgy viszont csak pár darab árválkodott az intézményben. Hét évtizednyi vi-rágzás után 1944–1945-ben súlyos háborús veszteség érte a gyűjteményt: 13 261 tárgyból 287 maradt meg.



A kiskunhalasi Thorma János Múzeum

1945 tavaszától NAGY CZIROK LÁSZLÓ vállalta magára a halasi múzeumügy terheit. Sok pótolhatatlan helytörténeti, néprajzi érték megmentését köszönhetjük neki. A jeles néprajzkutató szervezte újjá a múzeumot, amely 1950-ben állami kezelésbe került és fölvette a halasi születésű festő, THORMA JÁNOS nevét. Épülete egy 1887-ből származó polgárház, az ún. Kolozsváry-Kiss-ház.

1953-tól JANÓ ÁKOS töltötte be a múzeumigazgatói tiszteket, az utóbbi harminc évben pedig VORÁK JÓZSEF, WICKER ERIKA, majd SZAKÁL AURÉL vezetésével működött az intézmény (WICKER ERIKA kivételével valamennyien néprajzosok). Mellettük több régész, néprajzos muzeológus gazdagította a gyűjteményt, végezte a rendszerező, bemutató munkát.

A múzeum gyűjteményeiben hetvenezer tétel található, ezen belül a néprajzi tárgyak száma hétezerre tehető. Legnagyobb részük az állattartás, földművelés és háztartás témakörébe tartozik, de jelentős a kerámia- és textilanyag is (ezer-ezer darab).

Az évtizedek során több állandó kiállítás megrendezésére került sor. Jelenleg a többi mellett a *Halas, a kiskun mezőváros* című állandó néprajzi kiállításunk látogatható. Honlapunk a www.c3.hu/~tjm címen érhető el.

Az intézmény eredményes munkájához számos támogató — a Halasi Múzeum Alapítvány, a több mint száz múzeumbarát mellett sok halasi — nyújt anyagi és erkölcsi segítséget. Ez is közrejátszott abban, hogy a kiskunhalasi múzeum megkaphatta Az Év Múzeuma 1998 kitüntető címet.

1999 novemberében jelent meg a *Halasi múzeum — Emlékkönyv a Thorma János Múzeum alapítása 125. évfordulójára* című tanulmánykötet. Ebben Kiskunhalasról és környékéről harminchárom írás látott napvilágot régészet, történelem, néprajz, éremtan, művészet és természetesen múzeumtörténet témakörökben. A néprajzkutatókat a következő munkák érdekelhetik leginkább. NAGY CZIROK LÁSZLÓ: *Kiskunhalasi tájsza-*

vak magyarázata; VORÁK JÓZSEF: *Kiskunmajsai cifra házoromzatok*; BÁRTH JÁNOS: *A kiskunhalasi tanyákról*; JUHÁSZ ANTAL: *Egy pirtói tanya leírása*; SZABADI PÁL: *Tázlári határkövek*; SIMON ANDRÁS: *A szőlőfeldolgozás és mustnyerés eszközei a Thorma János Múzeumban*; SZAKÁL AUREL: *Kiskunhalasi tulipános ládák*; STARKNÉ KOLTAI MARGIT–KÁPOSZTA LAJOS: *Soltvadkerti szekrény 1849-ből*; CSUPOR ISTVÁN: *Fazekasmunkák a kiskunhalasi Thorma János Múzeumban*; KERESZTÚRI ZSUZSANNA: *Kiskunsági dohányzacskók*; MORVAINÉ KOVÁCS IBOLYA: *A kaskötés Kiskunhalason*; MAGYAR MÓNIKA: *A Néprajzi Múzeum kiskunhalasi gyűjteménye*.

SZAKÁL AUREL

A százéves miskolci múzeum és néprajzi tevékenysége

Az 1892-ben alakult Borsod–Miskolczi Közművelődési Egyesület száz esztendővel ezelőtt, 1899-ben hívta életre a Borsod–Miskolczi Múzeumot. Nevét egyidejűleg Borsod–Miskolczi Közművelődési és Múzeumi Egyesületre változtatta, és — saját köréből — múzeumi bizottságot bízott meg az új közgyűjtemény ügyeinek intézésével. A Borsod–Miskolczi Múzeum jogutódja 1953-tól viseli a sokoldalú tudós, HERMAN OTTÓ (1835–1914) nevét. Bár Miskolcon a múzeumalapítás gondolata az 1880-as évek derekától többször felvetődött, az új intézmény kialakításában társadalmi és kulturális folyamatok összegződése nyilvánult meg. Szerepet játszott abban a közgyűjtemények létrehozásának — a millennium által is erősített — országos hulláma, a nemzeti kultúra konstruálásának és regionális változatai kialakításának folyamata, a megindult régészeti szellemisége és összefogása. Maga az egyesület kezdetben együtt kezelte a múzeumi gyűjtemények ügyét a könyvtáréval, a város, majd a történeti Borsod vármegye művelődésének ügyével, s csak századunk húszas–harmincas éveitől kristályosodott ki egyre inkább a vidéki közgyűjtemény sajátosan összetett funkciója. Az irányítást az egyesület 1913-ban Borsod vármegyének és Miskolc városának adta át, amelyek lényegében 1950-ig, a közgyűjtemények államosításáig látták el a gazda feladatait. Az államosítás után szűkült a gyűjtemények profilja: a múzeumi könyvanyag nagyobb részét a Városi Könyvtár kapta meg, a történeti dokumentáció zöme pedig állami levéltári kezelésbe került. Az irányítást a Múzeumok Országos Központja és a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya vállalta át. Ettől kezdve erősödött képzett muzeológusokkal az intézmény: régészek, etnográfusok, történészek, művészettörténészek, valamint fotós és restaurátor segítők látják el a szaporodó feladatokat. Az intézmény 1963-tól a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság központja, jelenleg a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat egyik legnagyobb intézménye. Bár a múzeummal kapcsolatos társadalmi és kulturális elvárások az elmúlt század során módosultak, s másfajta feladatköröket preferáltak az intézmény vezetői is, a múzeumi törvények alapvetően kijelölték az intézménytípus alaptevékenységének fő területeit.

A Borsod–Miskolczi Múzeum számára a város kezdetben a Papszeren álló református skóla három helyiségét biztosította, majd a gyűjtemények fokozatosan foglalták el az épületet. (A ház 1930-ban már csak múzeumi célokat szolgált.) Soha nem valósulhatott meg az egyesület által megálmodott „kultúrpalota”, amely a közgyűjteményeknek adott volna teret, s a város művelődésének centruma lehetett volna. Az öreg múzeumépület Szinva felőli oldalának többszöri megrongálódása miatt az 1960-as évek végétől az

egykori Kereskedelmi és Iparkamara (ma a Miskolci Akadémiai Bizottság) székháza adott helyet a múzeumi szervezet hivatalának, majd 1980-ban örökölte meg az intézmény a Magyar Szocialista Munkáspárt régi központi épületét (ma Görgey utca 28.). A tágas múzeumi központ — adminisztratív és raktári funkciói mellett — befogadta az 1974-ben átvett Miskolci Képtár állandó kiállítását is. Azóta a régi képtári épület, a Kossuth utca 13. számú ház ad otthont a Természettudományi Gyűjteménynek. 1974-től 1998-ig a Herman Ottó Múzeum irányította a Diósgyőri Vármúzeum tevékenységét is. A Régészeti Gyűjtemény nagy léptékű gyarapodása miatt 1996-ban önálló raktárbázis kialakítása vált szükségessé (Timár malom utca 32.).

A múzeum első kiállítása 1902. október 26-án nyílt meg a látogatók előtt. Nyomtatásban is kiadott katalógusa szerint az akkori gyűjteménynek több mint fele (3252 tárgy) került a kiállítás tárlóiba. Mára a Herman Ottó Múzeum gyűjteményei közel félmillió regisztrált tárgyukkal a legjelentősebb vidéki közgyűjteményi tárgykollekciók közé tartoznak, sokoldalúan reprezentálva a megye és az érintkező történeti régió tárgyi kulturális örökségét. Legnagyobb múltra a Régészeti Gyűjtemény tekint vissza: a múlt század végén az Avas alján előkerült őskori leletekkel indult meg Magyarországon az őskor emberének régészeti kutatása. Az anyag — köszönhetően a város és a megye sajátos földrajzi adottságainak — a kőkorszaktól a réz-, bronz- és vaskor emberének eszközein át a magyar honfoglalás korának gazdag emlékeiig és a középkori várak és települések népének hagyatékaig őrzi a vidék egykori népeinek sokáig rejtőzködő örökségét. A régészeti tárgyak gyarapodásának rendkívüli lökést adtak az új beruházások: az M3 autópálya nyomvonalának előkészítése során öt év alatt mintegy nyolcvan kilométeres szakasz feltárására kerülhetett sor megyénk déli részén. Jelentős kollekcióval bír a Numizmatikai Gyűjtemény is. A Helytörténeti Gyűjtemény elsősorban Miskolc és a szűkebb Borsod vármegye középkori és újkori emlékanyagának letéteményese, dokumentációs tára pedig jobbra a 20. század gazdaság-, művelődés- és intézménytörténetének forrásait őrzi. Az Iparművészeti Gyűjtemény gazdag anyaga Miskolc és a történeti vármegyék kézművességének egykor magas színvonalát és táji kapcsolatrendszerét tükrözi, reprezentálva az ünnepek és hétköznapi emlékanyagát. A Képzőművészeti Gyűjtemény a 18–20. századi magyar művészet egészének keresztmetszete. Gyarapításában a századelőn nagy szerepet kaptak a Felvidéki Vándorkiállítások, később a különböző hagyatékok: külön is ki kell emelnünk PETRÓ SÁNDOR orvos hagyatékát. A kollekció gazdagon ad számot a megye és Miskolc város közelmúltjának és jelen képzőművészeti életének terméséből is. A régió művelődéstörténetének jelentős dokumentumait őrzi az Irodalomtörténeti Gyűjtemény, melynek anyagába beletartoznak a miskolci színjátszás korai relikviái is. Nemzetközi rangú a Herman Ottó Múzeum Természettudományi Gyűjteménye, különösen Ásványtára, amely az egész Kárpát-medence és a Kárpát-övezet egészének földtörténetét és ásványi kincseit reprezentálja. Regionálisan számottevő a múzeum könyvtára, amely — főleg kiterjedt hazai és nemzetközi cserekapcsolatai révén — a térség fontos társadalomtudományi információs bázisa.

A Herman Ottó Múzeum „tudományos kutatóhely” státussal rendelkezik, tagintézménye az Észak-Magyarországi Universitas Egyesülésnek, s kihelyezett egysége működik itt a Miskolci Egyetem Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszékének. Az intézmény sokirányúan van jelen a város és a megye tudományos és kulturális életében. Megszámlálni is nehéz lenne az intézmény százéves fennállása alatt bemutatott állandó és időszaki kiállításokat. Ezek azonban — hasonlóan a többi múzeumok kollekciójához — a tárgyi gyűjtemények anyagának legfeljebb töredékét tárhatták eddig az érdeklődők elé.



Vargha László
(Reprodukció: KULCSÁR GÉZA)

Számos konferencia, tudományos tanácskozás, mellettük rendkívül sok ismeretterjesztő előadás közvetítette az intézmény gyarapodó munkatársi gárdájának szakmai eredményeit mind a múzeumi szakterület, mind az érdeklődő nagyközönség irányába. Közismerten gazdag a múzeum könyvkiadó tevékenysége: különösen az 1970-es évektől indultak új sorozatok, s jelentek meg nagyobb számban kiadványok. Jelenleg két kiadványsorozat él: az 1900-ban alapított, de hat kötet után megszűnt A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum-Egyesület Évkönyve című periodika örökségét 1957-től folytató évkönyvek (A Herman Ottó Múzeum Évkönyve), valamint az intézmény munkatársainak kutatásait önálló kötetekben publikáló *Officina musei* című sorozat.

Hosszú lenne felsorolni mindazokat, akik az elmúlt száz év során sokat tettek a miskolci múzeumügyért, ezért csak néhányat emelek ki közülük. Az alapítás időszakából PETRÓ JÓZSEF, GÁLFFY IGNÁC, az első „múzeumőr” BUDAY JÓZSEF, majd MOLNÁR JÓZSEF

neve kívánkozik ide, valamint LESZIH ANDORÉ, aki 1905-től egészen 1950-ig volt a gyűjtemények gazdája. Az igazgatás teendőit 1950–1952 között a neves építészetkutató VARGHA LÁSZLÓ látta el, majd rövid ideig MEGAY GÉZA, utána másfél évtizedre KOMÁROMY JÓZSEF következett, őt két esztendőre ZÁDOR TIBOR váltotta fel. 1972-től 1990-ig SZABADFALVI JÓZSEF állt az intézmény élén, aki — fiatal munkatársakkal megerősítve a szakembergárdát — lényegében kiépítette a múzeum jelenlegi struktúráját és a megyei múzeumi hálózatot. A vezetőkhez hasonlóan tiszteletet érdemelt a muzeológusok négy generációja, valamint a múzeum baráti körének, támogatóinak, segítőinek holdudvara, akik nélkül az elmúlt század eredményei elképzelhetetlenek lettek volna, s akikre a múzeum második évszázadának nyitányán is számít.

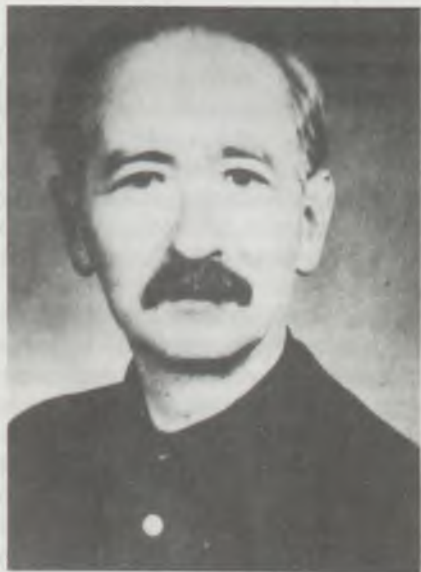
A miskolci múzeum néprajzi tevékenysége fokozatosan teljesedett ki az intézmény gyűjtőkörének kiterjedésével, illetve szakembergárdájának megerősödésével.¹ A Néprajzi Tár első darabjai 1903-ban kerültek Miskolcra: Mezőkövesd városa egy teljes szobaberendezést és matyó viseleti anyagot ajándékozott a Borsod-Miskolci Múzeumnak. A tárggyűjtésből — *Matyó szoba* címmel — MORVAI JÁNOS mezőkövesdi főjegyző és felesége rendezte az első bemutatót. 1911-ben már meghaladta az ezret a néprajzi kollektív darabszáma, amiben elévülhetetlen érdemeket szerzett KÓRIS KÁLMÁN

¹ A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei néprajzi gyűjtés és a gyűjtemények történetét korábban már közreadtam. Ezen a helyen csak rövidítve foglalom össze a korábbi anyagot, s az azóta eltelt évtized adataival egészítem ki. Vö. VIGA GYULA: *Néprajzi gyűjtemények Borsod-Abaúj-Zemplén megyében*. In *Néprajz a magyar múzeumokban*. Szerk. SELMECZI KOVÁCS ATTILA, SZABÓ LÁSZLÓ. Budapest-Szolnok, 1989. 187–204. old.

(1878–1967), a matyóság avatott kutatója. Tardi, mezőkövesdi, szentistváni tárgyi gyűjtései és felbecsülhetetlen értékű fényképfelvételei alapozták meg a miskolci múzeum néprajzi anyagát. A gyűjtőmunka — részben ugyancsak KÖRIS révén — fokozatosan terjedt ki a Bükkaljára, valamint a palócság felé; az utóbbiban — helyi gyűjtők mellett — nagy érdemeket szerzett ISTVÁNFFY GYULA (1863–1921) is, aki elsősorban a palóc folklór jeles kutatója volt. A tárgyi kulturális örökség egész helyzetére rányomta a bélyegét a trianoni döntés: Abaúj vármegye múzeuma (Kassa, 1872-től) csakúgy, mint Zemplén vármegye múzeumi kezdeményezése (Borsi) az országhatáron kívülre került, miközben a vármegyék déli részei csakúgy Magyarország részei maradtak, mint Gömör és Kishont, illetve Abaúj-Torna vármegye töredékterületei. A történeti Borsodon kívüli megyerészek muzeológiai gondjai és néprajzi kutatása gyakorlatilag az 1950-es évekig (tájmúzeumi feladatkör Sárospatakon, Mezőkövesden), illetve a megyei múzeumi szervezetek megalakulásáig (1962) megoldatlan maradt. Nehezítette a tárgyi gyűjtemény gyarodását, hogy az 1950-es évek elejéig a miskolci közgyűjteménynek sem volt néprajzos munkatársa. A mai, mintegy tizenötezer darabot számláló kollekciónak nagyobb része ezt követően került a múzeumba.

A második világháborút, illetve a múzeumok államosítását követően megváltozott a tárgyi néprajzi gyűjtés koncepciója is: amíg korábban elsősorban „szép”, jobbára díszített tárgyak jutottak múzeumba, ezután a megváltozó paraszti termelés eszközei és az átalakuló falusi műveltség tárgyi emlékei kerültek az érdeklődés homlokterébe. A mai gyűjtemény 1950–1960-as évekbeli gyarapítása elsősorban LAJOS ÁRPÁD (1911–1976) és BODGÁL FERENC (1932–1972) tevékenységét dicséri; az utóbbi — iparosok, munkásemberek leszármazottjaként is — nagy figyelmet szentelt a kézművesség, a különféle iparok, mindenekelőtt a fémművesség és kovácsmesterség eszközeinek és készítményeinek. Kevésbé ismert a néprajzban, de nem hagyható itt említés nélkül a sokoldalú MEGAY GÉZA (1904–1963), s nem elsősorban miskolci tevékenységéről ismert a két évet (1950–1952) itt töltő nagyszerű építészetkutató VARGHA LÁSZLÓ (1904–1984). (Talán nem közismert, hogy az utóbbi igazgatása alatt Miskolcon dolgozott a kitűnő viseletkutató, GÁBORJÁN ALICE is.)

BODGÁL FERENC tragikus halála és LAJOS ÁRPÁD nyugdíjba vonulása után új, fiatal etnográfusgeneráció került a miskolci múzeumba, a régiekkel BODÓ SÁNDOR személye képviselte az összekötő kapcsot (1971–1979 között dolgozott Miskolcon). A debreceni egyetemről a Herman Ottó Múzeum élére kerülő SZABADFALVI JÓZSEF (1972–1990 között volt igazgató) lényegében saját tanítványait hozta magával: DOBROSSY ISTVÁN és FÜGEDI MÁRTA (mindketten 1973-tól, de az előbbi 1974-től történészként dolgozott, utóbbi 1997-től másodállású), KUNT ERNŐ (1973-tól 1992-ig, 1994-ben a Miskolci Egyetem Vizualis és Kulturális Antropológia Tanszékének vezető docenseként halt meg tragikusan fiatalon), VIGA GYULA (1975-től), CSERI MIKLÓS



Lajos Árpád

(Reprodukció: KULCSÁR GÉZA)

(1981–1987 között), TÓTH JUDIT (1982–1986 között), később VIDA GABRIELLA (1986-tól) és KATONA JUDIT (1992-től), legújabban a pályakezdő CSEH ZSOLT láttak, látnak el muzeológiai teendőket.

A miskolci múzeum néprajzi tárgygyűjtő tevékenysége az elmúlt évszázadban más intézmények szakmai érdekeltségeivel összhangban alakult. A matyó és a palóc népművészet reprezentáns tárgyait intenzíven gyűjtötte a Néprajzi Múzeum, a palócság és a Bükkalja mives tárgyai és textiliái az egri múzeum kollekcijába éppen úgy eljutottak, mint a debreceni Déri Múzeumba. Hasonlóan nagy figyelem kísérte a megye fazekasközpontjainak termékeit (Mezőcsát, Sárospatak, Miskolc), s a Bükk-vidék díszes fafaragó hagyományának produktumait. A Bodrogek falvaiban a sárospataki Faluszeminárium hallgatói gyűjtöttek, s hoztak létre jeles kollekciónkat a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményében. A Bodrogek, az abaúji Hegyköz és a zempléni hegyvidék falvai hagyományos paraszti kultúrájának reprezentatív tárgyai szép számmal gyűltek össze a (Magyar Nemzeti Múzeum intézményeként működő) sárospataki Rákóczi Múzeum depozitóriumában is.

A megyei múzeumi szervezet kiépítése a történeti tájak mentén osztotta meg a kulturális örökség tárgyi emlékeinek gyűjtését: az 1952-ben megalakult Matyó Múzeum Mezőkövesd és szomszédos falvai, a Bükkalja és Dél-Borsod, a szerencsi Zempléni Múzeum 1967-től a Taktaköz és a Harangod-vidék, a putnoki Gömöri Múzeum 1986-tól a történeti Dél-Gömör, a Forrón 1985-ben megalakult Abaúji Múzeum Abaúj vármegye déli, csereháti része, a Tokaji Múzeum Tokaj-Hegyalja mezővárosai, a pácini Bodrogek Múzeum 1987-től a Bodrogek néprajzi örökségét gondozza. Mellettkisebb, jobbára helytörténeti gyűjtemények és helyben megőrzött népi emlékekben berendezett tájházak a megye tárgyi néprajzi örökségének letéteményesei. A földrajzilag rendkívül tagolt, az itt élő népcsoportok történetében és vallásában is árnyaltan összetett megye esetében nem egyszerűen a tárgyi anyag területi elvű megoszlásáról van szó, hanem műveltségi-táji csoportok, tevékenységi formák, életmódmodellek és -stratégiák tárgyi örökségének tömbösödéséről is. Így például a Tokaji Múzeum gyűjteménye reprezentálja legteljesebben a hegyaljai mezővárosok borkultúrájának és 18–20. századi parasztpolgári fejlődésének eszközeit és tárgyait, a Matyó Múzeum pedig a magyar népművészet új stílusának és felfedezésének időszakát, annak egy település műveltségére és társadalmára gyakorolt hatását stb.

A Herman Ottó Múzeum tárgyi néprajzi gyűjteményében lehangsúlyosabban a történeti Borsod vármegye területe reprezentált: főleg a Sajó-völgy, Dél-Borsod, a Bükkalja falvai adták a tárgyak zömét. A tárgytipusok között az egyik meghatározó egységet a fazekasság, a népi kerámia emlékei alkotják. Mivel a mai megye területén több nagy fazekasközpont (Mezőcsát, Miskolc, Sárospatak), és számos kisebb jelentőségű kerámiacentrum (Gönc, Mezőkeresztes, Mezőkövesd, Ónod, Szalonna, Szikszó, Szomolya) működött, s intenzíven forgalmazták termékeiket a Gömör és Kishont, illetve Nógrád vármegyében található felvidéki, de más (alföldi) műhelyek is, a kollekciónkat a magyar népi kerámiakultúra térben és időben kiterjedt vonulatát jeleníteni meg. Ugyancsak számottevő részét képezik a gyűjteménynek a népi textiliák és a viseleti tárgyak, kiegészítők. A matyó hímzés és viselet fejlődése annak korai időszakától követhető, de erőteljes vonulatot alkotnak a megye más tájainak textiliái is a Bükkaljától a Bodrogekig. Gazdag az erdővidékek fafaragó hagyományát illusztráló anyag, a különféle mesterségek és mesterkedések eszközei és produktumai is.

A tárgyi gyűjtemény mellett nagy értéket képvisel a Néprajzi Adattár (közel hétezer tétel) és a Népi Építészeti Archivum (ezerötszáz tervrajz és rajz, húszezernél több fotó, ötezer lapnyi szöveges dokumentáció). A Herman Ottó Múzeum ötvenezer felvételt meghaladó Fotótárában nagy részt képvisel a néprajzi anyag: az 1890-es évektől napja-

inkig készültek a felvételek, közöttük a MUNKÁCSY MIHÁLY modelljeit fényképező miskolci SCHABINSZKY, majd KÖRIS KÁLMÁN, GYÖRFFY ISTVÁN, SAÁD ANDOR, MEGAY GÉZA és későbbi utódaik megannyi felvétele. A gyűjtemények jelentős részében ma már számítógépes nyilvántartás segíti az információk megszerzését.

1989-ben közreadtam a múzeum tudományos tevékenységének addigi eredményeit, az azóta eltelt évtized könyvészetében kiválóan eligazít a közelmúltban megjelent bibliográfia.² Éppen ezért itt most csak az elmúlt évtized néhány — általam legfontosabbnak vélt — eredményére, a célkitűzések és lehetőségek változására hívom fel a figyelmet, amelyek persze sok tekintetben összefüggenek az egész intézmény helyzetének módosulásával.

A Herman Ottó Múzeum tudományos tevékenysége, hasonlóan más vidéki közgyűjteményekéhez, nagyon sok szálon kapcsolódik össze más múzeumok, helyi és országos intézmények, egyetemek és kutatóhelyek programjával, valamint a régió egész kulturális életével. A mai Borsod-Abaúj-Zemplén területének néprajzi kutatása, hasonlóan más múzeumi diszciplínákhoz, a szervezett tudomány kezdeteitől vonzotta a másutt dolgozó kutatókat: itt HERMAN OTTÓ, vagy a Dél-Borsodban balladát kutató VIKÁR BELA neve éppen úgy említhető, mint GYÖRFFY ISTVÁNÉ és későbbi utódaiké. A megyében dolgozó néprajzos muzeológusok tevékenysége mellett a térség kutatásában a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének vizsgálatai (Zempléni-hegység, Gömör, Bodrogrköz) meghatározóak, de számos más kutatást, programot említhetnénk, amelyekben külső munkatársak is részt vállaltak. Beleértendőek ebbe alkalmanként a határon túli magyar kutatók is: a Herman Ottó Múzeum különösen Kassa, Rimaszombat és Rozsnyó múzeumával ápol jó szakmai kapcsolatot, s a velük közösen, illetve egymás anyagából bemutatott néprajzi kiállítások éppen úgy a tudományos együttműködés eredményeinek tekinthetők, mint a közös konferenciák és kiadványok.

Mivel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében korábban nem volt bölcsészképzés, s hiányoztak a társadalomtudományi kutatóhelyek, a Herman Ottó Múzeum — különösen 1975–1990 között — a térség meghatározó tudományos intézménye volt, különösen a néprajz területén. Az elmúlt évtizedben ez sokat változott, elsősorban a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara vette át az őt megillető feladatokat, a Művelődéstörténeti és Muzeológiai Tanszék pedig — a Herman Ottó Múzeumban ennek kihelyezett egysége működik — kifejezetten a muzeológiai-tudományos tevékenységnek szabott új kereteket. (Korábbi és jelenlegi tanszékvezetői, SZABADFALVI JÓZSEF és FÜGEDI MÁRTA a múzeumból kerültek az egyetemre.)

A múzeumban folyó néprajzi kutatások egy része természetes módon kapcsolódik a gyűjtemény tárgyi anyagához, illetve — vele összefüggésben — a tárgykészítők és tárgyhasználók etnográfiai problematikájához. Ebben a körben az elmúlt évtizedben is számos tanulmány és könyv született, amelyek közül kiemelésre érdemes a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete* című monográfia, amely a megyék népművészetét bemutató sorozat részeként látott napvilágot.³ Szép eredményeket hoztak a népművészet vizsgálatában FÜGEDI MÁRTA, SZABADFALVI JÓZSEF és VIDA GABRIELLA kutatásai is.⁴

² *A Herman Ottó Múzeum kiadványai. Bibliográfia és repertórium (1978–1998)*. Összeáll. CSAK LEVENTÉNÉ, HIDEG ÁGNES. Miskolc, 1999. 164 old.

³ Szerkesztette FÜGEDI MÁRTA. Miskolc, 1997. 542 old. Vö. még, számos néprajzi tárgy bemutatásával és részletes intézménytörténettel: *A Herman Ottó Múzeum múkincai*. Szerk. VERES LÁSZLÓ, VIGA GYULA. Miskolc, 1999. 375 old.

⁴ Vö.: FÜGEDI MÁRTA: *Állatábrázolások a magyar népművészetben*. Officina musei, 1. Miskolc, 1993. 228 old.; FÜGEDI MÁRTA: *Mitosz és valóság: a matyó népművészet*. Officina musei, 6. Miskolc, 1997. 207 old.; VIDA GABRIELLA: *A miskolci fazekasság a 16–19. században*. Officina musei, 8. Miskolc, 1999. 121 old.

A vizsgálatok másik nagy területét a különböző tájak népének életmódja, a hagyományos gazdálkodás kérdéskörei, illetve az anyagi kultúra különböző részterületei jelentik. Szép eredmények születtek az állattartás, pásztorkodás megismerésének körében,⁵ itt összegződtek egyes, a népi építészettel kapcsolatos regionális vizsgálatok⁶ és az újabb eredmények a Bodroghöz kutatásában.⁷ A társadalom vizsgálatában BENCSEK JÁNOS történeti néprajzi kutatásait kell kiemelni,⁸ s külön említést érdemelnek a fiatalon elhunyt KUNT ERNŐ vizuális antropológiai kutatásai, amelyeket a Herman Ottó Múzeum anyagában kezdett el.⁹

Miskolc földrajzi feltételeinek is része van abban, hogy a Herman Ottó Múzeum tudományos tevékenységében meghatározó szereppel bír a Kárpát-medence északkeleti térségében együtt élő népek kutatása, az interetnikus kapcsolatok kérdésköre. Ez a problematika természetes módon van jelen a térség valamennyi muzeológiai szakágában. A sikeres 1984. évi tanácskozás után 1995-ben újabb konferenciát rendeztünk az interetnikus kapcsolatokról, amelynek anyagát önálló kötetben adtuk közre.¹⁰ Sajnálatos, hogy — A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei című periodikánk megszűntetésével (1993) — befejeződött a Szlovákiai téka című sorozatunk megjelentetése is, amely a szomszédos szlovákiai területek szakirodalmának szemlélésével példamutató volt a határ menti térségek tudományos együttműködésében.

Számos kiadványt jelentetett meg a múzeum, amelyek részben a tudománytörténet körébe sorolhatók, részben pedig a térség vizsgálatának eddigi eredményeit, egy-egy jeles tudós személyiség életpályájának eddig befutott szakaszát összegzik. Különösen sok publikáció jelent meg HERMAN OTTÓRÓL,¹¹ LAJOS ÁRPÁDRa könyvének új kiadásával emlékeztünk.¹² A ma is roppant aktív BENCSEK JÁNOST és SZABADFALVI JÓZSEFet munkásságukat bemutató önéletrajzi és bibliográfiai kötetekkel köszöntöt-

⁵ Vö.: BODÓ SANDOR: *A Bodroghöz állattartása*. Borsodi kismonográfiák, 36. Miskolc, 1992. 198 old. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke jelentette meg: SZABADFALVI JÓZSEF: *A sertés Magyarországon*. Debrecen, 1991. 208 old.

⁶ A Herman Ottó Múzeum és a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum közös konferenciát rendezett 1989-ben, amelynek anyagát is együtt jelentettük meg: *Népi építészeti a Kárpát-medence északkeleti térségében*. Szerk. BALASSA M. IVÁN, CSERI MIKLÓS, VIGA GYULA. Miskolc-Szentendre, 1989. 361 old. A miskolci múzeum volt a kiadója BALASSA M. IVÁN regionális építészeti monográfiájának is: *A parasztház története a Felföldön*. Miskolc, 1994. 306 old.

⁷ VIGA GYULA: *Hármas határon. Tanulmányok a Bodroghöz változó népi kultúrájáról*. Officina musei, 4. Miskolc, 1996. 338 old.

⁸ Vö.: BENCSEK JÁNOS: *Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII–XX. században. Történeti és néprajzi tanulmányok*. Miskolc-Tokaj, 1993. 366 old.

⁹ A SIEF-UNESCO Néprajzi Képkutató Munkabizottsága 1988 áprilisában a Herman Ottó Múzeum Vizuális Kultúrakutató Osztálya szervezésében rendezte konferenciáját; vö.: *Bild-Kunde — Volks-Kunde*. Hrsg. ERNŐ KUNT. Miskolc, 1990. 382 old. Az intézmény *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* (Szerk. VERES LÁSZLÓ, VIGA GYULA. Miskolc, 1994. 562 old.) című periodikájának 32. kötetét KUNT ERNŐ emlékének ajánlotta.

¹⁰ *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga)*. Szerk. KATONA JUDIT, VIGA GYULA. Miskolc, 1996. 376 old. A ruszin témájú előadások szövegét a Magyarországi Ruszin Kisebbségi Önkormányzat külön is megjelentette: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményeiről. (Mályi konferencia ruszin témájú előadásai, 1996)*. Szerk. HATTINGER GÁBOR, VIGA GYULA. Budapest, 1996. 84 old.

¹¹ Legutóbb: SZABADFALVI JÓZSEF: *Herman Ottó a parlamenti képviselő, 1879–1897*. Officina musei, 5. Miskolc, 1996. 437 old.

¹² LAJOS ÁRPÁD: *A magyar nép játéka*. Uszó KRISTON VÍZI JÓZSEF. Miskolc, 1997. 136 old.



Matyó szoba a Herman Ottó Múzeum centenáriumi kiállításán

tük.¹³ Más bibliográfiai köteteket is megjelentettünk, amelyek alkalmasak a múzeum munkatársainak tevékenységében való eligazodásra is.¹⁴

Nincs lehetőségem arra, hogy a centenárium kapcsán akár az elmúlt évtized valamennyi eredményét felsoroljam. A miskolci múzeumból több kiváló néprajzos szakember új szolgálati helyre került, fiatalok jöttek, de egészében úgy érzem, hogy az intézmény ma is a hazai etnográfia egyik fontos vidéki bázisa. A miskolci néprajzosok jelen vannak a magyar néprajztudomány különböző fórumain, többen tudományos minősítést szereztek, tevékenységük messze túlér a megye területén. Amikor a századik évfordulón fejet hajtunk jeles elődeink eredményei előtt, magunknak és utódainknak csak azt kívánhatjuk, hogy legalább annyi lehetőséget kapjon az intézmény a tevékenységéhez, s olyan feltételeket tudjon biztosítani néprajzosai munkájához is, mint az elmúlt évtizedekben. Úgy vélem, hogy — hasonlóan a vidéki múzeumok többségéhez — a mai Herman Ottó Múzeumra és a ma itt tevékenykedőkre is igazak MÓRICZ ZSIGMOND gondolatai, amelyeket az 1920-as években tett miskolci látogatásai után fogalmazott meg: „Valami él ebben a múzeumban, a múlt él. Tanárok jönnek be, szikár, szemtüveges

¹³ Bencsik János munkássága. (*Önéletrajz és bibliográfia*). A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája, 1. Miskolc, 1998.; Szabadfalvi József munkássága (*Önéletrajz és bibliográfia*). A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája, 2. Miskolc, 1998. Vö. még: SZABADFALVI JÓZSEF: *Ötödfel évtized terméséből. Néprajzi és művelődéstörténeti tanulmányok*. Officina musei, 7. Miskolc, 1998. 300 old.

¹⁴ Vö.: FÜGEDI MÁRTA: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete. Válogatott bibliográfia*. Miskolc, 1992. 145 old.

emberek, nyolcadik, tizedik fizetési osztályban, s a szájukon nincsen hossz és bész, nincsen panasz és drágaság... Ebben a múzeumban valami pezseg, ami az egész magyar közéletből hiányzik ma: teljesen absztrakt emberi értékekért való lelkesedés.”

VIGA GYULA

Pásztó múzeuma

Pásztó városa a Mátra hegység nyugati lábához, a Zagyva folyó teraszaira épült település. A 12. század elején épült itt egy feltehetően királyi alapítású bencés apátság, melyet 1190-ben III. Béla király átadott a ciszterci rendnek. A kolostor új tulajdonosai az épületet megnagyobbították és gótikus stílusban átépítették. Működésüket 1526-ig folytatták, amikor a mohácsi csatavesztés hírére a csehországi Wellehrádba menekültek. Az elhagyott monostort királyi parancsra 1546-ban megkísérelték erődítménnyé átalakítani — kevés sikerrel. A rommá vált épület helyén emelték a ma is látható barokk rendházat 1715 és 1720 között. Az ó-monostor alapjait pedig lassan befedte a növényzet és a talaj.

Az Országos Műemléki Felügyelőség kezdeményezésére a hatvanas évek közepén kezdődött az az ásátássorozat a város központjában, amely fokozatosan egy múzeumi, műemléki együttes kialakulását eredményezte.

VALTER ILONA régész 1965 őszén azzal a feladattal érkezett Pásztóra, hogy próbálja meg fellelni a középkori apátság alapjait, amit eredményesen teljesített is, mivel már az első próbaárokban falmaradványokat tárt fel. A gyors sikert egy többéves ásatási program követte, melynek során felszínre kerültek a középkori pásztói apátság alapfalai, egy templom és annak déli oldalához épített szerzetesi lakások és munkatermek. Az alapok konzerválása romkert formájában történt.

Ezek után felszínre kerültek a rendház közelében álló egykori gazdasági központ maradványai is, egy kovácsműhely és egy üvegolvasztó műhely; utóbbi hazánkban egyedülálló ipartörténeti emlék. Az első közelítésben egyszerű melléképületnek sejtett alapfalak által határolt terület feltárásakor három kemencealap bontakozott ki, mely az üvegyártás technológiájához nélkülözhetetlen hármastűzhelyrendszer maradványa (előmelegítő, formázó, temperáló kemencék). Az ásatás során előkerült nyersanyag- és olvadékmарadványok laboratóriumi vizsgálata bizonyította, hogy a 12. század elején itt üvegyártás folyt. A kronológiai datálást a kerámiákon kívül pénzlelet is alátámasztja. A tűzhelyalapokat az ásatás után, H. VLADÁR ÁGNES építész tervei alapján betongyűrűkkel és törhetetlen üvegpupolákkal védték le.

Közben a városközpontban álló csúnyácska és jelentéktelen ház, az ún. kántorház gazdátlanra vált. A lassan, de biztosan romosodó épületet már bontásra ítélték, amikor a műemléki szakemberek figyelmét felkeltették a kisméretű kökeretes ablakok és megkezdődött az épület régészeti feltárása. A kutatómunka több szenzációt is szolgáltatott. A konyhában végzett falkutatás során előkerültek az egykori félig nyitott füstelvezető kürtő maradványai, valamint az edények tartására szolgáló padkák alapjai. A rekonstrukció során ezeket helyre is állították. A kamrában három gabonataroló vermet tártak fel és belőlük a középkori háztartás csaknem teljes kelléktára került napvilágra: festett cseréptálak, bokályok, korsók, szerszámok, ládazárak, vörösréz kézmosó tál, kocsivasalás, keréklakatos pisztoly stb. Mindezeket feltehetőleg az 1552. évi török hadjárat elől menekülő tulajdonos rejtethette el. A restaurált eredeti tárgyakat ma a kamra vitrinjeiben láthatjuk.



A pásztói múzeum

A szobában egy kályhaalap került feltárára, melynek helyén felépítették a rekonstruált cserépkályhát. Ezenkívül a szobában egy teljes középkori szobabelsőt is megkíséreltek visszaállítani rekonstruált bútorokkal: írópultissal, ruházat tárolására szolgáló ládával, valamint ágygal és asztallal. Valamennyi darab középkori metszetek és táblaképek alapján készült. A kályha melletti háromlábú székeken ülhettek a diákok is, akik jobbára szóbeli memorizálás útján tanultak mesterüktől.

A pincében a középkori Mátra vidéki szőlő- és borkultúrát bemutató kiállítás látható. Az oskolamester háza egészében a háromsztatú parasztházak mintájára épült azzal a különbséggel, hogy falait nem vályogból, hanem andezitkavicsokból emelték. Ennek köszönhető megmaradását.

A Szent Lőrinc-plébániatemplom északi falánál a hetvenes években került feltárára annak a hatszögletű kápolnának az alsó szintje is, melyet Pásztó kegyurai 1270-ben építettek. Az épület járószint alatti alsó része feltehetőleg temetkezési helyként szolgált, míg felső szintjében szertartásokat végeztek. 1500 körül, a Rátót nemzetség kihalása után romossá vált és lebontották. A ma látható rekonstruált építmény egy védőépület, melyet ráépítettek az ép alsó szintre és amely tömegében kívánja visszaidézni az egykori kápolna külső képét. Ez a védőépület sajnos alkalmatlan arra, hogy állandó múzeumi kiállításokat rendezzünk benne.

A nyolcvanas években már sürgető volt az igény, hogy a kialakult bemutatóhelyek látogathatóságát egy múzeumi intézmény biztosítsa. Ugyancsak alátámasztotta ezt az a körülmény is, hogy a város jelentős muzeális értékű gyűjteményekkel rendelkezett (CSOHÁNY KÁLMÁN által alapított képzőművészeti gyűjtemény, várostörténeti gyűjtemény), melyek számára sem kiállítási lehetőséget, sem pedig szakszerű raktározási körülményeket nem tudott biztosítani. 1984-ben Pásztóra került a Nógrád megyei múzeumi szervezet természettudományi gyűjteménye is.



Rajeczky Benjamin

Egy nehéz évtized eltelte után 1995-ben csilant fel annak reménye, hogy a múzeum állandó épületbe költözhet. A ciszterci rend ugyanis az egyházi kárpótlás során visszakapta azt a barokk rendházat, mely a pásztói műemléki városközpont legimpozánsabb épülete. Az „új” tulajdonos ingatlanhasználati megállapodást kötött a városi önkormányzattal, melyben kikötötte, hogy egyelőre nem kíván közvetlenül betelepülni, hanem ragaszkodik annak múzeumként való működtetéséhez. 1997. szeptember 1-jén a városi könyvtár kiköltözött a kolostorból és a múzeum közel ötszáz négyzetméternyi alapterületet nyert új kiállítások és műtárgyraktárak kialakítása céljára. Ehhez azonban senki nem nyújtotta tálcán az anyagi fedezetet, hanem a múzeumigazgatónak kellett mindent „összepályáznia”.

A kolostorépületben az első múzeumi kiállítás már „könyvtár korszakában” létrejöhetett: a Rajeczky Benjamin-emlékszoba. A jeles zenetudós és ciszterci szerzetes 1912-től élt Pásztón (hosszabb-rövidebb megszakításokkal

természetesen). A rend erőszakos feloszlatása után szülei házában lakott és alapvetően a tudományos munkának élt. 1989-ben bekövetkezett halála után hagyatékát a kolostorépületbe szállították és ebből válogatták a kiállítás anyagát is, mely vázlatosan, de hitelesen kívánja bemutatni a gazdag életművet. Az emlékszoba belső részében látható Bényi bácsi pásztói lakásának berendezése: az egyszerű bútorok, az egyedülálló gazdagságú könyvtár, a népzene gyűjtéseknél használt szalagos magnetofon és az írógép, amelyet úgy hagyunk, ahogy ő a halála napján a munkát abbahagyta. Pásztón sokan ismerték és tisztelték. Hagyatékának feldolgozása még kollégáira és tanítványaira vár.

A másik kiemelkedő személyiség — akinek emlékére állandó kiállítást rendeztünk be az új intézményben — CSOHÁNY KÁLMÁN, pásztói születésű grafikusművész. Ő még a hetvenes években elhatározta, hogy a kortárs magyar képzőművészet anyagából galériát alapít szülővárosában. Közél négyszáz alkotást gyűjtött egybe, de 1980-ban bekövetkezett korai halála megakadályozta abban, hogy terve valóra váljon. A gyűjtemény számára sokáig sem kiállítási lehetőséget, sem pedig tisztességes raktározást nem tudott biztosítani a város, így az anyag a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeum raktárába került. Csak 1997 októberében, a városi könyvtár kiköltözése után egy hónappal nyithattuk meg azt a tárlatot, mely CSOHÁNY grafikai munkásságáról kíván egy keresztmetszetet bemutatni.

Még 1997 decemberében *A ciszterci rend története a középkorban* című kiállítás megnyitására is sor került. Ennek forgatókönyvét VALTER ILONA írta. A tárlat egy nemzetközi kitekintéssel kezdődik, amelyben bemutatjuk a rend alapításának körülményeit, valamint európai elterjedésüket.

A második teremben a magyarországi rendházakkal ismerkedhetünk meg (Bátaszék, Zirc, Pilis, Szentgotthárd, Bélapátfalva, Kerc. Pásztó stb.). Ezek többsége sajnos a török hódoltság alatt elpusztult, így alapjaik a régész munkája nyomán kerülhettek újra napvilágra. A pásztói apátság ásatásából származó leletek a kolostori élet mindennapjait is segitenek felidézni. A harmadik teremben láthatjuk a ciszterci gazdálkodás emlékeit. Itt

a pásztói kolostornak különleges a jelentősége, mivel a helyben feltárt kovácsműhely és üveghuta leletanyagai vallanak a korabeli magas szintű ipari tevékenységről. Ugyancsak a pásztói ásatás során került elő a legtömegesebb (tizenkét zsák) magyarországi középkori égettgabona-lelet is. A szenesedett magvak elemzéséből kitűnik, hogy a 12. században a kolostor birtokán búzát, árpat, rozst, valamint borsót, kölest és lencsét termesztettek. A padláson tárolt termény tűzvész áldozatává vált. A haszonnövények magvai mellett tizennégyféle gyomnövény szenesedett magvait is azonosították a Magyar Mezőgazdasági Múzeum szakértői. A kiállítás valamennyi szövege háromnyelvű: angol, francia és magyar.

1998-ban azután megkezdtük a Nógrád megyei természettudományi állandó kiállítás előkészítését is. Őslénytani gyűjteménye ugyan volt a múzeumi szervezetnek, de természettudományi állandó kiállítása sohasem, annak ellenére, hogy a térség kifejezetten gazdag földtani, őslénytani jellegű értékekben. Maga a gyűjtemény is számtalan alkalommal költözött, mire a pásztói kolostorépületben immár remélhetőleg hosszú távon szakszerű elhelyezést nyert. Az 1998. december 18-án megnyitott tárlat időrendi sorrendben mutatja be a térség legfontosabb földtörténeti eseményeit, a legjellemzőbb ásványokat, kőzeteket és ősmaradványokat, valamint a látványértékkel bíró szelvényeket és sziklaalakzatokat. Egy kisebb arcképcsarnok azokat a kutatókat is bemutatja, akik a táj földtani, őslénytani és felszínalaktani feltárásáért különösen sokat tettek. A kiállítás szövegei magyar és angol nyelvűek.

1998. december 18-án tulajdonképpen kettős kiállítás megnyitót rendezhettünk, mert átadtuk a közönségnek a *Képek Pásztó történetéből* című tárlatot is. Ez a teljesség igénye nélkül mutatja be a település fejlődését a kora középkortól az 1980-as évekig. Itt szerepeltetjük a pásztói születésű matematikus, csillagász TITTEL PÁL munkásságát dióhéjban bemutató tablót is.

Pásztón az 1997–1998. évek során sikerült megvalósítanunk azokat a múzeumi kiállításokat, melyeket a helyi kultúrákedvelő közönség már több évtizede igényelt. Ugyancsak sikerült a hosszú éveken át kallódó vagy méltatlan módon raktározott műtárgyállomány szakszerű elhelyezését is megoldanunk. A lehetőség szempontjából alapvető volt az épület új tulajdonosának nagyvonalúsága, valamint Pásztó város és Nógrád Megye Közgyűlésének pozitív hozzáállása. A kiállítások megvalósulása pályázati támogatások nélkül elképzelhetetlen lett volna. A teljesség vált múzeumi–műemléki együttes immár másfél-két órás tartalmas programot biztosít az idelátogatóknak. Valamennyi vendégünknek ingyenes tárlatvezetést biztosítunk.

HÍR JÁNOS

Az orosházi Kútmúzeum*

Hazánknak a törökök általi, 16–17. századi megszállása Békés, Csanád és Csongrád vármegyékben tartott a legtovább. Mire a törököket e területekről kiűzték, teljesen lakatlanná vált a környék, csak itt-ott tanúskodott arról egy-egy épületdűledék, árválkodó kútágas, hogy e tájon valamikor emberek éltek. A török megszállás alóli felszabadulás után vált csak lehetővé Békés vármegye újratelepítése. A mai Orosházát is 1744-ben alapították a dunántúli Zombárról jött telepések, akik először egy megmaradt és helyre-

* Az alábbi cikk KISS HORVÁTH SÁNDOR kéziratot dolgozta (*Hogyan készült a Kútmúzeum Orosházán*. Helytörténeti füzetek. Orosháza, 1990. 12 old.) alapján készült, a szerző 1999-ben levél útján tett megjegyzéseivel kiegészítve.



Kutak az orosházi Kút múzeum kertjében

állított kút körül telepedtek le, a mai Zombai utca helyén. Ennek a kútnak, a falu kútjának a környéke lett a falu központja, oda építették később a templomot is.

A kútnak minden korban megvolt és meglesz a szerepe: szolgáltatja az éltető vizet. Hazánkban eddig nem sokan foglalkoztak a kutak, a víznyerés történetével. Ezt a tényt ragadták meg a Városi Honismereti Csoport helytörténészei, KISS HORVÁTH SÁNDOR vezetésével, amikor 1983-ban az ország mindmáig egyetlen, a kutak történetét bemutató múzeumát hozták létre. Az intézmény története rendhagyó módon indult, ugyanis ha valaki múzeumot akar alapítani, akkor előbb anyagot gyűjt, és azután keres hozzá helyiséget. Orosházán ez másképpen történt: adva volt egy páratlanul szép, 1931-ben épült és 1975-ben üzemben kívül helyezett, háromszintes víztorny, ezt mentették meg a bontás elől a helytörténészek, s nevezték ki a leendő kút múzeum otthonává. A honismereti csoport a városi tanácstól vette bérbe a víztornyot örök használatra; a bérleti díj — az átadási okmány szerint — nulla forint. Ahogy megvolt az épület, a csoport öt tagja adat- és tárggyűjtésbe fogott a város területén egykor létezett és ma is meglévő kúttípusokra vonatkozóan.

A gyűjtés közben hamarosan rájöttünk, hogy kiaknázzhatatlan lehetőségekkel rendelkezünk. Csak üzenni kellett, hogy itt is, meg ott is van valami — a gyűjtők máris mentek érte. Az anyag gyarapodásával kezdtük meg a múzeum berendezését. A víztorny épülete jó állagú volt, ám néhány munkálatot el kellett végezni rajta: ránk várt a régi berendezés megmaradt részeinek eltávolítása, a belül másfél méternyire lesüllyesztett talajszint feltöltése, majd lebetonozása, a fal kimeszelése, az ablakok beüvegezése. A berendezést a helyi faipari vállalatól kapott hulladék faanyagból állítottuk össze: hulladék faforgácslemezből készült a falborítás, selejtes fényezett szekrényajtókból a tablók, s az üvegyári nyomdászbrigád készítette el a helytörténészek által lefényképezett kutak

fotóit. Még a gyűjtemény megnyitása előtt úgy döntöttünk, hogy tavasztól őszig, hétfő délutánonként tartson nyitva a múzeum.

A Kútmúzeum átadására 1983. május 5-én került sor, melynek során újabb tervek fogalmazódtak meg: kútkertet készítünk a víztorony körül. Egy sajátos véletlen folytán múzeumunk szinte kerítésműzeummá is vált: a százötven négyzetméternyi telek bekerítéséhez házak bontásából, illetve a temető felszámolásából származó elemeket kapunk, így minden oldalra más-más típusú, mintázatú kerítés került. Ezzel egy időben a helyi Víz- és Csatornamű Vállalat tíz különböző típusú, öntöttvas szivattyús kúttal lepett meg bennünket, s a múzeum 1984. tavaszi nyitásakor már az elkészült kútkert is várta a látogatókat. Később további tíz fémkút (köztük kanalas és lendkerekes kút) került a múzeum gyűjteményébe, és a belső, az *Asott kúttól a víztoronyig* címet viselő kiállítás is oly mértékben gyarapodott a víznyerés történetére vonatkozó tárgyakkal és dokumentumokkal, hogy újra kellett rendezni a tárlókat. A tervek szerint a továbbiakban a közel- és régmúlt egyéb víznyerő szerelvényeit is elhelyezzük a kútkertben.

Időközben gyűjteményünket hivatalosan is működési engedéllyel rendelkező múzeummá nyilvánították, mely szerint a szakgyűjtemények csoportjába sorolták, és az esztergomi Magyar Vízügyi Múzeumnak rendelték alá, de a városi művelődési központ tartja fenn. A Vízellátás-történeti Gyűjtemény nevet kapta, ám egyben javasolták azt is, hogy nem hivatalosan nevezék csak továbbra is Kútmúzeumnak. A rendszeres, heti egy alkalommal való nyitva tartás következtében egyre többen odafigyeltek „az ország legkisebb múzeumaként” ismert létesítményre. Az első évben közel kétezer látogatója volt, gyakran írtak róla az újságok, de felfigyelt rá a televízió is, 1986-ban pedig felvették a Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület pecsételő helyei közé. Ez a körülmény még inkább emelte, sőt, folyamatossá tette a látogatottságot a szűkebb környezet határam kívülről érdeklődők számára is, így jelenleg már az április 1.–október 1. közötti időszakban hetente három alkalommal (hétfőn, szerdán és pénteken) látogatható. 1987-ben felterjesztésre került a Kútmúzeumot magában foglaló víztorony műemlékké nyilváníttatása.

KISS HORVÁTH SÁNDOR
a Kútmúzeum kezelője

Néprajzi felvételek a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában

A fényképtár története és gyűjtési köre

A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára az ország legnagyobb és leggazdagabb történeti fényképgyűjteménye, amely külön leltárkönyvvel rendelkező önálló főosztályként működik az intézményen belül. A túlnyomórészt eredeti pozitívokat őrző gyűjtemény egyedileg nyilvántartásba vett és feldolgozott képeinek száma mintegy háromszázezer. Emellett kb. ötszázezer darabra tehető az egyelőre még csak tematikai és kronológiai szinten feltárt, tudományos feldolgozás előtt álló, de már a kutatás számára használható ún. szekrénykataszteri anyag.

A Magyar Nemzeti Múzeumban a fényképek gyűjtése több mint száz évvel ezelőtt kezdődött el és vált rendszeressé. Az első fénykép. KERTBENY KÁROLY (1824–1882) író, műfordító (PETŐFI SÁNDOR egykori barátja) arcképe 1874-ben került nyil-

vántartásba. Tíz évvel később, 1884-ben Történelmi Képcsarnok néven már külön gyűjteményrészleg foglalkozott a képi ábrázolások, köztük a fotográfiák gyűjtésével. A képcsarnok 1935-ben önálló osztállyá alakult, melynek egyik kiemelkedő vezetője, FEJÓS IMRE különös figyelmet fordított a fényképek gyűjtésére és a fotótörténeti kutatásokra. A Történelmi Képcsarnok fényképgyűjteményébe kerültek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc emlékei ugyanúgy, ahogy a Habsburg család szinte teljes hazai fényképanyaga, vagy a két világháború között megjelent magyarországi polgári lapok sajtóarchívumai. 1957-ben a legújabb kori történelem emlékeinek gyűjtésére új múzeum jött létre a József nádor tér 7. szám alatt, a volt Teleki-palotában. A Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának akkorra már negyvenezere duzzadt fényképgyűjteménye 1964-ben átkerült az új intézménybe. A Legújabbkori Történeti Múzeum fényképanyagával egyesülve a mintegy nyolcvanezer darabos gyűjtemény ettől az időtől kezdte használni a Fényképtár elnevezést. 1966-tól az intézmény Magyar Munkásmozgalmi Múzeum néven működött tovább, a fényképtár gyűjtési körének és jellegének érintetlenül hagyásával. 1968-ban a régi budai városháza épületébe költöző múzeumban a fényképtár önálló osztállyá alakult. Hat év múlva a Budavári Palotában kapott helyet a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, ahol 1997-ig, a Magyar Nemzeti Múzeum központi épületébe való költözésig, évente több tizezer értékes fotográfiával, köztük az aukción vásárolt fototechnika-történeti ritkaságokkal is gyarapodott. A gyűjtemény 1987-ben felvette a Nemzeti Történeti Fényképtár nevet, a múzeum valódi gyűjtési köre és a neve közti ellentmondás feloldása céljából. 1995-ben a múzeum teljes anyagával beolvadt a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Fényképgyűjteményünk történeti jellegénél fogva tartalmi szempontok szerinti gyűjtés eredménye, melynek értékét döntően az ábrázolás tárgya határozza meg. Az anyag csoportosításánál, elhelyezésénél, visszakeresésénél is ez a fő szempontunk.

Gyűjteményünk a következő nagyobb egységekből áll: 1. portrék és csoportképek; 2. városképek; 3. viselettörténeti képek; 4. fényképalbumok; 5. magyar eseménytörténet 1867-től 1945-ig; 6. magyar eseménytörténet 1945-től 1956-ig; 7. magyar eseménytörténet 1956-tól napjainkig; 8. nemzetközi eseménytörténet az 1860-as évektől napjainkig; 9. negatívgyűjtemény.

A fototechnika-történeti ritkaságok (dagerrotípiák, ambrotípiák, ferrotípiák, porcelánképek, nemeseljárások stb.) nem alkotnak külön csoportot, azokat is a felvétel tárgyának megfelelő gyűjteményrészlegbe soroltuk be, azonban az érdeklődők számára *Különleges technikák* címmel fényképes leírókartonok segítik az eligazodást. Speciálisan fényképek tárolására kialakított, zárt, hűtött raktárban, fémsekreényekben, illetve fémpolcokon dobozokban, méret szerint válogatva, egyenként savmentes zacskóba csomagolva őrizzük pozitívjainkat és negatívjainkat. Az egyenkénti nyilvántartásba vett normál méretű, maximum 18×24 centiméteres képeink legnagyobb részét, 41,2%-át a magyar eseménytörténet 1867–1956 közötti időszakának fényképei alkotják. A portrék a gyűjtemény további 23,8%-át teszik ki. A fennmaradó, alig több mint egyharmadnyi részen a város- és viselettörténeti képek, az 1956 utáni magyar eseménytörténet képei és a nemzetközi események felvételei osztoznak.

A kutathatóság érdekében a fényképeket a kronologikus egységeken belül képi tartalmuknak megfelelően tematikus rendszerben őrizzük; a magyar eseménytörténet 1867–1919 közötti időszakának témakörei például a következők: bányák, kohók; gyárak, ipari üzemek; hajógyártás; Láng Gépgyár; közlekedés; kereskedelem, bank, vásárok; parasztság munka közben; parasztság életmódja; kivándorlás; munkáscsoportok; nyomortelepek, munkáslakások; kilakoltatás; cigányok; utcai zsánerképek; népkonyhák; ház, lakás, kert, fürdőhelyek, fürdőzők; kirándulás; Ferenc József koronázása, Ferenc

József hadgyakorlatokon, ünnepeken; Ferenc József temetése; Habsburg család; IV. Károly családja; miniszterek, kormányok; országgyűlési képviselők; választások; országgyűlések; Tisza István külföldi útjai; parlamenti harcok; Rákóczi hamvainak hazaszállítása; Kossuth Lajos temetése; millenniumi ünnepek; szoborleleplezések; Kossuth Lajos szobrainak leleplezése; temetések; iskolai csoportképek; gyereknyaraltatás; egyházi események; rendőrök, csendőrök; hadsereg; természeti csapások; uralkodó osztály életmódja; kastélyok; vadászat; téli sport; népviselet; mezőgazdasági munkások; parasztmozgalmak; sztrájkok; választójogi mozgalmak; május elsejék; munkásmozgalmak; szakszervezeti mozgalom; szociáldemokrata párt; magyar emigráció; Zichy-expedíció a Kaukázusban; Vilmos császár Magyarországon; első világháború (Szarajevó, frontok, haditengerészet, bevonulók, sorozás, lövészárkok, frontbarátkozás, sebesültek stb.); polgári demokratikus forradalom (vezetői, Károlyi Mihály, intézkedések stb.); Tanácsköztársaság.

A portré- és városképgyűjteményünk alfabetikus sorrendben tartalmazza a kamera által megörökített személyeket és helységeket. A nemzetközi eseményképanyagunk földrészenként, országok szerinti bontásban, nagyobb témakörök alapján (politika, gazdasági élet, társadalom, életmód stb.) időrendbe állítva kutatható. Ezt a gyűjteményrészt az egyes országok közötti kétoldalú kapcsolatok, a nemzetközi szervezetek és konferenciák, valamint a háborúk (világháborúk, vietnami, kambodzsai, koreai háború, Szezi válság stb.) fényképegyüttese zárja.

Fényképészek, illetve fényképkészítők szerinti felosztásra szisztémánk alapján nincs lehetőség, ami azonban korántsem jelenti azt, hogy az erre vonatkozó igényeket ne tudnánk kielégíteni. Többek között ezt a célt szolgálja folyamatosan bővülő számítógépes nyilvántartásunk és nem utolsósorban a SZAKÁCS MARGIT, a fényképtár volt vezetője többéves adatgyűjtő munkájának eredményeként létrejött, fotográfusok és műtermek szerint tagolt mutatókarton-rendszerünk. SZAKÁCS MARGIT 1997-ben megjelent könyvében (*Fényképészek és fényképszerműtermek Magyarországon 1840–1945*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1997) 859 budapesti, 1196 vidéki és 747 külföldi, műtermmel rendelkező fényképészt, amatőr fotográfust és fotóművészt sorol fel, gyűjteményünkben lehetőség szerint megadva pontos címüket és tevékenységi idejüket. Közülük kiemelkednek a múlt századi és század eleji portréfényképezésünk legnagyobb alakjai: STRELISKY LIPÓT, BORSOS és DOCTOR, KOLLER KÁROLY, KOZMATA FERENC, VERESS FERENC, UHER ÖDÖN, SZÉKELY ALADÁR, a külföldiek közül a portréfényképezést az elsők között művészi szintre emelő P. NADAR vagy az 1930-as években Párizsban világhírévé vált magyar származású francia fotóművész BRASSAI, azaz HALÁSZ GYULA. Legtehetségesebb város- és tájfotográfusaink — KLÖSZ GYÖRGY, DIVALD KÁROLY, illetve a DIVALD és MONOSTORY cég, ERDÉLYI MÓR, KOZMATA FERENC, VERESS FERENC, BALOGH RUDOLF, BESZÉDES SÁNDOR — felvételei az egyik legértékesebb részét képezik kollekciónknak. Eseménytörténeti képeink megőrkítői a századelő és a két háború közötti időszak jeles fotóriporterei, fotóművészei és szociofotósai: BALOGH RUDOLF, JELFY GYULA, MÜLLNER JÁNOS, ESCHER KÁROLY, BOJÁR SÁNDOR, VADAS ERNŐ, KÁLMÁN KATA — hogy csak néhányat említsünk a legismertebbek közül.

A fényképeink iránti egyre szélesebb körű érdeklődést kutatóink száma mutatja. Kutatószolgálatunk ideje alatt (szerda és péntek 9–12 óra) jelenleg évente több mint háromszáz hazai és külföldi történész, doktoranduszhallgató, könyvkiadó, folyóirat-szerkesztő, filmrendező és más érdeklődő keresi fel gyűjteményünket.

Természetesen a hagyományos múzeumi feladatoknak is eleget teszünk önálló fényképkiallításokkal, kiadványokkal. Eredeti és sikeres megoldásoknak bizonyultak JALSOVSZKY KATALIN és TOMSICS EMŐKE századfordulós fényképalbumai, melyekben egykorú ismeretterjesztő és publicisztikai szövegeket illesztettek legszebb fényképeinkhez (*Tegnap világa*. Budapest, Officina Nova, 1992; *Volt egyszer egy Magyarország*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1996; *Császári Bécs, királyi Budapest*. Bécs–Budapest, Brandstätter–Képzőművészeti, 1996; *Budapest — világváros*. Budapest, Helikon, 1996). A fényképtár munkatársai ezek mellett több folyóirat (História, Rubicon, Budapesti Negyed, Fotóművészet) szerkesztésében dolgozva juttatják el a nagyközönséghez gyűjteményünk értékes darabjait. Részt veszünk az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának új- és legújabb kori történeti muzeológia szakos hallgatóinak képzésében is. A fényképtár fősztályvezetője, STEMLER GYULÁNÉ BALOG ILONA kezdeményezésére és vezetésével 1998 februárja óta folyamatosan működik *A fénykép mint történeti forrás* című stúdium az ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszékén.

A fényképtár néprajzi felvételei

Néprajzi tárgyú felvételeket minden fő gyűjteménycsoportunk őriz. A portrékat, családokat, kisebb társaságokat ábrázoló viselettörténeti képeink tanúskodnak arról, hogy egyes vidékeken a parasztság már az 1870-es évek közepétől kezdve szívesen állt modellt a fotográfusok kamerája előtt, míg más tájegységeken a századfordulón is bizalmatlanul fogadták a fényképparatót és annak kezelőjét. Tudomásunk van arról, hogy már az 1862-es londoni világkiállításon rendszeresen szerepeltek és sikert arattak a magyarországi nemzeti és nemzetiségi viseleteket bemutató fényképek. A magyar fényképészek hírnevét ezen a téren TIEDGE JÁNOS alapozta meg 1862-ben erdélyi és délvidéki felvételeivel. Őt követték VERESS FERENC erdélyi, GONDY és EGEY hortobágyi népeleti képei, majd KOLLER KÁROLY és GLATZ TIVADAR sikerei. Az 1890-es hazai műkedvelő fényképészeti kiállításon a hivatásos fotográfusok mellett amatőrök is jelentkeztek néprajzi témáikkal. Id. LÓCZY LAJOS például az ópálosi (páuli) román népviseletek megörökítésével tűnt fel a tárlaton.

A néprajztudományt művelők, vagy az az iránt érdeklődők számára a legszélesebb és legérdekesebb választékot eseménytörténeti anyag részünk nyújtja. Itt a kisebb témaköröknek megfelelően a mezőgazdasági munkákat tartalmazó dobozokban fellelhetők a szántás, az aratás, a cséplés vagy akár a szüret utáni pihenés pillanatai. A paraszti életforma után kutatók elmerülhetnek a bölcsődalt éneklő paraszttasszony, az udvarán pipázó falusi öregember, az ebédjét a mezőn fogyasztó napszámos vagy a patakban mosó, sokszoknyás asszony tekintetében. Együtt bámészkodhatnak fejkendő idős asszonyokkal és gereblyéjükre támaszkodó, kalapot, csizmát viselő férfiakkal az 1950-es évek falusi utcaképein, amint bevezetik a villanyt, helyenként a telefont parányi településükbe. De együtt örülhetnek a polgári Táncsics termelőszövetkezet tagjával, Megyeri Istvánnal is, aki büszkén mutatja lakása konyhájában az idei cseresznyebefőttjét szomszédjának, Köves Jánosnének, a szövetkezet adminisztrátorának a Magyar Távirati Iroda propagandafelvételén. A dátum 1955. július 7. Járhatnak az újpesti kecskevásáron, a rakparti dinnye piacon, a selmecbányai hetivásáron vagy akár szétnézhetnek a pattogatott kukoricát árusító kofák között is. Kézbe vehetik az 1896-os millenniumi kiállítás magyar falu-albumát, amelyben egymás mellett sorakoznak a szászok, a székelyek, a paló-

cok, a dunántúli és Tisza menti magyarok, a tótok, a románok, a rutének, a szerbek, a vendek és a sokácok jellemző háztípusai, otthonai. Elmehetnek a távoli Új-Zélandra, a bennszülött maori nő háza elé, megtekinthetik, milyen volt a házilag készült cukornádprés Szumátrán 1911-ben, vagy hogyan zajlott a bálna leszalonnázása 1898-ban a Spitzbergákon.

Az utóbbi évek jelentősebb gyarapodásai szintén növelték néprajzi anyagunk sokszínűségét. Az ELTE Természetföldrajzi Tanszékéről letétként múzeumunkba került több mint hatezer eredeti pozitívot és mintegy négyezer üvegnegatívot és diát tartalmazó gyűjtemény az 1880-as évektől az 1930-as évekig fogja össze híres földrajztudósaink és geológusaink által külföldön és itthon készített vagy vásárolt táj- és városképeket, különféle országok, népcsoportok mindennapjait bemutató felvételeket (egyiptomi cukornádvásár, madagaszkári rizsaratás, görög birkapásztör fiú, argentinai tyúk- és tejkereskedő, grúz menyasszony, ceyloni vízárus, dél-tiroli szőlőcsősz, albán fazekas, romániai sátoros cigányok, ditrói székely házak, hódmezővásárhelyi tanyák, sarkadi gulyások, Dráva menti tapogatóhalászok, jászberényi parasztdudvar stb.).

A másik nagy néprajzi vonatkozású anyagegyüttest, VADAS ERNŐ (1899–1962) fotóművész mintegy kétezer darabos hagyatékát a múlt év során a szegedi József Attila Tudományegyetem Móra Ferenc Kollégiumától kaptuk ajándékba. A Fotóművészek Nemzetközi Szövetsége (FIAP) által 1957-ben a legmagasabb kitüntetésben részesített, elsősorban az ún. magyaros stílusról ismert fényképészgyűjteményünkben már régóta őrzött fotográfiák száma és tematikája bővült például a körösmezői fatemplom, a gergyói országút, a rahói Tisza-vidék háztípusainak stb. megörökítésével az 1939–1942 közötti évekből. Jövőbeni gyarapításainknál továbbra is szem előtt tartjuk, hogy napjaink több millió felvétele közül a legérdemlegesebbeket szerezzük meg múzeumunk számára. Vásárlásainknál (aukciókon, antikváriumokban, kortárs fotóriporterektől, fotóművésztől, magánszemélyektől stb.) követjük a múlt és a jelen történéseit leginkább kifejező, reprezentatív fényképek gyűjtésének elvét.

VARGA JUDIT

* * *



Gulyás nyári szálláshelye
(Fotó: ismeretlen, 1930 körül)

KIALLÍTÁSOK

Itt a helyed! Székiállítás

(Néprajzi Múzeum, 1999. május 21.–szeptember 26.)

A Néprajzi Múzeum bútorgyűjteményében 663 szék található, melyből a kiállításon közel háromszáz darab volt látható. A múzeum történetében egyetlen tárgytípus ilyen tömeges bemutatására még nem került sor.

A kiállítás rendezője, FEJÉR GÁBOR egyik célja az volt, hogy a bemutatott tárgyak ne csupán szemléltessenek valamit, ne egy-egy elméletet illusztráljanak, hanem önmagukért és önmagukról beszéljenek. Ezt a célt hangsúlyozta, hogy a kiállítótermekből hiányoztak a megszokott tárgyfeliratok, maga a látvány hordozta a szükséges információkat. Termenként kiállítási szöveg gyanánt néprajzi szakirodalomból vett idézetek szerepeltek, a teremcímeket pedig a *hely* kifejezést tartalmazó szóösszetételek alkották. A másik cél egy olyan tudománytörténeti ív felrajzolása volt, mely a kutatók, muzeológusok törekvéseiről vallva ütközteti azt a közvélekedésben kialakult „népi bútor” képpel.

A kiállítás első termében egy magas posztamensen egyetlen festett, faragott szék szerepelt, mely az alulról történő megvilágítás hatására sejtelmes árnyékot vetett a fekete falú terem mennyezetére. Ez a szék magán viselte az összes olyan jellegzetes jegyet, amelyek alapján a legtöbb látogató egyértelműen kijelenthette: ez a „parasztszék”.

Az érdeklődőt fénysugár vezette át a második, *Helyzet* terembe. Itt már tömegesen jelentek meg a székek, dobogó nélkül a padlószinten, rendezetlenül, vegyes formákban. A szintén fekete falakat és a tárgyakat felülről szüntelenül pásztázó féncsóva világitotta meg.

A harmadik terem *Helykeresés* címe arra a két világháború közötti kutatói érdeklődésre utal, melyet az eredet keresése jellemzett. Ezen evolucionista felfogásnak megfelelően itt kaptak helyet egy feltételezett ülőbútor-fejlődési sorozat elején elhelyezkedő tárgyak, mint például egy lókoponya vagy egy zombékszék.

A negyedik, *Helytörténet* teremben az egyes bútorkészítő központok termékeiből álló sorozatok szerepeltek. E sorozatok akár egy évszázadot is meghaladó ívet írnak le azonos műhelyek tárgyaiból (pl. Győr, Komárom), de ezekkel párhuzamosan láthatók voltak e teremben kisebb, kevésbé ismert műhelyek készítményei is. Az itt kiállított tárgyak külön érdekessége, hogy mindegyikük datált darab, így a készítési helyenként elkülönített székeken többször újraindul az időskála.

A következő teremben ún. gondolkodószékek kerültek bemutatásra, érzékeltetve a bútorok néprajzi kutatásának társadalmi vetületét. E széktípus az Alföld déli részén a 18–19. században módosabb családoknál volt használatban, a családfő számára fenntartva (innen a teremcím: *Helyfoglalás*). A tulajdonos személyét gyakran névfelirat is rögzítette. A sötét terem sarkaiban, illetve a közepén elhelyezett székeken éppen ezek a nevek kerültek megvilágításra.

A hatodik teremben látszatra egyforma gyalogszékeket láthatott a látogató, ám ezek a székek funkcióikban erősen eltértek egymástól. Volt köztük fejőszék, lucaszék, a rituális evés széke, fonóba való kicsi szék. A tárgyak magas dobogón szemből, de alulról voltak megvilágítva, így árnyékaik a falra vetődve hatalmasra nőttek. A terem címe: *Helyzetértékelés*.



1



2



3



4



5



6



7



8



9



10



11



12

A kiállítás székei
(Fotó: ROBOZ LÁSZLÓ)

1. lókoponya (Nagykunság); 2. zsembékülőke; 3. zsámoly; 4. háromlábú kisszék (Sósvertike); 5. kisszék (Szilvásszentmárton); 6–7. gyalogszék; 8. támlás kisszék (Tiszacsécse); 9. támlásszék (Tarpa); 10. támlás-
szék (Tiszaigar); 11. karosszék (Békécsaba); 12. gondolkodószék (Hódmezővásárhely)

A hetedik, *Helyismeret* teremben megismétlődött a második terem tárgybősége, de itt a székek egyetlen nagy dobogón, szabályos sorokban álltak teljes megvilágításban. E terem berendezése arra a tudományos kijelentésre épült, mely szerint a népi lakáskultúra minden korban akár az egyes darabok készítési helyét, idejét, készítőjét tekintve, akár a bútormarkát nézve vegyes összetételű volt.

A nyolcadik teremben teljes sötétség uralkodott, csupán az egyetlen, 20. század elején készült kárpitozott karosszék volt megvilágítva. E teremben egyértelműen felvetődött a kérdés: hogyan tovább? Lehet-e a múzeumi érdeklődés elé időbeli korlátokat állítani? Mihez kezdjen a néprajzkutató a kortárs bútormarkákkal? Csak e kérdések megválaszolása után dönthetjük el, hogy a teremcím, a *Helycsere* maga is kérdés vagy inkább kijelentés volna.

Az utolsó teremben csupán egy számítógép kapott helyet. A gép segítségével a kiállításban látott székek képei a hozzájuk tartozó adatokkal együtt, egymást folyamatosan váltva tűntek fel a falon. A kiállítás önálló honlappal is rendelkezett, így érthető a terem címe: *Hálóhely*.

A kiállítás megnyitójára megjelent a Néprajzi Múzeum tárgykatalógusainak harmadik köteteként a *Székképek* (Szerk. FEJÉR GÁBOR, fotó ROBOZ LÁSZLÓ, Budapest, 1999), melyben szerepel a bútorgyűjtemény összes széke kimerítően adatolva.

CSÁKÁNYI ZOLTÁN

* * *



Edényvásár Decsen
(Fotó: ismeretlen, 1910-es évek)

OKTATÁS

Néprajzi előadások a Kodolányi János Főiskolán

Fontos, hogy a jövő idegenforgalmi szakemberei, az utazási irodák, szállodák vezető munkatársai megfelelő képet kapjanak népi műveltségünk értékeiről, amelyeket az idegenforgalomban is hasznosíthatnak. Székesfehérváron, a Kodolányi János Főiskolán 1993-ban indult meg az idegenforgalom szak. A hároméves nappali tagozatos képzés során a másodévesek számára heti két órában a néprajz vizsgaköteles tárgy. A néprajzi előadásokat 1993–1996 között ANDRÁSFALVY BERTALAN tartotta, 1997-től jelen sorok írója vette át az órákat.

A féléves kurzus során a magyar nép táji–történeti tagolódásával, a múzeumokkal, szabadtéri néprajzi múzeumokkal, a nemzeti parkok néprajzi láttnivalóival, a népi építészet, népi műemlékek, népművészet, népviselet témáival ismerkednek meg a hallgatók. Sor kerül a tájjellegű ételek, italok, a magyar borok, borvidékek bemutatására. Ugyanígy a magyar népi táncok, a még élő népszokások megismertetése is az előadások tematikájához tartozik. Végül a néprajzi rendezvények, kiállítások, folklórfesztiválok szervezésével, lebonyolításával kapcsolatos feladatokkal foglalkozunk az idegenforgalmi néprajzi előadások sorában.

LUKÁCS LÁSZLÓ

Egy folklórgyűjtő feljegyzései a vajdasági Kishegyesen

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem elsőéves levelező néprajz szakos hallgatói, köztük jómagam is, 1998 augusztusában önköltségi alapon egyhetes terepgyakorlaton vettünk részt a jugoszlávai Kishegyesen (Mali Idoš). A helyválasztás szinte kézenfekvő volt: csoporttársaink egyike, SZÓKE ANNA Kishegyesen él, és óvónőként a helyi kulturális élet összefogója. Szervezőkészségét ez alkalommal derekasan bizonyította, vállalta a helyi adatközlők felkutatását, a szállás, az étkezés s a kirándulások megszervezését. Mindannyian vágytunk a gyűjtőmunkára. Ezt önerőből meg is valósítottuk, ám gyakorlati tapasztalatunk nem, illetve alig volt. Lelkes segítőtársra és útmutatóra leltünk tanárunk, BÓDI ERZSÉBET személyében, aki mindannyiunkat eligazított és különböző szempontokra hívta fel a figyelmünket.

A telecskai dombok déli vonulatán terül el a falu, mindössze egyórányi autóútra Szedtől, a Vajdaság szíve, Újvidék felé. A táj története szorosan összefügg a 18. századra elnéptelenedett Alföld újranépesítésével. A Vajdaság majd kétmillió lakosa közül csaknem félmillió a magyar. Nagy részük az egymással határos Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Óbecse, Temerin, Kishegyes, Topolya és Szabadka (Bácska), valamint Törökkanizsa és Csóka (Bánát) településeken él. A többi elszórtan: hol egészen magányosan, hol kisebb-nagyobb szigetcsoportban további huszonöt község területén. A vajdasági helységek közül Kishegyes az egyik legtisztább magyar falu. 5500 lakosának még ma is mindössze öt százalékát képezik más etnikumok. Az 1900-as népszámláláskor 5679 lakost írtak össze, ebből öt fő szerb, húsz fő ukrán, száznegyven fő német, száznegyvenöt fő izraelita felekezetű volt. 1971-re a lakosság száma 6742-re növekedett, de 1981-re három-



*A Kishegyes népi kultúráját kutatók csoportja Újvidéken
(Fotó: H. CSONGRÁDY MÁRTA, 1998)*

száz magyarral volt kevesebb, 1991-ben pedig a lakosság száma nem érte el a hatezer főt. Egyre szaporodnak az üres házak, s vannak utcák, ahol idősek laknak csupán. A délszláv háború után százötven szerb család költözött Kishegyesre, a más kultúrájú emberek letelepedésével színesebbé válik a falu hagyománya. Az emberek a megszokottól eltérő módon próbálják megoldani az előttük álló feladatokat.

Kishegyesnek jellegzetes arculata van, bővelkedik nevezetes helyekben, ilyen például a volt vízimalom, az egykori Pecze-kastély és a nagy híru téglagyár. A változatosságok ellenére mégis egységes látképpel fogadja az idegent. Ez annak köszönhető, hogy a kétszázharminc évvel ezelőtt idetelepiült békésszentandrásiak utódai formálták a települést, utána nagyobb telepítés nem történt. A falu első utcájának a hagyomány a Kossuth Lajos utcát tartja; ezt az utcát ma is *Első numerának* mondják. Valószínű, hogy itt épült az az első nyolcvanegy ház is, amelyet KAUSPÉR PÁL lejegyzett. A településen az alföldi parasztházak jellegzetes típusait véljük felfedezni. Vert falból épültek és náddal fedettek. A háznak egy kéménye volt, többnyire két ablaka az utcára, két ablaka az udvarra nézett. A lakóház e típusának négy helyisége volt: az utcára néző *nagyház*, a kert felőli végén lévő *komra*, a közepén található *pitvar*, amelyből ajtó nyílt a szobákba, közepén pedig a konyhára. Az istállók elhelyezésére nem alakult ki egységes mód, több telken a házzal egy tető alá építették, de sok helyen különálló építmény.

A falu a táj és az ember közös alkotása. Arculatához szervesen hozzátartozik a községet övező határ képe. A falukép és a határkép évszázadok tevékenységének nyomát viseli, egyaránt formálták történelmi, gazdasági és kulturális tényezők. A múlt és a jelen egybefonódása, az állandóság és a változás sajátos egysége az ember formálta tér. A falu a központon kigyóyszerűen végigkanyargó Krivaj folyóval és a szintén kanyargó főutcával olyan, mint egy labirintus, térképe körbefutó, szeszélyesen szétágazó szövevény. Mégis ez a domborzati viszonyokhoz alkalmazkodó legracionálisabb településszerkezet.

A Kishegyes faluképéhez tartozó kiterjedt tanyavilágot itt *szállásoknak* nevezik. A 20. század elején még ötszáz tanya tarkította a határt, mára csupán tizenegy maradt fenn. A hosszú téli estéken a környező szállások lakói összejártak *bandázni*: hosszan beszélgettek, adomákat, történeteket meséltek. Érdekes könyvet lehetne írni, ha ezeket a meséket, adomákat lejegyeznénk.

A néprajzi kutatások számára Kishegyes eddig nem volt vonzó település. Olyan különleges népviseletet, népzénet, amilyen például Doroszlót, Kupuszinát jellemezte, itt nem találunk. A népi hiedelemvilág sem maradt meg olyan gazdagságban, mint például a bánati székelyeknél. Ennek ellenére a hegyesiek nagy lokálpatrióták, saját falujukról mindig megkülönböztetett figyelemmel beszélnek. A falu anekdotakincsében, legendáiban, a legjobban ápoltt folklórműfajban, a pletykában feltárható néprajzi értékeket a falu írói gyakran megörökítették. NÉMETH ISTVÁN *Háziooltár* című könyve saját családjának történetét meséli el. A néprajzkutatás izgalmas feladata felgyűjteni ennek a falunak a történeteit, legenda- és anekdotakincsét.

Csoportunk tagjai különböző diplomával érkeztek az egyetem néprajz szakára. A gyűjtőmunka során is megmutatkozott ez a különbözőség: mindenki érdeklődésének megfelelő témakör kidolgozását tűzte maga elé. Így alakult ki, hogy a falu életének számos területét felölelte a gyűjtőmunka, de nem fedte le teljesen a népi kultúra minden területét.

Az ifj. SISA BÉLA és magam által vizsgált településszerkezeti s építészeti jellemvonásokból még a helyszínen kiderült, hogy Kishegyes megőrizte ősi településrendszerét, az ún. kertes településformát. A mai napig jól elkülöníthető az eredeti belterület, ahol az épületek mellett igen kicsi porták találhatók. A telkeken álló lakóházak a magyar alföldi háztípusra jellemző elrendezést mutatnak. Ezekre a múlt század fordulóján kerültek a napsugaras díszítésű deszkaoromzatok, amelynek a szakirodalom egyértelműen nem tisztázta az eredetét.

TÚRI GYÖRGY tatai tanár a paraszti gazdálkodás főbb eseményeinek — szántástól kapálásig, aratástól kenyérsütésig, állattartás, disznóvágás — helyi racionalitásával ismerkedett.

Magyarországon a közös európai gyökerű szokások más-más utakon fejlődtek, közép-, kelet- és dél-európai jellegzetességeik keveredtek a helyi variánsokkal. Bár az egyház kezdettől fogva sok ősi vonást megszüntetett, a pogány szokások beépültek az ünnep szakrális és világi rítusai közé. Így a közelmúlt magyarságának folklórja is bővelkedik profán mágiában, hiedelmekben. Mit őrzött meg, s alakított át az archaikus örökségből hosszú évszázadokon át Békésszentandrásról Bácskába kirajzó római katolikus magyarság itt, Kishegyesen a század első harmadában? Erre a kérdésre kereste a választ PAPP IRÉN KATALIN, SÍK LÁSZLÓ és VINCZE KLÁRA.

A tavaszi ünnepkör legjelesebb ünnepe a húsvét. Az idősebbek örömmel idézték fel emlékeiket, sokszor könnybe lábadt szemmel meséltek egy-egy történetet, s a beszélgetés során még nehéz sorsukat is feledni tudták, különösen ha pünkösddőlésről esett szó.

A múltban a karácsony és a húsvét mellett a búcsút tartották a legnagyobb vallási ünnepnek. Társadalmi jelentősége azonban túllépi az egyházi kereteket. Egykor ugyanis a vásárok mellett szinte kizárólagos alkalmi voltak az egymástól távol élő rokonok, barátok összejövetelének. Ezek a találkozások anyagi és szellemi javak kicserélődésének fontos színterei lettek. Hatásuk a jelenkorig felmérhető. Sopronból a debreceni egyetemre járó AMBRUS LILLA lett e témakör lelkes kutatója. Itt kell megemlíteni a nagy múltú debreceni Református Kollégium tanárának, IRINYI TAMÁSnak tapasztalatszerzését a megtartó egyház kisugárzásairól.

A gyógynövénygyűjtés, a népi orvoslás ősrégi keletű a faluban, és a mai nehéz időkből pánz, s megfelelő gyógyszerellátás híján az emberek újra a természet patikájához fordulnak egymást is segítve (GYIMES ISTVÁN és KRUSZLITZ ILONA témaköre). LŐKÖS GYÖRGYI és BOTRÁGYI MÓNICA értékes hagyományt rögzített a legény- és leánykor, az udvarlás, az eljegyzés, a jegyesség és a születés kapcsán. A kishegyesi szépségideál nem a külső tulajdonságokra épült, bár az sem volt elhanyagolható tényező. Dolgos, rendes, szorgalmas párt választottak maguknak. A párválasztás szempontja a munkaszeretet, hisz a vidék mezőgazdaságból élt, amelynek haszna csak napi tizen- négy-tizenhat órai hozzáértő fizikai munka után várható.

A lakodalom esemény, rítus, szerepjáték, melyet hagyományok éltetnek és szabályoznak. Különleges alkalom, amelyet minden embernek meg kell tapasztalnia, az előkészületektől az utómulatsáig. Nagy örömünkre a csoport tagjai szemtanúi lehettek egy igazi kishegyesi lakodalmi mulatságnak, ahol DÉCSEI MÓNICA jegyzetelt nagy szorgalommal.

Régi elfeledett gyermekjátékok gyűjtése során láthattuk, hogy nem lehet ezekről képet alkotni a kor történelmi eseményeinek, valamint társadalmának ismerete nélkül. Hiszen a gyermek játékaiban a felnőttek világa jelenik meg. Ilyen és hasonlóan gazdag tapasztalatokkal tért vissza a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa, BARDÓCZ GÁBORNÉ.

A temetkezési szokásokkal kapcsolatos hiedelmekre, a lélekvándorlásra, a koporsóvivés archaikus eredetére az idősök csak felszínesen emlékeznek. Ma már nem a hiedelem hagyományozódik, hanem a szokás. Hagyományozódásuk módját maga a szokás-cselekvés tartja fenn, s nem annak célja, illetve hiedelemháttéré. A délvidéki emberek napjainkban ismét nehéz napokat élnek át. Közeliükben újra ropognak a fegyverek, menekültek járnak a vidéket, hogy újra otthonra leljenek. Jelenhet-e megtartóerőt az egyház, felekezeti hovatartozástól függetlenül, a háborús akaratokkal és energiákkal szemben? Ezekre a kérdésekre kerestük a választ SZŐKE ANNÁVAL együtt.

Számtalan személyes élményben volt részünk a meghitt beszélgetések, együtténeklések, kirándulások során. Jártunk Újvidéken, Szabadkán és Palicson. Bácska legdélibb pontján, a Duna bal partján fekszik a Vajdaság székhelye, a 165 ezer lakosú Újvidék. Az egyetemen magyar tanszék, tanítóképzés működik, itt található a Hungarológiai Intézet. A Vajdaság legjelentősebb kulturális intézménye, az újvidéki Forum Kiadó, amely külön nyomdát is fenntart. Jelenleg 550 főt foglalkoztatnak, közel hétezer kiadványuk jelent már meg az 1957-es alapítás óta. Az utóbbi, háborús években mintegy negyven százalékkal csökkent a kiadványok száma — mondta BORDÁS GYŐZŐ igazgató azon a találkozón, melyen székházukban mutatta be kiadványaikat. Néprajzi tanulmányokból sorozatot jelentettek meg. A Magyar Szó, a Képes Újság, a Híd és a Létünk állandó folyóirataik közé tartoznak. Ez utóbbi rendszeresen ad közre néprajzi tanulmányokat. Figyelembe kell venni, hogy az ötvenes években csak itt jelenhettek meg bizonyos magyar nyelvű kiadványok, és máig a Forum a határon kívüli magyar kultúra egyik legnagyobb intézménye. Megtekintettük a neogótikus római katolikus nagytemplomot, a neoreneszánsz stílusban épült városházát, a Vajdasági Múzeumot és voltunk Újvidék legvonzóbb látnivalójában, a Duna feletti dombháton magasodó péterváradai várban is.

A 130 ezer lakosú Szabadkán — amely járási székhely és a Vajdaság második legnagyobb városa — tett látogatásunkkor a színes Zsolnay-fajanszdiszes építésű városházán fogadtak minket, ahol a vendéglátók bemutatták városukat csoportunknak. Megtekintettük a Szent Teréz-templomot, a barátok templomát, a pravoszláv templomot és a gimnáziumot, ahol KOSZTOLÁNYI DEZSŐ tanult. A kirándulást a várostól nyolc kilométerre lévő Palicson, a gyógyfürdőhelyen fejeztük be.

A csoport köszöni VIRÁG GÁBOR kishegyesi tanár ismertetőjét a faluról és annak múltjáról, a Csalóka népzenei együttesnek és táncosainak a fergeteges estét, amelyet velük tölthettünk. A gasztronómiai élmények sorát a plejszkavicától a bureken át a bácskai rizses húsig. Ez utóbbiból nem is volt elég, így esett meg velünk a nagybácskai rizseshús-rablás esete, amely éjszakai falatozásra utal. A gyűjtőút során meglátogatott minket a Néprajzi Tanszék vezetője, BARTHA ELEK és SZABÓ LÁSZLÓ professzor. Személyes kötődések hívnak vissza minket. Szinte kézzelfogható volt a közöttünk kialakult szeretet, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a csoportot visszavárják egy bácskai disznótorba.

Ezúton mondunk köszönetet adatközlőinknek, vendéglátóinknak és SZŐKE ANNÁ-nak, tanárnőnknek, BÓDI ERZSÉBETnek. Gyűjtőmunkánk során belekóstolhattunk egy letűnő világba, felmérhettük a hagyomány erejét, az emberi élet minőségét adó kulturális örökséget. Kíváncsian várjuk a folytatást, terveink szerint a Vajdaság mellett Kárpátalja, Erdély és Felvidék személyes néprajzi felfedezése vár még ránk az elkövetkező években.

SZTANKÓ KÁROLY

A XXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia néprajzi előadásai

(Székesfehérvár, 1999. április 23–25.)

Az Országos Tudományos Diákköri Tanács és az Oktatási Minisztérium ez évben Székesfehérváron, a Kodolányi János Főiskolán rendezte meg a XXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Társadalomtudományi Szekcióját. A tizenöt alszekcióban zajló tanácskozásra negyvenkét felsőoktatási intézményből több mint háromszáz tudományos diákköri dolgozat érkezett. A néprajztudomány korábban a humán szekcióban szerepelt, 1999-ben került át a társadalomtudományi szekcióba, ahol a bemutatott harmincnégy néprajzi dolgozatot két alszekcióban (Néprajz I. és Néprajz II.) bírálták el. A Néprajz I. alszekcióban a zsűri elnöke JUHÁSZ ANTAL egyetemi tanár (JATE), tagjai BORSOS BALÁZS egyetemi docens (ME), FILEP ANTAL tudományos főmunkatárs (JPTE) és LUKÁCS LÁSZLÓ egyetemi tanár (KJF), a Néprajz II. alszekció zsűrijének elnöke KÜLLŐS IMOLA egyetemi docens (ELTE), tagjai KEMÉNYFI RÓBERT egyetemi adjunktus (KLTE), PÓCS ÉVA, a néprajztudomány doktora (JPTE) és SZEMERKÉNYI ÁGNES, a néprajztudomány kandidátusa (MTA Néprajzi Kutatóintézet) voltak.

Az alábbiakban közreadjuk a két néprajzi alszekcióban bemutatott, illetve díjazott tudományos diákköri pályamunkák listáját.*

* A rövidítésekhez: ACSJTF — Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola (Győr); BBTE — Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Kolozsvár); BPTF — Budapesti Tanítóképző Főiskola; EKF — Eötvös József Főiskola (Baja); ELTE — Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest); ELTE TF — ELTE Tanárképző Főiskola; JATE — József Attila Tudományegyetem (Szeged); JPTE — Janus Pannonius Tudományegyetem (Pécs); KFTF — Kőlcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (Debrecen); KJF — Kodolányi János Főiskola (Székesfehérvár); KLTE — Kossuth Lajos Tudományegyetem (Debrecen); ME — Miskolci Egyetem.

Néprajz I. alszekció

- I. • BÁRTH DÁNIEL (ELTE): *A gyermekszülést követő szokások kora újkori képe a magyarországi egyházi szertartáskönyvek tükrében.*
- II. • MÓD LÁSZLÓ–SIMON ANDRÁS (JATE): *A hajtástól az újborig. A szőlő és a bor ünnepei a Lendva-vidéken.*
- III. • KISS RÉKA (ELTE): *Egyházfegyelem a Küküllői Református Egyházmegyében a 17. században.*
- PÁSZTOR GERGELY (ELTE): *Parasztok mundérban. A hadsereg és a paraszti társadalom kapcsolata a dualizmus kori Magyarországon.*

Különdíjban részesült:

- BOGNÁR ANIKÓ (JATE): *A süteménykultúra változása a 20. századi Kecskeméten.*

Könyvjutalomban részesültek:

- FERENCZ ZOLTÁN (JPTE): *Máréfalva gazdasági viszonyai a 19. század végén és a 20. század elején.*
- GYÖNGYÖSI RITA (BPTF): *Adalékok egy magyarországi német település, Harta történelméhez és kultúrájához.*
- HEGYELI ATTILA (BBTE): *„Mint a gomba, ide benőttek...” Moldvai csángók vendégmunkája Magyarországon.*
- PÁNTYA JULIANNA (KLTE): *A tormatermesztés néprajzi vizsgálata Debrecen környékén.*
- PÁNTYA JULIANNA–PERLAKI ORSOLYA (KLTE): *A nádvágástól a tetőfedésig a nagylétai szőlőben.*
- RÁKOS ATTILA (ELTE): *A nyugat-mongóliai xoton nemzetség műveltsége és nyelve.*
- ROMSICS BERNADETT (EJF): *Szakmár község népviselete.*
- SOÓS DÓRA ANIKÓ (KFTF): *„Ahol a vizek járnak...” A Sárrét régen és ma.*
- STROHÉBER JÓZSEF (ACSJTF): *A hagyományos gazdálkodás leírása. A szőlőtermesztés hagyományai Soponyán.*
- SZILÁGYI DÁNIEL (KLTE): *Az alsójózsai temetők, különös tekintettel a fejfákra.*
- SZTANKÓ PÉTER (KLTE): *A mentális tér és az aktivitástér viszonya.*
- TAKÁCS RITA BORBÁLA (ELTE): *Lámaista vallási emlékek a Herman Ottó Múzeum gyűjteményében.*
- TÓTH ARNOLD (ELTE): *Ipoly menti palóc juhászat. Egy gazdasági rendszer a paraszti értékrend tükrében.*
- VASS ERIKA (JATE): *„Benzinnel abrakolt lovak”. Közlekedés Szatymazon.*

Néprajz II. alszekció

- I. • TELENKÓ BAZIL MIHÁLY (KLTE): *Egy családi közösség a magyarországi görög katolikus egyházban.*
- II. • DALLOS CSABA (KLTE): *Vallási identitás a debreceni tibeti buddhista Kagyüpa közösségben.*
- III. • SZALAY ANDREA (JPTE): *Karácsonyi halottak Magyarországon és Európában.*

Különdíjban részesült:

- KÖVÁRI RÉKA (ELTE): *Kézdiszéki gyűjtések.*

Könyvjutalomban részesültek:

- ERDÉLYI MÓNICA (JATE): *Az első évforduló — 1849. március 15.*
- FISCHERNÉ SÁNDOR MÁRIA (ACSJTF): *Gyirmót népszokásai.*
- HORVÁTH HAJNALKA (ACSJTF): *Gyermekjátékok Tápon.*
- JUHÁSZ ÉVA (KLTE): *„Moro Raj Jertyiszár!” Egy görög katolikus cigányközösség vallási élete.*
- KARDOS FERENC (ELTE): *A szerencse a cigány folklórban.*
- KOLLÁR ZSUZSANNA (ACSJTF): *Bajót gyermekvilága.*
- MARKOVICS ERIKA (ACSJTF): *Napjaink jóindulatú varázslói: a jósök.*
- MISKOVICS ANDREA (KLTE): *Pászkaszentelés Hajdúdorogon.*
- SÁRI ZSOLT (KLTE): *Egy ünnep mindennapjai. Adalékok a magyarországi úrnapi kultusz néprajzához.*
- SZÜTS HEDVIG (ACSJTF): *A naptári év ünnepeihez kapcsolódó szokások Hálsziban.*
- TÖRÖCSIK ISTVÁN (JATE): *„Ezret éltünk, ezret már nem...” Világvége-jövendölések a Jászságban.*

Ötvenéves a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, megalapításának ötvenedik évfordulója alkalmából 1999. május 7-én jubileumi ünnepséget és konferenciát rendezett nagyszámú egykori és jelenlegi tanár, hallgató, valamint vendég részvételével.

Az egyetem aulájában megtartott előadói ülés délelőtti részében UJVÁRY ZOLTÁN elnökölt. BARTHA ELEK tanszékvezető üdvözlő beszéde és BEKE DEZSŐ rektorhelyettes köszöntője után a következő előadások hangzottak el. UJVÁRY ZOLTÁN: *Emlékezés Gunda Bélára és a Néprajzi Intézet alapítására*; VOIGT VILMOS: *A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kapcsolatai*; KÓSA LÁSZLÓ: *Ötven esztendő tudományos munkája a debreceni Néprajzi Tanszéken* (felolvasta: LUKÁCS LÁSZLÓ); BARTHA ELEK: *A néprajz tanítása napjainkban a debreceni egyetemen*. Az előadások után NYIRKOS ISTVÁN tudományos rektorhelyettes tájékoztatta a hallgatóságot az egyetem Baráti Körének tevékenységéről.

Ezt követően a volt tanítvány, FARKAS JÓZSEF, majd PÉNTEK JÁNOS (Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke, Kolozsvár) és PETRO LIZANEC (Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke és Hungarológiai Intézete) mondott köszöntőt.

Délután SELMECZI KOVÁCS ATTILA elnöklésével folytatódott az előadói ülés. GUNDA BÉLÁNÉ köszöntő sorainak felolvasása után az alábbi előadók, illetve előadások követték egymást. SZABADFALVI JÓZSEF: *A magyar népművészet kutatásának tendenciái és további feladatai*; PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: *Viták és változások az európai néprajztudományban*; SZILÁGYI MIKLÓS: *Zsákmányszerzés, gazdálkodás, sport — A halászat és a vadászat néprajzi kutatásának mai lehetőségei*; FEJŐS ZOLTÁN: *Tárgyunk, tárgyaink*.

Az ünnepség keretében, LUKÁCS LÁSZLÓ szerkesztő ajándékának (Ethnographia 1993. 1. sz.–1998. 2. sz.) átadása és a nagy sikerű folklórműsor előtt került sor az Ikvai Nándor-díj átadására, amelyet ebben az évben TELENKÓ BAZIL MIHÁLY ötödéves debreceni néprajz szakos egyetemi hallgató vehetett át UJVÁRY ZOLTÁNtól és IKVAINÉ SÁNDOR ILDIKÓtól. A kitüntetés indoklását VIGA GYULA olvasta fel.



Ujváry Zoltán az előadását tartja

(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Balról jobbra: Ujváry Zoltán, Beke Dezső, Voigt Vilmos és Bartha Elek



Az előadóülés résztvevői

(Fotó: HÁLA JÓZSEF)

Az esti fogadáson BALOGH LÁSZLÓ, a Bölcsészettudományi Kar dékánja mondott pohárköszöntőt, az ezt követő baráti találkozó és mulatság másnap reggelig (többeknek kora délutánig) tartott.

Az ünnepi alkalomra jelent meg a tanszék periodikája, az *Ethnica* első évfolyamának (1999) 2. száma, amelyben DANKÓ IMRE *Ötven év története* című tanulmánya (1–8. old., az előzményekről lásd uő.: *A néprajzi oktatás helyzete Debrecenben 1949-ig, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének felállásáig*. Néprajzi Hírek 1990. 3–4. sz. 43–45. old.), a tanszék tanárainak (UJVÁRY ZOLTÁN, SZABÓ LÁSZLÓ, BARTHA ELEK, KOTICS JÓZSEF, KEMÉNYFI RÓBERT, DANKÓ IMRE, SELMECZI LÁSZLÓ, PAPP JÓZSEF, BÓDI ERZSÉBET) fő műveik adataival kiegészített életrajza (8–12. old.) és a tanszéki kiadványok bibliográfiája (13–18. old.) olvasható. Az ünnepi ülésen elhangzott előadásokat kötet formájában tervezik megjelentetni.

A Néprajzi Hírek a néprajz szak jelenleg érvényes tanegységlistájának közlésével és VOIGT VILMOS professzor fent említett előadása utolsó mondatának egyetértő felidézésével köszönti a magyar néprajzi oktatás és kutatás kiemelkedő jelentőségű műhelyét: „Köszönjük az ötven évet, csak így tovább!”

HÁLA JÓZSEF

A néprajz szak tanegységlistája „A” felvételi, tanárképes szak

Alapozó képzési szakasz (11 tanegység, 24 óra)

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NR 110	Bevezetés az etnográfiaiba	2	koll.
NR 111	Bevezetés a folklorisztikába	2	koll.
NR 112	Bevezetés a kulturális antropológiába	2	koll.
NR 113	Etnikai csoportok	2	koll.
NR 114	A folklórkutatás története	2	koll.
NR 115	A néprajztudomány története	2	koll.
NR 116	Néprajzi topográfia	2	koll.
NR 117	Forrásismeret	2	gyj.
NR 140	Néprajzi szeminárium	2	gyj.
NR 141	Néprajzi szeminárium	2	gyj.
NR 180	Alapvizsga		av.

Törzsképzési szakasz (53 tanegység, 90 óra)

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NR 210	Etnográfia I.	2	koll.
NR 211	Etnográfia II.	2	koll.
NR 212	Etnográfia III.	2	koll.

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NR 213	Etnográfia IV.	2	koll.
NR 214	Etnográfia V.	2	koll.
NR 215	Etnográfia VI.	2	koll.
NR 221	Folklór I.	2	koll.
NR 222	Folklór II.	2	koll.
NR 223	Folklór III.	2	koll.
NR 224	Folklór IV.	2	koll.
NR 225	Folklór V.	2	koll.
NR 226	Folklór VI.	2	koll.
NR 230	Antropológia I.	2	koll.
NR 231	Antropológia II.	2	koll.
NR 232	Antropológia III.	2	koll.
NR 233	Antropológia IV.	2	koll.
NR 234	Az empirikus kultúrakutatás módszertana I.	2	koll.
NR 235	Az empirikus kultúrakutatás módszertana II.	2	koll.
NR 236	Társadalomnéprajz I.	2	koll.
NR 237	Társadalomnéprajz II.	2	koll.
NR 238	Néprajzi archeológia	2	koll.
NR 240	Néprajzi szeminárium I.	2	gyj.
NR 241	Néprajzi szeminárium II.	2	gyj.
NR 242	Néprajzi szeminárium III.	2	gyj.
NR 243	Néprajzi szeminárium IV.	2	gyj.
NR 242	Kutatás-módszertani szeminárium	2	gyj.
NR 243	Kutatás-módszertani szeminárium	2	gyj.
NR 244	Szakdolgozati szeminárium I.	2	gyj.
NR 245	Szakdolgozati szeminárium II.	2	gyj.
NR 250	Világ népei I.	2	koll.
NR 251	Világ népei II.	2	koll.
NR 252	Világ népei III.	2	koll.
NR 253	Világ népei IV.	2	koll.
NR 254	Vallási néprajz	2	koll.
NR 255	Általános muzeológia	2	koll.
NR 260	Szigorlat I. (előfeltétel: 110–116, 210–212, 221–223, 230–231, 234–237)		
NR 261	Szigorlat II. (előfeltétel: 213–215, 224–226, 232–233, 250–253)		
NR 270	Speciálkollégium I.	2	koll.
NR 271	Speciálkollégium II.	2	koll.
NR 272	Speciálkollégium III.	2	koll.
NR 273	Speciálkollégium IV.	2	koll.

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NR 274	Speciálkollégium V.	2	koll.
NR 275	Speciálkollégium VI.	2	koll.
NR 276	Speciálkollégium VII.	2	koll.
NR 277	Speciálkollégium VIII.	2	koll.
NR 278	Speciálkollégium IX.	2	koll.
NR 279	Speciálkollégium X.	2	koll.
NR 290	Terepmunka	min. 70 nap	
NR 291	Szakedolgozat		szd.
NR 292	Záróvizsga		

Kulturális antropológiai specializáció (13 tanegység, 22 óra)

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NRA 311	Filozófiai antropológia I.	2	koll.
NRA 312	Filozófiai antropológia II.	2	koll.
NRA 313	Vizuális antropológia I.	2	koll.
NRA 314	Vizuális antropológia II.	2	koll.
NRA 315	Pszichológiai antropológia	2	koll.
NRA 316	Gazdasági antropológia	2	koll.
NRA 317	Etnokulturális típusok	2	koll.
NRA 318	Történeti antropológia	2	koll.
NRA 320	Kutatásmódszertani szeminárium	2	gyj.
NRA 321	Idegen nyelvű szakszövegolvasó szeminárium	2	gyj.
NRA 322	Problémaorientált kutatások	2	gyj.
NRA 390	Terepmunka	min. 42 nap	
NRA 391	Záródolgozat		zd.
NRA 392	Záróvizsga		zv.

Muzeológiai specializáció (12 tanegység, 22 óra)

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NRM 411	A műgyűjtés története	2	koll.
NRM 412	Az újkori muzeológia története	2	koll.
NRM 413	A magyar muzeológia története	2	koll.
NRM 414	Régészeti muzeológia	2	koll.
NRM 415	Történeti muzeológia	2	koll.
NRM 416	Néprajzi muzeológia I.	2	koll.
NRM 417	Néprajzi muzeológia II.	2	koll.
NRM 418	Múzeumpedagógia	2	koll.
NRM 419	A muzeológia elméleti kérdései	2	koll.

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NRM 420	Közművelődés a muzeológiában	2	koll.
NRM 421	A múzeumi nyilvántartási rendszer és kiállítás elméleti és gyakorlati kérdései	2	gyj.
NRM 422	Múzeumi gyakorlat	min. 42 nap	gyj.
NRM 428	Záróvizsga		av.

Tanárképzés

Előfeltétel: négy félév általános tárgyak, pedagógia, pszichológia TK 101–104, TK 105–108.

Kód	Tanegység	Óraszám	Teljesítés
NRT 901	A néprajz tanításának története	2	koll.
NRT 902	A néprajz helye a közoktatásban, általános kérdései	2	koll.
NRT 903	A néprajz tanításának elmélete	2	gyj.
NRT 904	A néprajz tanításának gyakorlata I.	2	gyj.
NRT 904	A néprajz tanításának gyakorlata II.	2	gyj.
Hospitalás iskolákban kb. 165 óra (ebből 15 óra saját tanítás)			
Zárótanítás			
Képesítővizsga			



*Felvidéki földműves szántás közben
(Fotó: MÜLLNER JÁNOS, 1910 körül)*

TÉKA

Hagyományos női szerepek

Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban. Szerk. KÜL-LŐS IMOLA. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság–Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselési Titkársága, 1999. 320 old., ill.

„Az asszonyok történetének megírásáról elfeledkezett még a történelem is. Egy osztálybeli nő életét se ismerjük teljesen a különböző korokból. Ami fennmaradt, azt is inkább főúri környezetből, nagyasszonyok életéből jegyezték fel; az egyszerű »pórnép« asszonyainak életmódjáról alig van adatunk. Ez pedig feltűnő és sajnálatos.”

Ezekkel a gondolatokkal vezette be KISS LAJOS a hódmezővásárhelyi szegényszasszonyok életéről szóló könyvét 1941-ben. Azóta több mint fél évszázad telt el, de a nők hagyományos társadalmakban betöltött szerepeiről, kultúrájáról, sajátos művészi kifejezésformáiról és módjairól, mindennapi és rituális tevékenységeinek, gondolkozásmódjának és világszemléletének a férfiakétól jól elkülönülő rendszeréről ma sem tudunk sokkal többet.

1996 tavaszán kezdtük el szervezni a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete és az ELTE Folklóre Tanszéke együttműködésével a *Nők a populáris kultúrában és a folklórban* című konferenciát, és témájául az alábbi nagy kérdéscsoportokat javasoltuk:

- hagyományos női szerepek és munkák a népi társadalomban;
- a nők helye és szerepe a mitológiában, a népi vallásosságban és a hiedelemrendszerben;
- speciálisan nőkhöz kötődő szóbeli és irodalmi műfajok;
- a nőkkel szembeni társadalmi elvárások, valamint ezek tükröződése a különböző közköltészeti, populáris művészeti és folklóralkotásokban;
- kiemelkedő tudású népi adatközlők személyisége, repertoárja;
- egyéb, a nemi szerepeket érintő témák.

A konferenciára közel hatvan társadalomkutató (néprajzos, folklorista, antropológus, pszichológus, irodalomtörténész, nyelvész, történész és népzene kutató) jelentkezett. A váratlanul nagy szakmai érdeklődés megerősítette előzetes felvetéseinket: ideje már összegeznünk a legutóbbi évtizedek nőkkel kapcsolatos kérdésfeltevéseit és kutatási eredményeit a „népi és közkultúrával” foglalkozó humán tudományokban.

E tudományos seregszemle időszerűségét mutatta, hogy ugyanekkor, 1996 márciusában zajlott a Petőfi Irodalmi Múzeumban az a nagy sikerű konferencia, amelynek anyaga 1997-ben napvilágot is látott *Szerep és alkotás — Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben* címmel.¹ Sajátos egybeesés az is, hogy ugyancsak a nemek kutatásáról rendezett konferenciát a Német Néprajzi Társaság 1997 szeptemberében Marburgban, *Férfi–női — A nemek kategóriájának értelmezése a kultúrában* tematikával.²

¹ *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben.* Szerk. NAGY BEÁTA, S. SÁRDI MARGIT. Debrecen, Csokonai, 1997. 313 old., ill.

² *Männlich. Weiblich. Zur Bedeutung der Kategorie Geschlecht in der Kultur.* A konferencia részletes programját, valamint az előadások rezüméit lásd: Informationen. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde 1997. II/2. sz.

A tradicionális társadalmak nemi megosztottsága vitán felül álló közhely. Azt is régóta tudjuk, hogy az orális hagyományban létrehozott kulturális termékek, művészeti ágak, kifejezőmódok és formák másként kötődnek a férfiakhoz, mint a nőkhez, másként az ifjakhoz, mint az öregekhez. Csak azt nem vizsgálta eddig szisztematikusan a néprajz (és a vele rokon tudományok), hogy a nemek közötti biológiai, pszichológiai egyenlőtlenségeket hogyan, milyen „ideológiával” és normatív jogszokásokkal erősítették meg a különböző korok társadalmi? Sajátos szerepüket és tudásukat pedig milyen költészeti, művészeti alkotásokban fejezték ki, milyen formákban adhatták tovább a nők?

Az angolszász tudományos gondolkodás *gender* fogalmához kötődő kutatás, a „nemek tudománya”, vagyis az a szemléletmód, amely megfigyeli, kibontja és explicitté teszi a két biológiai nem létéből fakadó másságot, az 1980-as évekig nem jellemezte a magyar néprajzot és folklórisztikát, jöllehet, a szakirodalomban a kezdetektől jelen vannak a nőkről (is) szóló írások.

Ezért került sor 1997 áprilisában a Néprajzi Múzeumban a *Nők a populáris kultúrában és a folklórban* című konferenciára, ahol is három nap alatt negyvenegy előadás és számos gondolatébresztő hozzászólás hangzott el.³ Ezekből adtunk közre konferenciakötetünkben huszonötöt, három nagy fejezetben, megtartva a rendezvény alkalmával kialakított kisebb tematikus egységeket: *Család, társadalom, munkamegosztás; Folklór, irodalom, művészet; Pszichológia, mitológia, néphit és kitekintés.*

A tanulmánykötet összeállításakor pártatlanságra és nyitottságra törekedtünk a különböző szakmák, kutatógenerációk és az általuk alkalmazott vizsgálati módszerek vonatkozásában. Szerzőink státusa széles ívű: az egyetemi hallgatótól a doktoranduszokon át a nyugdíjas egyetemi tanárig terjed. Úgy gondoltuk, a változatosság, az egyik tudományterület vagy kutatógeneráció vizsgálati szempontjai, adatai, eredményei nemcsak ütköztetik, de kiegészítik és gazdagítják is a másikat. A szerzők között csak kettővel több a nő, mint a férfi — ezzel az aránnyal is érzékeltetni akartuk, hogy távol tartjuk magunkat a divatos, de az elfogultságtól nem mentes feminista irányzatoktól.

Tisztában vagyunk természetesen azzal, hogy sem a háromnapos konferencia, sem ez a válogatás nem merítette ki a „nőkérdés” minden aspektusát. Jól tudjuk, a népi és köz-kultúrának számos olyan területe, műfaja, jelensége van, amely a nőkhez kapcsolódik, de sem ott, sem itt nem esett szó róluk. Mentségünkre szolgáljon, hogy még olyan témák is hiányoznak ebből a seregszemből, amelyekben a magyar néprajzi és folklórisztikai kutatásnak már vannak eredményei. Gondolok például az alkotó, művészkedő asszonyok személyiségének és speciális tudásának bemutatására, különös tekintettel az önvallomást, önéletrajzot író nőkre, a mesemondónők és nótafák repertoárvizsgálatára. Hasonlóképpen sok ismeretanyagunk van a nagylányéletről mint a parasztpolgári társadalom különleges életszakaszáról, a speciális lányjátékokról és népszokásokról. Az utóbbi években örvendetes módon megszorodtak a nők hitéletét, mágikus vagy vallási szerepét bemutató néprajzi vizsgálatok is. E hiányosságok kiadnák egy következő szakmai eszmecsere és tanulmánykötet tematikáját.

Ismételten hangsúlyozom, ezzel a kiadvánnyal mindössze annyi volt a célunk, hogy ráirányítsuk a figyelmet a női tudás, a női szerepvállalás gazdag megjelenési formáira a populáris kultúrában; hogy munkánk érdeklődőkre, követőkre és — nem utolsósorban — támogatókra találjon.

Itt kell megemlítenem, hogy tanulmánykötetünk szerkesztéséhez a Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkárságától (KRISTÓF KATALINTól és LÉVAI KATA-

³ A konferencia programját lásd a kötet függelékében (317–318. old.).

LINTól) kaptunk bátorítást és anyagi támogatást még 1997-ben. A kiadás költségeit e szervezet jogutódja, a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága vállalta fel nagylelkűen, azzal az ígérettel, hogy a jövőben is támogatni fogja a nők életére vonatkozó néprajzi vizsgálatokat.

Azt reméljük, hogy ez a hagyományos kultúra sajátos női szerepeit, műfajait, látásmódját felvillantó kiadvány megerősíti majd azt a gondolkodásmódot, amely nélkülözhetetlen egy emberibb társadalom kimunkálásához. Egy olyan társadaloméhoz, amelyben — József Attilát idézve — a férfiak férfiak maradhatnak: „és nők a nők, szabadok, kedvesek, | s mind ember, — mert az egyre kevesebb.” Meggyőződésem, hogy a néprajztudománynak — az újabb társadalomtudományok mellett, azokkal együttműködve — a hagyományok feltárásával és tudatosításával fontos szerepe van a jövő (egy jobb jövő) építésében.

A konferenciakötet 1560 forintos áron megvásárolható a Magyar Néprajzi Társaság Titkárságán, a Néprajzi Múzeumban.

KÜLLŐS IMOLA

Márkus Mihály életmű-bibliográfiája

PhDr. Michal Markuš, Csc. (1912). Personálna bibliografia. Zost. JÁN KOMA. Martin, Matica slovenská, 1999. 57 old., ill.; deutsche Zusammenfassung

MÁRKUS MIHÁLY, a Szlovákiába költözött kiemelkedő néprajzkutató születésének nyolcvanötödik évfordulója alkalmából adták ki műveinek bibliográfiáját, mondhatjuk, hogy ezáltal hosszú alkotópályájának sokszínű, értékes termését szinte a teljességében kapjuk kézhez. MÁRKUS MIHÁLY 1912-ben Nyíregyházán született a Vrbovszki tanyabokorban. Innen indult el a szegedi, majd a budapesti s egy évig a bécsi egyetemre. Tanulmányai befejeztével a budapesti Néprajzi Múzeumban tudományos munkatársként dolgozott, illetve a második világháború végéig a múzeum igazgatóhelyettese volt. 1947-ben az ún. lakosságcsere idején Szlovákiában, Kassán telepedett le. Itt a kelet-szlovákiai múzeum igazgatója lett, s a kiváló szakember több évig elnöke volt a szlovák múzeumok országos szövetségének. 1957-től pedig a Szlovák Néprajzi Intézet vezető munkatársaként tevékenykedett.

Szülőhelye, tanulmányai, munkahelyei rányomják a bélyegüket alkotótevékenységére, ezt tanúsítják a bibliográfiai adatok is. Egész életében végigkísérte tirpák származása, számtalan kisebb-nagyobb tanulmányában foglalkozott a *tirpák* névvel, néprajzi csoporttal. Doktori disszertációja monográfiaként 1943-ban jelent meg *A bokortanyák népe* címmel.

Az egyetemen a szláv, kiemelten a szlovák nyelvészet stúdiumát vette fel, érthető tehát, hogy kezdettől fogva ismertette magyar tudományos folyóiratokban a szlovák néprajzi irodalmat. Néprajzi múzeumbeli munkálkodása éppúgy meghatározta főbb írásainak témáit, miként a szlovákiai múzeumi élet. E tárgyú írásai híven tükrözik alapos szakmai és módszertani tudását, avatott tudományszervezői habitusát. A hatvanas évektől a szlovák népi táplálkozás területén mélyedt el. E tanulmányai révén szép nemzetközi elismerést kapott. Korábban is szívesen foglalkozott népszerű, ismeretterjesztő cikkek írásával, de a legtöbb e típusú dolgozatát a népi táplálkozás kedvelt témaköreiből adta közre.

A bibliográfia tanúsága szerint Szlovákiába áttelepülve már a szlovák néprajz számára kezdte közvetíteni a magyar néprajztudomány legfontosabb műveit, de nem szűnt meg a magyar tudományos közéletet tájékoztató ismertető tevékenysége sem, rendszerint összefoglalásokat írt a csehszlovák néprajzi irodalomról. Különösen sokat publikált A Herman Ottó Múzeum Közleményeiben.

Nagy figyelemmel kísérte a magyarországi szlovákok népeletének a kutatását (pl. e sorok írójának könyveit több alkalommal is bemutatta szlovák folyóiratokban), s tevékenyen vett részt a hazai szlovákok körében végzett gyűjtőmunkákban (egyik jeles tanulmánya a sámsonházi népi táplálkozásról szól). Értékes tanulmánya jelent meg egykori professzoráról, MELICH JANOSRól is. Valamennyi munkájában az összekötő szálakat keresi a magyar és a szlovák népi kultúra között, szinte egyetlen írásából sem hiányzik az interetnikus kapcsolatok elemzése. A bevezetőt író JAN KOMA joggal állapította meg: „Hozzájárult a népi kultúra megismertetéséhez, s főként a két, évszázadok óta egymás mellett élő nép, a szlovákok és a magyarok közeledésének feldolgozásához, mégpedig a teljes kölcsönös tolerancia szellemében.”

A bibliográfiát 1999-ben a túrócszentmártoni Matica slovenská adta ki *PhDr. Michal Markuš, CSc. (1912) — Personálna bibliografija* címmel. Az adatok összeállítója JAN KOMA volt, s dicséretes munkát végzett a szerkesztő-társszerző VIERA SEDLÁKOVÁ is (többek között a budapesti bibliográfiai kiadványokból végezte el a kiegészítéseket).

MÁRKUS MIHÁLY első cikke a bibliográfia szerint 1935-ben *A vajnak rázással való előállítására* címmel a Néprajzi Értesítőben jelent meg. A legutóbbi 1991-ben *Spo- mienky na archaické obilniny* (Emlékezés az archaikus gabonafélékre) címmel látott napvilágot. A kötet összesen 458 bibliográfiai adatot tartalmaz. A szerkesztő függetlenül közli a MÁRKUSRól írt cikkek címeit, a tárgymutatót s a német összefoglalót is.

KRUPA ANDRÁS

Kiadványok a görög katolikusságról

PIRIGYI ISTVÁN: *Görög katolikus életrsorsok*. Debrecen, Görög Katolikus Egyház- község, 1998. 176 old.

PIRIGYI ISTVÁN professzor, aranymisés görög katolikus áldozópap, két emberöltőn át a Nyíregyházi Szent Athanáz Görög Katolikus Hittudományi Egyetem (korábban Főis- kola) egyháztörténeti professzora, a magyarországi keleti egyháztörténet doyenje. Ösz- szefoglaló munkáit minden görög katolikus papnövendék, sőt, az egyházi vagy a ma- gyar történelmi kérdésekben tájékozódni kívánó értelmiségiek is alapvető kézikönyv- ként használják. Ezekon kívül még több kisebb könyvet és szakcikkek sorát írta, számos konferencián tartott előadást. A hármas gyökér, a tudós, a tanár és a pap életpályája te- rem oly gyümölcsöket, mint a most ismertetett könyv.

Néhány kiragadott példa a tizennyolc életrajzból. Görög Demeternek a felvilágoso- dás korabeli kultúránkban játszott szerepével avatott szerzők, mint például KÓKAY GYÖRGY, már foglalkoztak. Mégis kapunk újat. MÉSZÁROS KÁROLYnak, a múlt század második felében a magyar polgári élet kereteinek megteremtésében játszott sze- repét gazdag bibliográfiával illusztrált életrajz ismerteti. VASVÁRI PÁL neve ismert ugyan, görög katolikus gyökereiről, irodalmi munkásságáról és utóéletéről mégis gyara-

pitja ismereteinket az itt olvasható tanulmány. HODINKA ANTAL történész már szélesebb ismertségnek örvend. A szerző ügyes mértéktartását dicséri, hogy mivel e nagy tudósról máshol már sokan és sokat írtak, az itt közölt rövid pályakép elsősorban a hívő értelmiség szélesebb köréhez szóló összefoglalás. ILLES JÓZSEF a magyar görög katolikusságnak HODINKÁN túl szintén akadémiai rendes taggá választott személyisége. Megérdemelné, hogy az ő emlékét is konferenciák és kötetek sora őrizze, hiszen a jogtudomány és a jogtörténet legalább olyan — sőt, talán még szélesebb köröket érintő — szerves része a magyar szellemiségnek, mint az egyháztörténet, amelyben HODINKA jeleskedett. BONKALÓ SÁNDOR irodalomtörténész és műfordító, két rendszer által is meghurcolt, erőszakkal félreállított egyetemi tanár, szintén ismert személyiség az egyház- és tudománytörténet, illetve a szlavisztika terén. Születésének századik évfordulóján Uppsalában (!) konferenciát rendeztek a tiszteletére — tudjuk meg az életrajzból. (Ítthon sem azóta, sem azelőtt semmi nem történt; a svédeknek nyilván fontosabb a magyar katolikus tudománytörténet alakjainak emlékét nemzetközi szinten ápolniuk.)

PIRIGYI munkája tehát a hagyományos egyháztörténeti írásoktól eltérően a világi értelmiség nagyjait mutatja be. Törekvése korunk minden egyházában megtalálható szándéokra reflektál: az egyház Krisztus teste, s mint ilyen, a klérus és a laikusok összessége, a papi és világi személyek együttese. Fontossága van tehát annak, hogy a világi életben jeleskedő személyek hogyan használták fel tehetségüket egyházuk, hittestvéreik és nemzetük szolgálatában. A kötetet — amelyet PIRIGYI ISTVAN aranymiséjére jelentetett meg a debreceni Görög Katolikus Egyházközség — részletes bibliográfia egészíti ki, amely a szerző gazdag egyháztörténeti munkásságát mutatja be.

KUTKA, IOANN: *Katihiszisz malúj*. Sajtó alá rendezte UDVARI ISTVÁN. Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 1997. 203 old. (reprint: Buda, 1801).

Nemcsak az eredeti kötet nyomdatörténeti fontosságával, hanem az 1997-ben megjelent reprint izléses kiállításával is felhívja magára a figyelmet a kárpátaljai ruszinok számára írt katekizmus.

Nagyon fontos volt a Budai Magyar Királyi Egyetemi Nyomda szerepe a Kárpát-medence különböző etnikumainak nemzeti megújulásában. Szinte valamennyi szerb, szlovák, román, ruszin és más kiadvány itt látott napvilágot, amely a felvilágosodás hatása alatt formálódott fiatal nemzeti kultúrákat volt hivatva fejleszteni, vagy éppen megteremteni. Különösen azóta látjuk ezt, amióta az Egyetemi Nyomda megalapításának kettőszázötvenedik évfordulóján vasok kötet adta közre a nyomda különböző nemzetek és nemzetiségek számára nyomtatott kiadványaival foglalkozó kutatások eredményeit (1983). A könyvet szerkesztő, a nyomda szláv, román és görög kiadványait kutató KIRÁLY PÉTER később angol nyelvű kismonográfiát is szentelt a kérdésnek. A magyar szlavisztika doyenje, aki a honfoglalástól a középkoron át a felvilágosodásig számos kérdés vizsgálatával gazdagította a magyar történettudományt is, nemrégiben ünnepelte nyolcvanadik születésnapját. Ez alkalomból köszöntötte őt a jelen kötet sajtó alá rendezője, UDVARI ISTVÁN.

A kárpátaljai ruszinság számára az egyházi unió (1646) jelentette a bárminemű művelődés lehetőségét, hiszen az unió előtt az ortodox papok jobbágyokban éltek. Bár a helyzet ezután sem változott valami gyorsan, hiszen még a tizennyolcadik század első felében is megtörtént, hogy a ruszin papot robotra hurcolta földesura, nem törődve a ki-

rályi rendelettel, amely immár kiemelte az egyesült (görög katolikus) klérust a jobbágy-sorból, és papíron a római katolikusokkal tette egyenlővé. A helyzet gyökeresen csak az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegye felállításával (1771) változott meg. Ezután a püspöki széket olyan kimagasló egyéniség töltötte be, akiben az energikus vezetői tulajdonságok egyesültek a szélesebb műveltséggel: Bacsinszky András. Az ő 1772-től 1806-ig tartó egyházkormányzása jelenti a kárpátaljai ruszin nemzeti megújulás első nagy korszakát; ekkor formálódik az írástudó ruszin klérus mint immár saját nemzeti értelmiségi réteg, ekkor teremődnek meg az alapok ahhoz, hogy majd a következő nemzedék alatt már ne csupán az analfabetizmus és a hitbéli tudatlanság felszámolása legyen a cél, hanem a felvilágosodás filológiáját, racionalista nemzeti történetírást és néhol a természettudomány korszerűbb gondolatait is (newtoni fizika) képes legyen megismerni, felfogni, és különösen a nyelvtudomány terén akceptálni a ruszin értelmiség. Elsősorban FOGARASI JÁNOS, LUTSKAY MIHÁLY nyelvitanában, CSURGOVICS JÁNOS és LUTSKAY MIHÁLY történetírói, valamint prédikációs műveiben, DOHOVITS BAZIL rokokó költészetében és dilettáns, de nagy igyekezettel művelt természetfilozófiájában (lásd minderről összefoglalóan FÖLDVARI SÁNDOR: *A felvilágosodás fordulatainak recepciója a kárpátaljai kultúrában (Lutskay Mihály és nemzedéke)*. In *Folytonosság vagy fordulat? A felvilágosodás kutatásának időszerű kérdései*. Szerk. DEBRECZENI ATTILA. Debrecen, 1996. 230–239. old.). Ennek a két korszaknak határán, az előfelvilágosodás úttörő periódusának és az érett nemzeti megújulás kiforrott ruszin tudományosságának fordulópontján jelent meg IOANN KUTKA két katekizmusa.

Először a nagyszombati nyomda adott három kiadványt a ruszinoknak; az első DE CAMELIS püspök *Katekizmusa* volt 1698-ban, alig egy évre rá pedig a papságra is kétségbeesetten jellemző írástudatlanságot enyhíteni akaró ábécéskönyv (*Bukvar*. 1699). Nemrégiben adott hírt BOR KÁLMÁN egy negyedik nyomtatványról is, amely a nagyszombati jezsuiták nemzetikultúra-pártolásáról tanúskodik (*Elfeledett nagyszombati cirill betűs nyomtatvány 1724-ből*. Magyar Könyvszemle CXI. 1995. 319–322. old.). A ruszinok számára készült nyomtatványokat, valamint a Kutka-féle *Kis katekizmus* beható nyelvi elemzését adja UDVARI ISTVÁN, akinek egy korábbi könyvében a korabeli ruszin hivatali írásbeliség monografikus szintézisét is köszönhetjük (*Ruszin [kárpátukrán] írásbeliség a XVIII. században*. Budapest, Akadémiai, 1995).

Mindenekelőtt a már említett De Camelis-féle katekizmus kiadását is alapvetően annak a KOLLONICH LIPÓT esztergomi érseknek köszönhetjük, aki a görög katolikusokat minden vonatkozásban segítette (jogi, gazdasági, kulturális értelemben egyaránt), és ő adatta ki PETRUS CANISIUS *Kis katekizmusát* latinikával a horvátok, cirillikával a szerbek számára. CANISIUS *Kis és Nagy katekizmus*a óriási hatással volt mind az európai, mind a magyar katekizmusíráshoz. Nem véletlen, hogy KUTKA *Kis és Nagy katekizmusában* is fellelhetné hatását az alapos kutatás, amelynek éppen ez a reprint teremtheti meg a jobb lehetőségét.

KUTKA életútja több szempontból is jelképes. Születésekor (1750) élesedik a harc a munkácsi görög katolikus és az egri római katolikus egyházmegye között. KUTKA négyéves, amikor BARKÓCZY FERENC egri püspök nagyszabású oktatási reformokat hajt végre: kiveszi a képzést a jezsuiták kezéből, a kassai Kisdianumot az egri teológiába olvasztja, és FOGLÁR GYÖRGY alapítványának köszönhetően megteremtí a felsőfokú jogi oktatás körülményeit is Egerben. A nagyszabású püspöki koncepció része, hogy mint jó pásztor, keményen megfegyelmezi a hitben vagy tudásban elmaradottabb római katolikus papjait; ám nemcsak a latin rítusú hívcekről kíván ily módon gondoskodni, hanem a mérhetetlen tudatlanságban szenvedő görög rítusú hívcekről is, ezért

megszerzi Mária Terézia anyagi támogatását évi hat görög katolikus alumnus képzéséhez, akik közül négy ruszin, kettő pedig román volt. Ezeket a helyeket nem mindig töltötték be, mert Eger-ellenes érzületük miatt vonakodtak a munkácsi ifjak ott tanulni. Jóllehet, éppen BACSINSZKY egyik körleveléből tudjuk (amelyet UDVARI is idéz fent említett korábbi munkájában), hogy még 1805-ben is tanultak Egerben ruszin alumnusok. Amit pedig a Munkácsi Püspöki Levéltár adatai mutatnak — néhai BENDÁSZ ISTVÁN kanonok több évtizedes kutatómunkájának eredményeként — az az, hogy az európai műveltséget az egri, kassai, nagyváradai filozófiai osztályok elvégzésével sajátították el a ruszin ifjak, majd nagyobb részük ezt követően ment a görög katolikus papi szemináriumba, legtöbbször Nagyváradra, illetve Munkácsra. Így tett KUTKA is: a filozófiai osztályokat Kassán, a teológiát Munkácson végzi. Amikor viszont katekizmusai megjelennek, már nem Eger, Nagyvárad vagy Nagyszombat jelenti a magasabb műveltség elsajátításának színhelyét, hanem Bécs. Itt, az 1774-ben Mária Terézia által alapított bécsi Barbareumban óriási szellemi pezsgés indul meg, a ruszinok más szláv népek fiatal értelmiségével találkoznak, a Habsburg Birodalom és Európa akkori szellemi centrumának életét tapasztalhatják (gondoljunk csak Mozarttra!), és itt működik a szlovén KOPITAR, illetve az ő meghívására a cseh DOBROVSKÝ, akinek a szláv filológia, a keleti szláv népek nemzeti megújulása köszönhető. Ők ketten szorgalmazták a kárpátaljai szlávok tanulmányozását is. Ez a felhívás méltó követőkre talált, így a már említett LUTSKAY MIHÁLY egyháziszláv–ruszin párhuzamos nyelvtana (1830) és kétkötetes prédikációs gyűjteménye szintén a Budai Magyar Királyi Egyetemi Nyomda terméke.

KUTKA katekizmusától egyenes út vezet CSURGOVICS és LUTSKAY prédikációihoz, DOHOVITS BAZIL ruszin és magyar népies verseihez.* Mivel pedig a kezünkben van LUTSKAY *Grammaticájának* reprintje is egy ungvári és egy müncheni kiadásban, a könyvszakma következő dicséretes lépése lehetne LUTSKAY *Egyházi beszédei*nek megjelentetése, avatott szerző kísérőtanulmányával.

FÖLDVÁRI SÁNDOR

Ismertetés a „Fazekasság” című videósorozatról

A népművészet egyes ágainak, kiemelkedő alkotásainak stb. iskolákban, az oktatásban történő bemutatását szolgáló film forgatásához a Nemzeti Kulturális Alap Népművészeti Kollégiumától nyert pályázati úton nagyobb összeget a Néprajzi Múzeum. A filmet CSUPOR ISTVÁN szakértése mellett és forgatókönyve alapján készítette el TARI JÁNOS rendező-operatőr, mégpedig nagyon rövidre szabott határidővel, frissen rögzített és archív filmrészletek felhasználásával.

Erre a filmre azért volt szükség, hogy a fiatalok legalább ezen a módon megismerhessék ezt a régi, nagy múlttal rendelkező kézművesmesterséget, amely egykor milliószámra ontotta a paraszti háztartásokban szükséges cserépedényeket, és közben a városi háztartásokat is ellátta.

* A ruszinok neveit ott írjuk magyarosan, ahol az illető szerző maga is részesévé vált a magyar írásbeliségnek. Így LUTSKAY az eredeti Pop családnevet a szülőfalujáról vett magyarosra cseréli fel; DOHOVITS pedig pajzán rokokó verseit kizárólag magyarul írta. A ruszinok értelmisége értett és írt magyarul; a hovatarozás megítélése természetesen vita tárgya lehet, ám ez kívül esik a recenzió keretein.

A fazekasságot bemutató film blokkjai nézhetőek egymás után, de egymástól elválasztva is. A készítő a filmet három alapvető részre osztották. Egy-egy részt húszpercesre terveztek, figyelembe véve az iskolai órák negyvenöt perces időtartamát, mivel ezek így lehetnek az oktatási intézményekben leginkább felhasználhatók. A film tehát háromrészes: a fazekasság, a cserépedény-készítés menetét is bemutatja, a kész edényeknek a használókhoz történő eljutását és használatát, valamint a legjelesebb fazekasközpontokat a legjellemzőbb tárgyakon keresztül. Ennek alapján a film egyes részeinek az alábbi alcímeket adták a szerzők: 1. *Az edénykészítés gyakorlata*; 2. *A cserépedények használata*; 3. *Fazekasközpontok*. A készítő a helyszínen forgatott részletek és az archív felvételek keverésével szerették volna elérni, hogy a fazekasságot a film nézői ne csak a régmúlt érdekes és látványos kézműves-tevékenységként értékeljék, de azt is megtudják, hogy ez a mesterség — ha megváltozott formában is — ma is él, és sok embernek ad kenyeret napjainkban is.

Az első film foglalkozik magával a fazekasmesterséggel, az agyagbányászattól a korongoláson keresztül az égetésig, az edények értékesítéséig, mégpedig most forgatott részletek és archív néprajzi felvételek felhasználásával. A téma alapjaiban mutatja be a fazekasság három fő ágát, a főző-sütő edényeket készítő, lángálló agyagból dolgozó fazekasokat, az erősen vasoxidos, porózusra és vörösés színűre égő korszófdet használó korszósokat, illetve a meszet is tartalmazó tálföldet használó tálásokat. A film a nyersanyaggal, az agyagbányászással kezdődik, mégpedig annak mindkét ismert változatát felvázolva: egyrészt a mélyebbről történő agyagásást, másrészt a félig-meddig a felszínről történő agyagnyerési módot. Az agyag otthoni tárolását, illetve a munkára való alkalmassá tételét, megdolgozását, azaz a törzsökre történő felverést, szelegetést, a taposást, a gyúrást, s végül a rögzölést is felvázolja a film, valamint a fazekasműhely általában. Az első, részletesebben is bemutatott műhely egy főző- és sütőedényeket készítő fazekasé; ebben a filmrészletben szerepel az egész munkafolyamat, néhány jellemző cserépedény készítésének módja, a fűlés, a díszítés bizonyos, jellegzetesnek mondható elemei. Erre az Őrségből még ma is igen régies stílusban dolgozó fazekasok egyikét választották ki az alkotók, és felhasználták néhány részletét az 1970-ben forgatott *Magyar fazekasok* című, MOLDOVÁN DOMOKOS készítette filmből is.

Az agyagművesség másik két ágánál inkább csak a fazekasokétól eltérő munkamódszerekre, a készítendő tárgyak formai különbségeire helyezték a hangsúlyt, azaz a korszósok tevékenységét, a szűk szájú edények, az ún. felhúzó munkák készítésének fortélyait, illetve a tálások terítőmunkáinak lényegét mutatják be. Ezekben a képsorokban a műhelyek jellegzetes munkamegosztását is ismertetik, azaz a megkorongolt edény díszítésének módjait, a tarkálást is.

Az elkészült edények szárítása, majd ezt követően égetése részben filmek részleteivel, részben archív fényképek felhasználásával volt megjeleníthető. A cserépedények égetésével fejeződik be az első film.

A második film a mázas munkák égetésével kezdődik, majd az elkészült edény értékesítését, a kereskedés módjait (a faluzástól, szekerezéstől egészen a vásárokon való részvételig) mutatja be, a fazekasok által előállított cserépedények sokféleségére helyezi a hangsúlyt. Szemlélteti mindazokat az edényformákat, amelyek a fazekasok műhelyéből kikerültek, mégpedig összekötve a funkcióval, a felhasználás helyével és módjával. Nem csupán a formai különbségekre helyezi a hangsúlyt, de a használat módjával összefüggésben jeleníti meg azokat.

A fazekasok különböző tárgyformái önmagukban is érdekesek, a mesterségre vonatkozó ismeretanyag nélkül is. A készítő tapasztalata szerint az egyes tárgyak használata sokkal inkább rögzül az érdeklődőkben vizuális ismeretanyag révén, mint szóbeli vagy

írási ismeretek formájában, így a film — az érthető, egyszerű narrátorszöveg mellett — képi megfogalmazásaival és információival nem csupán az iskolai tanulóknak nyújthat élményt.

A film harmadik része a fazekasság tanulásának, mesterfogásainak ismertetése mellett a legfontosabb fazekasközpontok bemutatására helyezte a hangsúlyt, mégpedig földrajzi rendszerben, a nyugati határszéltől Erdélyig. Az egyes központoknál az általánosan ott készülő ún. folyóedény mellett bemutat (a Néprajzi Múzeum rendkívül gazdag népikerámia-gyűjteményére építve) egy-két kiemelkedő, különleges fazekasmunkát, mesterremeket is. Ebben a filmben az egyes fazekasközpontok és -falvak esetében archív filmrészletek és fotók színesítik a képet, amely a helyszínt, az ott folyó munkát, a kézművesek mindennapjait, életét és arcát is megpróbálja közelebb hozni az érdeklődőkhöz. Az említett film egyébként nemcsak a fiataloknak a fazekasságról alkotott képét tudja teljesebbé tenni, de jól használható a művészettörténet-oktatás népművészeti részében is. Az alkotók nem akartak oktatásra is alkalmas kézművesfilmet készíteni, mert szerintük fontosabb, hogy a fiataloknak átfogó képe legyen a fazekasságról, mint hogy maguk a gyakorlatban is próbálkozzanak ezzel a nehéz, sok gyakorlást igénylő mesterséggel.

CSUPOR ISTVÁN
TARI JÁNOS



Lóítítás Bugacon
(Fotó: SZÖLLŐSY KÁLMÁN, 1939)

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Kétszázötvenöt évvel ezelőtt született Szeder FABIÁN

1784. június 24-én a Hont megyei Csábon született SZEDER FABIÁN Szent Benedek-rendi szerzetes, költő, író, nyelvész, tanár, a Magyar Tudós Társaság tagja, 1841-től az 1859. december 13-án Füssön (Komárom m.) bekövetkezett haláláig a bencés rend birtokainak jószágkormányzója. Nevét a magyar néprajztudomány történetébe a palócokról írt alapvető és úttörő dolgozataival (Tudományos Gyűjtemény 1819, 1821, 1835) írta be; az 1819-ben megjelent írása az első olyan tanulmány, amely egy magyar néprajzi csoportot részletesen mutat be.

A születési évforduló alkalmából közöljük azt az 1784-től 1832-ig terjedő időszakot felölelő önéletrajzát, amely műveinek jegyzékével és egy levéllel együtt a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában található (K 1232:51). Ebből egyértelműen kiderül, hogy nem 1794-ben született (ahogy ez a *Magyar néprajzi lexikon* negyedik kötetének 570. oldalán olvasható) és benne más fontos életrajzi adat is szerepel.

SZEDER FABIÁN emlékének ápolásához és néprajzi műveinek értékeléséhez az utóbbi időszakban leginkább CSÁKY KÁROLY ipolysági néprajzkutató járult hozzá (lásd pl. *Honti arcképcsarnok. Jeles szülöttek kisportréi*. Dunaszerdahely, 1998. 39–42. old.; *Györgymártonfalvától Csáb községig. [Fejezetek a falu múltjából]*. Komárom, 1998. 62–78. old.). Az Osiris Kiadó a közeljövőben jelenteti meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársának, WOHLNÉ NAGY AGOTÁNAK „*Az időt okosan használni...*” című, SZEDER életéről és munkásságáról szóló alapos és részletes könyvét. E kötet életrajzi része utolsó fejezetének közzétételével is kiváló elődünkre emlékezünk születése évfordulóján.

A szerk.

Életem

1784-dik esztendőben 24. Juniusban Csábon Nagy-Honth vármegyében születtem. Atyám Imre, kitanult mészáros, most is életben van; Anyám, Brogyányi Ersébet, Duna-Patai, Solt vármegyei születés, ki 1809-ben meghalt. Atyám atya Téjfaluból, Csallóköz' azon részéből, melly Poson vármegyéhez tartozik, költözött ki.

1789-ben az otthoni falusi Iskolában kezdvén a' tanulást, 1793-ban és 1794-ben Érsek-Ujvárbán Parvát és Principiát végeztem Szomolányi Fülöp alatt.

1795-ben Komáromban Grammatista, és ugyan ott 1796-ban Syntaxista voltam Varga Márton alatt. Ő csepegteté belém és egyéb tanítványiba a' magyar nyelv' szeretét, mellyet is a' latinnal az Iskolában egyaránt gyakorlánk. Gyöngyösiből és egyéb Szerzőkből számos darabokat tanulata velünk. — Varga azután N.Várad Professor lett a' Phisikában, a' honnan azután a' Győri Academiába ugyan azon cathedrara ment által. Utolsó esztendeiben a' Zirczi Apátság' jószágaiban tisztartóságot, 's végre igazgatói hivatalt viselt.

1797-ben Esztergomban Poéta voltam. Révai Miklós a' latin verselést egyaránt tanítá a' magyarral, 's én ebben szereték nagyobb előmenetelt tenni. Ő kedvelteté meg velem

a' mértékes verset, minthogy a' mult három esztendő alatt csupa rimelt verseket olvassék.

1798-ban ugyan Esztergomban tanultam a' Rhetorikát Kulcsár István alatt, melly Iskolát 1799-ben másodszer végeztem. Itt is szinte nagy divatja volt a' magyar nyelvnek, mellynek is én egész buzgósággal hódoltam.

1800-ban a' Psoni Academiában Logicát és 1801-ben Physicát halgattam. Derék tanítóimat, mivel nem voltak magyar literatorok, akkor becsülni nem tudtam; sőt Gubernátot sem a' magyar literatura Professorát, mert Varga, Révai, és Kulcsár' lelkét nem sejtém benne.

1802-ban Esztergom kir. városnál Irnok voltam. Szabad óráimat a' nemzeti literaturára fordítam. Alkalmatossági verseket és apróbb dalokat írogattam, 's Himfyt olvasván, minden versem annak rámáján készült. 1803-ban Árady Jánosnál Esztergomi Kanonoknál, későbbben titularis Püspöknél Kulcsári hivatalt viseltem Nagy-Szombatban, azon reménnyel, hogy az odavaló Sz. István Semináriuma' jószágaiban tisztségre léphessek.

1804-ben Pannonhalmán Benedictinus Novitius lettem. Nehány apró poémát magyarra fordítgattam, 's ujakat is szerzettem, mellyeket különös könyvecskébe írogattam össze.

1805-ben, 1806-ban, 1807-ben Győrött, és 1808-ban Pannonhalmán Theológiát tanultam. Ezen idő alatt 1807-ben Vilt Józsefnek egy Pásztori dalt készítettem a' Győri Püspökségbe való beiktatására, és egyéb apró poétai munkákat is készítettem.

1809-ben, 1810-ben és 1811-ben Esztergomban Rhetorikát tanítottam. Puky Józsefnek Jutalom kérdésére, miként kell az universitást és geisztot magyarul nevezni, feleltem: Egybeség, Szellet.

1812, és 1813-ban Győrött Poésis Professorává, 's ez utolsó esztendőben egyszer'smind a' Fő Gymnásium' Directorává lettem. A' magyar nyelvben és literaturában igyekeztem tanítványimat gyakorolni.

1814-ben, 1815-ben. 1816-ban a' Soproni Gymnásium Directora voltam. A' francia és olasz nyelv' tanulását lévén alkalmam 's kedvem folytatni, az elsőben meglehetősen előmenetelt tettem.

1817-ben Kis-Czelben Dömölk mellett magyar concionátori hivatalt viseltem. Ott ismerkedtem meg Takács Judittal, 's irtam is neki egy kis poémát, melly is a' Szép Literaturai ajándékban 1822-ben a' 88-dik lapon le van nyomtatva.

1818-ban [XXX] Győrré tettem vissza Fő-Gymnásiumbeli Directornak, és 1819-ben is ott azon hivatalban maradtam. 1818-ban Örömdalt adtam ki Fejér György' Fő-Directorságába való beiktatására, a' következő esztendőben pedig a' Palóczokról értekeztem, és egyebeket is közlöttem a' Tud. Gyűjteményben.

1820-tól fogva 1825-ig a' NagySzombati Gymnásium' Directora voltam. [XXX] 1823-ban 15. April-ben a' Római Arcások közé vettem be. Ezen öt esztendő alatt mit dolgoztam légyen a' magyar Literaturában, látni az ide mellékelt Munkáim' foglalatjából. A' szép kertészséget, természeti históriát és botaniát gyakorolni kezdtem, ugymint 1820-ban kis angoly kertet ültettem, és gyűjteményemet, mellyet a' szárított plántákból 1817-ben kezdettem, néhány száz példánnyal gyarapítottam.

1825-ben és 1826-ban a' Komáromi Gymnásium Directorságába tettem által. Ott végeztem el Ázael' halálának fordítását, és ott léteemben jöt az ki Trattnernél Pesten.

1827-ben, -28ban -29-ben, -30-ban Esztergomban voltam Gymnasium-beli Director. Komáromi kis kertünkben pomologiával és floristicával bajmóldtam; de Esztergomban nagy lévén a' hely, a' szilvást természetes kertté változtattam által, hol is a' mindenféle fák elég növésebe jöttek.

1831-ben Pannonhalmára jövek Paedagogica, Didactica, Methodica 's Aesthetica' Professorának. A' pénz, ásvány, 's a' t. gyűjteményt, mint annak őrije rendelem el. A' közel 33 holdnyi kertnek művelésére is ügyelek. Ez is természetes kertre változik lassanként által. Ezen esztendőben neveztettem ki a' magyar tudós Társaság' levelező tagjának.

1832-ben szinte Pannonhalmán vagyok, előbbi foglalatosságaimban, egyéb hogy az idén Diplomaticát is kezdek tanítani.

SZEDER FÁBIÁN

(Közléteszi: HÁLA JÓZSEF)

Szeder Fábián, az ember

„Amicitia magis elucet inter aequales.” A barátság főleg az egyenlő felek között tűnik ki — mondja a közismert szólás. SZEDER FÁBIÁN legjobb barátja rendtársa, GUZMICS IZIDOR, bakonybéli apát volt. Az ő portréja ma is megtalálható a főapátság képtárában. A becsületes, nyílt, életvidám tekintet, a nyugodt vonások jó kedélyű, tiszta szellemű emberre engednek következtetni. Barátjáról mind ez ideig semmiféle ábrázolás, portré nem került elő, de még csak leírás sem. Alacsony volt vagy magas? Szomorúság vagy inkább vig tekintetű? Nem tudjuk. Mégis, a baráti portrét tekintve, s kiegyensúlyozott, tiszta írását olvasva szinte látjuk lelki szemeink előtt, ahogy a kertben sétál, magyaráz, irányít, vagy amint fáradhatatlan szorgalommal napról napra pontosan írja följegyzéseit. A száraz tények rögzítése mellett mindig volt ideje néhány apró hangulatfestő, kedélysimogató megjegyzésre is, ami gazdag érzelemvilágra, mindenre odafigyelő, segíteni, tenni kész emberséges emberre utal. Álljon itt ezek közül néhány az 1832-es és az 1833-as évből. 1832. április 7.: „Szeles, borongó hideg. Az ablakok könnyesek. Délután fürgeteg, szállingoló hóval.” Április 11.: „Fecskét már látni volt.” Április 14.: „A' Fülemile először szólt.” Április 15.: „Tiszta meleg idő. A' békák rekegnek.” Május 31.: „Az alsó kertben egy GeorGINának bimbója van.” 1833. július 22.: „Hűs, nagy szél, melly éjjel nappal dühösködik.”

Gondolkodó, elmélyedni szerető természet volt. Költeményeiből, lejegyzett életből-csészegeiből egyértelműen kitűnik emelkedett erkölcsi felfogása és a ferdeségek orozása. Különösen az epigramma műfaját szerette, ezzel röviden és lényegretörően fejezhette ki érzéseit, gondolatait, megjögződését: „Mулnak az esztendőök és | életünkбől mindenikével | Jó rész illanik el, 's | éji hómályaiba merül. | Rajta tehát, az időt | okosan használni siessünk! | Másként késő lesz gyűjteni | érdemeket.”

Minden följegyzett szava a magyar nyelv szeretetét, őrzését és ápolását tükrözi. Az 1823-ban írt *Észrevételek és gondolatok* című feljegyzései sokat elárulnak emberi tulajdonságairól, értékrendjéről. Néhány a jellemzőbbek közül: „A' rossz szív és hajlandóság ritkán változik: abban áll sokaknak jobbulása töbnyire, hogy rosszszak vagy nem mernék lenni, vagy nem lehetnek többé.” „Ha az atya maga akarna vagy tudna tanítója lenni gyermekeinek, azt nyernék ezzel, a' mit nyertek, hogy annyok volt szoptatójok.” „A' ki nyugodt elmével akar élni, dolgát holnapra ne halassza, más pénzéről ne »szamadóz-zék«, cselédgýét ne változtassa, és a' haláltól ne rettegjen.” „Eleink építésre termettek: mi rontani születünk. Azért bontjuk le töbnyire tiszteletes régiségeinket, hogy semmit sem építsünk helyekbe, vagy talán éppen azért, mivel omladékaik nálunknál jobb emberekre emlékeztetnek bennünket.” „A' ki a' százados árnyéktartó fákat szükség nélkül vágja ki, jelét adgya, hogy nem érdemes azoknak jótévőségekre.” „A' fősvény ígérni szeret, a' félszeg biztatni, az ostoba tanácsot adni, a' tudatlan versengeni, és a' kevéssel

biró böven költeni.” „Sokan igyekeznek másoknak tökéletlenséget felfedezni, nem gondolkozván arról, hogy ezen tettekkel a' tökéletlent meg nem javítják, és magoknak egy nem barátból ellenséget tettek.” „A' ki nekem, mihelyest belém szeret, titkait kinyilatkoztattya, nem képes az enyimeket magában tartani.” „Azt tudjuk, hogy az önszeretet fogyatkozás, de azt nem tudjuk még eddig, van e valaki nála nélkül.” „A' közönséges ember a' históriából a' múlt időt tanulja ki, a' mély eszű a' jövődőt is...” Az olvasmánykivonatokat, valós mondásokat, hasznos tudnivalókat és verspróbálgatásokat tartalmazó *Connotationes variae* negyedik kötetében találjuk a következő *Intést*: „Midőn tele vagy egészen | Gonddal, búval 's bajokkal, | Akarod, hogy minden veszssen, | És magad is azokkal? | Méltatlannak tartlak téged | Ez életre, 's megvetlek.”

Milyen ember volt SZEDER FÁBIÁN? Írásaiból nemcsak pontossága, a nyelv szerete, de az életszeretet, a vidámság, olykor huncut pajzánság is előcsillan. Néhány megmaradt tanulókori jegyzete arról árulkodik, hogy már diákként előszeretettel rajzolgatott, ha nem is mindig a rajzfüzetbe. A jegyzetek szélén egy mókás figura, vagy éppen egy tájkép, templom, domb, fák, ösvények tűnnek elő, vegyesen a tananyaghoz kapcsolódó ábrákkal. Verseiben vissza-visszatérő motívum egy sejtelmes „Lina”, aki hol szép, hol kacér, hol csalfa. „Mint szép Lina | Ugy ki tudna | Hódítani szíveket?” (*A' két Szín*); „Oh tél' tirán követje! | Bennem nyarat tenyészttet | Línám tüzes szemével.” (*Tél*); „Egy nyári estve Lina | A' kertben üldögélve | Énekel és gitároz.” (*Harmonia*). Valóságos személy volt-e Lina, vagy csak a kor divatjának megfelelően tartotta illendőnek epekedő, szerelmes verseket is írni? Erre csak ő tudna válaszolni. Mindenesetre az álszent vagy prúd jelzöt aligha aggathatnánk rá, hiszen még a palócok viselkedési szokásairól írva is úgy érezhetjük, sokkal inkább a lánnyal rokonszenvez, mint a szigorú egyházzfival, amikor a következőket említi: „A' fejérszemélyek közt az aszszonyoknak ökölnyi nagyságú finom gyolcs kontyok vagyon, melly gyakorta csipkés és kivarrtot; a' leányok szint akkora sik aranyos pártát viselnek, mellyről, valamint a' fiatalabbak kontyaikról többféle színű egy rőfnyi galandok, vagy pántlikák lógnak lefelé. Melly keszkenyő nincs mindennapi szokásban, a' mellynek tisztesség okaért való behozásán a' lelki pásztorok gyakran igyekeznek. Ezen mezitelenségeket (ha annak lehet tartani, minthogy félingek is elegendőkép befödi mellyeket) midőn a Szentegyházba mennek, úgy rejtik el, hogy az idősebbek keszkenyővel, a' fiatalok (menyetskék) pedig finom fátyollal kötven be fejeket, annak szögleteiből, ennek pedig végeiből mellytakaró is kikerül.” (Tudományos Gyűjtemény, 1835).

A rend tagjainak életéhez tartozik az utazás. Hivatalos, baráti célból, vagy éppen pihenés, esetleg kúra kedvéért. SZEDER FÁBIÁN naplójából több ízben értesülünk hosszabb idejű füredi távollétról. Ilyenkor a napi események felsorolása mellett részletes ismertetőt kapunk az étrendről és egyebek mellett az időjárásról, beleértve a Balaton hőmérsékletét is. *Nagy meleg, szemergő, felleges hőség, hőmeleg, szélvész, borongó, égiháború, hús szél, tiszta* — ilyen és ehhez hasonló választékos stílusú, szinte hangulatfestő kifejezési elemek gyakran előfordulnak a jegyzőkönyvben. Feljegyzéseit olykor finom humor szövi át, bár lehet, hogy nem annak szánta, amikor a már akkor is híres füredi vízről megjegyezte: „A víz ivás igen hajt hátul!” Az étrend (főlöstökre sokszor csokoládé, kalács, ebédre malacpecsenye, franciahús, ökörfarkpástétom, becsinált nyúl és őz, vaddisznó, őzpecsenye, gulyáshús, a pénteki böjtnapon háromféleképpen — sülve, főve és paprikásan — elkészített fogas) azt tükrözi, hogy választékosan és örömmel étkezett. A lélek és a test táplálását egyaránt fontosnak vélte, de a mértékletességet mindig szem előtt tartotta. Jó kedélye és barátságos természete is mindvégig jellemezte. 1851-ben már javában Füssön élt, amikor a plébánia jegyzőkönyvében a paplak „történelmeit” felsoroló írás SZEDER FÁBIÁN névnapjáról is említést tesz: „Január 20-án

nt. Szeder Fábián helybeli jószágigazgató urnak nevenapja lévén vendégeink valának. [...] Ebéd pompás volt, fölötte két cigány banda czikornyált; különben a nap hőse borbán szokása szerint egész a botrányig fukarkodott.”

Mégsem ezek a tulajdonságok a legjellemzőbbek, hanem az a mindent átható szeretete, amely édesapjának hozzá írott leveléből is kitűnik: „Kedves Tisztelendő Fijam! | Vetem levelit amelben köldöt husz forintot annak anira nem öröltem mind az maga levelinek amiben örölt az szivem mind ha magával beszéltem volna. [...] Ezel magamot ajannom fijuji Szeretiben kedves fijam, Igaz szerető atyád | Szeder Imre.” A levélen dátumot nem találunk, 1815 és 1835 között íródhatott. A megszólítás és a búcsú fejezi ki legtisztábban az apa érzelmeit és tiszteletét (!) fia iránt, akinek szeretetébe ajánlja magát. A levél tartalma egyszerű; nagyon hálás a pénzért, és nagyon elkeseredett az egyik testvér folytonosan követelődző viselkedése miatt. Tanácsot és segítséget kér tehát „tisztelendő fijatól”, mitéví is legyen.

Nyomatásban megjelent munkái korántsem tükrözik teljes életművét, hiszen a kiadatok irások jóval nagyobb mennyiséget jelentenek. Szellemisége azonban nemcsak az írott szón keresztül maradt fenn. Diákok, rendtársak, egyszerű falusi emberek, akiket tanított, akikkel beszélt, akiken segített, mind részesei lettek gazdag érzelmi- és gondolatvilágának, bölcs filozófiájának, emberségének. Ezek az emberek éltették, vitték és viszik tovább üzenetét, gazdagítják és teljesítik ki életünket egészen napjainkig.

WOHLNÉ NAGY ÁGOTA

Emlékezés Martin Györgyre

Tizenöt éve távozott végleg... Nem tudott, nem is akart magára vigyázni, két végén égette élete gyertyáját. Mi sem vigyáztunk rá eléggé. Elment, és mégsem maradt torzó az életműve, ha egyes részletekkel adós is maradt, voltaképpen minden alapvető kérdést megoldott. Mindannyian tanítványai vagyunk. Szellemi öröksége olyan gazdag, hogy önálló monográfiát kíván. Emiatt nagyon nehéz őt röviden méltatni. Magyar és néprajz szakot végzett az egyetemen. Tudása olyan széles körű volt, hogy az irodalom-, zene-, művészet-, művelődéstörténet vagy más humán tudomány kutatója is lehetett volna. Kezdettől végig a néptáncsal foglalkozott, beleágyazta azt a társadalmi életébe, soha ki nem szakítva az összefüggések rendszeréből. Lehetett volna szobatudos, de otthon volt terepen is, a könyvtárban is, az előadói emelvényen is. Elháríthatta volna a gyakorlati feladatokat, de soha semmi igazra, jóra, szépre nem mondott nemet. Az egyetemes tudományt szolgálta. Elmélet és gyakorlat nála szerves egységet alkotott. Ha tovább él, bizonyára művészi táncoreográfiákat is alkotott volna.

A népzenei és a néptáncra vonatkozó szakirodalom teljes ismeretében kezdett gyűjteni. MARTIN GYÖRGY és társai révén a magyar néptánc kutatás nemcsak felzárkózott a társtudományokhoz, hanem BARTÓK és KODÁLY nyomdokain haladva, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt az élre került. Joggal beszélhetünk felső fokon a magyar néptánc kutatató iskoláról, és annak mesteréről: MARTIN GYÖRGY-ről.

Nagy elődei példájára szinte az egész magyar és szomszédos nyelvterületet bejárta, kisebb tájmonográfiái Mátyusföldtől Mezőségig sorakoznak. Népzenei és más példák nyomán mesterien dolgozta ki a táncdialektusokat, de a rokon tudományok eredményeinél tovább ment: elsőnek jelentette ki, hogy a néptáncok terén mutatkozó táji különbségek voltaképpen a fejlődés fáziseltolódásaiból adódnak. A különbségeknél azonban

minden vonatkozásban hangsúlyosabbak a hasonlóságok, és az új táncchullám nem söpri el a régít, hanem csak elborítja, de az a mélyben megmarad.

Nemcsak a magyar táncterületeket, tehát a dunait, a tiszait, és az erdélyit térképezte fel, hanem — történeti összehasonlító módszerrel — az egész európaiat is. Megállapította, hogy van egy nyugati, egy kelet-közép-európai és egy délkelet-európai övezet, melyek szintén a fejlődés más-más fázisának, illetve a viszonylagos megkésétségnek tükröképei. A táncfejlődés is a közösségi, személytelen jelleg felől haladt az egyéni, illetve a páros táncok irányába. Európa és térségünk népei nem is tudják — írta többször is —, hogy milyen közeli rokonok.

Rokonok még abban is, hogy amikor elérkeztek a függetlenné válás történeti szakaszához, tudatosodásuk időszakában az éppen uralkodó táncukat, táncikat hirdették nemzeti jellegűnek. Mivel e függetlenségi törekvések nagyrészt elérték céljukat, „ma már felnőttként kellene visszatekintenünk a nemzeti kultúrák kialakításának lelkes ifjúkorára. A történeti mítoszok továbbápolása helyett a tudománynak az igazságot kellene feltárnia a helyes nemzeti önismeret érdekében” — figyelmeztetett. BARTÓK még csak remélte, hogy valaha valakik le tudják vetkőzni nemzeti elfogultságukat; bizvást állíthatom, hogy MARTIN GYÖRGYNél ez teljes egészében sikerült. Hasonló elmélyült tudással, objektív szemlélettel elemezte a velünk együtt élő, szomszédos népek táncait. Eljutott ugyan Etiópiába is, tehát ki- és visszatekintett távolabbra is, de előbb térségünket, jelenünket és közelebbi múltunkat akarta a feltárni. Ősztönösen érezte, hogy többre már nem futja ereje, ideje...

Az is tömérdek volt, amit elvégzett. Sorra vette a magyar történeti tánc típusokat a hajdútánctól a csárdásig. A közösségit felváltó egyéni rögtönzéseket külön is elemezte. A legapróbb motívumig vizsgálta a táncot mint egészet. A dallam, a tánc, és a zenekíséret együttesét, illetve „együttélését” külön is leírta, meghatározta. Talán csak a táncrend és -illem, illetve a táncalkalmak hasonló megszervezésére nem jutott elegendő ideje. (Nem maradtak munka nélkül követői sem.)

Fél évszázadnál alig élt tovább. Késve indult, kissé későn kezdett publikálni is, de a mintegy két bő évtized alatt valósággal ontotta alapvető műveit. Eredményeit nem kell korrigálni, legfeljebb kiegészíteni. MARTIN GYÖRGY tudományunk klasszikusa. Mindnyájan tanultunk tőle, sokan ki is használták. Szerény, kisfiús mosollyal sietett segítségünkre. Olyan önzetlen ember volt, hogy neki és TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ barátomnak mondtam volt: bármit is kértek tőlem, biztosan teljesítem, mert tudtam, hogy felesleges dolgokkal soha nem zavarok. De MARTIN GYÖRGYnek csak egyszer volt szüksége nagyobb segítségre, amikor egy átszervezés után KODÁLY ZOLTÁN és ORTUTAY GYULA — egymás tudta nélkül — hívták őt intézetükbe dolgozni. (Ugyanis megszűnt a Népművészeti Intézet, és egyszerre alakult a KODÁLY vezette „Népzene-kutató” és az ORTUTAY irányításával szerveződő Néprajzi Intézet.)

Gyurka — én így, mások Tinkának hívták — késő éjjel szaladt ki hozzám Zuglóba, hogy tanácsot és segítséget kérjen, mert nem akarta egyik jeles személyt sem megbántani. Bár jómagam ORTUTAY munkatársa voltam, elértem főnökömnél, hogy MARTINT „átengedje” KODÁLYnak, ahol az igazi helye volt! ORTUTAY viszont javasolta, hogy hívják őt meg az Eötvös Loránd Tudományegyetemre előadónak, ahol később tanított is, és megírta a *A magyar folklór* című tankönyvünk néptáncfejezetét.

Talán még most is gyűjt, rendszerez valahol, és közli is velünk — ha másként nem, hát „ihlet” formájában —, bizonyosan mindig velünk fog maradni. Volt tanára:

Vargyas Lajos köszöntése

Vargyas Lajos nyolcvanöt éves

Elsőéves egyetemistaként ismerkedtem meg VARGYAS LAJOSSal, aki VISKI KÁROLY megbízásából a folklorisztikai prozemináriumot vezette. Akkoriban a táltos alakja foglalkoztatott, arról írtam doktori értekezésemet is. Figyelemmel viselte minden rábízott hallgató gondját. Amikor a Néprajzi Múzeumba, majd a pécsi múzeumba kerültem, kevesebb közvetlen kapcsolatunk volt; ő akkor docensként dolgozott a budapesti egyetemen, az én utamat pedig főleg az anyagi kultúra kutatása határozta meg. Akkor kerültünk ismét egymás közelébe, amikor visszahelyeztek a Néprajzi Múzeumba, ő pedig ugyanott a Népzenei Osztályt vezette.

A folklór iránti érdeklődése nem szorult szűkebb határok közé, noha főleg népzene-kutatással foglalkozott. Első munkái közé tartozott az *Aj falu zenei élete* című monográfiája, egy falu helyszíni adatgyűjtésen nyugvó vizsgálata. Munkája a magyar zenefolklorisztikában úttörő vállalkozás, a példát azonban, sajnos, kevesen követték.

A népköltészetet, valamint a műköltészetet a zenével összekapcsoló ritmus kérdései behatóan foglalkoztatták. Vizsgálatainak tanulságait, véleményét 1952-ben *A magyar vers ritmusa* című könyvében tette közzé. 1966-ban tért vissza kedves témájához a *Magyar vers — magyar nyelv* című tanulmányában.

Széles körű érdeklődése a magyar őstörténetre is kiterjedt. Saját kutatásainak eredményeivel is részt vett a feltárómunkában, ám élénk figyelemmel követte mások vizsgálatait is: DIÓSZEGI VILMOSnak a samanizmussal foglalkozó, SZOLNOKY LAJOSnak a kenderfeldolgozás történeti rétegeit feltáró, BELÉNYESY MÁRTA történeti néprajzi munkásságának eredményeit bemutató tevékenységét, vagy akár a magam urallisztikai kutatásait. Érdeklődése elé nem húzott határt, ha netán nem maradhatott a folklór területén. Közel állt hozzá a tánc vizsgálata is, s kutatói munkásságának tekintélyes részét fordította a balladára. Hosszú, elmélyült tanulmányok után publikálta eredményeit (*A magyar népballada és Európa. I–II.* Budapest, 1976). Elsőrendű feladatai között maradt a népzene vizsgálata, KODÁLY ZOLTÁN munkatársaként a magyar népzene sajátosságainak összefoglalása.

Néhány példát, életművének néhány állomását villanhattam csak föl, hiszen ma is alkotó, új eredmények elérésére is kész kutatót köszöntünk születésnapján.

1914. február 1-jén született, egész életét itt töltötte közöttünk, nemzetközileg is elismert eredményeket ért el, kezdeményezett, biztatott, támogatott kutatókat, kutatásokat, nevelt utódokat.

K. J.

Konferencia Vargyas Lajos nyolcvanötödik születésnapja tiszteletére

(Budapest, 1999. május 8.)

1999. május 8-án *Keleti hagyomány, nyugati kultúra* címmel egész napos ülészakot rendeztek VARGYAS LAJOS nyolcvanötödik születésnapja tiszteletére a Kodály Zoltán Emlékmúzeumban. Szervezői a Magyar Kodály Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Népzenei Osztálya, a Magyar Néprajzi Társaság és az International Council for Traditional Music Magyar Nemzeti Bizottsága voltak.

TANYA, FALU, HEZŐVÁROS
II.

ÁJ FALU ZENEI ÉLETE

IRTA

VARGYAS LAJOS

A KIS MAGY. PÁZMÁNY PÉTER-TUDOMÁNYTUDOMÁNYI
BÖLCSÉSZETI BARÁTAK TÁMOGATÁSÁVAL



BUDAPEST 1941

A KIS MAGY. PÁZMÁNY PÉTER-TUDOMÁNYTUDOMÁNYI
MAGTARSÁGTUDOMÁNYI INTÉZKEDÉSEK KIADVÁNYAI

A MAGYAR VERS RITMUSA

IRTA

VARGYÁS LAJOS



VARGYAS LAJOS

A MAGYAR NÉPBALLADA ÉS EURÓPA

I.



ZENEMŰKIADÓ BUDAPEST 1976

VARGYAS LAJOS

Keleti hagyomány- nyugati kultúra

TANULMÁNYOK



SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A délelőtti ülészak első felében BÓNIS FERENC elnökölt. A nyitóelőadást ANDRÁSFALVY BERTALAN tartotta *Hivatás és lehetőség Vargyas Lajos életében* címmel, melyben VARGYAS tudósként, művészként és politikusként befutott pályáját KODÁLYÉHOZ hasonlította. Mindkettőjük tevékenységét a magyar nép iránti elkötelezett felelősség irányította, ami a történelmünket meghatározó belső megosztottság felszámolására, a kiegyenlítődség keresésére ösztönözte őket. ÁG TIBOR a felvidéki magyar népzene kutatás képviselőjeként *A „Rossz feleség” és a „Hitetlen férj” balladája* *Áj faluban* címmel tartott előadást. Először hangfelvételtől idézett személyes emlékeztést VARGYAS LAJOS hajdani terepmunkájáról, majd az Ájban azóta megtalált, a címben jelzett balladákat mutatta be. TARI LUJZA előadása a *Két zaborvidéki ballada Kodály gyűjtésétől napjainkig* címet viselte, és a „Szerelem betege”, a „Bagolyasszonyka” szövegeinek, valamint a tájegység lakodalmasainak tematikai és motívikai összefüggéseire mutatott rá.

A délelőtti ülészak második felének elnöki tisztét TARI LUJZA töltötte be. Elsőként OLSVAI IMRE méltatta *Vargyas Lajos három népzenei példatárát*. Előzményként BARTÓK és KODÁLY első kiadványát és könyveit értékelte a bennük közölt anyag szempontjából, majd részletesen elemezte VARGYAS példatárait: a „Kodály-Vargyas”-ként számon tartott összeállításon kívül *A magyarság népzenejében* és a Magyar néprajz hatodik kötetének *Magyar népzene* fejezetében közreadott népdalválogatást. RUDASNÉ BAJCSAY MÁRTA *Kodály és Arany* címmel tartott előadást. A két nagyság gondolatvilágának, eszmeiségének és működésének közös vonásait írásaikból válogatott, egymással párhuzamba állított idézetekkel mutatta be. BERLÁSZ MELINDA *A Járdányi-írások történeti jelentőségéről* beszélt. Mint a hamarosan megjelenő összegyűjtött írások közreadója a Járdányi-életmű sokoldalú írásbeli produktumából a BARTÓKra, KODÁLYra és a népzenetudományra irányuló munkákat ismertette. BÓNIS FERENC előadása zárta a délelőtti szekciót *A magyarok Brahms „IV. szimfóniája”-jában* című előadásával. Először néhány olyan magyar zeneműből hallottunk példákat, amelyekben a *Szózat* dallama nyílt vagy burkolt hivatkozás formájában megszólal, majd BRAHMS *IV. szimfóniájának* a *Szózatot* felidéző három variánsáról adott számot az előadó.

A délutáni szekció első fele — melyen DOMOKOS MÁRIA elnökölt — két néprajzi tárgyú előadással indult. PÓCS ÉVA *Regölés és megszállottságkultuszok* című előadása szerint ami a regölés dallamkincsét illetően már tisztázódott, az a ritus és a szövegek történeti vonatkozásában több ponton máig homályos. Ezek értelmezéséhez vezetett közelebb az előadó megszállottságkutatásai során nyert gondolatainak bemutatásával. NAGY ILONA az *Apokrif evangéliumok és a folklór* címmel adott elő. Mint mondta, az apokrif evangéliumokat eddig még nemigen vizsgálták folklorisztikus vonásaik szempontjából, inkább csak a belőlük a folklórba felszívódott elemeket kutatták, pedig a néphit írásokban való megjelenése is érdemes a figyelemre. Ez alkalommal az apokrif Tamás-evangéliumról, egy legendáról (a kelmefestő-történetéről), valamint a „Krisztus és a kovács” történetek európai és távolabbra nyúló vonatkozásairól ejtett szót. A délutáni harmadik előadó a kolozsvári Folklórarchívum népzene kutató munkatársa, ALMÁSI ISTVÁN volt. Ezúttal ő is néprajzi témát választott: *A „Kutasföld” tájnév* eredetéről, jelentésmódosulásáról, előfordulásairól beszélt. Adatai azt bizonyították, hogy az elnevezés hibás, valószínűleg félrehallásból keletkezett, a táncgyűjtők is tévesen terjesztették egy ideig, s ez a magyarázata a név körüli bizonytalanságoknak.

A konferencia délutáni második negyedét PAKSA KATALIN távolléte miatt OLSVAI IMRE vezette. A programban meghirdetett első előadás elmaradt, mert BODOR ANIKÓ, a zentai múzeum népzene kutató munkatársa nem tudott ideutazni. Így

SZENIK ILONA kolozsvári népzene kutató *Kanásztáncszerű vokális táncdallamok a román népzeneben* című előadása következett. A szakirodalomból eddig ismert kanásztáncritmusú, kimutatott magyar párhuzammal rendelkező román dallamok mellé most egy sor újat helyezett. A metrum és a ritmus tekintetében vizsgálta először a kolomejkadatok ritmusszerkezetét, bemutatta a módosulás fajtáit és megállapította, hogy a szerkesztési módozatokat tekintve nagyjából azonos a magyar és a román anyag, dallam szempontjából viszont igen heterogén a vonatkozó román korpusz. Ezután BERECZKY JÁNOS előadása következett *Az alkalmazkodó pontozott ritmus megjelenése népzeneinkben* címmel. Kiindulása a következő volt: ha igaz, hogy az alkalmazkodó pontozott ritmus a 4/4-es ütemhez szorosan kötődik, akkor megjelenésének idejét is a 4/4 általánossá válásánál kell keresnünk. A múlt század elejétől megjelenő kiadványokat átvizsgálva számadatokkal bizonyítható a 4/4 hiánya, majd szórványos megjelenése, végül a századforduló táján meghatározó jelenléte. BERECZKY szerint az új táncdivat, a lassú csárdás megjelenésének köszönhető az átalakulás, amely viszont nemcsak az új stílusú népdalokat, hanem a régi stílust is átjárta. A konferencia utolsó előadását PESOVÁR ERNŐTől hallottuk, aki *A karácsonyi pásztortáncról* beszélt és mutatott videofelvételeket. A bukovinai székely betlehemes játék részletét láthatták a jelenlévők, miután a pásztortánc rituális vonásairól, a szokásról, a karácsonyi ünnepkör férfi körtáncairól általában szólt az előadó. A másik felvétel egy dunántúli regölés rekonstrukcióját mutatta be egy hagyományörző csoport előadásában.

Végül, méltó „ráadásaként” a konferencia tudományos előadásainak, meghívott népi előadóművész muzsikált. JUHÁSZ ZOLTÁN mutatta be PÁL ISTVÁNt, a Nógrád megyei Tereskén élő pásztort, aki főképp olyan dallamokat adott elő furulyán, dudán és énekelve, amelyeket KODÁLY is feldolgozott.

RUDASNÉ BAJCSAY MÁRTA

Köszöntjük a hetvenéves Boglár Lajost

Azok számára, akik nap mint nap együtt dolgoznak, vagy rendszeres kapcsolatot ápolnak vele, szinte hihetetlenül hangzik: hetvenedik születésnapján köszöntjük Boglár Lajost. Természetesen mi, barátai és kollégái jól tudjuk, hogy nála az évek számának nincsen különösebb jelentősége, hiszen ugyanazzal a hihetetlen energiával és lendülettel dolgozik, alkot, szervez és bővíti el előadásaival az egyre nagyobb tömegben jelentkező egyetemi hallgatókat. Tanít és nevel. Ez utóbbi akár furcsán is hangozhat, hiszen felnőtt emberekről lévén szó, gondolhatnánk, hogy erre ezen a szinten már nincsen szükség. Magatartásával, viselkedésével, széles körű ismereteivel, egyfajta modern „renezánszemberként” mégis példát mutathat a fiatalabb generációknak emberségből, tudásból, kulturáltságból, nagyvonalúságból vagy éppenséggel sokoldalúságból.

Szakmai tevékenységét az utóbbi időben sokan és sokféleképpen minősítették, de minden esetben kimagaslónak értékelték, akár nemzetközi összehasonlításban is. Itt és most, egy rövid köszöntő adta keretek között lehetetlen feladat volna felsorolni mindazt a tudományos, szakmai eredményt, mely nevéhez fűződik. Ha csak a főbb állomásokat, kiemelkedő kutatómunkákat soroljuk fel vagy említjük meg, szubjektíven válogatva a rendkívül gazdag életműből, már akkor is — geertzi meghatározással élve — igen „sűrű leírás” születik belőle. Huszonnyolc éves néprajzi múzeumbeli gyakorlata során számtalan színvonalas kiállításot alkotott meg itthon és külföldön egyaránt. Szinte alig van ha-

zánknak olyan része, ahol ne látták volna terepen gyűjtött kollekcióinak varázslatos és magával ragadó bemutatását. Tatabányán állandó életműkiállítása van és a város díszpolgárává is választották.

BOGLÁRt elsősorban mint amerikanistát, a dél-amerikai indiánok nemzetközileg tisztelt szakértőjét, vallásantropológust ismerjük, de emellett elsősorban iskolateremtő tevékenységét kell kiemelnünk. 1990-ben munkatársaival ő alapította meg a hazánkban első kulturális antropológia szakot az Eötvös Loránd Tudományegyetem keretein belül és lett e tanszéki szakcsoport vezetője. Ez az iskolateremtő tevékenység természetesen nem merült ki az intézmény létrehozásával, hanem „iskolát” teremtett szemléletmódban, vallásantropológiai elemzésben, toleranciaérzékenységben, a vizuális antropológia alkalmazásában és nem utolsósorban emberségben is. Továbbra is feltétel nélkül támogatott hallgatókat, kollégákat, nehéz helyzetbe került embereket, akik közül sajnos nem mindenki volt utólag hálás mindezekért, de ez őt sohasem készítette ilyen irányú elvei feladására. Rendszeresen fogadta a tanszéken a legkülönbözőbb — nemcsak szakmai — problémákkal hozzá fordulókat. Hosszabb ideig segítette a csíkszeredai kollégákat antropológiai műhelyük létrehozásában és megtartásában, szakmailag és anyagilag támogatva próbálkozásait. Az ő tevékenysége közvetve és közvetlenül járult hozzá a miskolci és a pécsi antropológiai oktatás létrejöttéhez. A Budapesten tőle diplomát kapó fiatalabb generáció tagjai közül többen tanítottak és tanítanak ezen újabban meginduló oktatási programokban. Sőt, segítségével ma már van olyan középiskola is Magyarországon, ahol *A világ népei* címmel kulturális antropológiai oktatásban részesülhetnek gimnazisták is.

Az immár kilenc éve folyó kulturális antropológiai oktatás elképzelhetetlen lett volna tudományszervezői munkássága, publikációs tevékenysége és mind frissebb szakmai tapasztalatokat hozó, szinte állandó terepmunkái nélkül. Megszervezte és elérte, hogy a Tempus-program keretében három éven keresztül a londoni LSE, a Paris X–Nanterre-i, a koppenhágai és a müncheni egyetem antropológiai tanszékei küldtek Budapestre tanítani kollégákat és fogadták a magyarországi hallgatókat négy–hat hónapra vagy teljes évekre is. Később hasonló kapcsolatokat létesített barcelonai, madridi és mexikóvárosi intézményekkel is. Fulbright-ösztöndij keretében „hazacsábította” HOLLÓS MARIDÁT Amerikából, aki a szak első tankönyvét is megírta az alatt az egy év alatt, amíg „bevezette” hallgatóinkat a kulturális antropológia alapjainak ismeretébe és pszichológiai antropológiai képzést is nyújtott számukra.

Publikációs tevékenységéből ki kell emelnünk a *Szimbiózis* című kulturális antropológiai évkönyvet, a tanszék kiadványát, mely periodikában számos kiemelkedő tanulmány és cikk jelent meg. BOGLÁR LAJOS a *Szimbiózis*-kötetek keretében publikálta az utóbbi évek két legfontosabb vallásantropológiai munkáját: a *Vallás és antropológia* című tankönyvet (1995) és a *Mitosz és kultúra — Két esettanulmány* című kötetet (1996), amely tulajdonképpen 1999 tavaszán sikeresen megvédett akadémiai doktori értekezése is egyben. Ez — leszámítva BODROGI TIBOR korábbi akadémiai doktori fokozatát — az első kulturális antropológiai akadémiai fokozat. *Nekrei* (1998) című németországi kiadású könyve pedig — mely németül, angolul és portugálul jelent meg — nemzetközi szinten is csodálatot és elismerést váltott ki.

Mindezen tevékenységének alapja volt az a folyamatos és rendszeres terepmunka, amelyet BOGLÁR LAJOS 1959-es, a brazíliai nambikuara indiánok között végzett kutatómunkája óta jelenleg is folytat. Többször dolgozott a hatvanas évek végén és a hetvenes évek során a venezuelai piaroáknál, később 1979 és 1984 között a brazíliai guarani indiánoknál. A kulturális antropológiai oktatás beindítását követően pedig Francia Guyanában a wayana indiánok kultúráját vizsgálta, több brazíliai törzsnél kutatott,

az utóbbi két évben pedig a szintén braziliai botokudo (sokleng) indiánok között végez terepmunkát. Ugyanakkor munkatársaival kutatja a Veszprém megyéből elszármazott, Dél-Braziliában élő magyarokat és svábokat, de végzett és végez terepmunkát itthon is (Mátraalmás, Szatmárcseke stb.).

Hallgatóinak gyakorlatban is tanítja a terepmunka-technikákat és -módszereket, itthon és külföldön egyaránt. Csak Dél-Amerikába kilenc hallgatót vitt ki magával kutatóútjaira.

Mi, akik felnézünk rá, tiszteljük és szeretjük őt, mit is kívánhatnánk mást születésnapja alkalmából, mint hogy őrizze meg lelkesedését, fiatalosságát és egészségét, hogy továbbra is hallgathassuk őt, olvashassuk írásait és alkothassunk együtt vele, hiszen magunk is gazdagabbak vagyunk az ő környezetében élve. Boldog születésnapot kívánnak barátai, kollégái és hallgatói!

KÉZDI NAGY GÉZA

Eperjessy Ernő hetvenedik születésnapjára

A nemzetiségi néprajz kiváló kutatója, szervezője, irányítója, aki egész élete során a magyarországi nemzetiségek kultúrájának és identitásának emeléséért fáradozott. Alig hihető, hogy már a nyolcadik évtizedbe lépett, hiszen napjainkban is a munkaszeretet, a szívós ügybuzgalom jellemzi. Fiatalosan kitartó és bölcsen tevékenykedő. Tele van még tervekkel néprajzi rendezvényekről, kiadványokról, s művei egész sora vár nyomdai megjelenésre.

Tehetsége, akarata, szorgalma éppen úgy hozzájárult ahhoz, hogy nagy ívű pályát futhasson be a vándortanítóságtól a kitűnő szakemberig, akit a magyar néprajz tisztel és becsül, miként családi háttere és soketnikumú környezete. Ez utóbbiak szinte predesztinálták arra, hogy néprajzkutató és egyszersmind a nemzetiségek mentora legyen.

Az akkori somogyi Almamelléken hetedik gyerekként látta meg a napvilágot 1929. augusztus 30-án. (Megjegyezzük, hogy a híres-neves Ibaán keresztelték.) Szülei uradalmi cselédek voltak a somogyi pusztákon. Érthető, hogy a sasréti elemi iskola befejezése után rokoni segítséggel jutott középiskolába (Szigetvár, Újvidék, Pécs), és Péccset szerezte meg a tanítói oklevelet 1948-ban.

A somogyi tanyavilágban, Örtilos–Szentmihályon kezdte meg tanítói életét. Eleinte kis parasztszobában tanította az alsó tagozaton ötvenhat, majd az alsón és felsőn együtt százhusz–százötven növendékét; csak 1951-ben épült meg az új iskola. „Lakása” is egy présház volt, ahová befújt a hó, a vödörben megfagyott a víz. Azután kapott rendes lakást. A tanyavilágnak patinás, gyönyörű hangzású határrésznevei voltak (Asszonyvár, Beleznahegy, Légrádhegy, Unombánom, Kakonya — ez utóbbi az egykori Zrínyiújvár). A jugoszláv határ közvetlen közelében, a szigorú határsávban tanította a magyar, horvát, szlovén és cigány nemzetiségű gyerekeket. Hívták ugyan magasabb tisztségekbe, de ő ott maradt tizenöt évig, tanította az analfabéta felnőtteket, s országos hírű magyar-horvát népi együttest szervezett. Közben, 1958–1964 között levelező úton elvégezte az egyetemen a magyar-történelem-néprajz szakot, s 1972-ben magyar nyelvészetből BENKŐ LORÁNDnál, ORTUTAY GYULÁnál és HADROVICS LASZLÓnál summa cum laude egyetemi doktori címet is szerzett. 1962-től rendszeresen jelennek meg néprajzi cikkei is.

Körzetesítés miatt el kellett hagynia az alkotói alapot biztosító tájat, ahova azóta is „hazajár”. Budapesti két évig, 1966-ig a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanított. Korábbi közművelői tevékenysége elismeréseként 1967–1972 között a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének a munkatársa, majd 1972-től a Művelődési Minisztérium tanácsosa, főtanácsosa, illetve rövidebb ideig osztályvezetője. 1992-től 1995-ös nyugdíjba vonulásáig a Magyar Rádió Külföldi Adások Főszerkesztőségén szerkesztőségvezetői munkakörben dolgozott.

Alkotótevékenységének lényegében három fő és meghatározó jellemzője van, amelyek nemegyszer összefonódnak, szét nem választhatóak (tudomány- és kultúraszervező, tudomány- és művelődéspolitikai irányító, tudományos kutató).

Tudomány- és kultúraszervező munkálkodása már tanító korában elismerésre méltó eredményeket mutatott (pl. népi együttes, analfabéta-tanfolyam). Ezt az eruditív munkát folytatta a délszláv szövetségben, amely azonban a Magyar Néprajzi Társaságban csúcsosodott ki, melynek 1963 óta rendes, 1997 óta tiszteletbeli tagja, s 1972-től titkára, illetve elnöke a Nemzetiségi Szakosztálynak, egyúttal a választmány aktív tagja. Különösen jelentős a részvétele a békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciasorozat előkészítésében, lebonyolításában. Az előkészítő bizottság alelnökéként — a Társaság elnöke, BALASSA IVÁN mellett — a konferencia egyik legfontosabb oszlopa. Nagyon fontos szerepe van abban, hogy a konferencia a nemzetiségkutatás egyik legkiemelkedőbb nemzetközi fórumává válhatott a világon, s hogy eddig 1975 óta hatszor tudtuk megrendezni. Nélkülözhetetlen feladatkört töltött be társszerkesztőként a konferenciák előadásanyagának megjelentetésében is. 1975-ben bábáskodott a hazai nemzetiségek anyanyelvű néprajzi kötetek kiadásánál, 1992 óta pedig kilenc nemzetiségi kötet főszerkesztője.

Tudomány- és művelődéspolitikai irányítótevékenység terén minisztériumi tisztségviselőként szerzett elévülhetetlen érdemeket. Közreműködött az országos nemzetiségi könyvtárhálózat, a kétnyelvű helységtáblák, a nemzetiségi tájházak, múzeumok megteremtésében. Személyes aktivitásának köszönhető, hogy sok nemzetiségi fiatal az anyaországok egyetemén végzett, hogy most a tömegkommunikációban (tévé, rádió, sajtó) és értelmiségi szektorokban (tanárok, orvosok, mérnökök) szép arányban képviseltek magukat a nemzetiségek.

Kezdő néprajzsként nagy támasza volt DÖMÖTÖR TEKLA, a néprajz professzora, akihez élete végéig jó barátság fűzte. Tudományos kutatótevékenysége behálózta szinte mindegyik hazai nemzetiséget. Mindenekelőtt a horvát, illetve a szerb és a szlovén nemzetiségek folklórját tárja fel. Azon kevesek közé tartozik, akik számba veszik a hazai görög és lengyel diaszpóra néphagyományait is. Jelentős számú tanulmánya foglalkozik a cigány etnikummal, két könyve (*A három sorsmadár*. Budapest, 1991; *Salje pismo Sibirjanin Janko*. Pécs, 1998) a cigány és horvát népmesekutatás értékes kiadványa. Kiváló affinitása van az interetnikus kölcsönhatások bemutatására a magyar és a nemzetiségi népi kultúra vonatkozásában.

Helyhiány miatt csak néhány fontosabb és jelentősebb tanulmányának címét idézzük: *Dodola and other Slavonic folk customs in county Baranya, Hungary*. Acta Ethnographica 1967.; *Borbála napi hiedelmek, szokások és a nyelvcsere kérdése*. Ethnographia 1968.; *A kétnyelvűség jelenségei egy vegyeslakta település néphagyományjaiban*. In *A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Szerk. EPERJESSY ERNŐ, KRUPA ANDRÁS. Budapest–Békéscsaba. 1981; *Nemzetiségi lét — gyakorlati egyenjogúság*. Békési Élet 1988.; *A kisebbségek néprajzi kutatása Magyarországon (1980–1990)*. In *Nemzetiség — identitás. A IV. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Szerk. EPERJESSY ERNŐ, KRUPA

ANDRÁS. Békéscsaba–Debrecen, 1991; *Adatok a beás cigányok névcsere-kérdéséhez. In A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Szerk. HALÁSZ PÉTER. Budapest, 1991. 639–641. stb. Írásainak magas színvonala alapján avatott tudósként, kutatóként ismerhetjük meg. Sokoldalú munkásságát, gyűjtőmunkáját jelzi a Néprajzi Múzeum által őrzött, ezerkétszáz néprajzi fotónegatív, több száz néprajzi tárgy a nagykanizsai múzeumban, valamint az MTA Népzene Tárában őrzött, szintén általa készített több száz magyar, horvát és cigány népdalfelvétel is. Kitüntetései tükrözik az állami és szakmai elismerést: öt magyar, három lengyel kitüntetést kapott. Poznańban 1987-ben tiszteletbeli polgárnak is választották.

Talán nem hat dicsekvésnek, ha e sorok írója szerencsésnek tartja magát, hogy több mint két évtizeden át társa volt ünnepeltünknek, s hogy szerény részese lehetett az EPERJESSY ERNŐ által végzett szervező- és szerkesztőtevékenységnek.

Jó egészséget és hosszú-hosszú éveket kívánunk neki!

KRUPA ANDRÁS

Eperjessy Ernő irodalmi munkássága

- 1962 • *Ispirač zlata.* Narodni Kalendar 1963. 117–118. old. [Egy horvát aranyosó a Dráván.]
- 1963 • *Farbana jaja.* Narodni Kalendar 1963. 141. old. [Festett tojások.]
- 1967 • *Dodola and other Slavonic folk customs in county Baranya, Hungary.* [DÖMÖTÖR TEKLÁVAL.] Acta Ethnographica XVI. 339–408. old.
- 1968 • *Borbála napi hiedelmek, szokások és a névcsere kérdése.* Ethnographia LXXIX. 4. sz. 560–587. old.
- *Ivanjska vatra — Ivanjsko cveče.* Narodni Kalendar 1968. 47–49. old. [Szent Iván-napi délszláv népszokások Magyarországon.]
- 1969 • *Vidovnjak.* Narodni Kalendar 1969. 107–108. old. [Egy horvát tálto a Dráva mellékéről.]
- 1970 • *Onaki kako je naučila od svoje majke... Hamer i Hamerka.* Narodni Kalendar 1970. 50–51. old. [Horvát népballada.]
- *Koljnof.* Narodni Kalendar 1970. 65–68. old. [Kópházi horvát népszokások.]
- 1971 • *A magyarországi délszláv népzene.* In *I. Dél-Dunántúli Népművészeti Hét.* Kaposvár. 83–95. old.
- 1972 • *Miloš i vila.* Narodni Kalendar 1972. 65–67. old. [Horvát mese és hősenek.)]
- 1973 • *„Borovo gostüvanje”.* Narodni Kalendar 1973. 164–168. old. [Rönkhúzás a magyarországi szlovéneknél.]
- *Русичало.* Narodni Kalendar 1973. 169–171. old. [Szerb halotti emlékünnep.]
- 1975 • *Verovanja i običaju u vezi sa Barbarinim danom.* In *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj. I.* Ured. Marija Kiš. Budapest. 51–80. old. [Borbála-napi hiedelmek és szokások.]
- 1977 • *Priče Andrije Hidega. Ženidba Kraljevića Marka. Tri pisma za Kraljevića Marka.* Narodni Kalendar 1977. 188–192. old. [Hideg András meséi.]
- 1981 • *A kétnyelvűség jelenségei egy vegyeslakta település néphagyományában.* In *A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. I.* Szerk. EPERJESSY ERNŐ, KRUPA ANDRÁS. Budapest. 87–96. old.

- 1986 • *Adatok a magyarországi nemzetiségek hagyományai és az anyanyelv kölcsönhatásának vizsgálatához.* In *III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.* Szerk. EPERJESSY ERNŐ, KRUPA ANDRÁS. Budapest. 138–146. old.
- 1987 • *Monoštorska bitka v ljudskem izročilu Slovencev na Madzarskem.* In *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj. VIII.* Ured. MARIJA KIŠ. Budapest. 31–61. old. [A szentgotthárdi csata emléke a magyarországi szlovén néphagyományokban.]
- 1988 • *Hujákolás — huškanje. Egy sajátos magyar–horvát népi kommunikációs rendszer.* In *Folklór és tradíció. V.* Szerk. KISS MÁRIA. Budapest. 88–104. old.
- 1990 • *Beiträge zur Volkskunde der Meiereien im Zselic, 1920–1945.* In *Gutshofknechte und Saisonarbeit im pannonischen Raum.* Hrsg. OLAF BOCKHORN, WOLFGANG SLAPANSKY. Wien. 9–20. old. [Adatok a zselici uradalmi cselédség népi kultúrájához.]
- 1991 • *A három sorsmadár. Örtilosí beás cigány népmesék.* Ciganisztikai tanulmányok, 8. Budapest.
 • *Adatok a beás cigányok névcsere-kérdéséhez.* In *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Szerk. HALÁSZ PÉTER. Budapest. 639–641. old.
 • *A kisebbségek néprajzi kutatása Magyarországon (1980–1990).* In *Nemzetiség — identitás. A IV. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai.* Szerk. EPERJESSY ERNŐ, KRUPA ANDRÁS. Békéscsaba–Debrecen. 152–161. old.
- 1993 • *Moirák — párkák — uringyék. (A mitikus Sorsasszonyok szerepe a beás cigány néphitben és interetnikus vonatkozásaik).* In *Cigány néprajzi tanulmányok.* Szerk. BÓDI ZSUZSANNA. Budapest. 81–90. old.
- 1994 • *A cigány néprajzi kutatások időszerű feladatai. Topical tasks of Gypsy ethnographic research in Hungary.* In *Cigány néprajzi tanulmányok. II.* Szerk. BÓDI ZSUZSANNA. Budapest. 17–31. old.
- 1995 • *Investigation on the meeting of cultures—conflict of cultures in terms of the changes of burial customs among Greeks in Hungary.* In *Kultúrák találkozása — kultúrák konfliktusai. (Az V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Békéscsaba, 1993. október 7–8–9.).* Szerk. KRUPA ANDRÁS, EPERJESSY ERNŐ, BARNÁ GÁBOR. Békéscsaba–Budapest. 99–101. old.
- 1996 • *A szentgotthárdi csata emléke a magyarországi szlovén néphagyományokban.* In *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből 1996.* Szerk. KISS MÁRIA. Budapest. 181–206. old.
 • *Στοιχεία για τις αλλαγές στον λαϊκό πολιτισμό της ελληνικής διασποράς στην Ουγγαρία. Adatok a magyarországi görög diaszpóra népi kultúrájának változásaihoz.* In *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából. I.* Szerk. EPERJESSY ERNŐ. Budapest. 63–84. old.
- 1997 • *Alexandru Hoțopan la 60 de ani. Hocopán Sándor 60 éves.* In *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria. XI.* Red. ALEXANDRU HOȚOPAN. Budapest. 7–12. old.
 • *Balogh Máttyás, a mesemondó. Máttyás Balogh, the story-teller.* In *Cigány néprajzi tanulmányok. Studies in Roma (Gypsy) ethnography. VI.* Szerk. BÓDI ZSUZSANNA. Budapest. 165–173. old.

- *A beás kézjelek néhány példája. A few handsigns of the Boyash Gypsies.* In *Cigány néprajzi tanulmányok. Studies in Roma (Gypsy) ethnography. VI.* Szerk. BÓDI ZSUZSANNA. Budapest. 200–210. old.
- *Традиција и промене у обичајима ружичала код помаших срба.* In *Етнографија срба у Мађарској. I.* Уред. БОРИСЛАВ РУС. Budapest. 70–80. old. [Hagyomány és változás a pomázi szerbek ruzsicsalo szokásaiban.]
- 1998 • *Salje pismo Sibirjanin Janko.* Pécs. [Hideg András horvát meséi.]
- „Magyar és lengyel”. (Bartha Károly egykori 48-as honvéd lírai elmélkedése a két nemzet sorsáról.)
- *Kölcsönhatások vizsgálata egy magyar–horvát vegyes település hiedelemvilágának tükrében.* In *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében. (A Duna-medence népei együttélésének tükröződése a néphagyományban).* (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai Békéscsaba, 1996. október 2–3–4.). Szerk. EPERJESSY ERNŐ, GRIN IGOR, KRUPA ANDRÁS. Békéscsaba–Debrecen. 139–148. old.
- 1999 • *Nemzetiségi nyelv — népi kultúra — identitás.* Néprajzi Hírek XXVII. 1–4. sz. 130–134. old.

Erdész Sándor hetvenéves

ERDÉSZ SÁNDORral való kapcsolatom és barátságom több évtizedre nyúlik vissza. Ő hetvenéves, én hatvanhét. Pár évnyi a különbség. Kortársak vagyunk és mindketten folkloristák. Életpályánk vonulatát azonban a sors másként irányította. Ő Budapesten végzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, én Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Akkor ismertem meg a nevét, amikor 1957 februárjában döbbenet hallottuk a hírt, hogy egy fiatal muzeológust az Államvédelmi Hatóság (ÁVO) letartóztattott. GUNDA BÉLA professzortól tudtam meg, hogy a neve ERDÉSZ SÁNDOR, ORTUTAY GYULA tanítványa és a letartóztatás oka az októberi eseményekben való részvétel. Az őszinte sajnálat mellett nem kis aggodalom fogott el. Engem is érhet ilyen veszély, hiszen az egyetemti zászlóalj tanárparancsnoka voltam, sőt, a párttitkár letartóztatásában is részem volt. Én megúsztam, ERDÉSZ SÁNDOR börtönbe került. Első muzeológusi pályahelyén, Jászberényben — ahová a Jász Múzeum igazgatójává nevezték ki — 1956 októberében a Forradalmi Ifjúsági Szövetség elnökévé választották. Valószínűleg emiatt, az események után a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztálya a nyíregyházi Jósza András Múzeumba helyezte át 1957. február 8-án. Néhány nap múlva (február 15-én) letartóztatták. A Jász-Nagykun Hármaskerület, majd a szolnoki ÁVO börtönébe került. Onnan átszállították Budapestre, a Fő utcai katonai fogházba. Az előzetesben töltött hat és fél hónap után a bíróság egy év felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte. Így visszatérhetett munkahelyére, Nyíregyházára, a Jósza András Múzeumba, ahol a jó emlékezetű CSALLÁNY DEZSŐ igazgató és a múzeum munkatársai barátsággal fogadták.

A Jósza András Múzeumban a néprajzi tárgyak gyűjtése, leltározása, az adattár és a könyvtár kezelése volt a feladata. Ennek mindig pontosan eleget tett, de a folklorikutatást sem hanyagolta el, sőt, ez állt munkásságának középpontjában. Amikor CSALLÁNY DEZSŐ 1965-ben nyugdíjba vonult, NÉMETH PÉTER régész vette át a megyei múzeumi szervezet irányítását és ERDÉSZ SÁNDORT a Sóstófürdőn létesítendő múzeumfalú vezetőjévé nevezte ki. Irányításával a Sóstói Múzeumfalú 1979-ben megnyílt a látogatók előtt. Munkássága alatt folyamatosan épült, bővült, és aki megtekinti ezt az intézményt, meggyőződhet arról, hogy a folklorista ERDÉSZ SÁNDOR a népi tárgyi kultúrának is kiváló szakembere.

Ő azonban mégis folklorista, elsősorban a mese, a szokás és a hitvilág kutatója. Munkásságának nagy ívéből szóljunk először mesekutatósairól. A népmesék iránti érdeklődése kutatópályájának a kezdetétől megnyilvánult. Az első publikációi között már találunk mesére vonatkozó írásokat. A néprajz központi folyóiratában megjelent első tanulmánya is nagy mesemondójáról, Ámi Lajos világgképéről szolt. Ezt sorra egymás után követték a népmesével kapcsolatos közlései (*Az öreg festő. Eredeti népmesék Nyírvasváriból.* 1963; *Egy szamosháti termelészövetkezet mesemondója.* 1963; *A szabolcs-szatmári népmesekutató.* 1964), majd hatalmas mesegyűjteményének, Ámi Lajos meséinek három kötete az Új magyar népköltési gyűjtemény sorozatában 1650 oldalon (1968). Nemcsak a magyar, de az európai mesekutatóban is szenzációnak számít ennek a jelentős mesemondó-egyéniségnek a felfedezése. Így emlékezik erre önéletrajzában: „Farkas József kollégám kalauzolásával 1958. december elején Mátészalkáról Szamoszszegre gyalogoltunk, ahol megismerkedhettem egy nagy mesemondóval. Ámi Lajos 1886. október 2-án Vásárosnaményban született. Apja cigánykovács volt, anyja magyar parasztcsaládból származott. Ámi Lajos a helyi termelészövetkezetben dolgozott. Irni olvasni nem tudott, de már az első találkozásunkkor 72 mesecímet diktált le. A következő héten újra megjelentem egy magnetofonnal, s akkor megkezdődött a mesemondás. Csak 1962. március 24-én fogyott ki végleg a mesékből. Összesen 262 népmesét mondott.”

A mesegyűjtést nagy szeretettel, örömmel és tudományos alaposággal végezte. Ámi Lajoson kívül más nagy mesemondó-egyéniségeket is felfedezett, így például Papp János juhászt, akitől első ízben 1961 nyarán gyűjtött a Kállósemjénhez tartozó Újfalurét (Kisbaromlak) tanyán. Összesen száznyolcvan népmesét jegyzett le 1143 gépelt oldalon. A mesekutató nagy kárára ez még nem jelent meg, bár az Új magyar népköltési gyűjtemény kiadási tervében szerepelt. „Jancsi bácsit így csak egyedül tarthatom a legnagyobb mesemondónak” — mondja Erdész Sándor. De Ámi Lajoson, Papp Jánoson kívül még egy harmadik nagy mesemondója is volt ERDÉSZ SANDORNak: Tarczai Ádám a neve. Tirpák származású. A meséit nagyapjától, apjától magyarul hallotta, s ő is magyarul mondta. Tarczai révén szlovák mesék magyar változataival gazdagodott a mesekincs, 1360 gépelt oldal terjedelemben. Nagy kár, hogy ebből a gyűjteményből eddig mindössze három mese jelent meg.

A magyar népi hitvilág kutatásának kiemelkedő eredménye 1984-ben megjelent könyve a kígyókultusról, amely a népmesék világához is kapcsolódik. A kígyó jelentős helyet foglal el a hiedelmekben, mondákban, mesékben, előfordul balladákban és közmondásokban is. A munka a magyar kígyótisztelet monografikus feldolgozása. ERDÉSZ a kígyókultusz fogalmát a kígyótisztelettel váltja fel, azzal a megokolással, hogy a magyar hagyomány alapján inkább kígyótiszteletről beszélhetünk, kevésbé a kultusz fogalmába tartozó hiedelemkorról, mivel a kígyóval kapcsolatos hagyomány mértéke különböző népeknél, vallási rendszereknél jelentős eltéréseket mutat. A különbségek a magyar néphagyományban is jól megfigyelhetők. Ehhez igazította a kutatási módszerét elsősorban azért, hogy a kígyóra vonatkozó több tízezernyi adatból kiválassza azokat, amelyek a kígyótiszteletre vonatkoznak, hiszen a kígyóképzetek igen szerteágazóak és rendkívül változatosak. A kígyótisztelet sajátosságait, jellemző jegeit a folklórműfajok egészére kiterjesztve végezte el. Rámutatott arra, hogy a magyar kígyótisztelet három kígyótípushoz — közönséges kígyóhoz, fehér kígyóhoz, sárkánykígyóhoz — kapcsolódik. Mindezeket alapos, részletes elemzéssel vizsgálta. Nagy hangsúlyt helyezett arra is, hogy a magyar kígyótiszteletnek milyen a kapcsolódása a szomszédos népek hasonló hagyományával. Külön érdeme a könyvnek, hogy szerzője nemcsak a kígyóra vonatkozó hiedelmekkel, mondákkal, mesei motívumokkal stb. foglalkozott, hanem külön feje-

zetet szentelt a kígyó népművészeti ábrázolására. Rendkívül fontos megállapítása az, hogy az ún. ősi, primitív kígyóábrázolások és a magyar népművészet kígyómotívumai között a legtávolabbi kapcsolat sem tételezhető fel. Tömör megállapítása szerint a magyar népművészet kígyóábrázolásának kezdete két-három évszázaddal ezelőttre tehető.

A magyar irodalom és a folklór kutatóit kezdettől foglalkoztatja az a kérdés, hogy volt-e magyar népi eposz. Számos szakember igennel válaszolt, hangsúlyozva, hogy a honfoglalás előtt a magyarságnak is lehetett hősepikája. A feltételezéshez azonban hiányoznak a bizonyító példák. Ehhez kereste a választ ERDÉSZ SÁNDOR *Az archaikus eposz kérdései* című tanulmányában (1986). A folklór legnehezebb témakörét járta körül és mondta el gondolatait a népi eposz egykori meglétét illetően. A különböző eposzfogalmakat definiálva az archaikus eposz körébe a világtéremtéssel, az isteni és totemisztikus ösök tetteivel foglalkozó mondákat, a népi eposz fogalmába a hagyományban élő, a nemzet létrejöttéről szóló mondai történeteket sorolta. Vizsgálatai nyomán úgy látta, hogy a magyarság a honfoglalást megelőzően is rendelkezett hősi eposzokkal; ezt bizonyítják a fennmaradt eposztöredékek. Ezekről az eposztöredékekről adott számot, áttekintve mindazokat a forrásokat, amelyekben vonatkozó anyag lappang a gesztáktól, krónikáktól kezdve irodalmi műveken át a népköltészetig. Fontos szempontja, hogy az archaikus eposzok mit tartalmaznak a világtéremtés mítoszairól, a csodaszarvas üldözésének legendájáról és ehhez milyen a magyar népköltészet kapcsolódása, egyáltalában, a magyar folklórban milyen mítoszi elemek figyelhetők meg az „eltűnt” népi eposzszal összefüggésben. Végső konklúziója: „A magyar népi eposz hajdani meglétében nincs jogunk kételkedni.”

A Nyírség néprajzáról az első összefoglaló munkát ő írta. Ez a kötete a Gondolat Kiadó Magyar néprajz sorozatában jelent meg 1974-ben. A Nyírség, tágabban Szabolcs-Szatmár-Bereg ERDÉSZ SÁNDOR gyűjtőterülete évtizedek óta. Senki nem ismeri úgy ennek a régióknak a néprajzát, mint ő. Minden témakörben járatos. Természetesen első-sorban a folklór műfajaiban nyújt kiemelkedő eredményt. Ez a könyve azonban jól mutatja a tárgyi néprajz területén való ismeretét és tudását. A tárgyi néprajzi és a folklór-fejezetek mind, mind tömör összegzések. Mindegyikből élénk tűnnek a Nyírség népi kultúrájának jellemző jegyei. A kötet értékét emeli, hogy a szerző saját gyűjtéseivel, helyszíni megfigyeléseivel tette hitelessé a Nyírség népi kultúrájának bemutatását. Külön fejezetben foglalkozott a népesség összetételével. Figyelmet fordított arra, hogy a Nyírség népi kultúráját a betelepült idegen nemzetiségű lakosság mennyire motiválta, így például a nyíregyházi és környékbeli tírások jelentősen megváltoztatták a Nyírség néprajzi arculatát. E tekintetben hasonlóan fontos szerepet tulajdonított a cigányoknak, a Nyírség szélén megtelepült sváboknak. A kultúra változatosságához nagymértékben hozzájárultak a hajdú, ruszin és román telepések is. Ez utóbbiak a folklórt vallásuk révén is színesítették. Ünnepeitünknek ez a munkája mindmáig a Nyírség legfontosabb kézikönyve. Említett kötetain kívül nagyszámú kiemelkedő jelentőségű tanulmányt is publikált. Ezek száma eddig kettő hűján száz (egyéb írásai százon felüliek).

A népszokások, hiedelmek és az epikus műfajok témaköréből sok fontos recens anyagon alapuló közleménye és elméleti cikke jelent meg az Ethnographiában, az Acta Ethnographicában, múzeumi évkönyvekben és egyéb kiadványokban. Több tanulmánya önálló közleményként látott napvilágot. Ezek közül kiemelem *A hegyaljai szőlősmunkások szüreti népszokásai* című tanulmányát (Múzeumi füzetek. Miskolc, 1975), amely jelentős lépés volt a dramatikus népszokások kutatásában. A recens hagyomány nyomán a felvonulós szüreti népszokás bemutatását kapjuk. Ez a tanulmány rendkívül fontos adatokat tartalmaz, amelyek alapjául szolgáltak a Bacchusnak, a török- és a zsidómaszkos alakoskodóknak, a keréken forgó bábuk történeti, funkcionális és interetnikus kap-

csolatainak a vizsgálatához. A kérdéskörhöz ERDÉSZ SÁNDORnak más cikkei is kapcsolódnak (*A hegyaljai bodnárcehek és bodnártáncok*. Borsodi Művelődés 1987. 3. sz.; *Szüreti népszokások kialakulása a hegyaljai mezővárosokban*. In *A hegyaljai mezővárosok történeti néprajza*. Miskolc, 1988).

ERDÉSZ SÁNDOR példát mutatott és mutat a magas szintű emberi magatartásból. Mindenkit segítő, pártoló, önzetlen emberként ismerik országszerte. Nyugdíjba vonulását követően is aktív tudományos tevékenységet fejt ki. Éppen itt tartottam az írással, amikor egy tanulmánykötetet hozott a posta, benne ERDÉSZ SÁNDOR kitűnő tanulmányával, *Boszorkány a nyírségi néphagyományban* címmel (In *Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára*. Budapest, 1999). Pár hónapja kandidátusi értekezést opponált. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Tudományos Testületének alelnökeként részt vesz a Debreceni Akadémiai Bizottság munkájában is. Családja, felesége, fia, lánya és unokái körében boldog emberként élő ERDÉSZ SÁNDORnak a szép kerek évforduló alkalmával (1999. július 20.) barátok, tisztelők, tudományszakunk képviselői egyaránt jókívánságaikat fejezik ki további alkotó éveket kívánva erőben, egészségben. Bízunk abban, hogy egy következő évfordulóra (2004) a szakma neki is szentel egy ünnepi kötetet.

UJVÁRY ZOLTÁN

Köszöntjük a hetvenéves Hofer Tamást

Idén decemberben ünnepli hetvenedik születésnapját HOFER TAMÁS. Ebből az alkalmából köszöntjük őt kollegiális tisztelettel és szeretettel a hazai néprajzkutatók nevében, tudva, hogy tudományok egész sorának képviselői vannak, lehetnek ott a köszöntésben részt vevők között. Azt, aki fél évszázada olyan aktív munkása szakterületének, mint HOFER TAMÁS, a Néprajzi Hírek olvasóinak nem kell bemutatni; bárki, aki találkozott vele vagy munkáival, hallotta előadását, meríthetett ötleteiből, tudja, hogy kivételesen színes és sokféle tájékozódó, alkotó egyéniség. Adja Isten, hogy szellemi energiáit még sokáig fordíthassa kedves témáinak kutatására.

Hetven éve, 1929-ben az ország alig tíz évvel volt túl egy vesztes háborún, két forradalmon, területének megcsonkításán. Tíz évvel később kitört a második világháború. 1949 decemberében a kommunista hatalomátvétel következtében letartóztatták és börtönbe zárták az esztergomi érseket. HOFER ekkor már beadta diákkori néprajzi gyűjtéseit a negyvennyolcas hagyományok témájában, néprajzot, településföldrajzot és történelmet tanul a nem sokkal előbb megváltoztatott nevű és szervezeti budapesti egyetemen, majd megírja első könyvismertetéseit az Ethnographiába. 1959-ben az ország túl volt az 1956-os forradalmon, Nagy Imre kivégzésén, sokan menekültek külföldre. HOFER ez évben nyújtja be egyetemi doktori disszertációját (*Tanulmányok a magyar ólaskertes település kérdéséhez*), és FÉL EDIT oldalán évek óta részt vesz az átányi kutatásban. 1969-ben ismert és elismert alakja a hazai néprajztudománynak, FÉL EDIT-tel és CSILLÉRY KLÁRÁVAL együtt népművészeti kötetet ír, Chicagóban megjelenik az átányi monográfiák első kötete (*Proper peasants*), amely megalapozza nemzetközi rangját. Ötvenéves, amikor 1980-ban a Néprajzi Múzeumból a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjába megy dolgozni. 1989 decemberében az ország évtizedek után először készült az első szabad választásokra. Jól emlékszem, hogy amikor a Néprajzi Kutatócsoportban HOFER TAMÁS hatvanadik születésnapjának kö-

szöntésére gyűltünk egybe, ERDÉLYI ZSUZSANNA nyitott be az ajtón a friss hírrel: Tökés László háza körül Temesvárott megindult egy váratlan forrongás, amely a következő napokban a romániai változások elindítója, a diktátor bukásának kiváltója lett. Hetvenévesen HOFER TAMÁS ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik az évszázad nagy részét átélte, részese lehetett történelmi fordulók egész sorának, s ezek között kellett a szakmai érvényesülés, a talpon maradás lehetőségeit meglesnie.

Az ünnepeelt munkásságának egészét egy rövid köszöntésben lehetetlen és szükség-telen még vázlatosan is bemutatni. Talán nem érdektelen azonban néhány szóban megemlékezni az elmúlt tíz évről, hiszen ez az évtized, akárcsak az országában, az ő életében is új lehetőségeket, új kihívásokat hozott, mégpedig legalább négy területen. Kutatásai kiteljesedtek, kiterelvényesedtek, számos új eredményt hoztak régebbiek továbbépítésével, új gondolatok felvetésével. Lehetősége nyílt a rendszeres egyetemi oktatásra. Először került néprajzi intézmény élére vezetőként, és fontos tisztségeket töltött be tudományos testületekben. Díjak, elismerések övezték személyét és munkáját.

Kutatóként folytatta néhány korábbi témáját, közöttük fontos történeti és elméleti jellegűeket, s e téren példaadó igényességgel járt el. Hogy csak az emlékezetesebbeket említsük, írt az őstörténet és a néprajz kapcsolatáról, a hódoltsági marhakereskedelemtől, a török hódoltság hatásáról a magyar paraszti műveltségre, az alföldi kertes városokról, továbbá a fogyasztói magatartásról, a tárgyakról, a parasztszalad morális ökonómijáról, a patronus–kliens kapcsolatokról, az európai etnológia nemzeti iskolái és a „látens etnicitás” kapcsolatáról, az emlékezet és a szimbolikus terek politológiai szempontú viszonyáról. Ahogy korábban, ebben az évtizedben is számos külföldi fórumon, folyóiratban, tanulmánykötetben tette hozzáférhetővé elgondolásait.

HOFER TAMÁS azon kevesek közé tartozik, akik az egyéni erőfeszítések és teljesítmények mellett munkatársak bevonásával közös vállalkozások elindítására is képesek. A kilencvenes években egy korábban megindult munkát, a népi kultúra képének megalkotása, megszerkesztése jutott el sokszerzős tanulmánykötet publikálásáig (*Népi kultúra és nemzettudat*, 1991). Itteni és más helyen közzétett írásaiban, előadásaiban a téma számos új aspektusára mutatott rá. Az ő kezdeményezésére született meg a Néprajzi Múzeum *Magyarok Kelet és Nyugat közt* kiállítása, amelyhez színvonalas konferencia, majd (azonos címmel) tanulmánykötet is kapcsolódott (1996). Kevésbé teljesezhető ki a nyolcvanas években az *Életpályák és kapcsolathálók* címmel megindult kutatás, mint ahogy a Magyar néprajz társadalom-néprajzi témájú összefoglaló kötetének szerkesztésétől (és sajnálatosan minden más munkájától is) visszavonult.

A legnagyobb változást talán az hozta életébe az elmúlt tíz évben, hogy rendszeresen taníthatott egyetemen. Korábban alkalmi meghívottja volt a Tárnyi Néprajzi Tanszéknek; 1990 után, az ELTE Bölcsészettudományi Karán megszerveződő kulturális antropológiai szakképzés természetes módon folyamodott széles körű szakértelméhez. Rendszeresen tartott órákat, előadásokat és szemináriumokat átfogóbb és speciálisabb témákból: a nemzeti kultúrákról, nemzeti jelképekről, az átányi kutatásról; sokan sokat köszönhetnek neki szakdolgozati konzultáció, terepmunka-felkészítés, külföldi tanulmányutakhoz segítség területén (PRÓNAY CSABA, ALBERT RÉKA, KOVÁCS GÁBOR, SÜTŐ LEVENTE és mások nevét említhetnénk). Nem rajta múlt, hogy e tíz év alatt az antropológiai képzés helyzete sajnos nem a kívánatos mértékben szilárdult meg az egyetemen. Igényessége, szakmai elvárásai sokak számára jelenthettek mércét és példát ezekben az években.

Az elmúlt tíz évnek éppen a felét, öt évet töltött el a Néprajzi Múzeum élén főigazgatóként. Kiállításokat kezdeményezett, konferenciákat szervezett, igyekezett a múzeum lehetőségei és adottságai, valamint az elvárások között a kényes egyensúlyt megtalálni.

Ez természetesen nem mindig volt megoldható konfliktusok nélkül. Ezekben az években más vezető funkciók is „megtalálták”: a magyarságtudás egyik, pályázatokról döntő irányítója volt mint főirányvezető az OKTK Kollégiumában, nagyjából ugyanabban az időben pedig az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának volt elnöke. Nem sokat könnyített rajta, hogy az Ethnographia sok munkával járó szerkesztését a kilencvenes évek elején LUKÁCS LÁSZLÓ vette át.

Ahogy korábban is, HOFER TAMÁS számos hazai és külföldi konferencián vett részt az utóbbi tíz évben, valamint két ízben töltött hosszabb időt amerikai egyetemeken; 1997-ben meghívott előadója volt az Amerikai Antropológiai Társaság éves konferenciájának európai szekciójában. 1990 őszén együtt utazhattunk a Kriza János Néprajzi Társaság csikszeredai tanácskozáására, s ott a helyét kereső Kommunikációs Antropológiai Munkacsoport kérte fel (publikált) beszélgetésre a néprajz helyzetéről, lehetőségeiről (Átmenetek 1991. 1. sz.). Más alkalmakat is megragadott, hogy a szakmai vagy a szélesebb közvélemény számára a „népi kultúra” (így, idézőjelben) hasznáról (így, idézőjel nélkül) adjon támpontokat (*Múltunk jövője. Szabadelvűek a népi kultúráról.* 1993); vagy hogy a globalizációs folyamatok és a nemzeti kultúrák kapcsolatát mutassa be (*A komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon.* 1993). Múzeumigazgatóként természetesen került olykor a nyilvánosság előterébe, újságok szívesen közöltek vele készült beszélgetéseket, rövidebb cikkei népszerű megfogalmazásai voltak tanulmányainak. Minden jel szerint kényesen ügyelt arra, hogy a politikai változásokkal óhatatlanul együtt járó polarizációs folyamatok közepette megőrizzen valamiféle „középső”, független helyzetet, ahonnan egyforma távolságból (és olykor szarkasztikus félmosollyal) szemlélheti a megélénkült viták egymásnak feszülő képviselőit, és ahonnan kellő biztonsággal mutathat rá ötletek, gondolatok tágas nemzetközi párhuzamaira.

HOFER TAMÁS 1993-ban Széchenyi-díjat, 1996-ban Herder-díjat kapott, 1998-ban elnyerte a Széchenyi Professzori Ösztöndíjat és megkapta az OTKA Ipolyi Arnold-díját is. Az 1972-ben németül kiadott Átány-monográfia (*Bauerliche Denkweise...*) 1997-ben végre magyarul is napvilágot láthatott (*Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*). A BUKSZ kezdeményezésének köszönhetően szakmabéli és szakmán túli kollégák egész sora reflektálhatott e munkára, mintegy pótolva valamit az annak idején meg lehetőségek hazai visszhangból.

Hetvenévesen HOFER TAMÁS már „csak” tanít, kutat, előadást tart itthon s külföldön. Alkotóereje teljében van, s nem kevésbé elfoglalt, mint bármikor korábban. Munkás és termékeny éveket, tervei megvalósítását kívánjuk neki, amikor hetvenedik születésnapja alkalmából megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel köszöntjük.

MOHAY TAMÁS

Körmendi Géza hetvenedik születésnapjára

A Honismeret című folyóiratban még 1993-ban megjelent egy cikk *Komárom-Esztergom megye néprajzi kutatása az elmúlt 30 évben* címmel. A tanulmány írója az a KÖRMENDI GÉZA, kinek munkássága lényegében összefogja a megyében az elmúlt évtizedekben végzett néprajzi eredményeket. Mikor 1961-ben az országos néprajzi gyűjtőpályázatra a tatabányai fazekasság történetével foglalkozó tanulmányát benyújtotta, a megye területe szinte fehér foltként szerepelt az ország néprajzi térképén. 1999-ben, hetvenedik születésnapján számba véve a megyei néprajzi kutatás eredményeit, megállapíthatjuk,

hogy a fehérholt-jelleg eltűnt s tanulmányok, könyvek sora foglalkozik a vidék néprajzával. Ebben kimagasló szerep jutott neki, aki tanárként dolgozva 1967-ben szerzett etnográfusi oklevelet az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, 1979-ben pedig történelemből doktorált.

Munkássága néprajzi, nyelvjárási kutatások mellett kiterjed helytörténeti vizsgálatokra is. A tatai Kuny Domokos Múzeum néprajzi gyűjteményének megteremtésében, s első néprajzi kiállításainak létrejöttében is fontos szerepet játszott. S szerteágazó kutatásai, terepmunkái, gyűjtései mellett pedagógusként és gimnáziumigazgatóként is tevékenykedett (1967–1984). Nyugdíjba vonulása után korábbi kutatásainak eredményeit dolgozta fel, illetve újabbakat kezdett. Több mint száz helytörténeti és néprajzi munka szerzője, ő szerkesztette a *Tata története* második kötetét, a Komárom-Esztergom megyei néprajzi füzeteket, majd az ebből kinövő és az általa szervezett és irányított, kiterjedt gyűjtőmozgalom eredményeit is feldolgozó *Paraszti élet a Duna két partján* című tanulmányköteteket. Az utóbbi sorozat eddig megjelent három kötete után már a nyomdában van a negyedik is, amelyben a megyei kisiparok kutatásáról készült tanulmánya áll megjelenés előtt.

Munkáiban szerencsésen ötvözte a helytörténeti — legutóbbi könyve *Tata és Tóváros története a két világháború között* címmel 1998-ban jelent meg — és a néprajzi irányú kutatási eredményeit. Ez utóbbiak közül alapvetők *A tatai fazekasság története* (1965, 1988), *Komárom megye településnéprajza és népi építkezése* (1992), *Hagyományos paraszti gazdálkodás Komárom megyében* (1995) című írásai. E gazdag pálya eredményeit elismerései is igazolják. 1975-ben Kiváló Tanár, öt év múlva a Csúry Bálint-emlékérmét nyeri el *Komárom megye földrajzi nevei*, illetve *Komárom megye helységneveinek rendszere* című nyelvészeti tanulmányaival.

Szülővárosáért végzett tevékenységét két alkalommal ismerték el a Tata Városáért-díjjal (1979, 1995). 1994-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét vehette át, míg 1998 decemberében a Komárom-Esztergom Megyéért elismerést kapta.

KÖRMENDI GÉZA hetvenévesen gazdag tudományos életpályára tekinthet vissza. A fáradhatatlanul dolgozó tanárra, történészre és néprajzkutatóra továbbra is szüksége van városának, tanítványainak és a néprajztudománynak. Szívből kívánjuk, hogy még hosszú évekre adassék meg neki jó egészsége és munkakedve egyaránt!

KEMECSI LAJOS

A hetvenéves Sarosácz György köszöntése

SAROSÁCZ GYÖRGY, a neves magyarországi horvát muzeológus hetvenéves. Pedig mintha tegnap lett volna, hogy TÁLASI ISTVÁN, ORTUTAY GYULA, DÖMÖTÖR TEKLA, egykori tanárai az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a néprajzi pálya felé egyengették útját, de támogató barátai közé számított UJVÁRY ZOLTÁN és SELMECZI LÁSZLÓ is.

1929. december 1-jén született Szemelyen, Baranya egyik Pécshez közeli bosnyák-horvát falujában. Szülei horvát szegényparasztként voltak. A négygyermekes családból származó tehetséges fiatal társadalmi támogatással jutott az egyetemre. 1965-ben szerzett diplomát az ELTE szerbhorvát nyelv és irodalom, valamint néprajz szakán.

Az egyetem után DANKÓ IMRE, az akkori Baranya megyei múzeumi szervezet igazgatója hívta a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeumba dolgozni. 1965 óta folyamatosan ott is maradt, és most, 1999-ben hetvenévesen mint ennek a múzeumnak igazgatója készül nyugdíjba vonulni.

Egyike volt azoknak, akik a nemzetiségi bázismúzeumok létrehozásának gondolatát felvetették. Az 1975-ben megszületett mohácsi délszláv bázismúzeumnak ő lett a vezetője. Az új intézmény a magyarországi horvátok, szerbek, szlovének archaikus népi kultúrájának gyűjtését kapta feladatul. Kezdeti sikereit az első három évben a városban végzett gyűjtéséből szervezett időszakos kiállítások hozták meg: *A mohácsi kerámia, Mohács népi bútorai, Mohács népviselete*.

Későbbi tevékenységét tervszerűen, fokozatosan az ország valamennyi, más régiókban élő horvát népcsoportjaira, szerbekre és szlovénekre is kiterjesztette. Fáradhatatlan kutatásainak és a fiatalokból szervezett évenkénti táborokban végzett gyűjtések eredménye egy páratlan gazdagságú délszláv múzeum lett, amely nemcsak itthon, de szakmai körökben az egykori Jugoszláviában, majd Horvátországban is nagy elismerést szerzett. Erről tanúskodik az általa gyűjtött anyag száma: 12 000 tárgy (kerámia, maszkok stb.), 20 000 fotó, 300 teljes népviseleti öltözet, 500 szőttes, 130 festett láda, 50 szőkröny, 30 300 percnyi magnetofonra rögzített folklóranyag. (Csak 1966-ban 1950 cserepet vitt be a múzeum polcaira!)

Az 1976-ban bemutatott *Baranya horvát és szerb népcsoportjai* című kiállítása tíz évig volt látható Mohácson, amelyet a *Magyarországi horvátok, szerbek, szlovének népviselete és népművészete* című állandó kiállítás követett. A múzeum gazdag anyagából (többek közt textília, kerámia és busómaszk) az ország számos településén (Budapest, Pécs, Kaposvár, Baja, Székesfehérvár, Szombathely, Békéscsaba, Miskolc, Szekszárd, Szolnok, Marcali, Szentendre, Pomáz) *A magyarországi délszláv népcsoportok* címmel rendezett időszakos kiállításokat. Zágrábban a *Mohácsi busók és maszkok*, valamint a *Magyarországi horvátok népi alkotásai* című kiállításait kísérte nagy érdeklődés és elismerés. 1996-ban, a millicentenáriumi évben az *Ezerszáz éves horvát–magyar kapcsolatok* címmel készített dokumentatív kiállítás anyaga pedig Budapesten, Kecskeméten, Baján, Mohácson, Barcon és Zágrábban is nagy sikerrel került bemutatásra. Ez utóbbit a *Matica hrvatska za iseljenike*, a külföldön élő horvátok szervezete könyv alakban kívánja megjelentetni a közeljövőben.

SAROSÁ CZ GYÖRGY 1985-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett doktori címet. Kandidátusi fokozatát a zágrábi tudományegyetemen védte meg 1991-ben. Kiemelkedő múzeumi érdemeit több magyar állami kitüntetés mellett 1984-ben Móra Ferenc-émlékéremmel, 1994-ben a „hazai kisebbségéért kifejtett tevékenységéért” nívódíjjal, 1996-ban Baranya Megyei Közművelődés és Közoktatás-díjjal ismerték el. A Horvát Köztársaság elnökétől 1998-ban megkapta a Hrvatski pleter kitüntetést. Múzeumi tevékenysége mellett sokat publikált. A *Mohácsi kerámia története*, *A baranyai horvátok népviselete* és a *Pécs környéki boszniai horvátok* című, kétnyelvű önálló kötetei mellett ötven körüli publikált tanulmányainak a száma.

Szakmai tudásával mindig egyforma emberi jó szándékkal tisztelte és gyűjtötte a horvát, szerb, szlovén és magyar néprajzi értékeket, szolgálva ezzel az együtt élő népek kölcsönös megismerését és megértését.

A felsorolt és sok fel nem sorolt érdemeiért köszöntjük a hetvenéves SAROSÁ CZ GYÖRGYöt. A továbbiakban kívánunk jó egészségben reá váró számos alkotó évet!

Sarosá cz György irodalmi munkássága

- 1966 • *Baranyai délszláv népszokások. I. Karácsony és lakodalmi szokások a sokácoknál és bosnyákoknál*. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1967. 103–122. old.
- 1969 • *Mohács munkásmozgalmának története, 1918–1921*. Mohács.

- 1971 • *Baranyai délszláv népszokások. II. Temetkezési szokások a sokácoknál és bosnyákoknál.* A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1968. 153–168. old.
 • *Iz istorije moháčke grnčarije.* Narodni Kalendar 1971. [A mohácsi fazekasság múltjából.]
- 1972 • *Mohácsi kerámia és története.* Pécs.
 • *Új szerzemények a mohácsi múzeumban.* A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1971. 173–187. old.
- 1973 • *A délszláv néprajzi múzeum és annak nemzetiségi igénye.* Baranyai Művelődés 1973. 76–83. old.
 • *Magyarország délszláv nemzetiségei.* Népi Kultúra–Népi Társadalom VII. 369–390. old.
- 1974 • *Pokladne maske. Farsangi maszkok.* Zagreb–Mohács.
 • *Baranyai délszláv népszokások. III. Karácsonyi lakodalmi és temetkezési szokások a horvátoknál és szerbeknél.* A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1969–1970. 282–292. old.
- 1975 • *Etnografski upitnici za sakupljanja narodnog blaga 1971–75.* Pécs. [Népi színhagyományok gyűjtésének útmutatója.]
 • *Majka ženi Bogdana. Bogdánt anyja házasítja.* A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1972–1973. 186–203. old.
- 1976 • *Adatok a mohácsi céhek történetéhez.* Baranyai Helytörténetírás 1976. 205–224. old.
 • *A mohácsi paraszti fazekasság értékesítési kérdései.* In *Kutatások a gazdasági és társadalmi élet szolgálatában. Dél-dunántúli konferencia.* Szekszárd. 94–100. old.
- 1977 • *Délszlávok Baranyában.* In *A Dunántúl telepítéstörténete. II/1. 1767–1848.* Pécs. 333–337. old.
 • *Horvátok és szerbek (délszlávok) Baranyában.* PAB–VEAB Értesítő 1977. 333–336. old.
 • *Južni Slaveni u Mađarskoj.* In *Etnografija Južnih Slavena u Madzarskoj.* Budapest. 1–30. old. [Délszlávok Magyarországon.]
- 1978 • *Hrvatske i srpske etničke skupine. Baranya horvát és szerb népcsoportjai.* Kiállításvezető. Pécs.
- 1979 • *Hrvatske skupine i Srbi a Baranji.* Osječki Zbornik VII. 411–415. old. [Horvát etnikai csoportok és szerbek Baranyában.]
 • *Két horvát ballada.* A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1979. 267–272. old.
- 1986 • *Narodna nosnja baranjskih Hrvata. Baranyai horvátok népviselete.* Budapest.
 • *Pécs környéki bosnyákok iskolaügyének és közművelődésének kezdetei.* Baranyai Helytörténetírás 1985–1986. 515–536. old.
- 1987 • *Magyarországi horvátok, szerbek és szlovének textilművészete.* Kiállításvezető. Szombathely.
- 1988 • *Földesúr, robot, jobbágyterhek, jobbágysorsok a Pécs környéki bosnyákoknál.* Baranyai Helytörténetírás 1987. 373–384. old.
- 1990 • *Narodna riznica Hrvata u Mađarskoj.* h. n. [A magyarországi horvátok népi kincsestárából.]
 • *Župe i vjerski život Hrvata u okolici Pečuha. Crkva i u Svijetu XXV.* 3. sz. 250–262. old. [Plébániák és vallási élet Pécs környéki bosnyákoknál.]
 • *Povijest, ekonomski a društveni život bosanskih Hrvata u okolici Pečuha. A Pécs környéki bosnyákok története, gazdasági és társadalmi életük.* Migracijske Teme VI. 3. sz. 69–80. old.

- 1991 • *Házörző Isten avagy télüző szellem*. Múzeumi Kurír VII. 1. sz. 22–26. old.
• *Fejezetek a Pécs környéki bosnyákok (horvátok) szántóföldi és kertgazdálkodásáról*. Baranyai Helytörténetírás 1990–1991. 205–243. old.
- 1992 • *Bosanski Hrvati u okolici Pečuha*. Budapest. [Pécs környéki bosnyákok.]
• *Obilježja hrvatskih etničkih skupina u Mađarskoj*. In *Institut za Migraciju i Narodnosti. Sveučiliste u Zagrebu*. Zagreb. 40–57. old. [A magyarországi horvátok etnikus jegyei.]
• *A horvátok étkezési szokásai*. In *A baranyai konyha*. Pécs. 81–107. old.
- 1993 • *A magyarországi horvátok etnikus jegyei*. In *Magyarok és szlávok*. Szeged. 307–320. old.
• *Sveta vodica*. Hrvatski Katolički Kalendar 1993. 66–67. old. [A vodica Szent Kút.]
• *Kašadska zavičajna kuća*. Hrvatski Kalendar 1993. 106–108. old. [A kásádi horvát tájház.]
- 1994 • *Bosanski franjevci u Podunavlju*. Hrvatski Kalendar 1994. 39–41. old. [Bosnyák ferencesek a Duna-mentén.]
• *Zavičajna kuća u Lukovišću*. Hrvatski Kalendar 1994. 182–184. old. [A lakócsai horvát tájház.]
• *Mučenik sveti Vinko*. Hrvatski Katolički Kalendar 1994. 70–71. old. [Szent Vince vértanú.]
- 1995 • *Opisni podaci Vršenda i Maroka*. Hrvatski Kalendar 1995. 40–44. old. [Írásos adatok Versendről és Márokról.]
• *Hrvatski svećenici egračke župe od 17.st. do 1822. g.* Hrvatski Kalendar 1995. 74–76. old. [Horvát papok az egrai egyházmegyében.]
• *Neke činjenice u razvitku hrvatskih naselja u Mađarskoj. (Adatok a magyarországi horvát települések fejlődéséről)*. Bibliotheca Croatica Hungariae II. 130–133. old.
- 1997 • *Srpski nadgrobni spiomenici — natpisi*. In *Etnografija Srba u Mađarskoj 1997*. Budapest. 91–100. old. [Szerb síremlékek és feliratok.]
- 1999 • *„Szláv, rác, délszláv” és egyéb téves fogalmak a megyében megjelent évkönyvekben és kiadványokban.* (megjelenés előtt)
• *Srpski živalj u Mađarskoj*. [Szerb lakosság Magyarországon.] (Megjelenés előtt.)

EPERJESSY ERNŐ

Soňa Švecová jubileumára

SOŇA ŠVECOVÁ, Prágában élő szlovák néprajztudós 1999 márciusában töltötte be hetvenedik életévét. Az *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (1995) szerint „Soňa Švecová a szlovák néprajz legjelentősebb személyiségei közé tartozik.” És igen szoros szálak fűzik a magyar néprajztudományhoz is.

1929. március 3-án született Máriatölgyesen (Dubnica nad Váhom). A gimnáziumi évek után Pozsonyban, Prágában és Budapesten járt egyetemre. Budapesten TÁLASI ISTVÁN professzor egyik legkedvesebb tanítványa volt, akit személyesen tisztelt, s akinek a tudományos módszere egész alkotói pályáján végigkísérte. A prágai egyetemen néprajz szakon 1956-ban végzett, ahol ettől az évtől 1987-ig a néprajz és folklór tanszéknek működött. Kandidátusi disszertációját 1966-ban védte meg *Spoločenské skupiny v*

Čičmanach (Társadalmi csoportok Csicsmányban) címmel. Szívesen ismételte meg kutatásait meghatározott térségben, régiókban, helységekben, Szlovákia szinte minden részén. Tudományos kutatómódszere komplex volt, a terep- és gyűjtőmunkát mindig hitelesítette archív anyaggal, ismereteit kiegészítette történelmi, jogi és nyelvészeti adatokkal. Tudományos tevékenysége széles körű: kezdetben a népi építészettel foglalkozott, majd sokoldalúan elemezte a társadalmi jelenségeket, így a családi viszonyokat és a rokonság kérdéseit. Kiemelkedők az irtásföldi, hegyi tanyai településekről írt munkái, amelyekben feldolgozta történelmi, szociális sajátosságait. Erről szólnak könyvei is: *Kopanicové sidla a dedina* (Irtásföldi települések és falvak, 1957); *Lazy v 19. a 20. storočí* (Hegyi tanyák a 19. és a 20. században, 1984).

Alaposan ismeri a magyar néprajzi irodalmat, rendszeresen és tudatosan ismertette a magyar néprajzi publikációkat, igyekezett a legaktuálisabb és leginspiratívabb munkákat bemutatni — többek között TAKÁCS LAJOS, BALASSA IVÁN, BARABÁS JENŐ, TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ és e sorok íróinak munkáit —, szinte évente közöl átfogó, összegző ismertetőket az adott év néprajzi terméséből. Az 1950-es években Tótkomlóson lezajló közös magyar–szlovák néprajzi kutatás résztvevőjeként már 1956-ban közreadta tárgyyszerű és értékes tanulmányát *Príspevok k ľudovému staviteľstvu v Tótkomlósi* (Tanulmány a tótkomlósi népi építészetről) címmel. 1985-ben tagja a szlovák szövetség által Szarvason szervezett szlovák néprajzi gyűjtőtábornak, s 1990-ben előadást tartott a békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencián, melyben a szlovákiai néprajzi csoportok osztályozását végezte el, amelyek részletes bemutatását szolgáló összeállításának szerkesztője és néhány csoport leírásának szerzője volt a *Národopisné informácie* című kiadványban (1986).

Igen hasznos volt az a vita, amelyet ő kezdeményezett az öt most méltató szerzővel, amelyben végül is mindkét oldalról közösen próbáltunk hozzájárulni a magyarországi szlovákok néprajzi csoportjainak kapcsán a néprajzi csoport fogalmának és sajátosságainak tisztázásához. Vitacikkében tükröződött ŠVECOVÁ felkészültsége és sokrétű látásmódja e témakört illetően is.

Az utolsó nagyobb munkája a *Tradicie slovenskej rodine* (A szlovák család hagyományai, 1997) című jelentős kiadvány, amelynek társszerkesztője volt MARTA BOTÍKOVÁval és KORNÉLIA JAKUBÍKOVÁval együtt, s amelyben a legtöbb fejezetet ő írta.

Kívánunk neki még sok alkotó esztendőt, jó egészséget és erőt a további új és értékes munkák megteremtéséhez!

KRUPA ANDRÁS

Gémes Balázs hatvanadik születésnapjára

Az egyes szakmákban szinte általános az a gyakorlat, hogy a szakemberek egymást már kiforrott, szinte „mester”-ként ismerik meg. A gyermek- és ifjúkor alig ismerik. Nos, így voltam magam is GÉMES BALÁZS-zsal, akivel egy szakmai továbbképzésen találkoztam először, miután közös szálláshelyen voltunk, s végigbeszélgettük a kínáló alkalmat. Lassan kibontakozott előttem egyénisége, végzett munkájáról is képet alkothattam. Korán megállapíthattam róla, hogy ő nem az ún. tanult néprajzosok közül való. Ő nemcsak tanulta, hanem meg is élte a paraszti világot, mely már akkor is jobbra csak tankönyvekben volt tanulmányozható. Így fogalmazta meg ezt a gondolatkört GÉMES:

„Egész életemre meghatározó élmény volt, hogy belülről láttam — éltem meg — a Kiss Lajos által megírt »célszerű szegény embörök« életét, valamint az, hogy középiskolásként tagja lehettem egy NÉKOSZ-szellemet továbbéltető kollégiumnak, miközben a legkiválóbb pedagógusoktól tanulhattam.”

Budapesten 1939. május 13-án született, a második világháború előestéjén. Itt az apa, Gémes Balázs, Hódmezővásárhelyről felkerülve géplakatossegédként dolgozott. Anyai nagyszülei Szatmárnémetiből települtek a fővárosba a trianoni békeszerződés után; Kispesztén élt családjával a jó nevű asztalosmester. Budapestről az ostrom után visszatelepültek a vásárhelyi pusztára, így iskolai tanulmányait a fehértóparti általános iskolában kezdte, majd az orosházi Táncsics Mihály Gimnázium tanulója lett. A Gémes szülők az Alföld két jellegzetes települése, Orosháza és Hódmezővásárhely határán lettek tanyás parasztok.

Orosháza DARVAS JÓZSEF szerint „Magyarország legnagyobb faluja” egyfelől, Hódmezővásárhely az igazi város másfelől. Két település, kétféle típusú mentalitás, amely homlokegyenest ellenkezett egymással. Ezt jellemzendő az alábbi példákat kell leírnom. A lakodalmakban, az ún. *készülőben* a *meghívottak* által összehordott étkeket, s mindenekelőtt az akkor divatos lett tortát az orosházi meghívottak nem bocsátották a vendég nép közös „használatába”. Ellenkezőleg, ki-ki a tortáját számon tartotta, maga vágta fel, majd akit akart, azt kínálta meg belőle. A maradékot pedig visszacsomagolta és hazavitte. Nem így a vásárhelyiek: ők a tortát a *közösbe* adták, s nem törődtek vele, hogy a továbbiakban ki eszik belőle, s ki nem. Jellemző volt az is, hogy ha a vásárhelyi pusztá nepe Orosházára akart szekerezni, akkor úgy fogalmazott, hogy „megyünk a városba”. Ha pedig Hódmezővásárhelyre szándékoztak menni, akkor úgy mondták: „megyünk haza”. Noha ekkor már e családoknak aligha volt lakóháza a városban, illetve élt ott közeli rokonsága.

A fehértóparti elemi iskola nyolc osztályának elvégzése után GÉMES BALÁZS az orosházi Táncsics Mihály Gimnáziumba iratkozott be. Ha az alma materről emlékeznek, ma is elsőként emlegeti fel Juhász Antal gimnáziumi igazgató nevét, akit apjaként tisztelt és sokat tanult tőle. A kollégiumban pedig Révész Pál igazgató vette szárnyai alá. Sokat kellett tanulnia és célirányosan válogatnia, hogy versenyre kelhessen az iskola szerencsésebb körülmények között nevelkedett tanulóival. Maga választotta a felsőfokú továbbtanuláshoz az ELTE-t, hová az érettségi után jelentkezett s felvételt is nyert a néprajz-történelem szakra. Egy év elteltével kiegészítette tanulmányait a régész szakkal. Az ELTE-n kiváló professzorok (TÁLASI ISTVÁN, ORTUTAY GYULA, LÁSZLÓ GYULA, BANNER JÁNOS, OROSZLÁN ZOLTÁN) irányításával képezte magát.

1964-ben kapott diplomát, de már 1962-től dolgozott a székesfehérvári István Király Múzeumban. Részt vett a tác-gorsiumi feltáráson, a csókakői vár, a dunaujváros-intercisai, az alapi temető ásátásain. Itt sokat tanult FITZ JENŐTŐL, B. VÁGÓ ESZTERTŐL, KRALOVÁNSZKY ALÁNTÓL. Ezután családjával Kecskemétre került, s a Katona József Múzeum munkatársa lett. Ekkor kezdte a pásztorépitmények kutatását. Amikor VARGHA LÁSZLÓ egyetemi tanár tervei alapján a Bugaci Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény kiviteli munkái megindultak, ezeket a tapasztalatokat felhasználva irányította az építkezést. (Sajnos ez az épületegyüttes a későbbiek során leégett.) A család anyagi problémái arra kényszerítették, hogy pályát módosítson: öt évig tanított Kecskeméten. A rendelkezésére álló vakációk idején pedig néprajzi gyűjtőutakra indult. Szakmai érdeklődése — a juhászat mellett — az egész társadalmat foglalkoztató demográfiai problémák felé irányult. (Ugyanis az 1960-as évek elején hazánkban drasztikusan zuhant a születési arányszám.) Bejárta a Mezőföld, Somogy, Zala, Göcsej, Hetés és a Bodrogköz legelőit. Hatalmas anyagot gyűjtött mindkét témakörből. Ebből a gyűjtésből szü-

letett első komoly dolgozata (*A juhászok ládái és a juhászceh kérdése a Mezőföldön a XVIII–XIX. században*. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 1975–1976.). A gondosan összeállított dolgozatban nyomon kísérhetjük GÉMES BALÁZS munkamódszerét. Hiszen a terepen felgyűjtött anyagot jól egészítette ki a múzeumi tárgyakkal, illetve ezzel párhuzamosan levéltári kutatást is végzett. Ennek segítségével sikerült tisztázni az éppen soros téma, a juhászceh kérdéskörét. Megállapítja, hogy a juhászláda nem lehet a hazai juhászat tartozéka, hanem a német nyelvterületről hozzánk került egy-egy birkás család állandó bútordarabja.

Hasonló szisztémával közelítette meg a népi születésszabályozás témakörét is. A kutatómunka folyamán azonban világossá vált számára, hogy a vizsgált terület rendkívül széles, ezért azt leszűkítve elsősorban a születésszabályozás egyik módozatát, a magzat-elhajtást vizsgálta. Intenzíven gyűjtött terepen és kérdőíves módszerrel is. A recens anyag mellett a történeti forrásokat (levéltári, bírósági és kórházi irattárak anyagát) is kutatta.

A csókakői vár ásatása közben értesült egy tragikus hírről, mely végképpen a születésszabályozás témakörére irányította figyelmét. Egy parasztasszony éppen ekkor halt meg — mint kiderült — magzatelhajtás okozta vérmérgezésben. Ezekre az évekre estek a média „nemzethalál”-ról szóló eszmecseréi, riportjai. Egész sorozatokat szenteltek ennek a kérdésnek. GÉMES BALÁZS kereste, kutatta e szomorú tények társadalmi okait, a születésszabályozás paraszti gyakorlatát. Vizsgálta az alkalmazott szerek, eszközök, eljárások hatásmechanizmusát. Számos közlemény mellett a témakör feldolgozásának első kötete 1987-ben jelent meg (*A népi születésszabályozás [magzatelhajtás] Magyarországon a XIX–XX. században. I. Documentatio Ethnographica*, 12.). E téma kínálta disszertációja anyagát is (*A népi orvoslás-kutatás aktuális problémái Magyarországon*. 1982).

Eközben a szekszárdi — akkor még — Béri Balogh Ádám Múzeum munkatársa lett, feleségével, VAMOS MÁRIÁVAL együtt. S itt találkozott egy újabb néprajzi feladattal. Úgy tetszett, hogy a Bugaci Szabadtéri Néprajzi Gyűjteménnyel megkezdett munkát — a népi építészet kutatását — folytathatja immár Tolna megyében; a sióagárdi, majd a szakályi tájház létrehozását, berendezését, később rekonstrukcióját. Az egyébként nehézkesen induló szakmai programot végül is példamutatóan megoldotta.

Közben a nyolcvanas évek közepétől egy kérdőíves gyűjtésbe kezdett. A *Népi orvoslási topográfia* ezer külső munkatárssal dolgozott, s nemcsak a magyar, hanem az összes hazai kisebbségi anyagát regisztrálta, gyűjtötte, beleértve a cigányságot is. Csak sajnálni lehet, hogy anyagi okok miatt a munka félbeszakadt.

A hetvenes évek végétől ismét egy másik jelentős társadalmi problémára, a cigánykérdésre irányult figyelme, mely GLATZ FERENC megfogalmazása szerint is napjainkban Magyarország és Közép-Európa társadalmi feszültségeinek egyik megkerülhetetlen forrása. 1979-ben bekapcsolódott a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban szerveződött Országos Cigánykutató Munkaközösség munkálataiba. Miután ez 1984-ben kimondta feloszlását, tevékenységét annak Tolna megyei regionális csoportja folytatta az ő vezetésével. Ez a csoport 1991-ben Cigány Hagyományokat Kutató Egyesületté alakult át. Az egyesület törekedett arra, hogy a munkájához szükséges technikai és intézményi háttérét megteremtse. Ezért hozta létre 1997 elején a Romológiai Kutatóintézetet, mely ma Magyarországon a legnagyobb cigányadatbázissal rendelkezik.

Hatalmas energiával, ugyanakkor széles körű adatgyűjtéssel, páratlan lelkesedéssel működteti mindkettőt GÉMES BALÁZS. A születésnapi jókívánságokhoz mi is csatlakozunk és további eredményes és hasznos munkálkodást kívánunk számára!

BENCSIK JÁNOS

Halász Péter hatvanéves

A magyar néprajz tisztelettel és szeretettel köszönti HALÁSZ PÉTERt hatvanadik születésnapján. Ez az év egyben huszonötödik évfordulója annak, hogy a Honismeret című folyóiratot szerkeszti, mely napjainkban gazdag tartalmú, egyre szebb külsővel megjelenő, a magyarság nemzeti tudatát erősítő periodikánk. A korszerű mezőgazdaság területéről indulva már az 1960-as évek végén eljutott a néprajzhoz, melynek aktív és passzív társadalmi háttérének kiépítésében nagy szervezőkészséggel az utóbbi évtizedekben nagyon sokat tett.

Elegendő ezzel kapcsolatban néhány olyan tisztséget megemlíteni, melyet az utóbbi évtizedekben betöltött. Az 1960-as évek közepétől kezdve a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Néprajzi Gyűjtők Szakosztályának titkára, majd elnöke (1990); a Honismereti Szövetség titkára, majd ugyancsak elnöke; a moldvai csángók népi műveltsége iránt érdeklődők összefogására megalakította a Lakatos Demeter Egyesületet (1990), mellyel a legjelentősebb moldvai csángó népi költő emlékének is maradandó emléket állított; 1984-től titkára a Népművészeti Baráti Körnek, mely a népművészet aktív és passzív művelőiből alakult (1981). De egy évtizede hivatali beosztása is sok lehetőséget teremtett a néprajzi munka szervezésére, elősegítésére. 1992–1995 között a Magyar Művelődési Intézet igazgatója, majd munkatársa, aki a határainkon túli magyar kulturális egyesületekkel tartja a kapcsolatot. 1997-től a Duna Televízió Közművelődési és Vallási Szerkesztőségek Műhelyének vezetője; 1999-ben főszerkesztővé léptették elő. Közreműködésével készült a *Kapcsok* és a *Forrásvidék* című műsor, melyek határainkon túli néprajzi tájegységeket, kulturális intézményeket mutatnak be és ezzel az anyaországnak és az elszakított magyarságnak egyaránt nagy szolgálatot tett és tesz. Szerkeszti a *Fórum* című közéleti kerekasztal-beszélgetést. Azt hiszem, hogy ennyi is elegendő annak érzékeltetésére, hogy a magyarságtudat erősítése, a népi műveltségnek a nemzeti kultúrába történő átélése területén milyen sokat tett és tesz napjainkban is, mert az adott beosztásban mindig a legtöbbet igyekszik elérni.

A határon túli magyar néprajzi csoportok iránti érdeklődése összefügg azzal is, hogy édesapja, Fischer Barna postastatisztviselő Losoncról, édesanyja Párvy Mária okleveles tanítónő, óvónő Sajógömörből származott és 1918 után menekülniük kellett. HALÁSZ PÉTER Budapesten 1939. október 28-án született. 1958-ban a Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett, de egy 1956-os „vétke” miatt szó sem lehetett arról, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemen felvételizzen, mert az iskola nem ajánlotta, ezért került a gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaság-tudományi Karára, ahol 1962-ben kapott diplomát, majd elhelyezkedett a Kiskunsági Állami Gazdaság dómsödi telepén. Innen visszahívták az Agrártudományi Egyetem Építészeti Tanszékére, de nem kaphatott tanársegédi kinevezést, részben még 1956-os középiskolás „tettei” miatt, részben mert azóta sem mutatkozott túlságosan megértőnek az államhatalom iránt. 1966-ban ajánlatot kapott az Agrárgazdasági Kutatóintézetben tudományos kutatói állásra, melyet el is foglalt és huszonhat éven keresztül el is látott, már mint tudományos főmunkatárs. E korszak első része nagy pozitívumának tekinthette, hogy ERDEI FERENC közelében dolgozhatott, akitől jelentős szociográfiai ismereteket szerezhetett, amelyet későbbi munkáiban kitűnően kamatoztatott.

Munkásságának korai szakaszában az Agrártudományi Egyetemen elsősorban a háziállatok takarmányhasznosításának (elsősorban sertés) kérdéseivel kapcsolatban végzett vizsgálati eredményeit adta közre. Az Agrárgazdasági Kutatóintézetben a termelőszövetkezetek történetével (Egyházaskozár, Makó, Apátfalva, Püspökladány stb.) és a háztáji gazdaságokkal foglalkozott; ezek azért is fontosak, mert az adott körülmények között sok olyat rögzített, aminek az adatait ma már aligha lehet összegyűjteni. Ezekbe néprajzi ismereteket is igyekezett bedolgozni.

Családja felvidéki származása magyarázza, hogy a mai Szlovákia területéről néhány kisebb néprajzi tanulmányt, cikket közölt. A népi település és építkezés kérdéseit már az anyaországban, de az ehhez közel eső területeken vizsgálta és adta közre (pl. *A népi építészet és lakáshasználat változása a Börzsöny vidékén*, SUDA VILMOSSal, 1978; *A Tápó menti falvak telekhasználat és építkezésének változása száz év alatt*, 1985). Ezek mind olyan területeket mutatnak be, melyekről eddig alig tudtunk valamit.

Igazi kutatási területe azonban a moldvai csángók kultúrája. Érdeklődésének kezdetét az 1960-as évek közepére lehet tenni, amikor a *Magyar néprajzi atlasz* munkálataiba bekapcsolódott, ugyanis nem találtak olyan szakembert, aki erre a nem minden veszély nélkül járó munkára vállalkozott volna. Ebben az időben már többször járt a legkeletibb magyar településeken, több magyar orvossal és más értelmiségivel barátságot is kötött, és így vállalta ezt a feladatot, amelyet kiválóan meg is oldott.

Egy másik ilyen nehéz kérdés, hiszen ugyancsak térképezéssel jár, a helynevek, földrajzi nevek rögzítése, melynek gyűjtése iránt már az 1970-es évek elejétől kezdve nagy érdeklődést mutatott. A csángó helyneveket a korábbi irodalom csak nagyon hézagosan ismerte, éppen ezért nagy jelentőségűek az egy-egy falu ilyen anyagát összefoglaló monográfiái. Ezek a Magyar névtani dolgozatok című sorozat egy-egy füzetében láttak napvilágot és számos értékes megállapításhoz vezettek (*Szabófalva helynevei*, 13.; *Lészped helynevei*, 26.; *Ónfalva helynevei*, 32.; *Klézse helynevei*, 58.; *Pusztina helynevei*, 68.; *Lábnyik helynevei*, 130.; *Külsőrekecsin helynevei*, 139. stb.).

Négy évtized óta életcéljának tekinti a moldvai csángók népi műveltségének részletes feldolgozását. Ezért lehető teljességre törekedve összegyűjtötte a rájuk vonatkozó irodalmat (*A moldvai magyarság bibliográfiája*. Budapest, 1996), mellyel a további kutatást biztos alapokra helyezte. Megkezdte az elvi és módszertani kutatások kidolgozását is egyes tanulmányokban (pl. *Új szempontok a moldvai magyarok táji-etnikai tagozódásának vizsgálatához*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1997.). A társadalmi tagozódásról is feldolgozott néhány jellemző vonást (*A moldvai csángó falvak társadalmának néhány sajátossága*. 1998). Egy terjedelmes dolgozatban nemcsak az eddigi eredményeket szedte szerbe-számba, hanem kijelölte a kutatás jövőbeli feladatait is (*Eredmények és feladatok a moldvai csángók néprajzi kutatásában*. 1994).

A moldvai csángók szellemi kultúráját (zene, tánc, hiedelem, népköltészet stb.) sokkal jobban ismerjük, mint az anyagit. Éppen ezért különös jelentőségű HALÁSZ PÉTER munkássága, mert éppen ezt kutatja nagy alaposággal. Első dolgozatai egyikében éppen a települést és a házakat vizsgálja („*Az én édeszemnek dombon ülő háza*”. [*A csángó épületekről*]. 1973). Foglalkozott már az állattartás témakörével (*A ló és szarvasmarha gazdasági jelentősége a moldvai magyaroknál*. 1994), de vizsgálta az emberi teherhordás kérdéseit is (*Az emberi erővel végzett teherhordás a moldvai magyaroknál*. 1996.).

A kertkultúrát ismertette egy tanulmányában (*Adalékok a moldvai csángómagyarok zöldségkultúrájához*. 1998). Ezt éppen egy negyedszázaddal előzi meg a kender feldolgozásáról készült cikke (*A moldvai magyarok kendermunkája*. 1973). De a háztartás számos mozzanata ugyancsak felkeltette érdeklődését (*A moldvai magyarok egy régi étele*. 1973; „*A honcsánt szappan*”. *Házi szappanfőzés a moldvai magyaroknál*. Néprajzi Látóhatár 1997.). Még tovább lehetne folytatni a moldvai csángókról közreadott tanulmányait, melyek már eddig is kötetre való anyagot tesznek ki, hát ha még azt a hatalmas feljegyzett értéket tekintjük, melyet a jövőben akar közreadni és ami az eddigiek mellett biztos nagy nyeresége lesz a magyar néprajztudománynak.

Egy nemrégiben nekem írt levelében ír terveiről: „Remélem, ha nyugdíjba megyek, kiköltözhetek Moldvába, s minden erőmmel, s tapasztalatommal a csángó hagyományos kultúra gyűjtését és feldolgozását végezhetem.” Adja Isten, hogy úgy legyen!

„Minden lépésein új öröm teremjen”

Kriza Ildikó születésnapjára

A folklorista kutatásának forrása a hallott és lejegyzett folklórszöveg, de ahogy Müszón, az ókori „hét bölcs” egyike megállapította: „Nem a szavak alapján kell kutatni a dolgokat, hanem a dolgok alapján a szavakat; mert nem a szavak következtében tökéletesednek a dolgok, hanem a dolgok következtében a szavak”, mert a szövegek mögött ott munkál a lélek és a szellem. Mint általában minden ünnepi köszöntő, az enyém is egyrészt szükségszerűen szubjektív, másrészt csak felvillantani tudja egy tudományos pálya eddigi fontosabb állomásait.

KRÍZA ILDIKÓ a mai magyar folklorisztika meghatározó egyénisége. Egyetemista éveim alatt tankönyvként forgattam balladapublikációit, -monográfiáit, ezek a műfaj alapművei. *A halálra táncoltatott lány* (Bp., 1967), *A legendaballada* (Bp., 1982), *A magyar népballada* (Debrecen, 1991) című könyvek szerzője, a *Magyar népballadák* (Bp., 1968) társszerkesztője pár éve immáron osztályvezetőm, disszertációm témavezetője.

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar néprajz–magyar szakának elvégzése után az Európa, valamint a Móra Ferenc Kiadó dokumentátoraként dolgozott, talán ekkor alapozta meg a szerkesztői munkában való jártasságát. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetében — melynek 1970-től munkatársa, 1974-től főmunkatársa, jelenleg a Népköltészet Osztály vezetője — gondozásában látott napvilágot több sorozat (többek között a Ciganisztikai tanulmányok, a Néprajzi tanulmányok több kötete), számos könyv, tanulmánykötet (pl. *A hagyomány kötelékében. Tanulmányok a magyarországi zsidó folklór körében*. Bp., 1990; *Mátyás, az igazságos*. Bp., 1990; ENYEDI JÓZSEF: *Madárlátta kenyér*. Bp., 1988; DÖMÖTÖR ÁKOS: *A magyar protestáns exemplumok katalógusa*. Bp., 1992; *Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*. Bp., 1998).

Pályakezddőként érdeklődése a magyar népköltészet reprezentatív műfaja, a ballada felé fordult. Kandidátusi fokozatát a „Halálra táncoltatott lány” balladatípusának elemzésével szerezte meg 1973-ban. A magyar népballadákat bemutató és elemző kötetei több kiadásban jelentek meg. Az ünnepelt azon kutatók sorába tartozik, akik nem csupán egy témában mélyülnek el, végeznek mélyfűrást, kutatásai több folklórműfajra, problémákörre terjednek ki. Kutatói munkásságában új fejezetet nyitottak azok a tanulmányai, amelyekben a kortárs folklorisztika kérdéseivel, a tradicionális kultúra továbbélésének módozataival, a hagyományozódás problematikájával foglalkozott (pl. *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok*. Bp., 1982; *Main results of Hungarian folklore research in the post war period*. Bp., 1989). Ezen kutatásai nyomán egyre inkább az irodalom és a folklór határán mozgó kultúraformáló jelenségeket kezdte vizsgálni.

Legújabbán a történeti folklór forrásainak feltárása, az írásbeliség és a szóbeliség kapcsolatának kérdése, a narratívumok történeti rétegeinek megismerése izgatja. A 18–19. századi kéziratos és nyomtatott források alapján térképezi fel, hogy milyen képzet élt a történeti hősokról, különösképpen Mátyás királyról. Ebben a hagyományban, akárcsak a halotti búcsúztatókban a szóbeli és az írásos kultúra összefonódása érhető tetten. Vizsgálja a halotti búcsúztatók középkeri összefüggéseit, valamint a falusi kántortanítók, parasztkántorok tevékenységét és annak a 20. századi népi kultúrában játszott szerepét (*Felsőnyéki halotti búcsúztatók*. Bp., 1993). E kutatásával bekapcsolódott az *Írásbeliség és szóbeliség (Schriftlichkeit — Mündlichkeit)* című nemzetközi programba. A nemzetiségek és az etnikai kisebbségek kérdése mindig érdeklődésének középpontjában állt (*Etnikus szimbólumok az amerikai magyarok körében*. 1986; *Ethnic*

minorities in lifestories. 1987; *Etnikus identitás, nemzeti önismeret*. 1991; *Narratív hagyomány a magyar cigányság körében*. 1993). 1984–1987 között az Országos Cigánykutatókat Koordináló Tudományos Tanács tagja volt. Tanulmányai — legyen szó a szombatos énekek 19. századi kiadásairól és előzményeiről, a honfoglalás 18. századi emlékeinek, folklóradatainak feltárásáról (*Az újrairt történelem. A honfoglalás mondája a XVIII. századi német forrásokban*. 1996; *A fehér ló mondája a 18–19. századi forrásokban*. 1997) vagy a Mátyás-hagyomány eredetének és alakulásának bemutatásáról (*Rex Iustus — Rex Clarus. Mátyás király a néphagyományban*. 1990; *Mátyás hagyomány a 18. században*. 1990) — kivívták a társszakmák figyelmét, méltó elismerését.

Fiatalokat megszégyenítő a munkabírása, szorgalma, az itt említett könyvek, könyvrészletek, tanulmányok csak töredékét jelentik gazdag életművének. Rendszeresen szervez konferenciákat, melyeknek előadásait kötetbe szerkeszti, legutóbb az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulója tiszteletére az MTA és a Magyar Néprajzi Társaság által közösen rendezett *Történelem, történelemismeret, emlékezet* című konferencia anyagát. Kutatói, tudósi, tudományszervezői tevékenységének eredményeit valamelyest tükrözi évről évre gyarapodó publikációinak hosszú jegyzéke. Bár ez is csak sejteti a szerző kiterjedt külföldi tudományos kapcsolatait. Idegen nyelven, külföldön megjelent tanulmányai bizonyítják, hogy KRÍZA ILDIKÓ a nemzetközi folklorisztika megbecsült tagja: 1991 óta a SIEF Kommission für Volksdichtung alelnöke, az ISFNR tagja, az Alfred Toepfer Stiftung F. V. S. (Hamburg) kuratóriumi tagja. Rendszeres előadója a nemzetközi szövegfolklorisztikai konferenciáknak, tanácskozássoknak. Odaadón támogatja a Magyarországra látogató külföldi kutatókat. A hazai szakmai közéletben is aktívan részt vállal: a Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagja, 1970-ben kapott Jankó János-díjat. A Doktori Tanács Néprajzi Bizottságának és az MTA Néprajzi Bizottságának is tagja. Doktori disszertációk, szakdolgozatok témavezetőjeként az oktató munkában is részt vállal. Kedves Ildikó, az aspiránsok egyikeként a többiek nevében is:

„Kívánom, hogy érijél sok vidám napokat,
Bú és bánat nélkül való gondolatokat!”

LANDGRAF ILDIKÓ

Köszöntjük Petánovics Katalint

Majd ha megtisztul egyszer a világ és a szeretetnek, a jóságnak, a segítőkészségnek, az együttérzésnek, türelemnek, becsületnek, hűségnek, kitartásnak, megbízhatóságnak és szerénységnek is szobrot állítanak, PETÁNOVICS KATALIN neve egészen bizonyosan felkerül ennek talapzatára. Amikor köszöntő sorainkkal tisztelgünk előtte, ellená!lhatatlan vágyat érzünk arra, hogy külön szóljunk a személyében kapott valódi ajándékról, a lényéből áradó szeretetről, de rá kell döbennünk, ez lehetetlen! Hiszen esetében az ember és a kutató nem választható el, mert a sugárzás, amelyet emberként áraszt, kutatóként is sajátja, munkáit olvasva megragadja, lenyűgözi a szépségre, szeretetre, belső tisztaságra fogékony embert. Az élet, az ember, a kultúra tisztelete vezérelte és vezérli a mai napig mint kutatót, s ezt írásai is sugallják. Számára minden ember egyedi értékek hordozója és őrzője — ezt tartotta és tartja terepmunkája során előtt, adatszolgáltatóival való beszélgetés közben, s ezt tükrözik munkái is. Ugyanakkor megvan benne az őszinte rácsodálkozás képessége, ezért élvezetesek olvasmányának is munkái, de nincs híjával az emberi, s a szakmai alázatnak sem. Ez természetesen nem alázatosságot

jelent, hanem azt a képességet, amellyel úgy közelíti meg a vele kapcsolatba kerülőt — legyen az adatszolgáltató, kolléga vagy maga a vizsgálódás tárgya — hogy önmagát, tevékenységét, személyét elrejtí, csak a másikat szólaltatja meg. Ez az elrejtőzése egyedülállóan finom, minden hivalkodástól mentes, de akinek szeme van hozzá és megadott neki a látás képessége is, az észreveszi. Számomra mindig lenyűgöző PETÁNOVICS KATALIN érzékeny, utánozhatatlanul, de őszintén kedves, emberszeretetet, megértést sugárzó finom egyénisége. Lényén átsüt az a mély hit, amelyet örökségként kapott és hűségesen megőrzött, gyarapított, mindig életben tartott, amely vezetője volt, s maradt az élet megpróbáltatásai közepette. Ismeretségünk kezdetén először ez ragadott meg benne.

1973 őszén találkoztam először személyesen vele Keszthelyen, egy fafaragó állatorvos munkáinak megtekintése során. Megragadott finom, törekeny alkata, hite, őszinte mosolya és a belőle áradó harmónia. A lelki harmónia kiült külsejére is, amely megjelenésén, öltözködésén akkor és ma ugyanúgy meglátszik: a ruházat és a színek megválogatásában. Belső rendezettségéből fakadó a külső rend, amely körülveszi őt, s ezt nem lehet nem észrevenni. Huszonhat esztendővel ezelőtt megtapasztaltam vele kapcsolatban a szavahihetőséget, a megbízhatóságot, a pontosságot, s mindezek ma is helytállóak. PETÁNOVICS KATALINra számítani lehet, amit megígér, minden körülmények között teljesíti, amit pedig nem tud vállalni, azt egyenesen megmondja. Nem jellemző rá a bujkálás, az időhúzás.

Alapvetően vidám ember, aki üdítően hat a vele kapcsolatban lévőkre és ez a vidámság empátiával párosulva sokféle konfliktus megoldásában segített már sokaknak. Nem tud haragudni sem. Éppen a közelmúltban mondta el, hogy egy alkalommal munkahelyén nagyon felbosszantották, mikor is komoly arccal közölte, hogy most már igazán elfogyott türelme. Ezt azonban senki nem hitte el, míg végül nevetéssel végződött az összeütközéssel fenyegető helyzet. Meggyőződésem, hogy aki kapcsolatba került vagy körül vele, rövid időn belül megtapasztalja azt a sok jót, a valódi áldásokat, amelyeknek PETÁNOVICS KATALIN birtokosa, s amelyekből önzetlenül ad mindenkinek. Ezért mindig fontos volt és maradt is számomra véleménye, amelyet megbízhatóság, érzékenység, körültekintés, megfontoltság és mindenekelőtt bölcsesség jellemez. Őszintén sajnálom, hogy pályakezdése óta nem adatott meg számára a nemzedékek, s egyáltalán az ifjúság rendszeres nevelésének, oktatásának lehetősége — milyen sokan lettek szegényebbek ezáltal!

PETÁNOVICS KATALIN publikációit áttekintve, a sokoldalúság és az alaposág, ami azonnal szembetűnik. A Balaton-felvidéknek az egyik legjelesebb kutatóját köszönhetjük személyében, akinek múlhatatlan érdeme, hogy munkáival e térség összetett, gazdag kulturális hagyományainak feltárásához és megismertetéséhez döntő mértékben hozzájárult. 1966 óta publikál. Írásai a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményeiben, a Zalai Gyűjtemény kötetekben, az Ethnographiában, továbbá tanulmánykötetekben jelentek meg (*Néprajz a magyar múzeumokban, A Balaton kutatásának története, Népi vallásosság a Kárpát-medencében I–II.*), valamint a keszthelyi Balatoni Múzeum kiadványaiként és önálló könyvekként láttak napvilágot. Végignézve e publikációs listán, megállapítható, hogy e feldolgozások a Balaton mellékén élők egész életét felölelik: az ősfoglalkozások, a gazdálkodás módjai, a természetismeret, a tárgyi környezet, az ember életének születéstől halálig terjedő időszaka, a színes szokásvilág, az összetett társadalom és a gazdag hitélet egyaránt feltárul e munkák nyomán. Különösen figyelemre méltóak a summásokkal kapcsolatos vizsgálatai, tanulmányai és tanulmánykötete, amelyekből a Balaton melléki mezőgazdasági idénymunkások társadalma és életrajza ismerhető meg. KISS LAJOS a dél-alföldi szegény embereknek állított mun-

káival emlékművet — PETÁNOVICS KATALINnak a summások világát megelevenítő kötete ezekkel tehető egy sorba. Vizsgálatai és feldolgozásai mellett még nem szóltam nagyszámú, változatos tematikájú előadásairól (kitűnő előadó!), a komoly kutatásokra épülő, általa rendezett kiállításokról, amelyek közül számomra egyik legemlékezetesebb az egyházi barokk művészet Zala megyei emlékeit, benne a paraszti vallásosság, hitélet területeit és emlékanyagát bemutató, szakmailag kiváló, egyúttal lebilincselően szép tárlat volt. Hosszasan lehetne sorolni azt a sokrétű, komoly, erőt, türelmet, odaadást igénylő munkát, amelyet a Balatoni Múzeumban, s mindezeket túl Keszthely városában végez. Ő az az értelmiségi, akihez mindig bátran fordulhat bárki segítségért: diák, lelkipásztor, kutató, amatőr gyűjtő, múzeum iránt érdeklődő, vagy jó ügyet szolgáló alapítvány és mindenki más is, akinek biztatásra, útmutatásra, bátorításra, támogatásra vagy csak egyszerűen jó szóra van szüksége. Egy ilyen, mindezeket magában foglaló képzeletbeli intézmény munkáját végzi egyedül, de örömmel és odaadással PETÁNOVICS KATALIN. Tudományos munka, ismeretterjesztés, közélet és karitatív tevékenység — vállalja ma is valamennyit, mert küldetéséhez nem e világból kapta a megbízatást és a talentumot. Amit kapott, azzal jól sáfárkodik. Az Úr a szépen szólás adománya mellé a cselekvőképességét is megadta neki.

Hosszan sorolhatnánk tovább, mi mindent tett és tesz ma is — hiszen nem ér rá nyugalomba vonulni.

Hatvanadik születésnapján köszöntve jó erőt, egészséget, változatlanul erős hitet és belső békességet, örömteli munkát, munkakedvet, megbecsülést, szeretetet, hosszú, boldog életet és Isten gazdag áldását kívánjuk baráti szeretettel, tisztelettel, őszinte nagyrabecsüléssel!

S. LACKOVITS EMŐKE

Szabó László hatvanéves*

Kedves Tanár Úr! Kedves Barátaim!

Sokat, sokszor teszik fel a kérdést kiskamasznak, érettségizőnek, felnőttnek és hajlott korúnak, hogy „Szeretsz-e, szerettél-e iskolába járni?” A válasz szinte mindig azonos, még akkor is, ha olykor már megszépítő messzeségbe kerültek az iskolapadok: „Dehogy szerettem!”

Ha egykori tanítóinkról, tanárainkról kérdeznek bennünket, máris egészen más szemmel gondolunk vissza az iskolára. Kedves emlékeket őrzünk a betűvetésre okító bölcs és türelmes elsős tanító néninkről, az első történelemtanárunkról, aki miatt egy egész ötödik osztály akart egyszerre régész lenni, vagy az irodalom szépségeire szemünket, fülünket kinyitó magyartanárainkról. Ugyanígy jó szívvel gondolunk a majdnem felnőttként, bennünket egyenrangú félként elismerő, göcsörtös utunkat egyengető egyetemi oktatóinkra.

Aztán... volt egyszer egy iskolánk: itt már nem kellett padban gunnyasztva rettegni a feleléstől, nem kellett izzadt kezünkben gyűrögetni a soha fel nem használt puskát, s nem kellett azt mondanunk: „Tanár úr, kérem, ma nem készültem.”

Néprajzi iskolának hívták. Nem volt órarendje, talán tanterve sem, s nem vizsgák, szigorlatok mérték előrehaladásunkat. Persze leckék azért ebben az iskolában is voltak,

* Elhangzott Tiszavárkonyban, 1999. szeptember 24-én.

melyek jöttek sorban, hónapról hónapra, évről évre. Máig. Ha valaki megkérdezte tőlünk: „Szerettek-e ebbe az iskolába járni?” — a válasz nem lehetett kétséges, hiszen néprajzi munkáink, első szárnypróbálgatásainktól a kandidátusi disszertációig mind, mind egyértelmű válaszok voltak a kérdésre. A néprajzi iskola tanítóját SZABÓ LÁSZLÓnak hívják.

Lássuk, milyen leckéink voltak, mi mindent tanultunk meg. A képzeletbeli naplóban a következőképpen is sorakozhatnának egymás után:

1. lecke. Ktől gyűjts?

Egy történet a leckéhez. 1975 meleg nyara volt, a gimnázium második osztályát éppen csak befejezve a történelem iránt érdeklődő diákként SZABÓ tanár úrral együtt indultam el életem első néprajzi gyűjtésére, nem máshová, mint saját nagyszüleimhez, Vezsenyre. A gyerekkoromban sokat hallott családi történetek Nagyapa szibériai hadifogságáról, nősüléséről, a vezsenyi búzakenyér győzelméről a kécskei rozskenyér felett — Tanár úr kérdései nyomán váltak kerek egészzé, s a családom történetén túl a vezsenyi társadalom sajátosságait, szigorú rendjét értették meg velem.

2. lecke. Hogyan gyűjts?

1977-et írtunk. A tiszakürti néprajzi tábor lakói a Tiszazug paraszti állattartását kutatták. Az egyik napon BARNÁ GÁBORral és SZABÓ tanár úrral együtt mentünk el a kürti szőlőkben lakó TÁLAS LACI bácsihoz, látogatóba. Az előző évben sokat gyűjtöttek nála Laciék a tiszazugi szőlő- és gyümölcskulturáról, s nemcsak kiváló adatközlőt, de remek barátot is ismertek meg a kilencvenes éveik felé haladó tevékeny emberben. A tisztelgő látogatás végül több órás gyűjtésbe torkollott, s a hosszas beszélgetés során a folyószabályozások előtti állattartás gyönyörű emlékeit jegyezhetjük le. A lecke talán még ennél sokkal fontosabb tanulsága volt számomra: tiszteld, becsüld adatközlődet, ismerd meg életét és fogadd el őt, mert enélkül füzeted adatai csak holt betűk.

3. lecke. Hogyan szervezz konferenciát?

1977 nyara, a tábor utolsó napjai. Egy szép, kellemes délutánon leheveredtünk a tiszakürti arborétum mellett, a Tisza-partra. SZABÓ tanár úr kezében a megszokott kockás iskolai füzet, s beszélgettünk: ha jól emlékszem a jelenlévőkre: BELLON TIBOR, BARNÁ GÁBOR és SZABÓ ISTVÁN voltak még ott. Mi legyen a következő évi tiszazugi konferencia programja, ehhez milyen témákat kutassunk, mely területeket járjunk be. Hogyan épüljön fel a tematika, kiket kérjünk fel a nagy, összefoglaló, ugyanakkor vitát kezdeményező előadásokra, miként haladjunk egy-egy résztema feldolgozásával a jelenkor megismeréséig. Talán e beszélgetés legnagyobb tanulsága, hogy a professzortól a néprajzi gyűjtéssel éppen csak ismerkedő egyetemistáig, a muzeológustól a helyi néprajzi gyűjtőig mindenki megfelelő feladathoz és szerephez jutott, s maga a konferencia egymáshoz logikusan kapcsolódó, egymásra épülő elemekből egységes egészzé szerveződött.

4. lecke. Ismerd meg másképp is!

1978, 1981, 1982 — tiszai vízi túra néprajzosok, biológusok, egyetemi hallgatók részvételével. Közel két évtizedes néprajzi gyűjtői tapasztalat birtokában — a vizet folyó

formájában igen kedvelő — Tanár úr terve sokunkat magával ragadott: ne a falu főteréről, a buszról vagy vasútról leszállva induljunk el gyűjteni, hanem a folyó, a Tisza felől jussunk el a település központjáiig. Így sok mindent más szemmel láthatunk, sokkal jobban megérthetjük a vizek hatását, helyét egy közösség életében. Az eredmény magáért beszél, hiszen nemcsak nagy sikerű konferencia, tartalmas kiállítás, de számos, a témához kapcsolódó publikáció, adattári anyag, fotó és rajz készült e varázslatos hangulatú gyűjtőutak nyomán.

5. lecke. Hogyan adatolj ismeretlen néprajzi tárgyakat?

Ekkor már 1980-at írunk, s a csónakokból szárazföldre szállva muzeológusokból és egyetemi hallgatókból álló csapat rendezte a kunszentmártoni — akkor még — helytörténeti gyűjtemény igen gazdag néprajzi anyagát.

Sok tárgyon megtaláltuk a TURCSANYI PISTA bácsi vagy BARNÁ GÁBOR által írt adatoló cédulát, de meglehetősen nagy volt a kupac a múzeum udvarán, melyekben ismeretlen rendeltetésű és nevű tárgyak rejtőztek. Tanár úr megszervezte, hogy helyi parasztemberek és -asszonyok egy-egy napra bejöjjenek a múzeumba, és elmondják, mit tudnak az előkerült darabokról. Azon túl, hogy megtanultuk a velük folytatott beszélgetés nyomán, mi mindenre lehet használni egy tárgyat, fény derült a gazdálkodás módjára, a ház berendezésére, vagy arra, hogy hol, melyik vásáron szerezték be az adott darabot. A tábor végén több mint ezer tárgy került példás rendben az újonnan kialakított raktár polcaira, mi pedig egy előzőleg talán unalmasnak gondolt munka, a tárgyleltározás révén gazdag néprajzi ismeretanyaggal gyarapodhattunk...

Sokadik, de nem utolsó lecke. Légy ember kutatóként, tanárként egyaránt!

Számos, velünk, jelenlévőkkel megtörtént esetet idézhetnék. Nem teszem. Ehhez a leckehez nem szükséges a példákat sorolni, hiszen SZABÓ LACI tanár úr egyszerűen ilyen, általam, általunk ismert életének minden pillanatában. Ez a mi néprajzi iskolánk.

Köszönjük Neked!

T. BEREZCKI IBOLYA

A hatvanéves Szilágyi Miklós köszöntése

Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének munkatársai 1999. február 5-én bensőséges ünnepségen köszöntötték SZILÁGYI MIKLÓSt, az intézet tudományos igazgatóhelyettesét hatvanadik születésnapja alkalmából. Az ünnepelt Tiszafüreden született 1939. február 4-én, s a szülőhely sok tekintetben meghatározta sorsát és kutatói pályafutását. Gimnáziumi tanulmányait Tiszafüreden elvégezvén, 1957-ben felvételt nyert a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-néprajz szakára. Ezekhez kiegészítő szakként hamarosan felvette az akkoriban szerveződő népművelés szakot is. Magyar szakján BARTHA JÁNOS, BÁN IMRE, JUHÁSZ GÉZA, KÁLMÁN BÉLA, PAPP ISTVÁN, a néprajz szakon GUNDA BÉLA tanítványa volt.

Igen erős irodalmi érdeklődése dacára a néprajzon belül nem a folklórral, hanem a „tárgyi néprajzzal” kezdett foglalkozni, minthogy a zsákmányoló gazdálkodás, így a halászat kutatását szűkebb szakterületének tekintő GUNDA professzor azt kívánta. Így esett, hogy SZILÁGYI MIKLÓS szakdolgozati témáját — a Közép-Tisza népi halásza-

tát — már elsőéves korában kijelölték. Távolabbi célkitűzés volt a magyar halászat összehasonlító néprajzi vizsgálata, HERMAN OTTÓ és JANKÓ JÁNOS munkásságának folytatása, az ún. „Jankó-revizio” elvégzése stb. Ennek a távolabbi aspirációnak hasznára lehettek a magyar szakkal járó finnugor nyelvészeti stúdiumok, az orosz és német lektori órák látogatása, az idegen nyelveken megjelent halászati tárgyú kötetek lapozgatása GUNDA professzor gazdag könyvtárában, s a mindennapos konzultációk.

A KLTE Néprajzi Tanszéke a diploma megszerzése után SZILÁGYI MIKLÓSnak egy tanszéki könyvtárosi állást tudott felkínálni, amelyet egy tanéven át be is töltött (1962–1963).

Az egyetemi évek alatt íródtak, s jelentek meg a tanszék évkönyvében, a Műveltség és Hagyományban első szacikkei: *A magyarországi borítóhalászat fejlődésének néhány kérdése*, 1961; *Egy kezdetleges halfogási mód és európai elterjedése*, 1963. (Az utóbbi német nyelven is megjelent az Acta Ethnographica 1965. évi kötetében.) Az ígéretes kezdet után életútja váratlan fordulatot vett, amikor állást keresett Szolnokon. A Damjanich Múzeumban töltött bő egy év (1963–1964) után kinevezték a gyulai Erkel Ferenc Múzeum igazgatójává (1964–1969). Ezekben az években „szokott rá” a levéltári kutatásra, fordult érdeklődése a történeti néprajz irányába. Lemondott a magyar halászat östörténeti irányultságú, összehasonlító módszerű, azaz főként tárgytípológiai egyezésekre építő kutatásáról, JANKÓ JÁNOS eredményeinek revíziójáról. Mellesleg — a szolnoki, gyulai könyvtári viszonyok közepette — az európai összehasonlító vizsgálatok folytatására nem sok esély kínálkozott.

Váratlan eredményeket hoztak viszont a levéltári, történeti néprajzi kutatásai. A nagykunsági, békési mezővárosok 18. századi tanácsulési jegyzőkönyveit kiaknázva SZILÁGYI MIKLÓS árnyalt képet rajzolt, perdöntő adalékokat közölt a Tiszántúl középső harmadának anyagi műveltségéről és lokális társadalmairól (*Adatok a Nagykunság XVIII. századi néprajzához*. Szolnok, 1966; *Túrkeve és Öcsöd kertes települése*. Néprajzi Közlemények 1967; *A Nagy-Kunság juhászata a XVIII. század végén*. Ethnographia LXXIX. 1968. 3. sz. 350–367. old.).

Voltaképp a pálya későbbi állomásain, munkahelyein is tiszántúli mezővárosok történeti néprajzi vizsgálatát és ifjúkori halászati témáinak feldolgozását folytatta. 1969 és 1974 között a ceglédi Kossuth Múzeum, 1974 és 1981 között a szekszárdi, pontosabban a Tolna Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója, de akkoriban megjelent publikációinak java is tiszántúli, alföldi tárgyú. Joggal keltett figyelmet *Mezővárosi közösség és néphagyomány* című tanulmánya, mely a *Mezőberény története* címet viselő helytörténeti mű (Mezőberény, 1973) egyik fejezeteként jelent meg. A három nemzetiségi (szlovák, német, magyar) és felekezeti közösség együttélésének, gazdasági, igazgatási kooperációjának formáit vizsgálva azt találta, hogy a mezővárost, a helyi társadalmat ténylegesen a települési és egyházszerkezeti tekintetben elkülönült, szuverén módon szerveződő etnikus közösségek együttese, mindennapos együttműködése alkotta. Alföldi, különösen nagykunsági és Békés megyei helyi társadalmak szervezeti, működési, igazgatási rendjét, belső tagoltságát és funkcionálásának történeti formáit későbbi dolgozataiban is elemezte (pl. *Békés megyei mezővárosok belső és külső kapcsolatrendszerei*. Szolnoki vándorgyűlés. 1974; *A Békés megyei mezővárosok termelési szervezete a 18–19. század fordulóján*. Ethnographia 1977), majd ez irányú munkásságát egy gyűjteményes kötetben együtt is elének tárta (*Mezővárosi társadalom — paraszti műveltség. [Történeti-néprajzi adatok és elemzési kísérletek]*. Folklor és etnográfia, 87. Debrecen, 1995).

A ceglédi és a szekszárdi évek alatt ismét elővette halászati gyűjtéseit és a TMB (GUNDA BÉLA) levelező aspiránsaként a tiszai halászat monográfiájának megírását tűzte ki célul. Rövidebb adatközlések után megjelent *A Hernád halászata* című kismo-

nográfiaja is (Miskolc, 1980), melynek anyagát még egyetemi hallgatóként, a debreceni tanszék abauj–zempléni kutatási programjához kapcsolódva gyűjtötte össze. A leíró, adatközlő cikkek mellett nagyobb feladatra is vállalkozott: ekkoriban íródott *A rekesz — Az áradások jelentősége a tiszai halászatban* című tanulmánya (Népi Kultúra–Népi Társadalom X. 1977.), melyben a halfogás középkori, kora újkori technikáit, eszközeit is megvilágította. Szekszárdi éve alatt szerkesztette A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyvét és társszerkesztője volt az időszakosan megjelenő Dunatáj című irodalmi, művelődési folyóiratnak.

Az utóbbi két évtizedben már Budapesten élt. Előbb a Néprajzi Múzeum osztályvezetője (1981–1986), majd az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának (1990 óta Kutatóintézetének) osztályvezetője, 1997 óta pedig igazgatóhelyettese. 1989 óta vesz részt az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének másodállású oktatójaként a néprajz szakos és muzeológusképzésben, 1996 óta pedig az *Európai ethnológia* PhD-programban is. Egy ciklusban, 1988–1991 között a Magyar Néprajzi Társaság főtitkára volt, s 1986 óta tagja az Ethnographia szerkesztőbizottságának. 1993 óta szerkeszti a Népi Kultúra–Népi Társadalom című intézeti évkönyvet.

Régebben megírt kandidátusi értekezését 1987 végén, már az akadémiai kutatóintézet tagjaként védte meg, de csupán 1992-ben publikálta (*Halászó vizek — halásztársadalom — halászati technika. A tiszai halászat történeti–néprajzi elemzése*. Debrecen). Önálló kötet lett az orvhalászatra vonatkozó, s eleinte csak „melléktermékként” gyűjtögetett adalékaiból is (*Néphagyomány, népi mentalitás, állami igazgatás az orvhalászat tükrében*. Életmód és tradíció, 3. Budapest, 1989), és egyidejűleg meg kellett volna jelennie a Mezőgazdasági Könyvkiadónál induló Néprajzi kiskönyvtár sorozat tagjaként *A Tisza halászata* című kötetének is. Sajnos a kiadó és a hazai könyvkiadás akkori válsága miatt ez elmaradt. SZILÁGYI MIKLÓS azonban a monográfiát ismételten átdolgozta és terjedelmes filológiai apparátussal kiegészítve végül az Akadémiai Kiadónál publikálta (*A tiszai halászat. Az eszközök és fogási módok történeti változásai*. Néprajzi tanulmányok. Budapest, 1995). Erre a kötetre 1998-ban megkapta a kiadói nivódíjat és eredményesen pályázott vele az MTA Doktori Tanácsánál D.Sc. címre.

SZILÁGYI MIKLÓS kutatómunkája többirányú. Nem csupán a magyar halászat és az alföldi mezővárosok történeti–néprajzi problematikájára terjed ki (noha ez a kettő a leghangsúlyosabb része eddigi munkásságának), hanem sok másra, például a vadfogás, méhészkedés, népi építészet, különböző folklórtémák, kutatástörténet stb. vizsgálatára is. Több dolgozatában foglalkozott a változásvizsgálat és a néprajzi forráshasználat módszertani kérdéseivel. Különösen tanulságosak a paraszti életrajzok, a memoárok, a történeti eseményekre vonatkozó elbeszélések forrásértékével, forráskritikájával kapcsolatos észrevételei. Évtizedek óta foglalkoztatja a helytörténeti kutatással összekapcsolódó néprajzi adatgyűjtés és elemzés módszertana, a lokális társadalmak és kulturális egységek megragadásának lehetősége. Ifjúságától fogva a helytörténeti kiadványok, község- és városmonográfiák szorgos gyűjtője, olvasója és recenzense.

Meghatározó személyes vonásai közé tartozik a folytonos szakmai kíváncsiság, érdeklődés és az olvasás szenvedélye. Szűkebb kutatási témáin és a néprajzi stúdiumokon kívül eső, de a mai magyar valósághoz és népünk történetéhez tartozó kérdésekről folyamatosan olvassa mind a szépirodalmat, mind a szerteágazó szakirodalmat. Ennek köszönhetően egyike a magyar néprajzi és történeti irodalmat legalaposabban ismerő és naprakészen követő kutatóinknak. Saját publikációit minden esetben filológiai pontosság, igényes megformáltság jellemzi. A pontosságot, megbízhatóságot, gondos fogalmazást szerkesztőként is igényli. Egyike azon keveseknek, akiket még GUNDA BELA nevelt rá a gondos filológiai és szerkesztői munkára.

Múzeumi és vezetői tevékenysége mellett már eddig is jelentős életművet hozott létre. Sokoldalú tudományos munkássága a terepmunkától és a levéltári adatgyűjtéstől kezdve a gondos forráskritikán, adatrendszeresítésen, elemzésen és értékelésen át vezet el a típusalkotásig, az általánosításig és elméletalkotásig, a történeti folyamatok megragadásáig. Tudjuk azt is, hogy még nagyon sok anyaga, több évtizedre való kutatási terve és önmaga által kitűzött feladata van.

Hatvanadik születésnapja alkalmából — amikor a magyar néprajztudomány művelői, személyes barátai, kollégái nevében tisztelettel és nagybecsüléssel köszöntöm Öt — kívánhatok-e mást, mint azt, hogy legyen ereje, kedve, lehetősége kutatási terveinek valóra váltásához. Gazdagítsa további jelentős művekkel a magyar néprajz kincsesárát és lelje sok örömét a jól végzett munkában!

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA



Aratás után pihenő parasztok
(Fotó: ESCHER KÁROLY, 1943)

IN MEMORIAM

Rácz István halálára

(Töketerebes, 1908–Helsinki, 1998)

Eltávozott századunk egyik alkotó tanúja. Élete is századunk Európáját tárja elénk, hiszen a történelmi Magyarország egyik északi községében született, nevelkedett, majd középiskolai, valamint egyetemi tanulmányai vezették messzire onnan, Budapestig. Ám a harmincas években vándorbotot kellett a kezébe vennie, Csehszlovákiába került, onnan pedig Finnországba. 1943 és 1956 között ismét Magyarországon élt, 1956-ban visszatért Finnországba s rövid ideig tartó svájci kitérő után haláláig Helsinkiben lakott, dolgozott.

Fényképészként vált elismerten híressé, noha eredetileg voltaképpen másnak készült. Az Eötvös Kollégium diákjaként a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett tanári oklevelet, ám azt csak jóval később használhatta. A harmincas években börtönre ítélték az Eötvös Kollégiumra is kiterjedt kommunista mozgalomban való részvétele miatt. Rajk Lászlóhoz fűződő kapcsolata később újra buktatókat állított a pályája útjába. A pere után távozott el Magyarországról s próbált megélni Csehszlovákiában, kevés sikerrel. Ott határozta el, hogy fényképezéssel fog foglalkozni, riporterként. Finnországban már fényképészként tevékenykedett. Érdeklődése kezdetben főleg a tájak, városi, valamint vidéki települések, különféle korú és társadalmi helyzetű emberek felé vonzotta. 1939-ben, a téli háborúban, a megtámadott finnek oldalán frontszolgálatra jelentkezett. Hadi élményeit, emlékeit könyvekben írta meg.

1943-ban finn feleségével visszatért Magyarországra. A Turul Könyvkiadó szerkesztőségében kapott munkát, cikkeket, könyvkritikákat is írt, finn nyelvet tanított, finnből fordított. A háborús katonai szolgálatot, valamint a háborút követő állapotokat sem kerülhette el. Budapestről Sárospatakra került, tele tervvel, reményekkel. Tanárrá nevezték ki, s rábízta egy népfőiskola, valamint művelődési intézmény szervezését, vezette a várban létrehozott alkotóházat. Várbeli szolgálatából elbocsátották, s falusi tanítónak osztották be. Háromévi tanítóskodás után került vissza Budapestre. A Kiadói Főigazgatóságon kapott új beosztást. Munkásságában előtérbe került a finn irodalom magyarra fordítása, akkor fogott hozzá a *Kanteletar* fordításához is. Az 1956-os forradalom Budapesten érte, az összeomlás után határozta el, hogy visszatér Finnországba.

Kivándorló útlevelet kért és kapott. Finnországban ismét új életet kellett kezdenie. Művészi fokú fényképező képessége nyújtotta hozzá az alapot. 1960 előtt készült és nyomtatásban is megjelent munkái még nem foglaltak magukban fényképeket. Akkor



Rácz István
(Csöndes vizeken című könyvéből)

talált igazán magára, amikor felfedezte a finnországi művészeti emlékeket. Felfedezése a finnek figyelmét is fokozatosan ráirányította a saját kincseikre. Műveit tudományunk sem nélkülözheti, s nemcsak a kifejezetten népművészetieket, mint a *Suomen kansantaitteen aarteita* (A finn népművészet kincsei. Helsinki, 1964), a *Saamelaista kansantaitetta* (Lapp népművészet. Helsinki, 1972), a *Suomalais-ugrialaista kansantaitetta* (A finnugor népek művészete. Helsinki, 1977) című albumokat. 1975-ben jelent meg *Norsk folkekunst* (Norvég népművészet. Oslo) című műve. Idesorolom azokat az albumokat is, amelyek tárgya a finn reneszánsz és barokk művészet, Norvégia középkori művészete, a finn ortodox egyház műkincsei, Peru művészete, a vikingek hagyatéka, a finn őstörténet művészete. Albumai múzeumi gyűjtemények műtárgyait, valamint kiváló értékű magángyűjtemények anyagát tartalmazzák, teszik hozzáférhetővé. Új fordításban tette közzé a *Kalevalát* s az ő fordítói tevékenysége révén ismerhettük meg közelebbről a *Kanteletar* részleteit.

Utolsó albumának, amely önéletrajzának a folytatását is tartalmazza, a megjelenését már nem érthette meg. 1998 december 13-án közlekedési baleset vetett véget kimagaslóan termékeny életének.

IFJ. KODOLÁNYI JÁNOS

In memoriam Kaposvári Gyula



Kaposvári Gyula

1998. augusztus 20-án, életének nyolcvankettedik évében elhunyt KAPOSVÁRI GYULA. A jeles polihisztor, múzeumszervező nevéhez számos muzeális értékű lelet kapcsolódik. A régészet és a történelem mellett a néprajz és a képzőművészet ugyancsak érdeklődési körébe tartozott.

KAPOSVÁRI GYULA egyetemi tanulmányai során — bár nem volt néprajzos — GYÖRFFY ISTVÁN professzor úr számos előadását hallgatta. Talán a neves tudós személyisége is befolyással volt arra, hogy a néprajz iránti fogékonysága élete végéig megmaradt. A kiváló muzeológus, múzeumszervező élete során több néprajzi témájú cikket, tanulmányt írt. Számos kötetben, folyóiratban, újságban és egyéb kiadványban megjelent írásaiból kitűnik, hogy számára minden adalék fontos volt, a legkisebb adatban is meglátta annak tudományos értékét.

Néprajzi témájú cikkei, írásai elsősorban az általa létrehozott kiadványban, a Múzeumi

Levelekben jelentek meg. E kiadvány megindulásakor igen fontos fóruma volt a Szolnok megye történetével és néprajzával foglalkozó kutatóknak.

Az első évfolyamokban több — azóta jobban elismert — néprajzos publikált. Így például olvashatjuk SZÜCS SÁNDOR mellett a jászkiséri CSETE BALÁZS írásait is.

Ugyancsak KAPOSVÁRI GYULA szervezte meg és kezdetben szerkesztőként is jegyezte a Jászkunság című folyóiratot, mely a Múzeumi Levelekhez hasonlóan szintén a megyebeli kutatók megjelenési fórumaként jött létre. A Jászkunság azonban a megyében szélesebb olvasóréteghez juthatott el, mert nemcsak a humán tudományok tanulmányait közölte, hanem több más diszciplína népszerűsítő írásainak is helyet adott.

KAPOSVÁRI GYULA rövidebb cikkeiben fontos adatokat közölt a Jászság és a Kunság népelete mellett Szolnokkal kapcsolatosan is. Közléseiben foglalkozott a népi gyógyászzal (pl. *Csodadoktor Jászárokszálláson, Kuruzslás, orvoslás Szolnokon a XVIII. század végén*), és a népművészzel (pl. *Adatok Szolnok népviseletéhez, Életfa ábrázolásos löportartó szaru, Emléksorok Kántor Sándor műhelyéből, Kresz Mária a mezőtúri fazekasság történetek „névtelen” jegyzője*).

Több írásában olvashatunk a megyében élt, nem mindig közismert, ám településükön, régiójukban jelentős személyként számon tartott emberekről (pl. *Józsa Gyuri — a tiszafüredi hid építtetője, Kátai Gábor krónikás könyve*). Az *Orosz István emlékezete* című közlésében a jászladányi szentemberről emlékezik meg, akinek önéletírását 1942-ben BÁLINT SÁNDOR adta ki.

KAPOSVÁRI GYULA számtalan kisebb írást közölt az említettekén kívül a Szolnok Megyei Néplap hasábjain is. Ez mutatja: a kutatás mellett fontos feladatának tartotta, hogy kutatásai eredményét a megye lakossága, az érdeklődők mihamarabb megismerhessék. Az így írt cikkeket egyéb közléseivel együtt 1996-ban a Damjanich János Múzeum munkatársai egy kötetbe gyűjtötték össze. Így ma már szinte valamennyi kisebb közleménye hozzáférhető, olvasható.

Egészen haláláig fáradhatatlanul dolgozott, KAPOSVÁRI GYULA személyében nemcsak jeles történész, művészettörténész, hanem tudományszakunk iránt is fogékony kutató távozott az élők sorából.

NAGY MOLNÁR MIKLÓS

Görcsös Mihály

(1923–1998)

Könyörtelenül koppan a hír: az örökmozgónak hitt GÖRCSÖS MIHÁLY meghalt! Nemrég még itt ült az irodámban, s arról beszélt, hogy új lakhelyén, a Balatonhoz közeli Tapolcán, ahová családjegyesítés révén tavaly került, hogyan kapcsolódik be a kulturális életbe. S hogy milyen jó, hogy ilyen közel került hozzánk, hiszen ezentúl könnyebben részt vehet majd komáromi rendezvényeinken.

Ezt megelőzően is ott volt persze szinte minden szlovákiai magyar kulturális, első-sorban néprajzi megmozduláson. 1968-ban ő fogalmazta meg egy értelmiségitalálkozóan a szlovákiai magyarság néprajzi kutatásának első koncepcióját, amelyben a kutatómunka intézményes kereteinek a kialakítását, a szakemberképzés és tudományos publikálási lehetőség biztosítását egyaránt fontosnak tartotta (*A néprajzi gyűjtésről*. Hét 1968. 19. sz. 11. old.). Szlovákia magyarlakta helységeinek néprajzi felméréséhez, az alapkutató-sok beindítása érdekében egy felderítő kérdőívet is kidolgozott abban az időben és 1969-ben ott volt az első Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság megalakulásánál is (*Magyar néprajzi kezdeményezések Szlovákiában*. Hírharang 1992. 1–2. sz. 11–19. old.). Ez utóbbi megszüntetése, illetve az 1968-at követő retorziók után csendben dolgozott. Közben a budapesti egyetemen doktorált néprajzból (*Debrőd története és népi*



Görcsös Mihály
(Fotó: HÁLA JÓZSEF, 1992)

gazdálkodása. 1978), majd amikor 1989-ben ismét lehetőség nyílt egy néprajzi társaság létrehozására, az örökifjú Miska bácsi újfent jelen volt. Mindvégig aktív részese tudományos konferenciáinknak, néprajzi kutatótáborainknak. Néprajzi, honismereti könyvtárának jó része ma már a Fórum Társadalomtudományi Intézet komáromi Etnológiai Központjának könyvtárát gazdagítja.

E rövid megemlékezésben persze elsősorban fordulatokban és eredményekben gazdag élete néprajzi vonatkozásairól szóltam (annál is inkább, mivel azt ismerem jobban), ám mindenképpen meg kell említeni azt a heroikus munkát, amelyet a kassai Batsányi kör szervezése terén a hatvanas évek második felében kifejtett (A Kassai Batsányi-kör Évkönyve 1965–1968. [1969.]), illetve arról sem szabad megfeledkezni, hogy — immár nyugdíjasként — az 1989-es változások után, ameddig egészségi állapota engedte, parlamenti képviselőként is aktív részt vállalt a közéletben.

Különben tipikus közép-európai sors az övé: anélkül hogy 1998-ig kimozdult volna szülőföldjéről (Debrődön született 1923-ban és évtizedekig a közeli Kassán élt), volt ő csehszlovák, magyar, majd szlovák állampolgár. S most, éppen csak Magyarországra áttelepülve, ismét — immár véglegesen — hazatért (ahogy állítólag halála előtt pár nappal kassai ismerőseinek mondotta: „hajazöttem meghalni”). A debrődi temetőben, szülei mellett helyezték örök nyugalomba.

LISZKA JÓZSEF

Karig Sára emlékezete

(Baja, 1914. június 13.–Budapest, 1999. február 2.)

A magyar folklorisztika számára is igen fontos volt az ő tevékenysége, illő megemlékeznünk róla. Életútja egészen hihetetlen, ám igazán jellemző a mi századunkra.

Kevesen tudták, hogy evangélikus volt, azt viszont sokan, hogy Baján született 1914. június 13-án. Előbb a szegedi egyetemen tanult (főként angolt), majd anyagi okok miatt a budapesti Kereskedelmi Akadémián folytatta tanulmányait. Angliában is éveket hallgatott egyetemeken, majd itthon kereskedelmi levelező. Korán bekapcsolódott a filantrop, háborúellenes mozgalmakba. A Svéd Vöröskereszt megbízottjaként gyermekek ezreit mentette meg vagy egyszerűen csak enivalót és fedelet biztosított számukra. 1945 után a Hazahozatali Kormánybiztosságnál dolgozott, innen a budapesti British Council-hoz került. Az orosz tükosrendőrség rabolta el 1947-ben, s a vorkutai lágerben tanult meg jól oroszul, maga is tanított, sőt, megható költeményeket írt. Sztálin halála után eresztették ki, hazatért, és csakhamar magyar könyvkiadók szerkesztője lett. 1956-ban

került az Európa Kiadóhoz, ahol hozzátartozott (hála sokoldalú nyelvismeretének) a bolgár, az ukrán, a litván és lett irodalom, majd a finnugor irodalmak jó része. Ő valósította meg a Népek meséi könyvsorozatát (1956-tól), amelyben végül is nyolcvannégy kötet jelent meg, néhányuk több kiadásban is. A világszerte is egyedülálló könyvsorozatban a lehetőség szerint eredetiből készültek a fordítások és az egész világra kiterjedtek. KARIG SÁRA személyi politikát alkalmazott: segíteni akart megszorult kollégákon, fiatalokat indított el, látott el életpasztalataival is. Arra törekedett, hogy minden finnugor nép meséi megjelenjenek, a „nagy” nyelvekből pedig helyi, akár dialektusjellegű munkák: nem olasz, hanem szicíliai, nem francia, hanem breton, vagy éppen erdélyi száász, sőt, erdélyi és nyírségi cigány mesék.

Sajnos, 1990-re a sorozat megszűnt, pedig voltak még tervek (kelta, svéd stb. kötetek). A sorozat műfaji színessége is dicsérendő: mondák, viccek, szépirodalmi feldolgozások, klasszikus művek jelentek meg. Máskor meg kéziratból, korábban soha sem látott szövegek jöttek (mint Kárpátaljáról ruszin mesék). A szerkesztő minden kötetrel rendkívül sokat foglalkozott, mindenbe beleszólt. Szüve-rén egyéniség volt, aki véleményét nem rejtette véka alá. Az afrikai irodalom és folklór magyar megjelentetése is az ő erőteljes hatására indulhatott meg. Talán bolgár barátai becsülték a legtöbbre, ez kitüntetésekben is megnyilvánult.

Maga is jó tollú műfordító volt, mégpedig nemcsak magyar nyelvre (ő ültette át angolra például SZABOLCSI BENECÉ zenetörténetét). Furcsa és érdekes emberek voltak körülötte. Élete utolsó évtizedeiben ismét politizált: a Károlyi Mihály özvegye körüli mozgalom titkára volt. Folklorisztikai érdeklődését még Szegedről hozta magával. Onnan ismerte ORTUTAY GYULÁT is. Magam még láttam azt az egyetemi indexét, amelyben az 1960-as évektől két ízben is nálunk, a Folklóre Tanszéken diplomát kívánt szerezni. Persze az órák (sőt, talán a vizsgák) helyett sokórás beszélgetések következtek. Telefonálni is órákig tudott. Mindenkit ismert, ám nem mindenkit szeretett. Évtizedekig betegekedett, mégis váratlanul hunyt el 1999. február 2-án. Mára kevés kortársa maradt, akik egész életét ismerték (mint mondjuk RADNÓTI MIKLÓS özvegye). A Magyar Néprajzi Társaságnak, sőt, a Magyar Szemiotikai Társaságnak is hűséges (tagdíjfi-zető) tagja volt. Művelt, sokoldalú ember, aki mindig tevékenykedett. Főként emberi tartást lehetett tőle tanulni. Magam is sok feladatot, tervet köszönhetek neki. Érdemes lenne összegezni azoknak a műveknek a jegyzékét, amelyeket ő hozott létre, vagy amelyeket ő segített. Csak akkor látnánk igazán (publikációs) tevékenységének méreteit.



Karig Sára

Búcsú Kocsis Rózsitól



Kocsis Rózsi

Tegnap hozták el a már Budapestre költözött és ott elhalálozott, széki származású KOCSIS RÓZSI gyászjelentését, aki „1999. július 23-án életének 66. évében visszaadta lelkét Teremtőjének”. Itthon is, de odaát, az anyaországban is ismerték, hiszen az eddig megjelent két visszaemlékező memoárját sokan olvasták, igen szépen méltatták. Mér első kötete, gyermekkori vallomása (*Megszépült szegénység*. Bukarest, 1977) is igen szép méltatásra készítette NAGY PÁL irodalomkritikust, az Igaz Szó című marosvásárhelyi folyóiratban. Íme, a sokatmondó írás címe: *A természetesség varázsa*.

De hadd emlékezzek meg én is arról az élményről, melyet az alig néhány elemis parasztasszony írása — a kötetet kérésére én gondoztam — keltett bennem. Ezzel, úgy érzem, tartozom emlékének. Tehát az élmények, az első benyomások! Csupa kérdés!

Honnan csodálatos képteremtő készsége, lírai hevülete, mely élete minden mozzanatát

rögzítő írásában jelen van? Azok a kommentárok, melyek kikíváncsoznak belőle az élet sodrásában? Honnan születnek azok a már-már filozófiai reflexiók, melyek gyönyörű vallomásában mindegyre feltűnnek? Íme: „A természet karjaiban nőttünk fel mi falusi gyermekek, miénk volt a határ, az erdő, értünk sétált a gólya... Ott zajlik mellettünk a szerelem, együttérzünk a természet születésével. Akarva, nem akarva látjuk a világ növekedését... A tojásban nincsen csirke, ha nincs kakas. A disznócsordában ott futkos a kan, s este, ha jön a tehéncsorda, köztük van a bika... Halljuk Kakas Dani hogy motyog a tyúkoknak. Hallgatjuk a szerelmes macskák nyávogását, láttunk kutya-lakodalmat; s tudtam: ha azt a muskátlihajítást nem dugom a földbe, nem lesz virágnylás...”

És hogyan ír le egy máléhántást? Egy kis részlet csupán: „Csakis éjjel lehet észrevenni, hogy él a természet, hogy mozog. Szinte hallom, hogy lélegzik, hogy zizegnek a fák levelei... A természet nem alszik, mozog... Hernyók esnek le a fáról, zizeg a levél. A földön bogarak, hangyák futkároznak... Egy szilva mozog, belebúttak a bogarak. Úgy tetszik, mintha rengetné saját magát...”

És következett a második kötet, mely *Remények és kétségek között* címen. Székelyudvarhelyen 1997-ben jelent meg. Ez más hangulatot sugárzott! Ebben arról vallott, hogyan élte meg egyik megbetegedett fiával kapcsolatos anyai fájdalomát, felgyógyulásában való reménykedését. S ennek kapcsán mindazokat az élményeket, melyekkel eközben találkozott. És még hátra van három újabb kézírata; mindegyik életének más-más, immár kései periódusáról számol be. Ezeket is — miként a már megjelenteket — egy olyan belső kényszerből írta meg, melyet a beléoltott írói tehetség diktált. Ugyanakkor írásai csodálatosan igazolják a mélylélektan nagy tudósát, JUNGot, aki felismerte: a lélek mélyére szorított szorongásoknak, fájdalomnak — melyek kegyetlenül veszélyeztetik a lelket — fel kell törniük, ki kell mondani azokat...

Ő már nincsen. De az írások maradnak, s így továbbél közöttünk!

Soraimat szintén egy belső kényszer diktálta: nekem is el kell búcsúznom Tőle. Hiszen neki is köszönhetem azt a reményteljes felismerést: az alkotás olyan isteni szikra, melyet Teremtőnk oltott belénk, s mely bármilyen mostoha körülmények között kigyúlnhat! Nyugodjék békében!

NAGY OLGA

* * *



Szekszárdi parasztpár
(Fotó: ismeretlen, 1910-es évek)

MINDENFÉLE

A néprajztudomány doktorai és kandidátusai

(1997–1998)

Az 1995 szeptemberében bevezetett új doktori rendszer bevezetésével a néprajztudomány doktora fokozatra 1997–1998 között már nem érkezett pályázat. így e vonatkozásban csupán a korábban beadott pályázatok e két évben lezajlott védéseiről számolhatunk be. A doktori, illetve kandidátusi értekezések címét követően az opponensek nevét, majd a védeés időpontját közöljük.

Doktori értekezések

KODOLÁNYI JÁNOS, IFJ.: *Uralisztikai etnológiai tanulmányok*. ANDRÁSFALVY BERTALAN, BALASSA IVÁN és K. CSILLÉRY KLÁRA, a néprajztudomány doktorai. 1997. június 26.

POCS ÉVA: *Élők és holtak, látók és boszorkányok. Mediátori technikák a kora újkor forrásaiban*. KÓSA LÁSZLÓ, R. VÁRKONYI ÁGNES és VOIGT VILMOS, a néprajztudomány doktorai. 1998. április 28.

Kandidátusi értekezések

BOLDIZSÁR ILDIKÓ: *A tündérmese és a műmese motívumainak összehasonlító vizsgálata a strukturális törvényszerűségek tükrében*. BALASSA PÉTER, a filozófiatudomány kandidátusa; NAGY ILONA, egyetemi doktor. 1998. november 20.

GYARMATI JÁNOS: *A bolíviai Cochabamba-völgy késő prehiszpán településtörténete és szerepe az inka birodalom gazdasági életében*. ANDERLE ÁDÁM, a történelemtudomány doktora; DORNBACH MÁRIA, a néprajztudomány kandidátusa. 1998. november 16.

KEMECSI Lajos: *Paraszti járműkultúra Észak-Dunántúlon. (Szekerek, kocsik, szánok)*. BODÓ SÁNDOR és GRÁFIK IMRE, a néprajztudomány kandidátusai. 1998. szeptember 30.

LANDGRAF ILDIKÓ: *19. századi hősök és hőstípusok a magyar történelmi mondahagyományban. (Kossuth Lajos és a Habsburgok)*. ERDÉSZ SÁNDOR és KATONA IMRE, a néprajztudomány kandidátusai. 1998. szeptember 1.

NAGY IMRE: *Art historical research of Native American shield designs. The Cheyenne case-study*. BOGLÁR LAJOS, a néprajztudomány kandidátusa; BORSÁNYI LÁSZLÓ, a történelemtudomány kandidátusa. 1997. április 28.

RATKÓ LUJZA: *A nagybójtji játék- és táncagyomány. A magyar nyelvterület nagybójtji játék- és táncanyagának elemzése*. FELFÖLDI LÁSZLÓ, egyetemi doktor; VARGA GYULA, a néprajztudomány kandidátusa. 1998. szeptember 2.

TORMA JÓZSEF: *A baskir népi gyógyászat mágikus elemeinek mai rendszere*. GRYNAEUS TAMÁS, a néprajztudomány kandidátusa, KAKUKK ZSUZSA, a nyelvtudomány doktora. 1998. február 26.

Az OTKA-ból támogatott néprajzi kutatások

Az alábbiakban az OTKA Bizottsághoz benyújtott és 1993–1999 között kedvezően elbírált, támogatásban részesülő tematikus (T) és ifjúsági (F) néprajzi pályázatok témavezetőit és munkacímeit adjuk közre, az OTKA-számmal jelölt tételek pályázati időtartamával, valamint a bizottság által megítélt összeggel együtt.

1993–1997

T6636	GRÁFIK IMRE: <i>A határon túli magyar kisebbség kultúrája</i> (Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	600 000 Ft
T6664	GYÖRGYI ERZSÉBET: <i>A Sárköz régi lakáskultúrájának felmérése</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	100 000 Ft
T6692	TÁTRAI ZSUZSANNA: <i>Népszokás és hiedelem a Kárpát-medencében a 18–20. században</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	600 000 Ft
T6697	BARNA GÁBOR: <i>Az etnikus identitás és a gazdasági-társadalmi folyamatok történeti összefüggései kisebbségi helyzetű magyar közösségekben</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	200 000 Ft
T6701	SZARVAS ZSUZSA: <i>A magyarországi falusi-mezővárosi zsidóság a két világháború között</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	400 000 Ft
T6717	FÜGEDI JÁNOS: <i>Tánclejegyzést és táncelemzést támogató számítógépes programrendszer</i> (MTA Zenetudományi Intézet)	1 év	1 200 000 Ft
T6803	NÉMETHNÉ FÜLÖP KATALIN: <i>Népi lakástextiliák a Néprajzi Múzeum gyűjteményében</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	200 000 Ft
T6990	KÜLLŐS IMOLA: <i>A népi vallásosság megnyilatkozási formái a határainkon túl élő protestáns magyaro-roknál</i> (ELTE BTK Folklore Tanszéke)	4 év	600 000 Ft
T6997	BÖDI ERZSÉBET: <i>Jelképek és formák az ünnepi étkezés rendszerében — Kalácsok a Nagyalföldön</i> (KLTE Néprajzi Tanszéke)	4 év	280 000 Ft
T7030	SZÚCS JUDIT: <i>A társadalmi rétegződés kifejeződése a textiliákban és a gyermeknevelésben Csongrád mezőváros példáján</i> (Tari László Múzeum)	4 év	300 000 Ft
F7113	MOLNÁR CSILLA: <i>A vallásos hit és értékrend alakulása a mai társadalomban</i> (Mátraháza Református Lelkészudülő)	4 év	200 000 Ft
T7122	FÜGEDI MÁRTA: <i>Borsod-Abauj-Zemplén megye népművészete</i> (Herman Ottó Múzeum)	4 év	300 000 Ft

1994–1997

T13381	BÁRTH JÁNOS: <i>Tanyák a változó időben</i> (Katona József Múzeum)	4 év	800 000 Ft
--------	--	------	------------

T13386	SZABÓ LÁSZLÓ: <i>Az Alföld paraszti társadalma (1848–1990)</i> (Damjanich János Múzeum)	4 év	600 000 Ft
T13403	GULYÁS ÉVA: <i>Szent György tisztelete a magyar és az európai néphagyományban</i> (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	300 000 Ft
T13410	ZSUPOS ZOLTÁN: <i>Egy szlovákiai magyar mezőváros társadalma és települése a 19–20. században</i> (KLTE)	4 év	700 000 Ft
T13513	DEÁKNÉ FÜVESSY ANIKÓ: <i>Az alföldi fazekasság kapcsolatrendszere</i> (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	500 000 Ft
F13514	VIDA GABRIELLA: <i>Észak-Magyarország ólom-mázás fazekasságának története</i> (Herman Ottó Múzeum)	4 év	400 000 Ft
T13561	KISS MÁRIA: <i>A télközépi tűzgyújtás — karácsonyi tuskóégetés szokás- és hiedelemköre néhány európai népnél</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	480 000 Ft
T13688	KNÉZY JUDIT: <i>Kapcsolatok és különbségek német és magyar népcsoportok között Somogyban, 1696–1960</i> (Magyar Mezőgazdasági Múzeum)	4 év	152 000 Ft
F13751	LANDGRAF ILDIKÓ: <i>A „Magyar történetimondarchívum és -katalógus” rendezése, kibővítése, adatbázisának kiépítése</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	700 000 Ft
F13773	F. TÓTH ZSUZSANNA: <i>Nyugat-Magyarország bútorművészete, Győr-Moson-Sopron megye népi bútorai</i> (Hansági Múzeum)	4 év	272 000 Ft
F13801	MOHAY TAMÁS: <i>A vallási hagyomány és a nemzeti identitás alakulása a csiksomlyói búcsún</i> (ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszék)	4 év	900 000 Ft
F13846	ROMSICS IMRE: <i>Gazdálkodás, életmód, népművészet és összefüggéseik a kalocsai szállásokon</i> (Viski Károly Múzeum)	4 év	320 000 Ft

1995–1998

T14767	SOLYMOS EDE: <i>Dunai halászat néprajzi kutatása</i>	4 év	520 000 Ft
T14815	HOPPÁL MIHÁLY: <i>Uráli mitológiai enciklopédia</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	800 000 Ft
TI7866	KISBÁN ESZTER: <i>Kulturális változások érintkező társadalmi rétegek életvitelében Magyarországon (16–20. század)</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	2 400 000 Ft
T17913	BENDA GYULA: <i>Egy szabadalmas mezőváros lakáskultúrájának változása</i> (ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszéke)	4 év	800 000 Ft
F17984	BALOGH BALÁZS: <i>Összehasonlító változásvizsgálatok helyi társadalmak és kulturális részrendszerek példáján</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	800 000 Ft

F17986	BORSOS BALÁZS: <i>A magyar népi kultúra régióinak számítógépes elemzése</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	686 000 Ft
T18023	BALASSA IVÁN: <i>A magyar szántóföldi földművelés történeti néprajza és helye Európában (10–20. század)</i> (Magyar Mezőgazdasági Múzeum)	4 év	640 000 Ft
T18036	DÁM LÁSZLÓ: <i>Az Alföld népi építészetének táji tagolódása a 18–20. században</i> (Báthori István Múzeum)	4 év	600 000 Ft
T18054	BALASSA M. IVÁN: <i>A magyar népi építészet táji tagolódása a 18. században</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	4 év	600 000 Ft
T18061	BALASSA M. IVÁN: <i>Magyar népi építészeti archívum</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	4 év	800 000 Ft
T18072	GYARMATI JÁNOS: <i>A bolíviai Cochabamba-völgy településtörténete</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	4 800 000 Ft
T18201	SÁRKÁNY MIHÁLY: <i>Etnológiai alapkutatások</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	2 400 000 Ft
T18226	KOTICSNÉ MAGYARI MÁRTA: <i>Görög katolikus szokáshagyományok és vallásgyakorlat</i> (Déri Múzeum)	3 év	150 000 Ft
T18398	FELFÖLDI LÁSZLÓ: <i>Erdély népzenei és néptánc-hagyományainak kutatása</i> (MTA Zenetudományi Intézet)	4 év	2 560 000 Ft
T18469	PÓCS ÉVA: <i>Hatások, konfliktusok és változások az újkor népi mentalitástörténetében — Történeti néprajzi vizsgálatok 16–18. századi levéltári források és kéziratok alapján</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	3 200 000 Ft
F18482	LIMBACHERNÉ LENGYEL ÁGNES: <i>Vallásos ponyvanyomatványok Nógrád megyében</i> (Palóc Múzeum)	4 év	72 000 Ft
F18520	SZABÓ ZOLTÁN: <i>A táncmozgalom mint sajátos közép-európai folklorizmusjelenség</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	400 000 Ft

1996–1999

F19280	KEMÉNYFI RÓBERT: <i>Komplex etnikai vizsgálatok Gömör megyében</i> (KLTE Néprajzi Tanszék)	4 év	680 000 Ft
T19927	JUHÁSZ ANTAL: <i>Migráció a Duna–Tisza közén és hatása a népi kultúrára</i> (JATE Néprajzi Tanszék)	3 év	660 000 Ft
T20123	PÁLL ISTVÁN: <i>A 17–19. századi észak-tiszántúli és kárpátaljai református egyházi építkezés kutatása és komplex múzeumi bemutatása</i> (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	800 000 Ft
T20723	SELMECZI KOVÁCS ATTILA: <i>A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	1 200 000 Ft

T20819	ZÓLYOMI JÓZSEF: <i>Nógrád megye parasztságának textiliái, népviselete 1700–1960</i> (Észak-Magyarországi Közösségszolgálat)	2 év	260 000 Ft
T20860	PÓCS ÉVA: <i>Mitológiai motívumok adatbázisa és mutatója</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	1 100 000 Ft
T20881	LIMBACHERNÉ LENGYEL ÁGNES: <i>Ponyvanyomtatványok szerepe, elterjedtsége, kataszterének kiépítése a palóc régióra vonatkozóan</i> (Palóc Múzeum)	4 év	370 000 Ft
1997–2000			
T22343	HORVÁTH GYULA: <i>Kapcsolatrendszerek a Dél-nyugat-Dunántúlon</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	1 000 000 Ft
T22348	P. SZOJKA EMESE: <i>Építkezés és házberendezés a Tolna megyei Sárközben</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	480 000 Ft
T22479	ZENTAI TÜNDE: <i>Alvás és ágy a magyar paraszti otthonokban (16–20. század)</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	4 év	600 000 Ft
T22499	LIMBACHER GÁBOR: <i>Tradíciók hordozói és közvetítői: kiemelkedő egyének a jelenkori palócföldi hitéletben</i> (Palóc Múzeum)	4 év	480 000 Ft
T22590	MOSKOVSZKY ÉVA: <i>Sors és játék — A kocka és táblás játékok divinációs-mágikus szerepe az antik kultúráktól napjainkig</i> (Magyar Nemzeti Múzeum)	4 év	200 000 Ft
T22647	FÜGEDI MÁRTA: <i>„Etnoturizmus” — a magyar népi kultúra elemei az idegenforgalomban</i> (ME Művelődéstörténet és Muzeológiai Tanszéke)	4 év	400 000 Ft
T22734	SZILÁGYI MIKLÓS: <i>Az egyéniség és a közösségi tudás (a 18–20. századi paraszti gazdálkodás és életvitel példáin)</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	1 200 000 Ft
T22885	VIGA GYULA: <i>A gazdaság, a társadalom és a kultúra változásának összefüggései a Bodroghözben (18–20. század)</i> (Herman Ottó Múzeum)	4 év	400 000 Ft
F23077	MAGYAR ZOLTÁN: <i>Tornai népmondák (gyűjtése és kutatása)</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	100 000 Ft
F23078	KRISTÓF ILDIKÓ: <i>A falusi és városi kommunikációs módok történeti antropológiája a 16–18. századi Magyarországon</i> (Debrecen és Szeged vidéke) (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	600 000 Ft
F23195	NAGY ZOLTÁN: <i>Az obi-ugor áldozati rendszer feltárása</i> (JPTE Néprajz Tanszéke)	4 év	680 000 Ft
F23253	CSONKA-TAKÁCS ESZTER: <i>Tabuszövegek adatbázisa, feldolgozása</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	320 000 Ft
F23254	KRÍZA ILDIKÓ: <i>Írásbeliség és szóbeliség — A Mátyás-hagyomány motívumrendszere</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	800 000 Ft
T23386	BÁRKÁNYI ILDIKÓ: <i>Paraszti lakáskultúra Szegeden és vidékén az első világháború után (változásvizsgálat)</i> (Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	400 000 Ft

T23400	LUKÁCS LÁSZLÓ: <i>A Duna néprajza, kulturális régiók a Duna mentén</i> (Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	400 000 Ft
T23413	TÁTRAI ZSUZSANNA: <i>Kalendárium szokások számítógépes katalógusa</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	400 000 Ft
T23439	P. SZALAY EMŐKE: <i>Úrihímzések a Tiszántúli Református Egyházkerületben</i> (Déri Múzeum)	4 év	480 000 Ft
F23485	TÓTH PÉTER: <i>Kora újkori gyógyító eljárások motívummutatója</i> (JPTE Néprajz Tanszéke)	4 év	360 000 Ft
T23576	UJVÁRY ZOLTÁN: <i>A gömöri magyarság néprajzi szintézise</i> (KLTE Néprajzi Tanszéke)	4 év	3 200 000 Ft
T23577	BARTHA ELEK: <i>A görög katolikus magyarság vallási néprajza</i> (KLTE Néprajzi Tanszéke)	4 év	600 000 Ft
T23580	KOTICS JÓZSEF: <i>Etnikai előítéletek, sztereotípiák és konfliktusok az együtt élő bukovinai székelyek és magyarországi németek között</i> (KLTE Néprajzi Tanszéke)	4 év	400 000 Ft
F24019	KUTI KLÁRA: <i>Táplálkozási szokások Erdélyben a 17–18. század fordulóján</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	500 000 Ft
T24119	ÉGETŐ MELINDA: <i>Szőlőhegyi közösségek működésének változása a 17–19. század folyamán a Dúnántúlon</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	2 000 000 Ft

1998–2001

T25074	KOCSIS GYULA: <i>A paraszti üzemszervezet és háztartásszerkezet összefüggései a 18. század utolsó harmadában, Cegléd</i> (ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszék)	4 év	1 488 000 Ft
T25122	BELLON TIBOR: <i>Ártéri gazdálkodás a Tisza mentén</i> (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	760 000 Ft
T25412	SELMECZI KOVÁCS ATTILA: <i>Néprajzi tárgykatalógusok, a Néprajzi Múzeum gyűjteményi anyagának tematikus feldolgozása</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	2 000 000 Ft
F25577	BALI JÁNOS: <i>A Nagymaros környéki málnatermelő táj gazdaság- és társadalomtörténete</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	400 000 Ft
T25768	ŐRSI JULIANNA: <i>A házassági kapcsolatok rendszere a Kárpát-medencében</i> (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága)	4 év	1 220 000 Ft
F25879	PILIPKÓ ERZSÉBET: <i>Családtörténetek a magyar-ruszin interetnikus vizsgálatok tükrében a kárpátaljai Salánkon, Komjátón és Puskinovón</i> (KLTE Néprajzi Tanszék)	4 év	384 000 Ft
F26032	SÁNTHA ISTVÁN: <i>Égi és földi hierarchiák egy burját nemzetség szállásterületén</i> (ELTE Belső-Ázsia Tanszék)	4 év	1 320 000 Ft

T26062	KNÉZY JUDIT: <i>Életmódváltozások somogyi magyar és német falvakban, 1945–1997</i> (Magyar Mezőgazdasági Múzeum)	4 év	720 000 Ft
T26163	ZENTAI TÜNDE: <i>Térhasználat a magyar paraszti otthonokban a 16–20. században</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	4 év	720 000 Ft
F26272	PUSZTAI BERTALAN: <i>Az identitás keresése — a magyar görög katolicizmus önmeghatározásának kutatása</i> (Department of Comparative Religion and Folkloristics Åbo Academy University)	4 év	400 000 Ft
T26324	GYÖRGYI ERZSÉBET: <i>Ünnepi jelkép, ornamentika, kultusz, népszokás — a húsvéti himes tojás Magyarországon és Kelet-Közép-Európában</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	700 000 Ft
T26471	BÁRTH JÁNOS: <i>Hegyi tanyák a Székelyföldön</i> (Katona József Múzeum)	4 év	920 000 Ft
T26494	BARNA GÁBOR: <i>Csoportszerveződés és szerepek az újkori népi vallásosságban</i> (JATE Néprajzi Tanszék)	4 év	2 800 000 Ft
T26517	FLÓRIÁN MÁRIA: <i>Mesteremberek szervezetei, életformája, készítményei — új levéltári források feltárása, elemzése, közlése (16–19. század)</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	2 600 000 Ft
T26586	SZACSVAY ÉVA: <i>Összehasonlító és elemző vizsgálatok az eltérő felekezeti és etnikumú csoportok vallásos szokásairól, hétköznapi és ünnepi magatartásáról</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	1 920 000 Ft

1999–2002

T29020	BALASSA IVÁN: <i>A magyar gabonatermelés története és néprajza II. (nyugdíjas)</i>	3 év	800 000 Ft
F29504	BERTA PÉTER: <i>A halál és a gyász szokáskultúrája és hiedelemháttere egy Nyárád menti, többnyelvű oláh cigány közösségben (Karácsonyfalva)</i> (ELTE)	4 év	1 070 000 Ft
T29504	VEREBÉLYI KINCSŐ: <i>A „jeles napok” ünnepelméleti megközelítése</i> (ELTE Folklore Tanszék)	3 év	1 500 000 Ft
T29627	SABJÁN TIBOR: <i>A füstmentes lakószoba és alkotóelemei a késő középkor paraszti lakáskultúrájában</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	3 év	650 000 Ft
T29744	JÁVOR KATA: <i>Zsombó — egy mai falu az átalakulásban</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	1 280 000 Ft
T30091	CSERI MIKLÓS: <i>Magyar népi építészeti archívum</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	3 év	2 600 000 Ft
T30126	LÁBADI KÁROLY: <i>Szétszóratásban — a drávaszöngi magyarság népelete az 1991-es háborúban és utána</i> (Gödöllői Városi Múzeum)	3 év	1 900 000 Ft
T30166	KÜLLÖS IMRE: <i>Ónedények a Tiszántúli Református Egyházkerületben</i> (INVO-Ráció Rt.)	4 év	862 000 Ft

F30223	MAGYAR ZOLTÁN: <i>Magyar néprajzi tájak mondanakutatása (recens és diakronikus mondanakutatás a Kárpát-medencében)</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	1 638 000 Ft
T30237	PETHÓ LÁSZLÓ: <i>A vidéki munkásság antropológiai elemzése, 1900–1995</i> (ME Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék)	3 év	2 500 000 Ft
T30285	FELFÖLDI LÁSZLÓ: <i>A néptánc-morfológia új módszereinek kidolgozása és nemzetközi hálózatának előkészítése</i> (MTA Zenetudományi Intézet)	4 év	5 000 000 Ft
T30291	HOFER TAMÁS: <i>A „népi kultúra” képeinek megszerkesztése Magyarországon 1850–1918</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	4 900 000 Ft
F30365	KEMÉNYFI RÓBERT: <i>Komplex etnikai vizsgálatok a Kárpát-medencében</i> (KLTE Néprajzi Tanszék)	4 év	1 500 000 Ft
T30445	BALASSA M. IVÁN: <i>Festett asztalosmunkák a Kárpát-medence templomaiban</i> (Szabadtéri Néprajzi Múzeum)	4 év	2 500 000 Ft
T30581	VARGYAS GÁBOR: <i>Etnikus folyamatok és konfliktusok a mai világban</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	3 200 000 Ft
T30691	PÓCS ÉVA: <i>Hatások, konfliktusok és változások az újkori népi mentalitás történetében — Történeti néprajzi vizsgálatok 16–18. századi források és kéziratok irodalom alapján</i> (MTA Néprajzi Kutatóintézet)	4 év	4 000 000 Ft
T30777	NAGY JANKA TEODÓRA: <i>Néprajzi tárgyak jogi vonatkozású ábrázolásai</i> (Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola)	3 év	600 000 Ft
T30940	SZABÓNÉ JUHÁSZ KATALIN: <i>A Kárpát-medencében élő népek rituális tisztálkodása a 20. században</i> (Néprajzi Múzeum)	4 év	1 500 000 Ft

A Néprajzi Múzeum kiadványai 1992–1999

Publications of the Ethnographical Museum 1992–1999

1. Néprajzi Értesítő

Annales Musei Ethnographiae — A Néprajzi Múzeum évkönyve. [Yearbook of the Ethnographical Museum, some thematic issues; articles with summaries in English.]

74 (1992) Budapest, 1992. 202 p.

75 (1993) Budapest, 1993. 228 p.

76 (1994) Budapest, 1994. 286 p. [Dívatok és változások Fashions and changes.]

77 (1995) Budapest, 1995. 303 p. [Magyarok Kelet és Nyugat között. Hungarians between East and West.]

78 (1996) Budapest, 1996. 259 p. [Középpontban a tárgy. In the centre: the object.]

79 (1997) Budapest, 1997. 217 p. [125 éves a Néprajzi Múzeum. The Ethnographical Museum is 125-years-old / Kép- és hangrögzítés a néprajzi kutatásban. Image and sound recording in the ethnographical research.]

80 (1998) Budapest, 1998. 215 p. [Kalotaszeg — a népművészet felfedezése. The discovery of the folk art.]

2. *Néprajzi Közlemények*

[Monographs published yearly in Hungarian with summaries in English and Russian.]

33 (1994) — *Csángók a XX. században. Élettörténetek. [Csángó people in the 20th century. Life stories.] Szerk. Forrai Ibolya. Budapest, 1994. 226 p.*

2a. *Tabula*

[A Néprajzi Közlemények folytatásaként megjelenik évi két számban. Appears bi-annually as the continuation of Néprajzi Közlemények.]

1 (1998) 1–2; Budapest, 1998. 196 p.

2 (1999) 1; Budapest, 1999. 163 p.

2 (1999) 2; Budapest, 1999. 186 p.

3. *Series historica ethnographiae*

[A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata. Science historical serial of the Ethnographical Museum.]

5. Bátky Zsigmond: *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. [Guide to the organisation of ethnographical museums.] Budapest, 1992^R. 314 p.*

6. Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe. [The Hungarian people of Kalotaszeg region.] Szerk. Hála József. Budapest, 1993^R. 356 p.*

7. Jankó János: *Finnországi jegyzetek. [Notes on Finland.] Szerk. ifj. Kodolányi János. Budapest, 1993. 173 p.*

8. Reguly Antal: *Magyarországi jegyzetek. [Notes on Hungary.] Szerk. Selmeczi Kovács Attila. Budapest, 1994. 199 p.*

9. Baráthosi Balogh Benedek: *Távoli utakon. [On distant ways.] Szerk. Hoppál Mihály. Budapest, 1996. 126 p.*

10. *Csikmenaság népművészete. [Folk art of Csikmenaság.] Szerk. Újváriné Kerékgyártó Adrienne. Budapest, 1999. 130 p.*

4. *Fontes Musei Ethnographiae*

A Néprajzi Múzeum forráskiadványai. [Source-books of the Ethnographical Museum.]

2. *A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai II. Keszthely 1821–1850. [Inventories and registers of legacy of the Keszthely estate before 1850. II.] Szerk. Benda Gyula. Budapest, 1995. 286 p.*

3. Forrai Ibolya–Szemkeő Endre: *Iskolák a Kárpát-medencében. (Források a Néprajzi Múzeum kéziratárából). [Schools in the Carpathian basin. Sources from the manuscripts of the Ethnographical Museum.] Budapest, 1996. 167 p.*

4. *Negyvennyolcas idők. I. „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” Viszsaemlékezések 1830–1861. [The days of 1848. I. Remembrances 1830–1861.] Szerk. Forrai Ibolya, Árva Judit. Budapest, 1998. 223 p.*

5. *Negyvennyolcas idők. II. „Mi volt Magyar Ország, mi volt szabadsága...” Emlékiratok. [The days of 1848. II. Memoirs.] Szerk. Forrai Ibolya. Budapest, 1999. 372 p.*

5. Magyar néprajzi bibliográfia

[Bibliography of Hungarian Ethnography.]

1991–1992; szerk. Cserbák András. Budapest, 1993. 319 p.

1993–1994; szerk. Piróth István. Budapest, 1996. 168 p.

1995–1996; szerk. Terbócs Attila. Budapest, 1999. 266 p.

6. *Catalogi Musei Ethnographiae*

[A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai. [Subject catalogues of the Ethnographical Museum.]

1. Gáborján Alice: *Szűrűjjasok. [Felt jackets.]* Budapest, 1993. 132 p.

2. Szacs vay Éva: *Üvegképek. [Glass paintings.]* Budapest, 1996. 103 p.

3. Fejér Gábor–Roboz László: *Székképek. [Images of chairs.]* Budapest, 1999. 91 p., 68 t.

4. Balogh Jánosné Horváth Terézia: *Gyűrűk. [Finger-rings.]* Budapest, 1999. 133 p., 4 t.

7. Magyar népművészet

[Serial on Hungarian folk art.]

22. Kocsis Aranka: *Zoboralji himzések. [Folk embroidery in the Zobor region.]* Budapest, 1994. 94 p.

23. Kardalus János: *Székely festett bútorok. [Painted furniture in Székely land.]* Budapest, 1995. 96 p.

24. Sáfrány Zsuzsanna: *Régi szücsrajzok. [Old furrier draws.]* Budapest, 1996. 88. p.

8. Egyedi kiadványok

[Non-series publications.]

• *A világ létra, melyen az egyik fel, a másik le megy. Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből. [World is a ladder, which some go up, some go down. Pictures of the history of Gypsies in Hungary in the 20th century.]* Szerk. Szuhay Péter, Barati Antónia. Budapest, 1993. 365 p.

• *Hungarians between East and West. National myths and symbols.* Ed. Tamás Hofer. Budapest, 1994. 60 p.

• *Keserű gyökér. A munkácsi magyar zsidók hagyományos kultúrája. Kiállítási katalógus. Budapest 1995. máj.–jún. [Bitter root. The traditional culture of the Hungarian Jews in Mukachevo. Catalogue of the exhibition.]* Összeáll. Rékai Miklós, fotó Horvát Éva, Kiss Ferenc. Budapest, 1995. (40) p.

• *Néprajzi filmkatalógus [Ethnographic film catalogue.]* Szerk. Csorba Judit, Farkas Károly, Galambos Zoltán, Kovács Emese, Tari János. Budapest, Néprajzi Filmstúdió, 1995. 276 p.

• *Rokonnépek és őshazák. A finnugor népek hagyományos kultúrája. Kiállítási katalógus. [Cognate peoples and lands of origin. The traditional culture of Finno-Ugric peoples. Catalogue of the exhibition.]* Összeáll. Kerezsi Ágnes, szerk. Selmeczi Kovács Attila. Budapest, 1996. 52 p., 14 t.

• *A régi világ falun. A századfordulót követő évtizedek fotográfiái. [Old times in villages. Photographs of the first decades of the 20th century.]* Összeáll. Fogarasi Klára. Budapest, Helikon–Néprajzi Múzeum, 1996. 168 p.

• *A magyar nép hagyományos kultúrája. Kiállítási katalógus. [The traditional culture of the Hungarians.]* Írta és szerk. Selmeczi Kovács Attila, Szacs vay Éva. Budapest, 1997. 63. p.

- *Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról.* Szerk. Lázár Katalin. Budapest, 1997. 140 p.
- *Studies on Surgut Ostyak culture.* Ed. Katalin Lázár. Budapest, 1997. 146 p.
- *Hagyomány & modernizáció a kultúrában és a néprajzban. [Tradition and modernisation in the culture and in the ethnology.]* Szerk. Szűcs Alexandra. Budapest, 1998. 177 p.
- *A turizmus mint kulturális rendszer. Tanulmányok. [The tourism as cultural system. Studies.]* Szerk. Fejős Zoltán. Budapest, 1998. 215 p.
- Demény Piroska: *Aranyosságok népzeneje. [Folk music in Aranyosságok.]* Szerk. Pávai István. Budapest, 1998. 191 p. + CD-mell.
- *Cigány-kép – roma-kép. A Néprajzi Múzeum „Romák Közép- és Kelet-Európában” című nemzetközi kiállításának képekönyve. [Gypsy-image – Roma-image. Illustrated book of the international exhibition “Roma in Central and Eastern Europe” organised by the Ethnographical Museum.]* Szerk. Szuhay Péter. Budapest, 1998. 105 p.
- „Nem csak sástoll...” *Indián és eszkimó kézművestechnikák. Kiállítási katalógus. [American native and Eskimo crafts. Catalogue of the exhibition.]* Budapest, 1999. 33 p.; English summ.
- *Istenek arca. Afrikai és afroamerikai oltárok. Kiállítási katalógus. [Face of the Gods. Altars of Africa and the African Americas. Catalogue of the exhibition.]* Szerk. Földessy Edina. Budapest, 1999. 96 p.
- *Museum of Ethnography, Budapest. Baráthosi Balogh Benedek Collection Catalogue.* Ed. Toshihiro Kohara, Gábor Wilhelm. Budapest, 1999. 124 p.
- Gyarmati, János–Varga, András: *The Chacaras of war. An Inka estate in the Cochabamba Valley, Bolivia.* Budapest, 1999. 126 p.

A gyergyószentmiklósi szépteremtés múltja, jelene és jövője

Rohan az élet a száguldó Idő harci szekerén, emberi sorsok pecsételődnek meg, magasztos ideák érnek célba, nagy megvalósulások zárulnak le, jól járható utak tárulnak szélesebbre.

A húszéves gyergyószárhegyi Szépteremtő Kaláka életében, tevékenységében is lezárult egy szakasz. Küzdelmes, nagy, szép, dicső múlt, amelynek varázsa, vonzása, patinája volt, és országhatárt meghaladt hírneve, szerteágazó, szétszórt hatósugara lett. Gyergyószárhegy a népművészetünkben fogalomná vált. Beteljesedett ZÖLD LAJOS volt táborigazgató álma: „Szarhegyre jár majd az ország-világ szépet látni, szövöktől, varróktól, fémkovácsoktól, faragóktól, korongozóktól, bútorfestőktől példát venni.” Egyben megcsodálni, hogy az egyszerű tárgyalkotás hogyan nőhet ki magát a formai anyanyelvünk intézményévé.

Amikor erről a kérdésről beszélünk, arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy ami a lélekből fakad, hittel, szeretettel, odaadással és céltudatos munkával valósul meg, azt áldás kíséri. Az élet azt is számtalanszor igazolta, hogy az identitástudattal bíró értékek a szükségben ilyen-olyan formában, pont az adott körülmények, feltételek közepette képesek újratermelődni. Ez egyben a „gyökereknek” emberkéz által el nem pusztítható fenséges nagy értéke, amely abból a tényezőből adódik, hogy a legkisebb „hajszálygókér” képes új rügyet fakasztani. Ezért olyan gazdag és kiapadhatatlan a „tisza forrás”. Ezért buzog fel olyan dúsan, ha hozzáértő kezek, alkotó elmék önmegvalósítást, létrehozó tárgyakat teremthetnek. Az elmúlt két évtized alatt (1979–1998) ez volt a gyergyószárhegyi népművészeti tábor még a nagy nehézségek, öt alkalommal (1983, 1985, 1986, 1987 és 1988 években) nem engedélyezett összehívása ellenére is.

Megállapított tény, hogy „az emberi állapotot csak alkotással lehet előremozdítani” (DÁNOS MIKLÓS: *Hangsúly*. A Hét 1973. március 2.), újratерemtem, szebbé, jobbá tenni. A kismesterségek is tág teret nyitnak ennek a lehetőségnek, egyben sok rátermett ember előtt tárhatnak széles utat az önmegvalósulás felé. Ezért áll előttük olyan ígéretes jövő, persze szem előtt tartva a kismesterség, a szakma alapos ismeretét, a közösség igényét, ízlését, a kor szellemét. Mindezt a „tisztá forrás” életésével, fejlesztésével.

Az 1989-es változások és az azokat követő útirány a gyergyószárhegyi tábor életében is a továbblépés érdekében szükségessé tette a helyzet alapos felmérését, meggondolását, hogy a megnyílt széles körű lehetőségek, a technika szabta feltételek kihasználásával valóban európai színvonalon és módon szolgáljuk formai anyanyelvünk éltetését.

A jövő ígérete szerint a Hargita megyei önkormányzat alá helyezett gyergyószárhegyi Alkotóközpont előtt újabb lehetőségek tárulkoznak ki, vehetjük tudomásul SZATMÁRI LÁSZLÓ *Tág szellemi-fizikai lehetőségek* című cikkéből CSUTAK ISTVÁN táborigazgató erre vonatkozó nyilatkozatát (Hargita Népe 1997. december 18.). Mindezeket a koncepciókat és alternatívákat csak tiszta szívből üdvözölni lehet és akár cselekvően is várni azok megvalósulását.

Az 1997-es esztendő a Szépteremtő Kaláka életében rendhagyó volt, hisz fennállásának huszadik évfordulójára emlékezünk. Ez alkalommal nem tartottuk meg a hagyományos tevékenységet, hanem kétnapos tanácskozássra gyűltünk össze 1997. december 11–15. között. Az emlékek felelevenítésén, a megemlékezésén, emlékállításon túlmenően előadások hangzottak el. VÁLI JÓZSEF megyei főtanácsos *A szárhegyi népművészeti tábor jövője*; JÁNOS PÁL nyugdíjas múzeumigazgató *A népi értékek és azok megőrzése*; ZÖLD LAJOS volt táborigazgató *A gyergyószárhegyi népművészeti tábor megalakulása és funkciója*; KARDALUS JÁNOS néprajzkutató *A népművészet, az iparművészet és az emléktárgyművészet periferiáján létrejövő giccs*; GÁL IRMA néprajzkutató *Jelek, jelképek napjaink gyergyóalfalvi népművészetében*; KÖRÖSSI ORSOLYA a csíkszeredai Művészeti Népiskola igazgatója *Giccs a kereskedelemben* című előadásában vázolták a szakmai feladatokat. TANKÓ ALBERT a Romániai Magyar Népművészeti Szövetség elnöke a szövetség távlatait és a táborhoz való kötődését helyezte a jövőképebe. FERENCZ BÉLA ferences rendi atya *Az emlékek, emlékállítás jelentőségét* méltatta és megszentelte a halottainknak felállított kopjafát. Szomorúan kellett számba vennünk, hogy a húsz év alatt a halál megtizedelte a táborhoz kötődő személyek sorát. VÁLI JÓZSEF szavaival élve: „Egy hét nem lenne elég, hogy felkeressük szétszórtan levő temetkezési sírhelyüket!” A továbbiak során itt most nem szándékom teljes névsorát adni az elhunytaknak, csupán egypárjuknak a nevét említem, akik nagy vákuumot hagytak maguk után. Így MÁTHE JENŐ fémkovács (Csíkkozmás), TARISZNYÁS MÁRTON múzeumigazgató (Gyergyószentmiklós), KOVÁCS DÉNES szakirányító, festőművész, BECZE ANTAL tanár (Csíkszereda), CSOMORTÁNI EMIL faragó (Csíkcsmortán), KASZA ANNA szövönő (Csíkszentkirály), KESZEG ILONA a Homoród menti népviseleti babák öltöztetője (Városfalva), PAPP FERENC faragó (Malomfalva), BÉRES ÁGNES varrónő (Gyergyószárhegy) és mások. Példájuk örök, emléküik áldott, szívünkben élni fognak, munkájuk után az utókor is emlékezni fog rájuk.

FERENCZ BÉLA emlékbeszédében vallotta: „Büszke vagyok, hogy ezt a csodálatos kincset én őrizhetem.” (Ti. mint a kolostor, a művésztelep jelenlegi ferences rendi papja.) Hát mi is büszkék vagyunk, hogy két évtizeden át részt vehettünk itt az alkotás szentségében, úgy vagyunk számon tartva mint alapító tagok és hatósugarak, akik soha nem felejtik, hogy mire kötelez Gyergyószárhegy szelleme.

Kocsitoló verseny Kocson

1999. augusztus 20-án a Komárom megyei Kocs községben hagyományteremtő szándékkal kocsitoló versenyt szerveztek. A községről elnevezett jármű neve ma tucatnyi európai nyelvben jelent kocsit, hintót, szekeret, lóval vont járművet. A svéd-től a lengyel-en át az olaszig, franciáig és németig vagy az angolig ennek a magyar falunak a nevét alkalmazzák a járművek megnevezésére. Ennek a ténynek a magyarázata már közel két évszázada foglalkoztatja a kutatókat szerte Európában. CORNIDES DÁNIEL volt az első, aki hazánkban a kocsi magyar eredetét bizonyította a 18. század végén. Igaz, ő a Moson megyei Köpcsény (Kittsee) faluhoz kötötte a jármű elnevezését. Mára kétséget kizárólag megállapították, hogy nem csupán véletlen egybeesés és nem elhallás, hanem történelmileg igazolható a kocsi magyar eredete. A 15. századi Európa fejlett közlekedési kultúrával rendelkezett, a kereskedelem felélénkülése egyre nagyobb igényeket támasztott a hagyományos szárazföldi járművek iránt. Kényelmesebb, biztonságosabb, gyorsabb járművekre volt szükség. S ezt a járművet a korabeli Magyarország talán legfontosabb közlekedési útvonalán, az Észak-Dunántúlon alakították ki. A levéltári kutatások, oklevelek igazolják, hogy a Komárom megyei Kocs község kerekgyártói fejlesztették ki a kocsit és mint fontos postaállomás a település nevéből vált ismertté. A néphagyomány Mátyás király személyéhez köti az újítást, annyi biztos, hogy az uralkodó gyakran utazott ilyen könnyű járművön Buda és Bécs között.

A kocsitoló verseny ötletét testvérvárosi kapcsolatoknak köszönhetően Olaszországból vették a szervezők. Montebello itáliai városban évente rendeznek hagyományos kocsitoló versenyt. Azokon a megmérettetéseken a városrészek csapatai vesznek részt, a hagyományok szerint a piaci teherhordó kézi kocsik versengésével. A városnegyedek tehát a piaci áruszállítók hagyományos versengését alakították ünnepi rendezvénné. Az



Atalakított kocsik a malom udvarán

(Fotó: KEMECSEI LAJOS)



*A gyermeli csapat a versenyen
(Fotó: Magyar Távirati Iroda)*

ötlet hazai felhasználását csak ösztönözte Kocs község és a kocsi kapcsolata. A versenyre meghívták a környező települések csapatait és az ötletgazda olaszokat is.

A szervezők a helyi viszonyokhoz igazították a verseny szabályait. Ez elsősorban az itáliai kocsitolókat lepte meg, hiszen az általuk megszokott könnyű kis kézi kocsik helyett a régióban hagyományos fogatos jármű volt a főszereplő. Az ún. könnyű (elsősorban személyszállításra használatos) kocsik súlya több mint kétszáz kilogramm volt.

A versenyben tíz csapat vett részt. Összesen nyolc kocsit gyűjtöttek össze a szervezők. Ezek közül hat származott Kocsról — köztük néhány különösen szépen vasalt és remek bognármunkájú jármű. Egy kivágott oldalú vadászatra használt kocsit Tatáról hoztak, de ez végül nem került be a kiválasztott járművek közé. Szomódról egy olyan sárgára festett kocsit hozott a csapat, amelyet a téesz szervezése idején elrejtett gazdája és csak a közelmúltban kezdték újra használni. Egyébként a versenyen szereplő járműveken kitűnően megfigyelhető volt a területre jellemző kocsitípus összes jellemzője. Az ívelt oldal és a lócsös oldalkitámasztás, az enyhén ívelt saroglyák, illetve a kerekek méretének jellemző arányai. A járműveket átalakították a verseny feltételeinek megfelelően. Az első saroglyát levették, felszereltek viszont a rúdszárnyra két felhajtható párhuzamos rudat, amelyek között elől futva egy versenyző irányította a kocsit. A nyolc fős csapat többi tagja az oldalak hátsó végére keresztbe felerősített, színesre festett rudakat tolvá gyorsította fel a járművet. A kocsik „versenysúlyát” előzetes mérlegelés után egysegésítették, homokkal töltött zsákokat téve a könnyebbekbe. A pályát a Kocson keresztül vezető főút vonalában jelölték ki 1800 méter hosszan. A kijelölt útvonalon több emelkedő és kanyarok is voltak. A verseny szabályai egyszerűek voltak: melyik csapat tolvá végig gyorsabban a kocsit a kijelölt pályán. Előző nap időmérő futamokat is tartottak és ezek eredménye alapján határozták meg az indulási sorrendet. Az egyes csa-

patok futását kamerával felszerelt közvetítő kocsi követte és a pálya mentén buzdító közönséget folyamatosan hangosbemondó tájékoztatta a részdíókról. Rendkívül szoros versenyben — tizenegy másodperc különbséggel — a tatai csapat nyerte a vetélkedést az olaszok előtt és harmadikak a házigazda kocsikak lettek.

Az igencsak emberpróbáló verseny végeztével további vetélkedést rendeztek kocsimelés terén. Az emelésenként húsz kilogramm liszttel súlyosított kocsikat kellett a csapatoknak a kijelölt bakokra ráemelni. Az emeléseknél leszerelték a jármű kerekeit és a versenyzők a kocsi alatt átdugott rudakkal emelték fel a terhet. Ennél a megmérettetésnél döntetlen eredmény született az olasz, a tatai és a dunaalmási csapat között. A verseny és a köré szerveződött programok igen komoly közönségikert arattak, tehát jövőbeni folytatásuk valószínű. A hagyományteremtő szándék és a felismerés, hogy a település számára milyen érték lehet a kultúrtörténeti szerep hangsúlyozása, sikeresen ötvözött. Kocs önkormányzata a 2000. évben egy a kocsi történetét bemutató állandó kiállítás rendezését is tervezi.

KEMECSI LAJOS

A Felvidék hangszerkultúrája

A hagyományos kultúra egyik legkevésbé feltárt területe a népi hangszerek világa, ami talán arra vezethető vissza, hogy vizsgálati módszerük kevésbé tisztázott. Kutatásukkal foglalkoztak a zenetudomány művelői, tárgyi néprajzosok, népzeneikutatók is, de erre specializált tudományos módszertan nem alakult ki. A népzeneikutatás és a tárgyi néprajz határterülete maradt a népi hangszerek kutatása és talán ezzel magyarázható a magyar nyelvű szakirodalom viszonylagos szegénysége is, ha például a szomszédos országokéval hasonlítjuk össze.

Dolgozatomban a Felvidéken használatos hangszereket szeretném bemutatni, illetve azt vizsgálom, hogy ezeket illetően lehet-e *felvidéki hangszerekről* beszélni.

VIKÁR BÉLA a beszélt nyelvi tájzólás kutatása kapcsán figyelt fel először a népzene földrajzi jellegű tagolódására, amely szerint a magyar népdalok dialektusai és aldialektusai meghatározhatók.¹ BARTÓK BÉLA azután VIKÁR eredményeit is hasznosítva az egész magyar nyelvterületet négy nagy zenei dialektusterületre osztotta fel: 1. Dunántúl; 2. Felső-Magyarország (a Dunától és a Tiszától északra eső területek); 3. Tisza-vidék vagy Nagy-Alföld; 4. Erdély (Bukovinával). BARTÓK azonban kiemelte, hogy a népzeneben megállapítható dialektusbeli eltérések csak az úgynevezett régi stílushoz tartozó dallamoknál figyelhetőek meg, így ez a felosztás az újabb stílusú dallamanyagra nem alkalmazható.² 1924-ben dolgozta ki az ún. Bartók-rend felosztást, amely szerint megkülönböztetünk régi stílusú, új stílusú és vegyes dallamokat.³ KODÁLY ZOLTÁN a további rendszerezést tanítványaira bízta, akik 1937-ben a történeti összehasonlító módszert alkalmazva kialakították az ún. Kodály-rendet. JÁRDÁNYI PÁL az 1961-ben megjelent, *A magyar népdaltípusok* című kétkötetes művében mutatta be a később róla elnevezett Járdányi-rendet.

¹ Vö. SEBŐ F. 1994. 34.

² BARTÓK B. 1924. 8.

³ JÁRDÁNYI P. 1961. 1-2.

SEBŐ FERENC 1994-ben kiadott *Népzenei olvasókönyvében* a legújabb rendszerezésként az 1975-ben SZENDREI JANKA és DOBSZAY LÁSZLÓ által kialakított ún. népzenei típusrendet ismertette, amely BARTÓK rendszerezéséhez visszanyúlva két fő csoportot alakított ki: régi és vegyes stílus; új stílus.⁴

Ezenkívül a Felvidék vonatkozásában feltétlenül érdemes néhány mondat erejéig ismertetni BARTÓKnak a *Népzene és a szomszéd népek népzeneje* című rövid ismeretterjesztő füzetben tett megállapításait, mert a szomszéd népek zenéjének hatása befolyással bírt a magyar hangszerkultúrára is. Eszerint az osztrák népzene semmiféle hatással nem volt a magyarra, ez utóbbiba a németes dallamok nem közvetlenül, hanem cseh–morva közvetítéssel kerültek.⁵ Ez már csak azért is érdekes, mert a cseh népzeneben erősen kimutatható a német hatás, míg a szlovéneké teljesen elnémetesedett. A régi stílusú magyar népdalokra erős hatást gyakoroltak a BARTÓK által *tótnak* nevezett énekek, miközben a magyar népdalok nem, illetve csak az új stílusúak hatottak erőteljesen a szlovák népzene.⁶ A ruszinok zenéje szintén komoly hatással volt a régi stílusú magyar népzene.⁷ A legjellemzőbb ruszin tánczene, a kolomejka sok egyezést mutat a magyar kanásznóták dallamaival, melyekből BARTÓK szerint aztán a verbunk, majd az új stílusú magyar népdalok alakultak ki. Ez utóbbiak, bezárva a kört, igen jelentős hatással voltak a ruszin népzene.

Továbblépve, először is tisztáznunk kell: mit nevezünk hangszernek? „Minden olyan tárgy és eszközt, mely zenei hangkeltésre (dallam és ritmus formálására) alkalmas.”⁸ Hogy ezen belül mi a népi hangszer, „azt természetesen nem a primitívség szabja meg, hanem kizárólag annak alapján döntjük el, mennyire vert gyökeret, milyen szerepet tölt be a nép zenei életében, szokásaiban”.⁹

A hangszerek osztályozására többféle módszer létezik. ALAN BLACKWOOD szerint egyszerűbb és közérthetőbb az osztályozás, ha húros, fafűvős, rézfűvős és ütőhangszereket különböztetünk meg egymástól.¹⁰ Azonban mind a magyar, mind a nemzetközi organológiai szakirodalom a KURT SACHS és ERICH VON HORNBOSTEL által 1914-ben kidolgozott, leginkább elfogadott osztályozási rendszert használja, amely szerint a hangszerek négy nagyobb csoportját különböztethetjük meg:

1. idiofon hangszerek: a hangszer vagy tárgy (mely lehet fa, fém, csont, agyag stb.) teste szolgál hangforrásként, a megszólaltatás történhet pengetéssel, ütéssel, kaparrással, dörzsöléssel, rázással;
2. membranofon hangszerek: egy rezgő hártya a hangforrás (ilyenek a különböző dobtípusok, a köcsögdudák és a mirlitonok);
3. kordofon hangszerek: egy vagy több rezgő húr a hangforrás, a megszólaltatás történhet ütéssel, pengetéssel és vonó használatával;
4. aerofon hangszerek: üregbe zárt levegő rezgése a hangforrás, e csoporton belül megkülönböztethetünk kürt- és trombitaféléket, ajaksípokat és nyelvsípokat (nádnyelves).¹¹

⁴ SEBŐ F. 1994. 24.

⁵ BARTÓK B. 1952. 6.

⁶ BARTÓK B. 1952. 7.

⁷ BARTÓK B. 1952. 14.

⁸ GELENCSÉR Á. 1994. 203.

⁹ SÁROSI B. 1978. 19.

¹⁰ BLACKWOOD, A. 1994. 19.

¹¹ SÁROSI B. 1978. 7–8.

A fenti osztályozás felhasználásával, külön csoportként kezelve a hangszeret helyettesítő eszközöket, mint amilyenek a kanál, az ostor, a sarkantyú stb., SÁROSI BÁLINT a következőképpen csoportosította a magyar népi hangszereket:

- idiofon hangszereink: deszkadob, kalapácsos kereplő, kereplő, szekrényes kereplő, szélkereplő, facimbalom, csengő, kolomp, láncos bot;
- membranofon hangszereink: mirliton (hangszínező membrán, pl. nádi duda vagy selyempapírral fedett fésű), köcsögduda, dob;
- kordofon hangszereink: citera, koboz, tambura, hárfa, cimbalom, gardon, kukoricahegedű, kórohegedű, hegedű, tekerő;
- aerofon hangszereink: bűgattyú, levél (hangkeltésre alkalmas levél vagy fűszál), levélsíp, doromb. További három nagy csoport az aerofon magyar népi hangszereken belül: 1. kürt- és trombitafélék (kanásztülök, fakürt, trombita); 2. nyelvsípok (nádsíp, duda, regős síp, klarinét, tárogató, töröksíp, harmonika); 3. ajaksípok (pánsíp, tilinkó, szélfurulya, perembevágásos furulya, cserépsíp, harántfurulya, okarina, fűzfásíp, furulya, hosszúfurulya).¹²

A hegedű mellett külön meg kell említeni a kontrát és a nagybögőt is, ahogy ezt PÁVAI meg is tette,¹³ mert bár a klasszikus hangszerek osztályozásánál csak a brácsa és a nagybögő a hegedűcsalád tagja,¹⁴ de a kontra csak a népzeneben használatos. Feltétlenül szükséges azt is tisztázni, hogy a magyar népi hangszerek nem azért tekinthetők magyarnak, mert csak nálunk használnák azokat, hanem azért, mert a népi hagyomány részévé váltak.¹⁵ Egy-két kivételtől eltekintve a hangszerek elterjedésének nem szabnak határt az államhatárok, sőt, sokszor még a földrészek sem, ezért a legtöbb hangszer vagy annak változatai széles körben elterjedtek szerte a nagyvilágban.

Dolgozatom további részében azt ismertetem, hogy a felsorolt magyar népi hangszerek közül melyek azok, amelyeket használtak, vagy ritkán ugyan, de még használnak a Felvidéken, illetve van-e olyan hangszer, amelyet magyar viszonylatban felvidéki hangszerek lehet tekintenünk? A vizsgálathoz a magyar nyelven megjelent, hangszerekről szóló és földrajzilag a Felvidékhez köthető szakirodalom anyagát fogom ismertetni és feldolgozni.

A magyar népi tánczene javarészt szöveges népdalokból áll. Amikor nincs zenész, dalolnak a tánc mellé, amikor van, különböző hangszereken játszva és variálódva válnak önálló hangszeres zenévé, amelyről a legtöbbször kimutatható, hogy mely daltípusból származik. Ennek az ellenkezőjére is van azonban példa, amikor az eredetileg csak hangszeres zenéből alakultak ki dalok, illetve a hangszeres tánczene egyes elemei nem énekelt dalokból, hanem hangszeren játszott dallamokból, a dudások úgynevezett *aprajáiból* alakultak ki. VARGYAS szerint a magyar népi hangszerek közül egyedül a dudának van saját zenéje, amit a hangszer sajátosságai tesznek lehetővé. A dudások használnak bizonyos szöveg nélküli, 2/4 ütemnyi motívumok váltakozásán alapuló variálást, amely általában a szöveges dallam utójátéka, de önállóan is játsszák. Ezt nevezik *aprózásnak* vagy *aprajának*. Mivel ezek a variálások nagyon egyszerűek, a dudások minden esetben parasztemberek vagy pásztorok és sohasem cigányok, a dudálást módját is egy-

¹² SÁROSI B. 1978. E felosztástól eltérően a dorombot PÁVAI I. (1993. 38.), GELENCSEK Á. (1994. 207.) és a *Hangszerek enciklopédiája* (1996. 132.) is az idiofon hangszerek közé sorolja.

¹³ PÁVAI I. 1993. 30–37.

¹⁴ MICHELS, U. 1994. 41.

¹⁵ SÁROSI B. 1978. 19.

mástól tanulják el. Ezért az *apraja* tekinthető a magyar hagyományos hangszeres népzene legegységesebb formájának.¹⁶

Amikor egy dallamra a *dudatáncdal* megnevezést használják, valószínűsíthető, hogy azt semmilyen szöveggel nem hozzák kapcsolatba, máskülönben a dal kezdősorát mondanák be a gyűjtés során, ezért szövegtelen aprajadallam ez is. A hangszer motívumkinccse a duda hangkészletéből és technikai lehetőségeiből adódik, ezért az is közömbös, hogy az aprajázás magyar vagy esetleg szlovák „találmány”.¹⁷ VARGYAS szerint azonban, bár a szomszédos népek és a magyarok dudája lényegében azonos, mégis egyértelmű különbség van a magyar és a szomszédos népek aprajái között, ezért a (d' s s t mt s) szerű motívum használata magyar eredetűnek tekinthető. Az ilyen tánczene már 1956-ban is régiesnek számított és ritkaságszámba ment. Sokkal inkább domináltak az akkor fejlettnek számító hegedűdarabok és a szöveges népdalok.¹⁸ A cigányzenész kizsorította a dudást, de a dudához szokott falusiak a cigánnyal is húzták a hegedűn az apraját, így aztán napjaink táncházaiban már a hegedűsök is használják az aprajázást.

Napjainkra a Felvidék legjellemzőbb hangszerévé vált a duda, amely a magyar szakirodalomban, a többi hangszerhez viszonyítva, jól feldolgozott. A legjobb összefoglalás a témában MANGA JÁNOS tanulmánya, amely 1968-ban jelent meg a Népi Kultúra–Népi Társadalomban. Hogy a magyarokhoz mikor került a duda, nem tudható, de MANGA szerint már a honfoglaló magyarság ismerhetett valamilyen hólyaggal vagy bőrtömlővel ellátott egyszerűbb, bordószárral (basszus) még nem rendelkező dudatípust, amely KLIER szerint a duda kialakulásának első foka, a *Platterspiel*, vagyis *hólyagduda*. A *Magyar oklevélszótár* szerint személynévként már 1095-ben előfordult.¹⁹ A 13–15. században azonban az arab, illetve ibér eredetű *gaita*, vagyis *gajda* az elterjedtebb, szemben a feltehetőleg török eredetű *duduk* vagy *dűdük* kifejezéssel. A Kaukázusban máig használnak egy *duduk* nevezetű hangszert, mely egyenes furatú dupla nádnyelves nyelvcsip. Viszont Macedóniában²⁰ és Bulgáriában²¹ egy a mi furulyánknak megfelelő ajaksípot neveznek *duduk*knak. ZIBRT, az ismert organológus szerint Morvaországban és Szlovákiában közvetlen magyar hatásra terjedt el a *gajd* kifejezés, illetve az ibér eredetű *gaita* spanyol közvetítéssel került az arabokhoz, és onnan a török, majd a délszláv és a magyar nyelvbe.²² A *Zenei lexikon* felsorolása alapján tőlünk nyugatra csak a német nyelvben használatos a duda elnevezés: *Dudelsack*.²³ Így valószínűsíthető, hogy mindkét név a Balkán felől érkezett hozzánk, és tőlünk északra, illetve nyugatra a magyarból terjedt tovább (amely jelenthetett más hangszert is).

A duda egyéb elnevezései: *tömlőcip*, *börduda*, *kutyaduda*, *kecskeduda*, illetve *tiliduda*, amely csak SÁROSI BÁLINTnál és a *Zenei lexikon*ban található meg,²⁴ az viszont nem derül ki, melyik tájegységen használják. Az egyszerű bőrduda birkabőrből készíthetett, ahogy azt magam is tapasztaltam a Rodope-hegységben, ahol javarészt birka-, ritkábban kecskebőrből készítették a hangszer tömlőjét. A „palóc duda” kizárólagosan báránybőrből készült,²⁵ ám a *Magyar néprajzi lexikon* említi ezenkívül csikó- és marha-

¹⁶ VARGYAS L. 1956. 241–247.

¹⁷ Vö. RÉTHEI PRIKKE M. 1924. 143–144.

¹⁸ VARGYAS L. 1956. 250, 290.

¹⁹ MANGA J. 1968. 128, 180.

²⁰ LININ, A. 1986. 78–83.

²¹ ATANASZOV, V. 1977. 106.

²² Vö. MANGA J. 1968. 129.

²³ *Zenei lexikon* 1983. 468.

²⁴ SÁROSI B. 1978. 77.; *Zenei lexikon* 1983. 468.

²⁵ MADARASSY L. 1934. 83.

bőrből készülteteket is.²⁶ Használják még a dudára a *síp* és a *csimpolya* elnevezéseket is,²⁷ melyek közül a csimpolya az ókorban használatos és több síp együtthangzására utaló *szimfónia* szóval közös gyökerű.

A középkorban — GELEJI KATONÁt idézve 1636-ból — „a magyaroknak az első muzsikájuk” a duda volt.²⁸ A 16. század derekáiig a huszárok hadi muzsikája volt, s csak ezután szorította ki a töröksíp.²⁹ Használták az erdélyi fejedelmek főúri zenekaraiban,³⁰ illetve tudunk templomi használatáról is, karácsonyi pásztormiséken.³¹ A régebbi korokban, a nagyszámú hazai dudaábrázolásból kiderül, több típust is használtak.³² A duda főbb részei a birka-, kecske-, kutya-, esetleg borjú- vagy csikóbőrből készült tömlő vagy szélzsák, a dudafej, a magyar dudákon használt kettős sípszár, a basszus- vagy bordószár (mely a magyar dudákon három részből áll) és az emlő vagy fúvóka. A Szeged környéki dudák tömlőjéhez még egy a kovácsfújtatóhoz nagyon hasonló kis fújtató is csatlakozik. Ezt a típust a *Zenei lexikon* is ábrázolta,³³ amiből aztán a nyugat-európai organológusok azt a téves következtetést vonták le, hogy ez volna a magyar duda.³⁴ Mind a bordószárra, mind a sípszárra a legtöbbször ökörszarvból készült kis tülköket is illesztenek. A bordószárban (*gordó, bordó, bördő*) egy nagyobb méretű, a sípszárban egy-egy kisebb méretű szimpla nádsíp helyezkedik el. A sípszár felső részére a magyar, a cseh, a szlovák és a lengyel dudákon egy állat- vagy emberfejet is illesztenek.³⁵ HERMAN OTTÓ szerint a palóc dudán lévő kecskefej szlovák hatás. mert az alföldi dudán inkább jellemző a kos- vagy az emberfej, de MADARASSY szerint ez csak a pásztoréletmód hatásának tudható be és nincs etnikumhoz köthető jelentősége.³⁶

A *Hangszerek enciklopédiája* a duda két fő típusát különbözteti meg, mely szerint a nyugat-európai dudák dupla nádnyelves és kónikus, míg a kelet-európaiak szimpla nádnyelves és hengeres dallamsípval rendelkeznek (ez utóbbiakhoz sorolja a közel-keleti és az észak-afrikai dudákat is).³⁷ MANGA JÁNOS hangterjedelmük, elterjedésük és sípszáraik típusa szerint öt típust különböztet meg.³⁸ Az első három csoport dudái nem találhatók meg a Felvidéken, nézzük tehát előbb a negyedik osztályba tartozó kettős sípszárú dudákat, melyeken az egyik sípszár elülső öt lyukán a hangsor hat foka, hátsó lyukán a hetedik fok, illetve az oktáv, a másik kontra sípszár egy lyukának nyitásával a tonika, fedésével az alsó kvart szólal meg. Külön basszussal, nádból vagy bodzafából készült felülvágott nyelvspokkal. Elterjedési területe Észak-Magyarország és Szlovákia, *duda, dudy, gajdy* elnevezésekkel. A MANGA szerinti ötödik csoportba tartozó dudatípus a kettős sípszárú dudaké, amelyek az előbbitől csak abban különböznek, hogy a dallamsípszár elülső öt lyuka felett még egy milliméternyi átmérőjű, ún. *bolhalyukat* is találunk, amely a hátsó lyukkal szemben helyezkedik el. Ezeket, egyes észak-magyarországi vidékek kivételével, Hunyad megyében találjuk meg *duda, csimpolya,*

²⁶ Magyar néprajzi lexikon 1977. 615.

²⁷ PÁVAI I. 1993. 24.

²⁸ KODÁLY Z. 1937. 139. jegyzet.

²⁹ TAKÁTS S. 1961. 182.

³⁰ SZABOLCSI B. 1959. 209–280.

³¹ RAJECZKY B. 1955.

³² MANGA J. 1968. 132–133.

³³ Vö. *Zenei lexikon* 1983. 468.

³⁴ *Hangszerek enciklopédiája* 1996. 56.

³⁵ *Hangszerek enciklopédiája* 1996. 56–57.

³⁶ MADARASSY L. 1934. 87.

³⁷ *Hangszerek enciklopédiája* 1996. 55.

³⁸ MANGA J. 1968. 180–181.

illetve románul *cimponi* elnevezéssel. MANGA ez utóbbit tartotta jellemzően magyar dudatípusnak, mint amely a magyar nyelvterület nagyobb részén általános.³⁹ Másrészt pedig a dallamsípszár bolhalyukával ellátott dudatípus régisége mellett szól hangterjedelme, játékmódja és dallamvariációi (pl. a cifra és az apraja). A MADARASSY LÁSZLÓ által leírt palóc duda is az ötödik csoportba tartozik, mert a sípszár princsovén ott a bolhalyuk. A fentiekből következően a Felvidék dudái a MANGA által felállított negyedik és ötödik csoportba tartoznak, s a két típus közötti különbséget a bolhalyuk megléte adja.

A palóc népzeneire jellemző volt a duda–klarinét párosítás, de a dudát használták schalmeijel, harsonával, furulyával stb. párosítva is. Basse-Bretagne mai népzenejében a *bombarde–biniou* (schalmei–duda) párosítást találhatjuk.⁴⁰ Az itáliai *zampogna* (két különálló dallamsípval és két bordószárral rendelkező duda) is gyakran együtt játszott egy *pifferóval* (népi schalmei).⁴¹ Így elérkeztünk az egyik legérdekesebb hangszerhez, a dupla nádnyelves, billentyűzet nélküli töröksíphoz vagy tárogatóhoz. Indokoltabb a *töröksíp* elnevezést használni a hangszerre, így elkülönítve a SCHUNDA VENCEL JÓZSEF által az 1890-es években kifejlesztett billentyűs, szimpla nádnyelves nyelvsíp-tól.⁴² LAJTHA LÁSZLÓ az ázsiai dupla nádnyelves nyelvsípkat három csoportba sorolta: 1. fából készült perzsa–török típus; 2. kihajló végű, trombitaszerű, fémtölcséres mongol típus; 3. bronzöntvény tölcserű indiai típus.⁴³ CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN egy más típusú csoportosítást javasolt, melynek alapja a hangszer hangszínét meghatározó furat milyensége.⁴⁴ Ezen osztályozásnál két típusba sorolhatóak a dupla nádnyelves nyelvsípkok: kónikus és hengeres furatúak. SÁROSI a keleti típusú oboafélékhez sorolta a magyar töröksípot, melyek jellemzője, hogy a kb. három–négy centiméter átmérőjű fa- vagy fémkorongoknak a muzsikus játék közben nekifeszíti ajkait.⁴⁵ Azonban már a 17. század második felében régimódinak számító német schalmeiek megszólaltatásához is *piruett*, vagyis külön ajaktámasz volt szükséges.⁴⁶ a hangszert tehát semmiképp nem sorolhatjuk a keleti hangszertípusok közé. SÁROSI és CSÖRSZ RUMEN is használta az *oboaféle* kifejezést mint összefoglaló elnevezését a tárgyalt hangszertípusnak, VAN DER MEER szerint azonban csak 1650 után beszélhetünk oboáról, amelyet JEAN HOTTERERE fejlesztett ki Párizsban.⁴⁷ Ennélfogva a korábbi hangszerekre nem helyénvaló az *oboa* kifejezés használata, illetve a későbbiekre sem, hiszen az oboafélékre jellemző a billentyűzet. Ezzel szemben a nyugati schalmeiféléken nagyon ritkán, a keleti hangszertípusokon pedig egyetlen ábrázoláson sem akadtam billentyűzet nyomára.

CSÖRSZ RUMEN tehát két alaptípust állapított meg: egy kónikus schalmeitípust és egy hengeres(ebb) zurnatípust.⁴⁸ Ennek a megállapításnak homlokegyenest ellentmond VAN DER MEER, aki szerint „az iszlám kultúrterület népei lelkes hívei voltak a kúpos furatú duplanádas hangszereknek. Különösen erősen szélesedő a perzsa–indiai »zurna«

³⁹ MANGA J. 1968. 181.

⁴⁰ PÁVAI I. 1993. 64.

⁴¹ Hangszerek enciklopédiája 1996. 55.

⁴² SÁROSI B. 1978. 85.

⁴³ LAJTHA L. 1992. 189–190.

⁴⁴ SUDÁR B.–CSÖRSZ RUMEN I. 1996. 83.

⁴⁵ SÁROSI B. 1978. 87. Ilyen a Nemzeti Múzeumban található Beliczay-tárogató is, melynek egy zsinóron függő szaruból készült ajaktámasztó korongja van (SUDÁR B.–CSÖRSZ RUMEN I. 1996. 105).

⁴⁶ VAN DER MEER, J. H. 1983. 134.

⁴⁷ VAN DER MEER, J. H. 1983. 134.

⁴⁸ SUDÁR B.–CSÖRSZ RUMEN I. 1996. 85.

fémfölszere.”⁴⁹ Valamilyen módon megkülönböztették a hangszereket, mert a német és lengyel sípokat elkülönítették a töröksíptól, de hogy ez a hangszerek felépítésbeli különbségére vagy valamilyen más szempontra utalt, az nem derült ki. Tény, hogy a tárgyalta dupla nádnyelvs nyelvsíp Európában, Ázsiában és Afrika nagy részén elterjedt hangszer, amelynek kelet-európai és ázsiai elnevezései is nagyon hasonlóak (pl. Jugoszláviában és Macedóniában *zurla*, Törökországban és Bulgáriában *zurna*, Üzbegisztánban *szurnaj*, Afganisztánban *szornaj*, Indiában *sánáj*, Kínában *szona*, Kambodzsában *szralaj*). A magyar töröksíp tehát nagyon elterjedt hangszer volt mind a Felvidéken, mind az ország egyéb területein is.⁵⁰ A Gömöri Múzeumban két tárogató található, melyeket állítólag még a 16. században kapott Rimaszombat a szabadkaipusztai bégtől, illetve a Nemzeti Múzeumban is őriznek egy Nyitráról származó Ligats-féle tárogatót.⁵¹

A bonyolultabbtól az egyszerűbb felé haladva és megmaradva az aerofon, azon belül a fúvós hangszereknél, vizsgáljunk meg néhány, a Felvidékről származó, pásztorok által használt hangszert.

BARTÓK az Ipolyság környéki kanásztülök hangterjedelmét és játékmódját vizsgálta az Ethnographiában megjelent rövid cikkében,⁵² melyben a kanásztülköt „természetes trombita”-nak nevezte. Bár valóban nehéz különbséget tenni a primitív trombiták és a primitív kürtök között, mert mindkét hangszertípusnál a muzsikus ajkai általi rezgések keltik a hangot, de a hajlított hangszert inkább *kürtnek*, az egyenest pedig *trombitának* nevezjük. Egy másik csoportosításban a rövidebb hangszerek kerültek a kürtök, míg a nagyobb hosszúságúak a trombiták közé; így lett a svájci havasi kürt is primitív trombita.⁵³ SÁROSI viszont egyértelműen a kürtök közé sorolta az ilyen típusú hangszereket,⁵⁴ és mivel a magyar nyelvben ez az elterjedtebb, és mivel a *Hangszerek enciklopédiája* sem tudta egyértelműen meghatározni a különbséget, ezért a hasonló típusú hangszerek ismertetésénél a továbbiakban a *kürt* kifejezést fogom használni. A *Hangszerek enciklopédiája* együtt mutatja be a klasszikus és a „népi” hangszereket, joggal, mert sok hangszer egyszerre mind a két csoporthoz is tartozhat. Erre a legjobb példa a klarinét. A klasszikus zenében használt modern kürtök és trombiták már nem összetéveszthetőek, talán innen a bizonytalanság a primitív kürtök és trombiták meghatározásában.

Folytatva a Felvidék hangszereinek bemutatását, LAJOS ÁRPÁD az általa leírt, 1938-ban Mezőkövesden talált rendkívül figyelemreméltó és archaikusnak tűnő, lóbéllel fedett fakürtöt mutatja be A Herman Ottó Múzeum Közleményeiben.⁵⁵ A hangszer ismertetésénél (sajnos ez elég ritka eset) részletesen leírja adatait és elkészítésének módját. Megállapítása szerint a hangszer elkészítése módjában jelentősen eltér a szomszédos népektől, illetve a baskíriai párhuzamok vizsgálata feltétlenül további kutatást igényel.⁵⁶ Hasonló fakürtöt írt le FRANK TIBOR a Gömör megyei Pelsőcről, amely az előző hangszertől annyiban tér el, hogy a trombitatest itt a cserfa lehántott kérgéből készül.⁵⁷

LAJOS ÁRPÁD a tőle megszokott részletességgel írt le Sajóveleldről egy fűzfakéregből készített fatrombitát, mely ott gyermekjátékként funkcionált, és elkészítésének

⁴⁹ VAN DER MEER, J. H. 1983. 42.

⁵⁰ APOR P. 1978. 42, 132.

⁵¹ SUDÁR B.—CSÖRSZ RUMEN I. 1996. 100, 105.

⁵² BARTÓK B. 1911. 305–306.

⁵³ Hangszerek enciklopédiája 1996. 59.

⁵⁴ SÁROSI B. 1978. 68–69.

⁵⁵ LAJOS Á. 1956. 37–39.

⁵⁶ LAJOS Á. 1956. 39.

⁵⁷ FRANK T. 1906. 124.

módját is megismerhetjük.⁵⁸ Mindhárom hangszer további jellegzetessége, hogy külön anyagból készült fúvóka is tartozik hozzájuk; SÁROSI-tól tudjuk, hogy ez nem feltétlenül tartozéka a fakürtöknek.⁵⁹

Kicsit még visszatérve ahhoz a kérdéshez, hogy mi minősül gyermekjátéknak és mi „komolyabb” hangszernek, az koronként és főleg tájanként nagyon eltérő lehet. A doromb Nyitra megyében a fiatal hajadonok kedvelt hangszere.⁶⁰ SÁROSI szerint viszont inkább játékszerként használatos.⁶¹ Erdélyben és Moldvában gyakori hangszer, és olykor szükségmegoldásból akár tánckísérethez is használják.⁶² Mongóliában viszont igen népszerű, gyakran használt népi hangszer az aman húr, a mongol doromb.⁶³ Itt a dorombok mindkét típusa használatos: az idioglott, amelynél a nyelv a keret anyagából van kivágva (ilyen a mongol hulszan-húr, amely készülhet bambuszból, csontból, szaruból, fából), illetve a heteroglott, amelynél a más anyagból készült nyelv a kerethez illeszkedik (ilyen a rézből készült mongol tömör húr). Magyarországon napjainkban csak ez utóbbi típussal lehet találkozni, illetve a hangszer ismertetésénél is ezt a típust ábrázolják.⁶⁴

Szintén aerofon hangszereket ismertetett HERMAN OTTÓ a Természettudományi Közlöny 1899-es évfolyamában.⁶⁵ Az első egy az Ung megyei hegyi rutén pásztorok által használt többrészes klarinét. A szerző a hangszert *olasz ikerflótának*, illetve *iker-sípnak* nevezi. Ennek a hangszertípusnak valóban a legismertebb képviselője a szárd launedda, de ugyanez a típus az egyiptomi argmul vagy a tunéziai zummara is.⁶⁶

HERMAN idesorolt még egy harmadik hangszert, a Deliblát oláh pásztorainak dudáját, mely szintén kettős, szimpla nádnyelves nyelvsíp, kiegészítve egy lopótök nyakából készült hangszóróval.⁶⁷ A dudu ismertetésénél a kelet-európai dudatípusok kettős sípszára önmagában valóban egy kettős, szimpla nádnyelves nyelvsíp. Vajon levonható-e ebből az a következtetés, hogy a nyugati és a keleti típusú dudu-sípszárak eltérése abból adódik, hogy a nyugati dudák a schalmeiből, a dupla nádnyelves, kónikus furatú nyelvsípból alakultak ki, bőrtömlővel kiegészülve, míg a keleti típusú dudák egy kettős, szimpla nádnyelves nyelvsípból — amelyek azután önmagukban, különálló hangszereként is fennmaradtak?

HERMAN leírta az ungi havasi legelőkön pásztorok által használt, már említett két típusát a fakürtnek, melyek közül a hársfa kérgéből készültet tekinti az ősbibb formának és a kettéhasított fatörzsből vájással készített, abroncsokkal egybefogott típust újabbnak.⁶⁸ Ennek némileg ellentmondanak a fakürt régiségéről LAJOS ÁRPÁD által leírtak.

Ezenkívül HERMAN megemlítette egy *fujerának* nevezett hangszert: „egy hatalmas, majdnem embernyi síp, melynek három a hanglika, s amelyet csak vendégcsövön lehet megfújni”.⁶⁸ Ebből az utolsó megjegyzésből és a mellékelt ábrázolásból kiderül, hogy a

⁵⁸ LAJOS Á. 1966. 46–49.

⁵⁹ SÁROSI B. 1978. 68.

⁶⁰ KELECSÉNYI J. 1985. 207.

⁶¹ SÁROSI B. 1978. 65.

⁶² PÁVAI I. 1993. 38.

⁶³ SZELENGE DZS. 1997. 20.

⁶⁴ SÁROSI B. 1978. 64.; GELENCSEŔ Á. 1994. 207.

⁶⁵ HERMAN O. 1899. 269–271.

⁶⁶ Hangszerek enciklopédiája 1996. 39.

⁶⁷ HERMAN O. 1899. 269. A szerző meg is jegyezte, hogy a hangszert levegőtömlővel kiegészítve egy dudát kapunk

²⁰ HERMAN O. 1899. 271.

⁶⁸ HERMAN O. 1899. 270–271.

fujara nevű, a szakirodalom által szlovák népi hangszernek⁶⁹ minősített ajaksípról van szó. ZATHURECZKY JÁNOS is a lipcsei szlovákság hangszerként írta le, amely csaknem minden szálláson megtalálható, nem úgy, mint a duda (*gajdy*).⁷⁰ Érdekes, hogy HERMAN azt írta még a hangszeréről, hogy „ősi hangszer — honnan jött és meddig terjed, ma még nem mondhatom meg”. Ebből az a következtetés is levonható, hogy a múlt század végén még elterjedtebb lehetett a *fujara*. Tény viszont, hogy napjainkban sem leírva, sem pedig szóbeli közlésben nincs utalás arra, hogy Szlovákián kívül másutt is megtalálható lenne, így azon ritka hangszernek közé sorolható, amelyek csak egészen szűk földrajzi területen váltak általánossá.

Természetesen falun a nagyobb társas összejöveteleken már jellemzőbbek voltak a cigánybandák.⁷¹ A hangszeres együttesek között SÁROSI megkülönböztet alkalmi együtteseket, állandó együtteseket, illetve olyan alkalmat, amikor egy személy egyidejűleg több hangszeren játszik.⁷² Az állandó együttesek jellemzője a meghatározott létszám és a meghatározott hangszer; tagjaik félhivatásos vagy hivatásos zenészek. A *parasztbanda* vagy *magyarbanda* felváltva játszott fúvós és vonós hangszeren.⁷³ A paraszthatól etnikai összetételében eltérő cigányegyüttes alapja négy hangszer: a hegedű, a kontra (mely lehet hegedű vagy brácsa), a cimbalom és a bőgő. A létszám bővülése esetén az ötödik tag segédprimás, a hatodik még egy kontrás, és csak a hetedik vagy nyolcadik tag lesz a klarinétos (zenekari A- vagy B-klarinét), esetleg a csellós.⁷⁴ Ez azonban nem minden esetben lehetett törvényszerű, mert például PALÁDI-KOVÁCS ATTILA leírásában a négytagú cigánybanda tagjai: primás, bőgős, cimbalmos és klánétás vagy pikulás.⁷⁵ (A *klánéta* a zenekari klarinétot jelentheti és a *pikula* is fúvós hangszerre utal.)

A SÁROSI szerinti alkalmi együttes alapvető kordofon hangszere a citera,⁷⁶ mely Borsod megyében is elterjedt volt.⁷⁷ A *Hangszerek enciklopédiája* és SÁROSI is három típusát különbözteti meg a citerának, azonban eltérő módon. Előbbi a nemzetközi hangszeranyag csoportosításakor többféle zeneszerszámot sorolt be; ennek alapján a típusok: primitív, lapos és domború citerák.⁷⁸ Ezen belül az európai citerák nagy része, így a magyar is a lapos típusba tartozik. Ezért szükséges volt egy pontosabb csoportosításra is, mely szerint a magyar citerának három alaptípusa van: a vályú-, a kislejes és a hasas citera.⁷⁹ Amennyiben a DINCSÉR OSZKÁR által lefényképezett borsodi hangszer⁸⁰ egy helyileg elterjedt típust képvisel, akkor ott egy diatonikus, vagyis *egykötés* vályú-citera lehetett elterjedt.

⁶⁹ A zene könyve 1981. 69.; Hangszerek enciklopédiája 1996. 19.

⁷⁰ ZATHURECZKY J. 1899. 122.

⁷¹ PALÁDI-KOVÁCS A. 1982. 164–165.

⁷² SÁROSI B. 1978. 107–108.

⁷³ SÁROSI B. 1978. 108.

⁷⁴ SÁROSI B. 1978. 110.

⁷⁵ PALÁDI-KOVÁCS A. 1982. 164.

⁷⁶ SÁROSI B. 1978. 107.

⁷⁷ PALÁDI-KOVÁCS A. 1982. 165.

⁷⁸ Hangszerek enciklopédiája 1996. 216–223.

⁷⁹ SÁROSI B. 1978. 31.

⁸⁰ PALÁDI-KOVÁCS A. 1982. 164. (75. kép).

Összegzés

Az áttekintett irodalom arra enged következtetni, hogy a Felvidéken használt zeneszerszámok jellemzően az aerofon hangszertípusok közé tartoznak. Ezek használata összefügg a földrajzi környezettel, s a pásztorkodó életmóddal. Sokféle hangszer megtalálható itt is, éppúgy, mint egyéb tájegységeinken, de például a kordofon hangszerek inkább falusi környezetre jellemzők. A pásztorkodásból adódóan általánosak a kicsi, mobil, kevésbé sérülékeny hangszerek. Bár a furulya vagy annak egy típusa, a tilinkó egyedül HERMAN OTTÓ leírásában fordul elő,⁸¹ egészen biztos, hogy szintén nagyon elterjedt és kedvelt volt, vagy talán máig is használt hangszere a Felvidéknek. A cigánybandák megjelenése és az ezzel összefüggő hangszerek megjelenése a cikkek írásakor egy újabb és nem mindig pozitívan értékelt velejárója a Felvidék zenekultúrájának.⁸² Ennek ellenére elmondható, hogy a pásztorkodó életmódból fakadóan a magyar nyelvterületen belül viszonylag sokáig megőrződtek és használatban maradtak hangszerek, és így jellemzőek a tájegységekre. Másrészt vannak olyan magyar népi zeneszerszámok, melyeknél nincs adat arra, hogy valaha is használták volna a Felvidéken. Ilyen például a csak Gyimesre, Gyergyóra és Csikra jellemző ütőgardon, a tambura, mely csak a délszlávokkal érintkező déli területeken terjedt el.⁸³

Irodalom

- APOR PÉTER (1978): *Methamorphosis Transylvaniae*. Bukarest.
- ATANASZOV, VERGILIJ (1977): *Szisztematika na bulgarszkite narodni muzikalni instrumenti*. Szofija.
- BARTÓK BÉLA (1911): *A magyar nép hangszerei. I. A kanásztülök*. Ethnographia XXII. 305–310. old.
- BARTÓK BÉLA (1912): *A magyar nép hangszerei. II. A duda*. Ethnographia XXIII. 110–114. old.
- BARTÓK BÉLA (1924): *A magyar népdal. VIII*. Budapest.
- BARTÓK BÉLA (1952): *Népzeneünk és a szomszédos népek népzeneje*. Budapest.
- BLACKWOOD, ALAN (1994): *A világ zenéje*. Budapest.
- BROCKHAUS-RIEMANN (1983): *Duda*. In *Zenei lexikon. I*. Budapest. 468–469. old.
- DINCSÉR OSZKÁR (1943): *Két csiki hangszer. Mzosika és gardon*. Budapest.
- FISHER, CHESTER főszerk. (1981): *A zene könyve*. Budapest.
- FRANK TIBOR (1906): *Régi csordásszokások Pelsőczről és vidékéről*. Ethnographia XVII. 124. old.
- GELENCSÉR ÁGNES (1994): *Magyar népzenei alapismeretek*. Budapest.
- HERMAN OTTÓ (1899): *A magyar ösfoglalkozások köréből*. Természettudományi Közlöny XXXI. 269–271. old.
- KODÁLY ZOLTÁN (1937): *A magyar népzene*. Budapest.
- KODÁLY ZOLTÁN (1973): *A magyar népzene*. Budapest.
- LAJOS ÁRPÁD (1956): *Egy ismeretlen hangszer a félnomád pásztorkodás idejéből*. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei II. 37–39. old.
- LAJOS ÁRPÁD (1966): *A sajóvelezdi fűzfakürt*. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei VII. 46–49. old.

⁸¹ HERMAN O. 1899. 270. Talán nyilvánvaló elterjedtsége miatt nem említük a szerzők.

⁸² MADARASSY L. 1934. 88.; KODÁLY Z. 1973. 81.

⁸³ DINCSÉR O. 1943. 47–58.; SÁROSI B. 1978. 40.; PÁVAI I. 1993. 36.

- LAJTHA LÁSZLÓ (1992): *A tárogató vándorútja Perzsiából Európába*. In BERLÁSZ MELINDA: *Lajtha László összegyűjtött írásai. I.* Budapest. 189–190. old.
- LININ, ALEKSZANDAR (1986): *Narodnite muzicski instrumenti vo Makedonija. Szkopje*.
- MADARASSY LÁSZLÓ (1934): *A palóc duda*. Néprajzi Értesítő XXVI. 81–88. old.
- MANGA JÁNOS (1968): *Magyar duda — magyar dudások a XIX–XX. században*. Népi Kultúra–Népi Társadalom I. 127–186. old.
- MANGA JÁNOS (1969): *Magyar népdalok, népi hangszerek*. Budapest.
- MEER, JOHN HENRY VAN DEER (1988): *Hangszerek az ókortól napjainkig*. Budapest.
- MIDGLEY, RUTH főszerk. (1996): *Hangszerek enciklopédiája*. Budapest.
- ORTUTAY GYULA főszerk. (1977): *Duda*. In *Magyar néprajzi lexikon. I.* Budapest. 615–617. old.
- PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (1982): *A Barkóság és népe*. Miskolc.
- PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (1985): *Magyar tájak néprajzi felfedezői*. Budapest.
- PÁVAI ISTVÁN (1993): *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczenéje*. Budapest.
- RAJECZKY BENJAMIN (1955): *A gyöngyösi pásztormisék (1767)*. In FERENCZI ILONA: *Rajeczky Benjamin írásai*. Budapest.
- RÉTHEI PRIKKEK MARIÁN (1924): *A magyarság táncai*. Budapest.
- SÁROSI, BÁLINT (1967): *Die Volksmusikinstrumente Ungarns*. Leipzig.
- SÁROSI BÁLINT (1971): *Népi hangszereink*. Budapest.
- SÁROSI BÁLINT (1978): *Magyar népi hangszerek*. Budapest.
- SEBŐ FERENC (1994): *Népzenei olvasókönyv*. Budapest.
- SUDÁR BALÁZS–CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN (1996): „*Trombita, rézdob, tárogató*”. *A török hadizene és Magyarország*. Enying.
- SZABOLCSI BENCE (1959): *A XVII. század magyar főúri zenéje*. In *A magyar zene évszázadai. I.* Budapest. 209–280. old.
- SZELENGE, DZS. (1997): *Mongol népi hangszerek*. Selyemút I. 2. sz. 20. old.
- VARGYAS LAJOS (1956): *A duda hatása a magyar népi tánczenére*. Az MTA Nyelv és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei VIII. 241–291. old.
- ZATHURECZKY JÁNOS (1899): *Vázlatok a lipitói tótság néprajzából*. Ethnographia X. 114–124. old.

BRAUER BENKE JÓZSEF

Rövid hírek, tudósítások

INTERJÚK. Az alábbiakban a közel-múltban megjelent következő néprajzi vonatkozású interjúkra hívjuk fel olvasóink figyelmét. *Örökségünk, a népzene — Beszélgetés Ág Tiborral* címmel a Hírharang (1999. 1. sz. 25–27. old., riporter: Bodnár Gyula) **Ág Tibor** népzene-kutatóval; *Százhuszonöt éves az év múzeuma Jászberényben — Csodák a jászok földjéről* címmel a Napi Magyar-

ország (1999. jún. 8. 11. old., r.: Palágyi Edit) **H. Bathó Edit** múzeumigazgatóval; *A magyar művészet „fogvasztója” — Benkő Samunak ítelték az aranyérmet* címmel a Magyar Nemzet (1999. márc. 12. 10. old., r.: N. Tóth Ida) **Benkő Samu** művelődéstörténésszel; *Kodály Zoltán nyomában a Volga mentén — Berecz András népdalénekes és a rokon-szeretet* címmel a Magyar Nemzet

(1999. febr. 20. 18. old., r.: N. Tóth Ida) **Berecz András** népdalénekeskel; *Népi értékek ebek harmincadján — A főigazgató reményei szerint a szentendrei falumúzeum 2008-ra készül el* címmel a Napi Magyarország (1999. júl. 10. 29. old., r.: Hardi Péter) **Cseri Miklós** főigazgatóval; *Töredékek egy muzsikás emberről — Ifj. Csoóri Sándor és a zene cselekvő egysége* címmel a Magyar Nemzet (1999. ápr. 6. 10. old., r.: [k. l. m.]) **ifj. Csoóri Sándor** zenésszel; *Domaházára került Az év együttese cím — A magyar folklór kiválóságai* címmel a Napi Magyarország (1999. márc. 4. 11. old., r.: K. I.) **Elek Menyhért**tel, a Domaházi Hagyományörző Együttes vezetőjével; *A háború beszenyzezi a kultúrát* címmel a Napi Magyarország (1999. márc. 29. 10. old., r.: Zivkovic Natália) **Endrics Gábor** népzeneésszel, a Vujicsics Együttes vezetőjével; *A koncerténekes magányossága — Faragó Laura: a népdal ősi, egyben modern műfaj* címmel a Napi Magyarország (1999. ápr. 14. 11. old., r.: Metz Katalin) **Faragó Laura** népdalénekeskel; *Érzések ünnepe — Március 15-re készül a Kodály Táncműhely* címmel a Napi Magyarország (1999. márc. 13. 9. old., r.: Dévényi) **Farkas Zoltán**nal, a Kodály Táncműhely koreográfusával; *Utcát neveztek el róla az indiánok — Tündöklő Kék Szemek szeptembertől a kaposvári bíróságon dolgozik* címmel a Vasárnap Reggel (1999. júl. 11. 6. old., r.: Várnai Ágnes) **Gáspár Kinga** jogásszal; *Nyelvében él a nemzet — VII. budapesti Matáv Kaláka-folkfesztivál* címmel a Magyar Nemzet (1999. márc. 22. 9. old., r.: N. Tóth Ida) **Gryllus Dániel** népzeneésszel, a Kaláka Együttes vezetőjével; *„Imádkozzon mindenki a maga istenéhez...”* címmel a Honismeret (1999. 1. sz. 87–90. old., r.: Hoppál Mihály, fordította: Kovács Zoltán) **V. V. Hagdajev** burját sámánnal; *A néptánc ihletésében* címmel a Napi Magyarország (1999. febr. 6. 11. old., r.: Metz Katalin) **ifj.**

Harangozó Gyulával, a Magyar Nemzeti Balett igazgatójával; *Magyarország, az ezeréves európai folknagyhatalom* címmel a Napi Magyarország (1999. márc. 20. 10. old., r.: Borka Luca) **Hollókői Lajossal**, a XVIII. Országos Táncháztalálkozó ügyvezető igazgatójával; *Központban a hagyományok és a mai igények — A népművészet mesterei a budai várban* címmel a Napi Magyarország (1999. aug. 17. 15. old., r.: Haklik Norbert) **Igyártó Gabriellával**, a Népművészeti Egyesületek Szövetségének titkárával; *Válaszútról érkezett — Budapesti találkozás Kallós Zoltánnal, a népzene szerelmesével* címmel a Vasárnapi Hírek (1999. ápr. 18. 5. old., r.: Tamási Orosz János) **Kallós Zoltán** néprajzkutatóval; *Az ezredvég kultúrája — Mindennapi magyarságszimbólumaink* címmel a Napi Magyarország (1999. jún. 12. 15. old., r.: Dallos Edina) **Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor** kulturális antropológusokkal; *Akikért a harang szól — Az erdélyi népzeneegyűjtés utolsó órája* címmel a Magyar Nemzet (1999. márc. 10. 11. old., r.: N. Tóth Ida) **Kelemen László**val, a Fonó Budai Zeneház *Utolsó óra* elnevezésű programjának vezetőjével; *Nagyvárosi bujdosók* címmel a Napi Magyarország (1999. máj. 22. 11. old., r.: Kerékgyártó György) **Kiss Ferenc** zenésszel; *A Kormorán együttes: a népzene és a rock találkozása — Kell még egy szó* címmel a Napi Magyarország (1999. júl. 5. 13. old., r.: Zentay Zsuzsa) **Koltay Gergely** zenésszel, a Kormorán Együttes alapítójával; *Tényfeltáró út a moldvai csánogóknál — Anyanyelvi iskolák és papok nélkül* címmel a Magyar Nemzet (1999. szept. 20. 10. old., r.: [b. j.]) **Komlóssy Józseffel**, az Európai Népcsoportok Föderális Uniója (FUEV) alelnökével; *Az „európai tanítvány” és a „legyőzhetetlen ösztön” — Kubassek János földrajztudós Körösi Csoma Sándor nyomában* címmel a Magyar Nemzet (1999. ápr. 2. 17. old., r.: Joó István) **Kubassek**

János geográfussal; *A középpontban Lajtha László — Holnap ér véget az Egyházzenei Fesztivál* címmel a Napi Magyarország (1999. szept. 11. 15. old., r.: Kálmán Gyöngyi) **Lajtha Ildikó**val, a Lajtha-hagyaték gondozójával; *Archaikus letapogatás* címmel a Napi Magyarország (1999. okt. 12. 12. old., r.: Dévényi István) **Lovász Irén** népdalénkes-sel és **Krulik Zoltán**nal, a Makám zenekar vezetőjével; *Időtlen időben élni — Lükő Gábor: Hál' istennek, mindig akadt valaki, aki mellém állt és biztatott* címmel a Napi Magyarország (1999. okt. 21. 13. old., r.: Fenyvesi Félix La-jos) **Lükő Gábor** néprajzkutatóval; *Több országból ütötték a vasat — Európai kovácstalálkozó Debrecenben* cím-mel a Napi Magyarország (1999. júl. 26. 5. old., r.: Dévényi István) **Molnár Jó-zseffel**, a Magyarországi Kovácsmíves Céh atyamesterével; *Csángóbál '99 — Égből szállott dali madár tánca* címmel a Magyar Nemzet (1999. febr. 6. 32. old., r.: N. Tóth Ida) **Nagy Bercellel**, a Zurgó Együttes vezetőjével; *Ötven év népzenei anyaga az Interneten* címmel a Hírharang (1999. 1. sz. 28–30. old., r.: Ágh József) **Nagy Iván** dunaszerdahelyi népzenekutatóval; *Nem a szomszédok gyakorlata a mérce — Németh Zsolt a csángó magyarok helyzetéről és a határon túliakat megillető jogokról* címmel a Magyar Nemzet (Kisebbségek c. mellé-klet 1999. ápr. 15. 1. old., r.: Papp Já-nos) **Németh Zsolt** külügyi államtitkár-al; *Kettős jubileum a Honvéd Együttes-nél — Tata, a tábornok* címmel a Napi Magyarország (1999. márc. 12. 15. old., r.: Zétényi Zoltán) **Novák Ferenc**cel, a Honvéd Együttes művészeti vezetőjé-vel; *A „szellemi hazát” keresték — A hangszeres népzene gyűjtőjét ünneplő könyv készül az MTA-ban* címmel a Ma-gyar Nemzet (Millennium c. melléklet 1999. aug. 19. 1. old.) **Olsvai Imre** nép-zenekutatóval; *Néptáncos „ellendivat” a Mátraalján — A Duna menti fesztivál-ra készül a Vidróczki* címmel a Napi

Magyarország (1999. jún. 16. 11. old., r.: Palágyi) **Ombódi András**sal, a Vid-róczki Néptáncegyüttes művészeti ve-zetőjével; *Mesefesztivál — nem csak ki-csiknek* címmel a Napi Magyarország (1999. jún. 3. 11. old., r.: P. Szabó Ernő) **Pálfalvi Dorottya** meseíróval; *Martin-örökség a Corvin téren* címmel a Nép-szabadság (1999. júl. 3. 7. old., r.: Var-sányi Gyula) **Pávai István** népzeneku-tatóval; *Hereharapó* címmel a Vasárnap Reggel (1999. máj. 16. oldalszámozás nélkül, r.: M. B.) **Puskár Dezső** juhász-szal; *A néprajz szerelmese* címmel a Vakok Világa (1997. 7. sz. 16–18. old., r.: Bartha Zsuzsanna) **Rácz Sándor** ma-kói helytörténésszel; *Focilabda helyett hegedű — Az év legjobb hangszeres szölistája: ifj. Sánta Ferenc primás* cím-mel a Vasárnapi Hírek (1999. márc. 28. 9. old., r.: Tamási orosz János) **ifj. Sánta Ferenc** cigányprimással; *Akit a sámánok foglalkoztattak leginkább — Vitára (is) várnak Diószegi Vilmos szibériai naplói és levelei* címmel a Ma-gyar Nemzet (1999. okt. 22. 2. old.) **Sántha István** etnológussal; *Személyes ezredforduló — Szegények és gazdagok* címmel a Magyar Nemzet (1999. jún. 26. 16. old., r.: Javorniczky István) **Sárkány Mihály** kulturális antropoló-gussal; *„Réka, jaj, csakhogy látom!” — Sebestyén Márta az elismert népzene-ről* címmel a Magyar Nemzet (1999. ápr. 3. 18. old., r.: N. Tóth Ida) **Sebestyén Márta** népdalénkes-sel; *Kutatható Martin György gyűjteménye — Megnyílt a Magyar Állami Népi Együttes média-tára a Corvin téren* címmel a Magyar Nemzet (1999. jún. 3. 15. old., r.: [de-ovich]) **Sebő Ferenc**cel, a Magyar Álla-mi Népi Együttes művészeti vezetőjével és **Pávai István** népzenekutatóval; *Ku-tathatóvá vált Martin gyűjteménye* cím-mel a Napi Magyarország (1999. jún. 12. 10. old., r.: Dévényi) és *Európa elfeledett táncait táncoljuk — Sebő Fe-renc: „A régiből mindig csak az marad-hat meg, ami kapcsolódik az újhoz”*

címmel a Napi Magyarország (1999. aug. 21. 25. old., r.: Dallos Edina) **Sebő Ferenc**cel; *Interjú Szabó Lászlóval* címmel a Magyar Múzeumok (1999. 3. sz. 59–60. old., r.: Tál Gizella) **Szabó László** néprajzkutatóval; *Tánc a hóban — világzene Ghymes módra* címmel a Napi Magyarország (1999. szept. 28. 13. old., r.: Dévényi István) **Szarka Gyulával**, a Ghymes Együttes vezetőjével; *Gyöngyökkel gyökereztél — Beszélgetés Tánczos Vilmos erdélyi néprajzkutatóval* címmel a Napi Magyarország (1999. febr. 9. 11. old., r.: Pósa Zoltán) **Tánczos Vilmos**sall; *Reneszánsz székek nem tesz jót az étolaj* címmel a Népszabadság (1999. ápr. 20. 1. 11. old., r.: N. Kósa Judit) **Torma László**val, a Néprajzi Múzeum restaurátorával; *Bartók és Kodály a Széchényi Könyvtárban — Varga Győző grafikai* címmel a Magyar Nemzet (1999. ápr. 15. 9. old., r.: Osgyán Edina) **Varga Győző** grafikusművésszel; *Kettős honfoglalás, és mégsem — A székely rovásírásos lelet és a belőle levont következtetések* címmel a Napi Magyarország (1999. júl. 24. 26. old., r.: Veress Kata) **Vékony Gábor** régésszel; *Hetven év, nyolcezer népdal* címmel a Népszabadság (1999. jún. 18. 11. old., r.: J. B. Sz.) **Vikár László** népzenekutatóval; *A röhögő bolhák és Jónás úr — illetlenség felhorkanni, ha rászédnek bennünket a tréfálkozók* címmel a Népszabadság (1999. ápr. 1. 7. old., r.: Rudas Péter), *A nagyváros hagyományai — Balra a macskát, avagy gyere le a plazába* címmel a Népszabadság (1999. jún. 1. 28. old., r.: J. A.) **Voigt Vilmos** folkloristával; *A csárdással Amerikában — A Budapest Táncegyüttes sikere törtélen* címmel a Magyar Nemzet (1999. máj. 25. 11. old., r.: N. Tóth Ida) pedig **Zsuráfszki Zoltánnal**, a Budapest Táncegyüttes művészeti vezetőjével készített interjút közölt.

SZÉCHENYI PROFESSZORI ÖSZTÖNDÍJAK. 1997-től négy évre szóló-

an az alábbi néprajzkutatók részesültek, illetve részesülnek a jövőben Széchényi professzori ösztöndíjban: Kósa László (1997), Verebélyi Kincső (1997), Küllös Imola (1998), Sárkány Mihály (1998), Kisbán Eszter (1999), Szőnyiné Kristóf Ildikó (1999), Voigt Vilmos (1999), Jung Károly (2000) és Paládi-Kovács Attila (2000).

SEMSEY ANDOR MÚZEUM. 1998-ban Semsey Andor (1833–1923), a magyar tudomány bőkezű mecénása nevére vette fel a balmazújvárosi Helytörténeti Múzeum. Az alföldi gazdag földbirtokos több évtizeden át összesen 2 777 974 aranykoronát áldozott (főleg) természettudományi kutatásokra, intézmények és gyűjtemények létrehozására, bővítésére és könyvkiadásra. Az etnográfusok munkáját is segítette, például Herman Ottó halászlati gyűjtéseit, valamint Jankó János kalotaszegi és Balaton környéki kutatásait. A névadóünnepség a Múzeumi Világnapon, május 18-án volt, mintegy kétszáz vendég részvételével. Pozsonyi József köszöntője után Kordos László, az Országos Földtani Múzeum vezetője méltatta Semsey Andor érdemeit, majd Veres Ferenc polgármester leplezte le a múzeum márvány névtábláját. Az ünnepség, a névadó életét és tevékenységét is bemutató kiállítás megtekintése után fogadással zárult. Semsey Andorról és az ünnepi eseményről részletesebben lásd Pozsonyi József: *A kortársak és az utókor — Semsey Andorról és a Semseyekről* (Természet Világa 1998. 2. különszám 89–91. old.); uő.: *Semsey Andor nevét vette fel a balmazújvárosi múzeum* (Magyar Múzeumok 1998. 2. sz. 26–27. old.); uő.: *Semsey Andor Múzeum — Balmazújváros* (Múzeumi Hírlevél 1998. 5. sz. 125. old.).

LISZKA JÓZSEF: „**TUDOMÁNYNAK KEZDETIRŐL**”. „*Vajon miért nem vonjuk soha kérdőre atomkutatóinkat,*

hogy miként áll a nukleáris fizika eredményeinek továbbadása az iskolai oktatásban? Arra sem igen tudok példát mondani, hogy történettudásainkat zaklatnák amiatt, ha — érzésünk szerint — baj van a nemzeti önazonosságtudattal. Arra viszont számtalan példát lehetne felhozni, hogy néprajzkutatóinktól kérjük számon, ha elsorvad a magyar népdal lányaink, fiaink ajkán, ha gyermekeink nem úgy kötődnek a hagyományokhoz, amint azt mi szeretnénk, ha baj van nyelvünkkel, kultúránkkal, melyet igen gyakran a népi kultúrával szokás azonosítani. Vajon miért van mindez?” Erre és más kérdésekre próbál válaszolni a szerző a fenti címet és a Magyar néprajzkutatóként Szlovákiában 1979–1998 alcímet viselő cikkgyűjteményében (Budapest–Dunaszerdahely, Ister-Nap, 1998). A kötetet a *Honismeretben* (1999. 2. sz. 115–116. old.) Viga Gyula recenzálta.

LANDGRAF ILDIKÓ VÉDÉSE.

Landgraf Ildikó 19. századi hősök és hőstípusok a magyar történeti mondahagyományban (Kossuth és a Habsburgok) című kandidátusi értekezésének nyilvános vitáját 1998. szeptember 1-jén rendezték meg az MTA Vári Kongresszusi Termében. Az opponensek Erdész Sándor és Katona Imre, a néprajztudomány kandidátusai voltak.

FINNUGOR TANSZÉK BESZTERCEBÁNYÁN.

1998 szeptemberétől Finnugor Nyelvek Tanszéke működik a besztercebányai Bél Mátyás Tudományegyetem Filológiai Karán, vezetője Alabán Ferenc docens (részletesebben lásd: *Finnugor Világ* 1999. 2. sz. 14. old.).

HOMOKMÉGY. E címmel és *Tanulmányok Homokmégy történetéből és néprajzából* alcímmel jelent meg tanulmánykötet 1998-ban Homokmégyen, Romsics Imre szerkesztésében. A könyvet a *Honismeretben* (1999. 1. sz. 100–103. old.) Fehér Zoltán ismertette.

HORVÁTH KÁROLY (1933–1998). Az elmúlt évben Lentiben meghalt Horváth Károly zenepedagógus, tizenháromezer zalai népdal összegyűjtője és hét könyv szerzője. Életéről és munkásságáról a *Honismeretben* Pápai János emlékezett meg (Horváth Károly zalai néprajzkutató emlékére [1933–1998]. 1999. 3. sz. 112. old.).

KÉT MAGYAR ELŐADÁS A PASSAUI EGYETEMEN. Walter Hartinger professzor meghívására két magyar Humboldt-ösztöndíjas etnográfus tartott vendéglőadást a Passaui Egyetem Néprajzi Tanszékén. Liszka József, a révkömáromi Etnológiai Központ igazgatója 1998. február 9-én a dél-szlovákiai farsangi alakoskodó népszokásokról, Lukács László, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum néprajzi osztályvezetője 1999. február 8-án az árkados tornácú házak népi építészeti kutatásáról beszélt a népes, és a magyar néprajz iránt nagy érdeklődést tanúsító hallgatóság előtt. Liszka Józsefnek a szlovákiai Kisalföld temetőiről szóló tanulmánya is megjelent az *Ostbairische Grenzmarken* című passaui évkönyvben (*Ungarische Friedhöfe im nördlichen Teil der Kleinen Tiefebene. Ostbairische Grenzmarken* XL. 1998. 223–238. old.).

CSÖNDES VIZEKEN. E címmel, a *Polar Alapítvány*, illetve a *Valo-Art Bt.* kiadó jóvoltából jelent meg Rácz István gazdagon illusztrált önéletrajza. A kiadvány fűlszövegét idézzük: „Különleges ember, különleges életút, különlegesen gazdag életmű — talán ezzel magyarázható az a varázs, amely Rácz István önéletírásával ismerkedve hatalmába keríti az olvasót. 1908-ban született, küzdelmes élete tele volt kalandregénybe illő fordulatokkal és csodákkal, melyekről jóízű humorral s nem kevés öniróniával számol be. Mesélőkezdve kifogyhatatlan, felfedezőkezdve nem kevésbé. Észre sem vesszük, s már életének részesei vagyunk. Fotóművészként műtárgyfotói-

ból készült albumai tették ismertté idehaza, Finnországban, Svájcban, Svédországban, Norvégiában, Dániában, s mindenütt, ahol könyvei kiadóra találtak. Művészi hitvallását így fogalmazta meg: »... az volt a törekvésem, hogy a bemutatott tárgyakról — legyen az véső, bronz ékszer, középkori templom vagy annak freskói, esetlenül faragott szentkép vagy a népművészet alkotása — olyan képekkel számoljak be, hogy az alkotójuknak, ha látná, ne kelljen megrovó pillantást vetnie rám, mondván: ejnye-ejnye, amit én olyan szépen, gondosan megcsináltam, azt te hanyagul fényképezted. Ehelyett elismerően megveregetné a vállam: jól van, megértetted, miért szép az a tárgy, akár egyszerű használati eszköz is, amit lencsevégre vettél... Ha egy témakörrel foglalkozni kezdtem, igyekeztem azt minél jobban megismerni... Amikor egy egyiptomi szobrot vagy egy osztják fa-fétist fényképeztem, éreznem kellett, hogy alkotója milyen lelkülettel csinálta, bele kellett élnem magam az ő gondolatvilágába, érzelmeibe, s alázattal, a részleteket, a műalkotás anyagának a minőségét is hangsúlyozva megörökítenem.« Hasonló alázattal nyúlt a finn klasszikus alkotásokhoz is, és olyan veretes nyelvezetű műfordítások kerültek ki a keze alól, mint a Kalevala, a Kanteletár vagy a Polar könyvek sorozatban nemrég megjelent A kölcsönkért gyufa című Lassi Nummi-regény. A legnemesebb szellemi értékek közvetítőjeként már eddig is milliók számára szerzett maradandó élményt, s tudását, bölcsességét ma is bőkezűen osztja. Szükségünk is van rá, éljünk vele, amíg még megtehetjük." A 70. Ünnepi Könyvhét alkalmából 1999. június 3-án a Pesti Vigadó Kamaratermében adták át a Szép magyar könyv 1998 pályázat elismeréseit és a különdíjakat. Az Antall József-émlékdíjat e kötettel a Valo-Art Bt. nyerte el. Az 1998. december 13-án, kilencvenéves korában elhunyt műfordító

és fotóművész (lásd *iff. Kodolányi János megemlékezését folyóiratunk e számának 143–144. oldalain*) életéről finn-magyar koprodukcióban dokumentumfilm készült.

BALÁZS GÉZA: A MAGYAR PÁLINKA. A könyv röviden bemutatja a világ és Magyarország jellemző égetett szeszes italait. A nyelvemlékeknek és más írott forrásoknak, valamint a szeszes lepárlás ipartörténeti emlékeinek köszönhetően rekonstruálható a magyar pálinka története. Itt található meg a magyar pálinkafőzés történetének és jelenének legalaposabb bemutatása: a lepárlás „sernevelőházakban” való megjelenésétől az égettboros céheken át a szesz- és likörgyarakig, illetve a mai főzés helyszínei: a helyi földéktől a különböző zugföldédekig („kuktatípus”, dunántúli „lavortípus”, vándorüst, alföldi zugfőzés). Részletesen foglalkozik a kötet a pálinka alapanyagával, a szeszfőzés szokásaival (Szent Mihálytól Szent Györgyig a pálinkafőzdeben), valamint a pálinkához kapcsolódó folklórral (a fogyasztás mindennapi és jeles napi alkalmi, butellafeliratok, szólások, anekdoták, jóslások, hiedelmek, gyógyítások). A krampampulitól, a rozsólistól, a potyapálinkától a tojás- vagy kenyérpróbáig sok apró, eddig le nem írt néprajzi csemegével ismerkedhet meg az olvasó. A szerző árnyaltan bemutatja a „pálinkázó magyar” képét: kiemelve, hogy a pálinkafőzés értékmentés és értéktermelés; sok, korábbi boros szokás vált pálinkássá, vagyis az égetett szeszek aránya nő; valamint azt, hogy bár nincsenek a népeletben absztinens hagyományok, de az alkoholizálást mindig is elítélték. Balázs Géza a néprajzi és népnyelvi, történeti, valamint jelenkutatás oknyomozó módszerével mutatja be anyagát (Budapest, Aula Kiadó Kft., 1998).

JÁTÉK. A Budai Tanítóképző Főiskolán 1998. október 15-én emlékeztek az egy-

kori Budai Pedagógium neves tanár-igazgatójárta, a magyar játékkutatás megindítójára, Kiss Aronra. • Játék az egész világ címmel rendezett konferenciát és kiállítást 1999. március 24. és április 30. között a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma a Kiss Áron Magyar Játéktársaság közreműködésével (lásd: Múzeumi Hírlevél, 1999. 3. sz. 69–70. old.; 5. sz. 135–136. old.). A papírajáték-történeti tárlat egy sorozat első része volt, amelyet 2000-ben a fém-, majd a fajátékok történetének bemutatása követ. • A játék bűvös világa címmel 1999 nyarán kiállítás volt látható a putnoki Gömöri Múzeumban. • Kiss Áron Játékműhely néven továbbképzési lehetőséget biztosított pedagógusoknak, és minden, a hagyományos népi játékok iránt érdeklődőknek 1999 őszén a Kiss Áron Magyar Játék Társaság a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában. • A kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely gyűjteményének folyamatos növekedésével időszzerűvé vált a magyar játéktörténetet bemutató katalógus összeállítása. Az intézmény megalakulásának huszadik évfordulóját 2001-ben új állandó kiállítással és egy tárgykatalógus kiadásával tervezi megünnepelni. A kiadvány egyszerre lesz játékmuzeológiai kézikönyv, katalógus, művelődéstörténeti dokumentumok gyűjteménye és játékpéldatár. Mintegy 2500 tárgy leírását tartalmazza majd 1780-tól napjainkig. • Az oktatási miniszter jóváhagyta a Szórákaténusz Európai Játékközpont Alapítvány akkreditálási kérelmét, amelyet a hatvanórás pedagógustovábbképzési (játékkészítéskézművesség) program alapítására nyújtott be. • A játszótereket népmesei kisugárzású helyszínné kell varázsolni — vallja Pécsi Sándor környezetművész, játszótérelépítész és szobrász, akinek archaikus motívumokkal díszített játszóeszközeivel többek között a budapesti Lövöldé téren, Zugló négy pontján és Kiszepeszen találkozhatunk.

TÖRTÉNELEM ÉS NÉPRAJZ A LIMESBEN. A Limes című folyóirat az 1998. évfolyam 4. számát a magyar-román kapcsolatok témájának szentelte. A lapban az alábbi két néprajzi tanulmány is olvasható. Füilemile Ágnes-Balogh Balázs: *Vázlat Kalotaszeg jelenlegi társadalmáról*; Köpeczi Béla: *Román-magyar nyelvészeti és folklórkutatások Észak-Erdélyben 1942–1943-ban.* Az 1999. 1. szám a *Felföld–Felvidék–Szlovákia* címet kapta, a 2. számban pedig szaktudományunk szempontjából figyelemre méltó Fatuska János és Kaptay György *A tatai Esterházy-uradalom első német telepesei* című tanulmánya.

TARTU ÉS MAGYARORSZÁG. A *Tartui Magyar Füzetek* 3. számaként jelent meg a *Tartu ja Ungari — Tartu és Magyarország* (szerk. Pomozi Péter, Tartu, 1998. 104 old.) című kiadvány, amelyben több forrásértékű levél és emlékezés először lát napvilágot. Elsősorban Virányi Elemér, a Tartui Egyetem valamikori első magyar lektora és a világhírű magyarbarát folklorista, Felix Oinas, a Pázmány Péter Tudományegyetem első észt lektora köré szerkesztődött a könyv, amelynek megjelenéséhez olyan szerzők járultak hozzá írásaikkal, mint Göncz Árpád, aki egykori középiskolai tanárát idézi meg Virányi Elemér személyében, vagy Voigt Vilmos és Árpád Károly, Ott Kurs és Thea Sepp, akik tanulmányaikkal, Varga Csaba, aki a Csekey-hagyaték dokumentációjával van jelen a kötetben. A szerkesztő 1993 őszétől tíz féléven át volt a magyar nyelv és irodalom lektora Tartu egyetemén, amely tevékenységéről, egyebek mellett az etnográfia és a folklór oktatásáról a *Finnugor Világban* (A Tartui Egyetemen folyó magyaroktatásról. 1999. 1. sz. 21–22. old.) közölt cikket.

MAGYAR MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET. „Bemutatjuk a mindenkori hét-

köznapokat és az ünnepeket, a minél teljesebb tárgyi világot és a mindennapi életet befolyásoló gondolkodást” — írta Kósa László szerkesztő az Osiris Kiadó által megjelentetett, Fodor István, Bóna István, Bertényi Iván, Tóth István György, Bitskey László, Kósa László, Szegedy-Maszák Mihály és Valuch Tibor által írt *Magyar művelődéstörténet* (Budapest, 1998) című könyvről.

CSOMA ZSIGMOND ÚJ KÖNYVE.

Falusi környezet — nagyvárosi ellátás *a címe és Budapest a kert-, a szőlő- és bortörténet városa az alcíme Csoma Zsigmond új könyvének, amely 1998-ban Budapesten, a Centrál Európa Alapítványi könyvek 7. köteteként jelent meg Pest, Buda és Óbuda egyesítésének százhuszonötödik évfordulója alkalmából.*

HÍREK A SKANZENBŐL. Sikeresen zárta az 1998-as esztendőt a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum: 189 ezer vendég fordult meg a skanzenben, nyolcezerrel több, mint egy évvel korábban. Tavaly huszonnégy nagyobb rendezvénynek — többi között a pünkösdi sokadalom, az ásványbörze, a borünnep — és 240-féle programnak adott helyet az intézmény. Bővült az épületek száma is, átadták a régi időket idéző izsáki pékséget, a nagykőrösi képfestőműhelyt és egy hajdúbagosi kisenemesi házat. A három meglévő mellé felépül a balatoni tájegység huszonzét tagból álló épületegyüttese, közöttük e vidék jellegzetes borozója, vizimalma, valamint a hagyományos magyar építészet más remekei. Külön érdekesség, hogy a Veszprém megyei önkormányzat patronálja a Bakony és Balaton-felvidék tájegység felépítését, és a 2000-es évforduló saját központi ünnepegeinek egy részét a szentendrei skanzenben rendezi majd meg. • *Föld-Ház* címmel volt látható földépítészeti kiállítás 1999. szeptember 3. és október 31. között (lásd: Múzeumi Hírlevél 1999. 10. sz. 263–

264. old.). • *Házi praktika* — *Az ötletes nők napja* volt a címe az 1999. szeptember 26-ai rendezvénynek. „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum erre a napra vendégül hívta a nagy népszerűségnek örvendő Házi Praktika című folyóiratot. A magazin és a múzeum arra hívta fel a látogatók figyelmét, hogy a múlt századi parasztasszonyok és a 20. századvég emancipált női egyaránt keresték, illetve keresik a kreativitás lehetőségét a házimunkában, s hogy a hagyomány szorításában is jutott hely az egyéni kezdeményezőkodvnek.” (részletesebben lásd Szabó Zsuzsanna írását a Múzeumi Hírlevél 1999. 11. számának 297–298. oldalain). • „A múzeumi művelődés újszerű módszereinek kidolgozásáért, az élő és a nyitott múzeum létrehozásáért, kiváló ismeretterjesztő és oktatáskiegsítő tevékenységük elismeréséül” a Szabadtéri Néprajzi Múzeum közösségének 1999-ben Pest Megye Közgyűlése Közművelődési Díjat, „a város értékeit növelő, kiemelkedő tevékenységük elismeréséül” pedig Szentendre városa Pro Urbe-émlékérmét adományozott.

SZABÓ ISTVÁN-EMLEKKÖNYV. *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen 1988-ban emlékeztek meg Szabó István történész születésének kilencvenedik évfordulójáról (a konferencia előadásai Parasztság és magyarság címmel jelentek meg). 1998-ban az iskolderemítő professzor születésének centenáriumán emlékkönyv látott napvilágot (Kovács Ágnes közreműködésével szerkesztette Rácz István. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó), amelynek kuriózuma, hogy Szabó Istvánnak egy, az 1940-es években írt, eddig publikálatlan tanulmánya (A parasztság a magyarság történetében) is olvasható benne.*

VASI MÚZEUMBARÁT EGYLET. 1998. november 20-án Szombathelyen harminchétfő alapító taggal megalakult a Vasi Múzeumbarát Egylet. Mások mel-

lett az elnökség tagjává választották Gráfik Imrét, a Néprajzi Múzeum munkatársát, Társaságunk főtítkárát, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola óradó tanárát is (részletesebben lásd: *Megalakult a Vasi Múzeumbarát Egylet. Múzeumi Hírlevél* 1999. 2. sz. 41–42. old.).

TÖRTÉNELMI HELYSÉGNÉVTÁR MÜNCHENBŐL. A müncheni Magyar Intézet kiadásában, annak *Studia Hungarica* sorozatában 1998-ban jelent meg Wildner Dénes A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára című kétkötetes műve, amely a kiadó címén (D–80802 München, Beichstr. 3.) rendelhető meg.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY. A Xántus János Múzeum és a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára kiadásában 1998-ban Győrben megjelent Csécs Teréz munkája, a jelentős néprajzi írásokat is közlő, huszonöt évfolyamot megért első magyar nyelvű enciklopédikus folyóirat, a Tudományos Gyűjtemény (1817–1841) repertórium.

A SZÉKELYFÖLD FALVAIRÓL. Könyvsorozat megírását tervezi Sepsiszéki Nagy Balázs, a budapesti egyetemen diplomát szerzett fiatal sepsiszentgyörgyi néprajzkutató a Székelyföldről. Az első kötet Székelyföld falvai a huszadik század végén — Háromszék. Kovászna megye címmel 1998-ban jelent meg a *Nap Kiadónál*. A kötetet Mohay Tamás 1998. december 4-én mutatta be a Magyar Írószövetségben.

CSÁNGÓ PANASZLEVELEK. A Moldvai Csángó Magyarok Szövetsége 1998 végén levéllel fordult a jászvásári római katolikus püspökséghez, sokadszor kérve a magyar nyelvű misék engedélyezését azokon a településeken, ahol erre igény van. Az 1999. év elején megismételt levelet a Napi Magyaror-

szág ismertette (Botos László: *Fenyegetés, félrevezetés a Csángóföldön — Tilos magyarul imádkozni*. 1999. febr. 25. 9. old.). Panaszukkal és kérelmükkel II. János Pál pápát is megkeresték. A levelet ugyanaz a napilap teljes terjedelemben közölte (Jezsó: *Csángók levele a Szentatyának — Hejába könyörgünk a jasi püspökhöz*. 1999. jún. 19. 12. old.).

BIBLIOGRÁFIÁK. Az alábbiakban a közelmúltban megjelent néprajzi, illetve néprajzi adatokat is tartalmazó bibliográfiákra hívjuk fel olvasóink figyelmét. Csák Leventéné–Hideg Ágnes összeáll.: *A Herman Otó Múzeum kiadványai — Bibliográfia és repertórium 1978–1998* (Miskolc, 1999); Dankó Imre: Takács Béla (1930–1997) élete és munkássága (Biográfia–Bibliográfia) (Debrecen, é. n.); L. Juhász Ilona: Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1987–1988) (Dunaszerdahely, 1998); uő.: Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia (1989–1990) (Dunaszerdahely, 1999); Nagy Géza: A Bodrogköz helytörténeti és néprajzi bibliográfiája 1837–1997 (I–II. Sárospatak–Kassa, 1999); Nagy Júlia összeáll.: *A színjátzó iskola a XVII–XVIII. században — Az iskolai, a populáris és a hivatásos színjátás Magyarországon* (Budapest, 1998); Terbócs Attila: Magyar néprajzi bibliográfia 1995–1996 (Budapest, 1999); uő.: Vikár Béla-bibliográfia (Budapest, 1999). *Vö még: 97–98. old.*

SELMECZI KOVÁCS ATTILA FŐSZERKESZTŐ. A Pulszky Társaság elnökségének megbízása alapján 1999. január 1-jétől meghatározatlan ideig Selmeczi Kovács Attila a Magyar Múzeumok főszerkesztője. A folyóirat fellelős szerkesztője ugyanattól az időponttól Deme Péter.

A KISEBBSÉGKUTATÁS ANGOL NYELVŰ KÜLÖNSZÁMA. A magyarság- és nemzetiségkutatással kapcsolatos tanulmányokat közlő, nyolc évvel

ezelőtt megindult Kisebbségkutatás című negyedévi folyóiratnak angol nyelvű száma jelent meg 1999 elején. A kiadványban Kocsis Károly és Hódi Sándor (Kisebbségek állapotrajza című fejezet); Pomogáts Béla, Kiss Gy. Csaba, Tanczos Vilmos, Faragó József és Andrásfalvy Bertalan (Kisebbségek kultúrája); Szarka László és Veliky János (Kisebbségtörténet); valamint Szalainé Sándor Erzsébet (Kisebbségpolitika és kisebbségi jog) tanulmányai olvashatók.

UJVÁRY ZOLTÁN: FOLKLÓR AZ ÖRDÖGI KÍSÉRTETEKBE.

Az Ördögi kísértetek 421 évvel ezelőtt jelent meg a 16. század kiemelkedő protestáns prédikátora, kora kiváló írója, Bornemisza Péter posztilláinak negyedik kötetében. Bornemisza ebben a munkájában számos népi elemet, a köz-kultúrában ismert, a színhagyományban élő történetet, mondát, hiedelmet emelt be a humanista szellemiségű irodalomba. A példaként említett, többnyire osztorozott események, babonák, kísértetek, ördögök a 16. századi magyar köz-kultúrára, népi-nemzeti műveltség szintre mutatnak rá. A szerző az Ördögi kísértetekből azokat a példákat ismerteti, amelyeknek a párhuzamai négyszáz év múltán is fennmaradtak a magyar nép folklórájában. Olvasunk többek között szerelmi varázslatokról, ördögüzésről, macska képében járó boszorkányokról, paráznákról, koporsóban felülő halotról, mágikus cselekvésekről, állatok beszédét értő emberekről, ördögi csapszékről, ünneptörésről, Ibykos darvairól, Markalfról, Királyfia Kis Miklósról, Trágár Balázsról és Apolloniusról (Debrecen, Csokonai, 1999).

ELHUNYT BENKE LÁSZLÓ. 1999. január 7-én Révfülpön, életének nyolcvanötödik évében elhunyt Benke László nyugalmazott általános iskolai igazgató, honismereti kutató, a Révfülöpi Honismereti Gyűjtemény megalapítója. A

Honismeretben P. Miklós Tamás (Benke László [1914–1999]. 1999. 3. sz. 110–111. old.) búcsúzott el tőle.

NÉPMŰVÉSZEK ÉS TURISTÁK.

Egy érdekes kezdeményezés nyomán Nyíregyházán immár nem a turistákat viszik a népművészekhez, hanem fordítva. A Népművészeti Egyesület és a nyíregyházi Korona Szálló tulajdonosainak megállapodása révén a szabolcsi hímzők, fazekasok, nemezkészítők, vászonszövők, szoborfaragók, fametszők, textilkészítők és más népművészek a hotel galériájában bemutatathatják termékeiket. A közelmúltban a mézesbáb- és grilláztorta-készítők arattak nagy sikert szállodabeli kiállításukkal. Céljük az volt, hogy a vendégek a hotelban ne csak szálláshoz és étkezéshez jussanak, hanem a tájra jellemző népművészetbe való betekintéssel kulturális élményben is legyen részük. (Cselényi: Mézesbáb-készítők sikere. A népművészek mennek a turistákhoz. Napi Magyarország 1999. jan. 2. 16. old.).

HÍREK NYÍREGYHÁZA-SÓSTÓRÓL.

Szinte tavaszi a pezsgés az Európa-szerte híres múzeumfaluban, Nyíregyháza-Sóstón. Hamarosan hozzálátnak a Nyírség tájegységben lévő Jármí községben lebontott és onnan a skanzenbe költöztetett kismemesi kúria anyagainak az eredeti épületnek megfelelő összeállításához. A 18. század szellemét tükröző ház fala patics lesz, az épületet zsin-delytető fogja fedni, az utcai frontján pedig kerek, téglából falazott, fehérre meszelt tornácoszlopok lesznek láthatók. A 7,5 hektárnyi múzeumfaluban a Szatmár, a Rétköz, a Bereg, a Mezőség és a Nyírség legjellegzetesebb épületei már képviselve vannak. Páll István, a skanzen igazgatója elmondta, hogy a múzeumfalu a jövőben a román határ közeli Vállaj község egykori hentesboltjával is gazdagodik, amely a múzeum csapszéke mellett kap helyet, benne a régi idők

szikvízüzemével. A múzeumfalut a múlt évben 87 ezren keresték fel, 17 ezerrel többen, mint egy évvel korábban. A külföldiek zöme német, holland, osztrák és lengyel volt. A vezető a látogatók számának jelentős növekedését részben annak tudja be, hogy 1997-ben elnyerték az év múzeuma címet, ami minden bizonnyal megnövelte az érdeklődést a sóstói teljesítmény iránt. (Cs.: Kúria lesz a múzeumfaluban. Érdeklődő külföldiek Nyíregyháza-Sóstón. *Magyar Nemzet* 1999. jan. 6. 24. old.)

A TÁJ VÁLTOZÁSAI A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN. Ez a címe a Nyíregyházán 1998. november 4–6-án megtartott tudományos konferencia előadásait nyolc fejezetben (*Természetvédelem a változó tájban, Vidékfejlesztés tájtörténeti meg-alapozása, Társadalmi tényezők változása a tájban, Természeti tényezők változása a tájban, Táj kutatás elméleti és gyakorlati kérdései, Egyes tájak története, Poszterek, Hozzászólás*) közlő tanulmánykötetnek (Gödöllő, GATE, 1999), amelyet a szerkesztő, Fülek György szavaival ajánlunk olvasóink figyelmébe: a „kötet csokorba köti a hazai táj történetével kapcsolatos tudományos eredményeket és az egyes tájakra vonatkozó kutatásokat. A kötet megjelentetésének előre megfogalmazott célja volt, hogy tananyagul és forrásanyagként szolgáljon a különböző felsőoktatási intézmények hallgatói, illetve a szakterület kutatói számára. Úgy vélem, emellett a kötetnek helye lesz a környezettel hivatászerűen foglalkozó intézmények, személyek, valamint a könyvtárak könyvespolcán is.”

BABÁK – NÉPVISELETBEN. A pozsonyi AB-ART Kiadó gondozásában 1998-ban jelent meg Jókai Mária és Méry Margit Szlovákiai magyar népviseletek című munkája (lásd Balogh Jánosné Horváth Terézia ismertetését folyóiratunk 1998. 1–4. számának 78–80. oldalain). A kötet alapján Szobiné Kere-

kes Eszter, a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége Óvodapedagógiai Társaságának alelnöke babákat juttatott el tizenegy felvidéki magyar tájegység falvaiba, ahol idős asszonyok elkészítették az általuk még hordott és alaposan ismert viseletek méretarányosan kicsinyített másait. A babákat Párkány, Komárom, Losonc és Rimaszombat után 1999. január 14. és 26. között a budapesti Magyarok Házában is bemutatták a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Köztársaság pozsonyi Kulturális Intézete és a fent említett társaság által rendezett kiállításon.

A JÁKOTPUSZTAI ETO-FARM. Keszthelyi Tibor, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem tanára etológiai mintafarmot hozott létre a Nógrád megyei Jákotpusztán, amelyre a professzor alábbi sorával hívjuk fel olvasóink figyelmét: „Jákotpuszta — ez az érdekes hangzású helységnév — egy települést jelöl, amely a Nógrád megyei Berceltől pár kilométerre, egy völgykatlanban fekszik. Már az 1706-ból származó térképek is feltüntették. E majort az állandó mezőgazdasági termelés jellemezte, amely biztosította a megélhetést az itt élő parasztembernek, a pásztornak. Először juhászattal foglalkoztak e táj tanyavilágában, ugyanis a Cserhát lejtői erre kitűnően alkalmasak. Az elmúlt évtizedekben eltűnni látszott a zajló történelem forgatagában. Jákotpuszta ma is létezik. Csodálatos, festői dombok között húzódik meg, a múltnak megfelelően rekonstruált állapotban, a térség ökológiai egységébe illesztve — egy ökológiai mintagazdaság (ETO-FARM) formájában — tájgazdálkodási modellként, valamint egy megmentett magyar kultúrtörténeti értéként. Ehhez igazodva az őshonos állatfajok közül, a számottevően nagy juhállomány mellett, találhatunk kecskéket, lovakat, szamarakat, mangalica sertéseket. Itt, a számos hazai és külföldi felsőoktatási in-

tézmény hallgatói közvetlen tapasztalatok útján szerezhetik meg etológiai ismereteiket, valamint megismerkedhetnek különböző, állattartáshoz kapcsolódó technológiákkal, a táj szépségeivel, a magyar kultúrával. A termelésen, az oktatáson és a kutatáson túl, amelyek kifejezetten az ökológiai adottságokon alapulnak, Jákotpuszta ma már a népi kultúra továbbélője is, hiszen rendezvényein egyre nagyobb létszámban vesznek részt a népi kultúra művelői, kutatói, és az erre a kultúrára szomjas vendégek, érdeklődők.” Részletesebben lásd az alábbi cikkekben. Tordai László: *Van egy hely... (Napi Magyarország 1998. jan. 3. 14. old.)*; *Mírtse Zsuzsa: Itt minden él, és élvezi az életet — Etológiai mintafarm Jákotpusztán (uo., 1999. szept. 25. 26. old.)*.

MÚZEUM LESZ DÉVAVÁNYÁN. *Bereczki Imre néprajzkutató hagyatékának, a több tízezer darabos, egyedülálló sárréti régészeti, néprajzi és helytörténeti gyűjteménynek a leltározása kezdődött meg 1999 elején Dévaványán. Az 1997-ben elhunyt kutató, tanár (lásd L. Sinkó Rozália: Bereczki Imre halálára. Néprajzi Hírek 1997. 1–4. sz. 122–123. old.) gyűjteményéből a békési település múzeumát szeretnék megteremteni.*

PÉTER LÁSZLÓ KÁLMÁNY LAJOSRÓL. A Napi Magyarország 1998. december 24-ei számában (18. old.) jelent meg Rászlai Tibor Kálmány Lajos emlékezete — *A magyar ősvallás és a kereszténység* című cikke, amelyhez ugyanazon lap hasábjain (1999. jan. 16. 18. old.) *Kálmány Lajos hagyatéka* címmel Péter László a következő szavakkal szólott hozzá: „Nem tudom, kitől kapta Rászlai Tibor a tájékoztatást, mely szerint a Néprajzi Múzeumban mit sem tudnak Kálmány Lajos kézirati hagyatékáról. Örömmel olvastam méltó emlékezését »a legnagyobb magyar folkloristáról«, »a magyar népköltészeti gyűj-

tés klasszikusáról«, éppen ezért nem értem, miért nem szólt a fő forrásul használt írás (Móra Ferenc: *Az utolsó magyar sámán*. 1928) óta született kutatások eredményeiről. Kálmány levelezése valóban a szegedi Somogyi Könyvtárban várja közzétételét, gyűjtéseit tartalmazó kézirati hagyatéka pedig a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában a földolgozását. De már születésének centenáriuma, 1952-ben megjelent e hagyatékból — *Történeti énekek és katonadalok* címmel — vaskos kötet, Dégh Linda és Katona Imre szakszerű gondozásában és e sorok írójának életrajzi bevezetőjével. Két évvel később kiadták második kötetét is, *Alföldi népballadák* címmel, Ortutay Gyula jegyzeteivel. Aztán az ígértesnek induló sorozat megszakadt. Híre járt ugyan, hogy Kovács Ágnes sajtó alá készítette Kálmány kiadatlan mesegyűjtését, s hogy kutatók foglalkoznak a hiedelmeket, babonákat tartalmazó kéziratos anyag földolgozásával, de e munkálatoknak kézzel fogható eredményét még nem láttuk. Jövöre lesz halálának nyolcvanadik évfordulója. Adósai vagyunk Móra Ferenc sürgette szobrának fölállításával és még ki nem adott hagyatékának közkinccsé tételével. Videant consules!”

TANULMÁNYOK HERRMANN ANTALRÓL. *A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanácsa 1998. november 13-án konferenciát rendezett Herrmann Antal magántanári működése megkezdésének századik évfordulója alkalmából (vö. Voigt Vilmos: Herrmann Antal száz éve lett professzor Kolozsvárott [Kolozsvár, 1998. november 13.]. Néprajzi Hírek 1998. 1–4. sz. 61–63. old.; Gaál György: Herrmann Antal [1851–1926] Kolozsváron. Erdélyi Gyopár 1998. 6. sz. 17–19. old.). A rendezvény előadásait (egyéb írásokkal kiegészítve) a Kriza János Néprajzi Társaság Értesítőjé-*

nek 1999. 1–2. száma közölte az alábbi sorrendben. Gaál György: Herrmann Antal, a néprajzkutatás meghonosítója a Ferenc József Tudományegyetemen (6–20. old.); Voigt Vilmos: Egy klasszikus, egy ismeretlen, sok megoldatlan feladat (21–30. old.); Paládi-Kovács Attila: Herrmann Antal a magyar néprajzkutatás intézményesüléséért (31–39. old.); Péntek János: Herrmann Antal és Kalotaszeg (40–43. old.); Hála József: Herrmann Antal Vácon (44–60. old.); Katona Imre: Herrmann Antal és Csongrád (61–65. old.); Bálint Sándor: Történetek Herrmann Antalról (66–71. old., lejegyezte és közzéteszi: Barna Gábor). Péntek János előadása a Honismeretben (1999. 4. sz. 61–63. old.) is megjelent. Herrmann kolozsvári egyetemi oktatói tevékenységét is érinti Faragó József tanulmánya (A magyar néprajzi oktatás száz éve a kolozsvári egyetemen. *Hitel* 1999. 7. sz. 79–87. old.).

ETHNICA — ÚJ NÉPRAJZI PERIODIKA. Ethnica címmel új magyar néprajzi periodikát indított meg 1999-ben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke. A lapról az I. évfolyam 1. számának 1. oldalán, *Az első szám elé* címmel Ujváry Zoltán professzor a következőket írta: „Ethnica néven 1991-ben alapítványt létesítettünk a magyar és a közép-európai néprajzi kutatások elősegítésére és támogatására. Különösképpen az vezérelt bennünket, hogy elősegítsük a határainkon kívüli magyarság néprajzi kutatását. Nemzeti identitásunk és kultúránk nemzetközi közvéleménnyel való megismertetése fontos feladatként áll előttünk. Ez nemcsak tudományos szempontból szükséges, hanem nemzetünkkel összefüggő történelemszemlélet tekintetében is. Alapítványunk céljai között szerepel a helyszíni gyűjtőmunka mellett kiadványok megjelentetése, kutatási teljesítmények publikálása. Szpon-

zorok révén az Ethnica kiadványsorozatában több mint hatvan kötet jelent meg, s az alapítvány támogatásával és a Néprajzi Tanszék különböző sorozataiban (Folklor és etnográfia, *Studia folkloristica et ethnographica*, Gömör néprajza) együttvéve több mint kétszázötven munka látott napvilágot. Néhány társtudományi, szépirodai kiadványt leszámítva a kettő és fél száz kötet valószínűleg kis néprajzi könyvtárat jelent azok számára, akik publikációinkkal rendelkeznek. Kiadványainkat nem árusítjuk, azonban csereként vagy ajándékként készséggel adjuk az érdeklődőknek. A most induló periodikában több szempont érvényesül. Az ilyen jellegű kiadvány vegyes tartalma révén tudományunk egészére kitekinthet. Viszonylag gyorsan reagálhat eseményekre, szélesebb kört érintő kérdésekre és teret enged szakmai vitáknak. A kisebb terjedelmű cikkekben adatokat, forrásokat teszünk közzé. Könyveket, fontosabb cikkeket recenzálunk. A szerzők között a szakma tekintélyes képviselői mellett a fiatalok, kezdő kutatók, doktoranduszok egyaránt helyet kapnak. Az első szám még magán viseli a profil kialakításának kezdeti problémáit. Bizunk abban, hogy periodikánkkal hozzájárulunk tudományunk műveléséhez.”

A RÉGI SÁRRÉT VILÁGA. A debreceni Pedellus Tankönyvkiadó, a biharnagybajomi általános iskola és a Magyar Néprajzi Társaság támogatásával, a debreceni Déri Múzeum segítségével 1999-ben újra megjelentette Szűcs Sándor *A régi Sárrét világa* című könyvét.

ORBÁN BALÁZS NYOMDOKAIN. „A könyv kiadója és a kiadás nagylelkű támogatója, a Nemzeti Kulturális Alap a jelen útikönyvet Orbán Balázs munkája 20. századi változatának, a korábbi munka méltó folytatásának tekinti” — jellemzi kiadványát, Vofkori László székelyudvarhelyi geográfus új könyvét

(*Székelyföld útikönyve. I–II.* Budapest, 1998) a földrajzi művek kiadására szakosodott Geographia Kft. • A Magyar Televízió csatornáján az 1999. év elején megismételték Vári Attilának az 1990-es évek elején készült, tizenkét részes, a Székelyföldet bemutató, *Orbán Balázs nyomában* című filmsorozatot.

JUBILEUMI KIADVÁNYOK. Megalapításának százhuszonötödik évfordulójára jelentette meg a Jász Múzeum a *Népi ételek a Jászságból (Jászberény, 1999)* című könyvet. Az előszót Hortiné Bathó Edit, a bevezető tanulmányt T. Bereczki Ibolya írta. A múzeum centenáriuma alkalmából, Veres László és Viga Gyula szerkesztésében, 1360 oldal terjedelemben látott napvilágot a miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyvének XXXVII. és XXXVIII. kötete (1999), valamint Csák Leventéné és Hideg Ágnes összeállításában A Herman Ottó Múzeum kiadványai — Bibliográfia és repertórium 1978–1998 (Miskolc, 1999) című kiadvány.

ELHUNYT CZINE MIHÁLY. Életének hetvenedik évében, 1999. január 21-én elhunyt Czine Mihály egyetemi tanár, az irodalomtudományok doktora, Széchenyi-, József Attila- és Darvas József-díjas irodalomtörténész. 1929. április 5-én született Nyírmeggyesen. A nyíregyházi főiskola, majd a budapesti bölcsészkar elvégzése után 1956-tól 1964-ig az MTA Irodalomtörténeti Intézetében dolgozott, majd az ELTE XX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének docense, 1974-től egyetemi tanára. 1988 és 1994 között pedig vezetője volt. 1955–1956-ban az Új Hang, 1973-tól pedig a Látóhatár című folyóiratok szerkesztésében vett részt. Munkásságának középpontjában Ady Endre, Móricz Zsigmond és a népi írók pályája állt. A tiltásokkal is dacolva az elsők között foglalkozott hazánkban a

határokon túli magyar irodalommal. Temetése február 9-én volt a fővárosi Farkasréti temetőben.

SZÜLETÉSNAPI KÖTET PÓCS ÉVÁNAK. *Külföldi és magyar kollégái, barátai tanulmánykötettel (Démonikus és szakrális világok határán. Mentaltörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára. Szerk. Benedek Katalin, Csonka-Takács Eszter. Budapest, 1999)* köszöntötték Pócs Évát hatvanadik születésnapja alkalmából.

INTERETNIKUS KAPCSOLATOK.

A Fórum Társadalomtudományi Intézet komáromi Etnológiai Központja egyik fő feladatának tekinti a Szlovákiában élő népek interetnikus kapcsolatainak kutatását. Az elmúlt időszakban folytatótt e témájú néprajzi vizsgálatok beszámolóit a Hírharang 1999. 1. számában (4–12. old.) olvashatjuk.

NEGYVENNYOLCAS EMLÉKIRATOK. „Mi volt Magyar Ország, mi volt szabadsága...” a címe a Néprajzi Múzeum *Fontes Musei Ethnographiae* sorozatának ötödik köteteként 1999-ben megjelent, az 1848–1849-es forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos emlékiratokat közlő kiadványnak (*Negyvennyolcas idők II.*). Az emlékiratokat válogatta és sajtó alá rendezte: Forrai Ibolya.

BORMÚZEUM BADACSONYBAN.

Bormúzeum létrehozását határozta el 1999 elején Badacsonyan a helyi önkormányzat, a Badacsonyi Kutatóintézet vezetői és a hegyközségi képviselők. A múzeum a település központjában lévő, szép, különleges klímájú Ányospincében kap helyet. A cél a borturizmus erősítése, ezért a pincében nemcsak a régi nedűket őrzik majd, hanem ott fogják bemutatni a borvidék mindenkor új termésének színe-javát, palackozott borait is.

A MAGYAR-FINN SZIMPÓZIUM TANULMÁNYKÖTETE. A Pécsváradon 1997. augusztus 18. és 23. között megrendezett VI. Magyar-Finn Néprajzi Szimpóziium (lásd *ifj. Kodolányi János beszámolóját folyóiratunk 1997. 1-4. számának 60-63. oldalain*) elhangzott előadások 1999-ben, *Társaságunk kiadásában, Kodolányi János szerkesztésében az Ethnic communities, ethnic studies, ethnic costumes today című kötetben jelentek meg.*

HILD-ÉRMES PALOZNAK. A Balaton-felvidék hagyományos faluképét megőrző községfejlesztésért Paloznak elnyerte a Hild János-émlékéremet, amelyet 1999. február 2-án ünnepélyes testületi ülésen adott át Fazekas Péter Ybl-díjas építész a Hild-érembizottság elnöke Balogh Lajos volt és Czeglédi Ákos jelenlegi polgármesternek. Eddig negyven település kapta meg a Magyar Urbanisztikai Társaság által 1968-ban alapított érmet.

VIGA GYULA ÚJ KÖNYVE. Utak és találkozások címmel és Tanulmányok a népi kapcsolatok köréből alcímmel jelent meg Miskolcon 1999-ben *Viga Gyula legújabb könyve az Officina Musei sorozat tizedik köteteként.*

KÓSA LÁSZLÓ SZÉKFOGLALÓJA. Az 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választott Kósa László (lásd *Néprajzi Hírek 1998. 1-4. sz. 151. old.*), Társaságunk elnöke 1999. február 8-án az MTA székházának nagytermében *A magyar néprajz 1945 után* címmel tartotta meg székfoglaló előadását.

A KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉVKÖNYVE 7. Írás, írott kultúra, folklór alcímmel jelent meg 1999-ben Kolozsváron a Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyvének hetedik kötete. Szerkesztette: Keszeg Vilmos.

MEGHALT HECKENAST GUSZTÁV. 1999. február 13-án, életének hetvenhetedik évében meghalt Heckenast Gusztáv Kossuth-díjas történész, a történettudomány doktora, az MTA Történettudományi Intézetének nyugalmazott tudományos tanácsadója, a magyar és kelet-közép-európai gazdaság-, társadalom- és politikatörténet neves kutatója. Búcsúztatása április 26-án volt a budapesti Új köztemető szóróparcellájában. A pályatárs, Szakály Ferenc többek között a következőket írta róla: „Igaz, megjelent könyvei valóban nem voltak különösebben terjedelmesek, közös tulajdonságuk azonban, hogy a magyar történelem olyan megközelítésével szolgáltak, amilyenekkel korábban senki más. Vonatkozik ez az Árpád-kori szolgálónépekről, a Rákóczi-kori löpor- és fegyvertartásról és a magyarországi vaskohászat XIII-XVIII. század közti fejlődésére vonatkozó munkáira egyaránt. [...] Életműve beépült a magyar történettudományba, hisz spiritus rectora volt olyan vállalkozásoknak, mint a Gondolat Kiadó Magyar história című nagy sikerű vállalkozása, szerepet vállalt a Magyarország története negyedik kötetének sajtó alá rendezésében, és rengeteg ötletet engedett át fiatalabb kollégáinak” (*Elbúcsúztatták Heckenast Gusztávot. Magyar Nemzet 1999. ápr. 27. 11. old.*).

KÖNYV A BÓDVA VÖLGYÉRŐL. Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából címmel, Bodnár Mónika és Rémiás Tibor szerkesztésében jelent meg vaskos (808 oldalas) kötet Putnokon 1999-ben, amely természettudományi, régészeti, történeti, néprajzi és topográfiai tanulmányokat tartalmaz.

ELHUNYT DOBOSSY LÁSZLÓ. 1999-ben, életének nyolcvankilencedik évében elhunyt Dobossy László, az ELTE Bölcsészettudományi Karának nyugalmazott egyetemi tanára, professor

emeritus, a felvidéki Sarló-mozgalom egykori aktivistája, a francia ellenállási mozgalom résztvevője, a párizsi Sorbonne vendégtanára, két ízben a párizsi Magyar Intézet igazgatója, a Rákóczi Szövetség alapító tagja és első elnöke, több magyar és külföldi kormánykiüntetés birtokosa. A két világháború közötti időszakban és azt követően maradandóan írta be a nevét a szlovákiai magyarság történelmébe. Az 1920–1930-as évek fordulóján részt vett a Balogh Edgár által vezetett felvidéki falukutató mozgalomban, később kiváló műveivel tudatosította számunkra a cseh, a szlovák és a magyar nemzet közös kulturális örökségét, munkásságával a közép-európai népek közti megbékélést szolgálta. Temetése február 16-án volt Budapesten, a Farkasréti temetőben.

FEHÉR GYÖRGY KINEVEZÉSE. *A budapesti Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójává 1999-ben, öt évre ismét Fehér Györgyöt nevezték ki.*

KÓSA LÁSZLÓ A MINISZTERELNÖK TANÁCSADÓ TESTÜLETÉBEN. Orbán Viktor miniszterelnök munkáját személyes tanácsadóin kívül két, időszakonként összeülő testület is segíti. A Gazdasági Tanácsadó Testület 1998. decemberi létrehozása után 1999. február 18-án megalakult a tizenkét tagú Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium, amelynek tagja lett Kósa László akadémikus, az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének vezetője, Társaságunk elnöke is.

BENKŐ SAMU MUNKÁSSÁGÁNAK ELISMERÉSE. *A Magyar Művészeti Akadémia 1999. február 27-én ülésezett közgyűlése elfogadta Sára Sándor javaslatát: az akadémia aranyérmét Benkő Samu kolozsvári művelődéstörténész kapta meg. A tudóst az akadémia tagjává is megválasztották.*

SABJÁN TIBOR GRAFIKUSMŰVÉSZ. Sabján Tibor építész, néprajzkutató, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főtanácsosát, aki régóta illusztrál régészeti és néprajzi kiadványokat, 1999-ben rendes tagjai közé választotta a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete. Ezzel jogosult lett a grafikusművész cím használatára.

MOLDVAI KIÁLLÍTÁS. *Kallós Zoltán gyűjteményéből, Petrás Mária kerámiáiból és üvegszobraiból, valamint Csoma Gergely fotóiból rendezett tárlat volt látható Moldvának nagy a széle címmel 1999 februárjában a budapesti Magyarok Házában.*

ÁRPÁD-KORI VEREMHÁZ REKONSTRUKCIÓJA. Az M0-s autótú északkeleti nyomvonalán végzett feltárások alapján Bencze Zoltán régész, Takács Miklós régész, Gyulai Ferenc archeobotanikus és Sabján Tibor építész, néprajzkutató 1997-ben a szarvasgedei biohistoriai parkban rekonstruált egy Árpád-kori veremházat (lásd Sabján Tibor: *Egy Árpád-kori veremház kísérleti felépítése.* Néprajzi Hírek 1997. 1–4. sz. 37–40. old.). A kutatócsoport tagjai eredményeiket ebben az évben a következő könyvben tették közzé: *Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója* (Monumenta historica Budapestinensia, 10. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 1999. 200 old.).

ELISMERÉSEK A NEMZETI ÜNNEP ALKALMÁBÓL. *Göncz Árpád köztársasági elnök, Orbán Viktor miniszterelnök javaslatára Kossuth- és Széchenyi-díjakat nyújtott át 1999. március 15-én a Parlamentben azoknak a művészeknek és tudósoknak, akik „munkájukkal gyarapították a nemzet lelkét, tudatát és hírnevét”. Kossuth-díjat kapott mások mellett Korniss Péter fotóművész, megosztott Kossuth-díjban részesült Sebestyén Márta előadóművész,*

népdalénekes és a Muzsikás Együttes (Éri Péter, Hamar Dániel, Sipos Mihály), Széchenyi-díjat vehetett át Somfai László zenetörténész, akadémikus, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyetemi tanára.

ROMSICS IMRE KÖNYVE. *Kalocsa anno...* címmel 1999-ben látott napvilágot Romsics Imre exkluzív megjelenésű könyve, amelyben 383 fotót, négy rézkarcot és három térképet mutat be az 1864–1950 közötti időszakból. Az előszó és a képaláírások magyar, angol és német nyelven íródtak. A kiadvány kedvezményes áron a kalocsai Viski Károly Múzeumban vásárolható meg.

MAGYAR ZOLTÁN KITÜNTETÉSE.

Az 1972-ben alapított Akadémiai Ifjúsági Díjat 1999. március 16-án huszonhét fiatal kutató kapta meg, köztük Magyar Zoltán, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos segédmunkatársa, a Szent László a magyar néphagyományban (Budapest, Osiris, 1998. 333 old.) szerzője.

MAGYAR ÖRÖKSÉG-DÍJASOK. A Magyarországért Alapítvány bírálóbizottsága az állampolgárok javaslatai alapján évente négy alkalommal nevezi meg azt a hét-hét teljesítményt, amelyet a magyar történelem utolsó ötven évéből érdemesnek tart arra, hogy bekerüljön a „magyarság láthatatlan szellemi múzeumába”, illetve a díjazottak neveit megörökítő „aranykönyvbe”. A díjakat 1999 szeptemberéig három alkalommal adták át (mások mellett) március 21-én balladakutató tevékenységéért Vargyas Lajos irodalom-, zene- és néprajztudós-nak, életművéért Kodolányi János író-nak (posztumusz), Rácz Aladár cimballomművésznek (posztumusz), valamint a sárospataki református tudományos gyűjtemények létrehozásában játszott szerepéért és falukutató munkásságáért Újszászy Kálmán professzornak (posz-

tumusz); június 19-én a Honvéd Együttesnek és vezetőjének, Novák Ferencnek; szeptember 18-án pedig a magyar néplelek föltárásában végzett munkásságáért Lükő Gábor néprajzkutatónak.

NEMZETISÉGI KÖTETEINK BE-MUTATÓI. *A budapesti Osiris Könyvesházban Eperjessy Ernő, a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának elnöke, sorozatszerkesztő és az egyes kiadványok szerkesztői 1999. március 22-én mutatták be a Társaságunk nemzetiségi sorozataiban 1997-ben megjelent néprajzi tanulmányköteteket és a VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásainak gyűjteményét, majd november 9-én az említett sorozatok 1998-ban napvilágot látott darabjait.*

KEGYELETI SKANZEN VÁCOTT.

Az országban egyedülálló kegyeleti park létesítését határozta el 1999-ben a váci önkormányzat. A tervek szerint egy olyan sírkertet alakítanak ki, ahol a határon inneni és túli tájegységek temetkezési kultúráját tükröző sírkeresztek és fejfák kapnak majd helyet. A kegyeleti parkhoz a területet (a deákvári plébániához tartozó többhektáros régi temetőt) a katolikus egyház biztosítja.

BOGLÁR LAJOS DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA. *Boglár Lajosnak az MTA doktori címre benyújtott Mítosz és kultúra: két esettanulmány című értekezésének nyilvános vitájára 1999. március 24-én került sor az MTA székházának nagytermében. Az opponensek Kapitány F. Gábor, Vitányi Iván és Voigt Vilmos voltak. A tanulmány egy korábbi változata azonos címmel önálló kötetként már megjelent 1996-ban, a Szimbiózis kötetek harmadik füzeteként.*

A MAGYAR NYELV KÁRPÁTALJÁN. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján) címmel 1999-ben jelent*

meg Csermicskó István főiskolai tanár (Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász) könyve az MTA Kisebbségkutató Műhely és az Osiris Kiadó gondozásában. A mű első kötete annak a hatrészesre tervezett sorozatnak, amely azonos szerkezetben fogja tárgyalni a kisebbségi sorban élő magyarság földrajzi és demográfiai jellemzőit, politikai, kulturális és vallási helyzetét, a nyelvekhez fűződő attitűdöket, a nyelvi konfliktusokat és törvényeket, valamint a magyar nyelv szerepét az oktatásban, a közigazgatásban és a tömeg-tájékoztatásban.

SOROS-ELISMERÉSEK. *A Soros Alapítvány 1998. évi szépirodalmi, társadalomtudományi, képzőművészeti, zenei, stúdiószínházi és fotóművészeti díjait 1999. március 26-án adták át Budapesten, a Trafó Kortárs Művészetek Házában. A díj összege egy évre 720 000 forint, amelyet mások mellett Angelusz Róbert szociológus, Boglár Lajos kulturális antropológus, etnológus és Komoróczy Géza orientalista kapott meg.*

DALMÁCIAI MAGYAROK. Szórványban is megőrizni anyanyelvüket — ez a fő célja a Tengeremelléken, Dalmáciában megalakult szervezetnek. A Šibenik–Knin Megyei Magyarok Egyesülete — melyet száz tag hozott létre — elnökének Medurić-Horváth Erzsébetet, titkárának Hornyik Lászlót választották. Az egyesület kezdeményezi egy magyar könyvtár alapítását, és felkarolja a hagyományörző együtteseket.

NÉPMŰVÉSZETI MOTÍVUMOK BÉLYEGEKEN. *A Magyar Posta 1994-ben kezdte el Népművészeti motívumok című forgalmi bélyegsorának kiadását. Az egyes bélyegek a különböző vidékekre jellemző himzés-motívumok felhasználásával készültek, illetve készülnek. A sorozat 1999-ben két újabb darabbal (Szécsény körüli kötény, 100 forint;*

molnavi csángó női ing, 79 forint) gazdagodott. Tervezte: Dudás László.

ÚJRA MEGJELENT A CZUCZOR-FOGARASI. A Miskolci Bölcsész Egylet reprintsorozatának újabb darabjaként megjelent Czuczor Gergely és Fogarasi János klasszikus művének, *A magyar nyelv szótárának* első kötete (Miskolc–Nyíregyháza, 1999, ármegjelölés nélkül).

MARHASZÍV A KÁPOLNÁBAN. *E címmel közölt cikket a Magyar Nemzet (1999. márc. 29. 20. old.) (n. s.) tollából, amelyet az alábbiakban változtatás nélkül idézünk: „A kékkői vár Szent Anna-kápolnájának rekonstrukciója során az oltár mögött egy méter mélységben, egy hatvanszor hatvan centiméteres bronzból készült vödörszerű edényben konyhasóval konzervált állati szívre bukkantak az építészek. A felfedezésre még tavaly [1998.] októberben került sor, a hirt azonban csak a napokban tette közzé a kékkői vár igazgatója, mert az első vizsgálatok eredményének maga sem akart hinni: azt állapították ugyanis meg, hogy egy 220 éve eltemetett állati — egészen pontosan szarvasmarha — szívről van szó, ami Szlovákiában abszolút egyedülálló lelet. Mostanra viszont már elvégezték az összes szükséges vizsgálatot, s az első feltevés beigazolódott — legalábbis az ipolysági Márton István járási állatorvos szerint. A történészek azt is kinyomozták a salgótarjáni megyei levéltárban, hogy a szarvasmarha szívének az elhelyezése a kápolnában feltehetően az 1771–1772-ben a térségben dúló marhavésszel függhet össze. A levéltári adatok szerint a kápolna Szentanya-szobráról az idő tájban csodatevő legendák keringtek, feltételezhető tehát, hogy a házisóval konzervált marhaszívet a marhavész megállítására szándékával helyezték el a kápolna oltára mögött, a Szentanya szobra mellett. A kékkői vár vezetői úgy döntöttek,*

hogy a kápolna rekonstrukciójának befejezése és a szív megfelelő konzerválása után az egyedülálló leletet kiállítási tárggyá teszik, s várhatóan ez év [1999.] május elsejétől a kékkői vár látogatói megtekinthetik a 220 esztendőös állati szervet is.”

KITÜNTETTÉK B. GERGELY PIROSKÁT. Az MTA Nyelvtudományi Intézete mellett működő szakmai bizottságtól a Pais Dezső-díjat 1999 márciusában a nyelv- és nyelvjárás-történeti, valamint a névtani kutatásokban elért eredményeiért, valamint a személynévkutatás új módszereinek megalapozásáért B. Gergely Piroska, a nyelvtudomány kandidátusa, nyugalmazott tanészkevezető egyetemi tanár kapta meg.

ÚJRA ÉLŐ KAKAST ÜTÖTTEK CSURGÓNAGYMARTONBAN. *Folyóiratunk 1994. 3–4. számában (Brigitte Bardot és a kakas-ütés. 153. old.) számoltunk be a külföldi és a magyarországi állatvédők körében nagy port felvert csurgónagymartoni szokásról, az élő állat felhasználásával zajló kakasütésről. A faluról 1999-ben megint cikkeztek a lapok, a megjelent írások közül az alábbi idézzük: „Öt esztendeje tiltakozó levelet irt a Somogy megyei Csurgónagymarton polgármesterének az állatvédőként is jól ismert filmsztár, Brigitte Bardot, merthogy megtudta: a búcsúban — egy régi népszokás szerint — földbe ástott élő kakasok fejének leütésével »játsszadznak« a legények. Azóta porcelánkakással folyt a népi játék, ám a tegnapi vigadalomban újfent kikényszerítették a legények a korábbi népszokást. Élő kakasokat ástak a földbe, amelyeknek csak a feje látszott ki, és azt kellett leütniük a bekötött szemű versenyzőknek egy cséphadaróval. A csurgónagymartoniak most újra tarthatnak B. B. haragjától.” ([g. j. a.]: Meg ne tudja B. B. Kakast ütöttek a búcsúban. Magyar Nemzet 1999. aug. 26. 15. old.).*

LUKÁCS LÁSZLÓ EGYETEMI TANÁRI KINEVEZÉSE. Lukács László, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum néprajzi osztályvezetője, az Ethnographia szerkesztője 1996-ban habilitált etnográfából és európai etnológiából a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Habilitációs előadását *A Duna néprajza* címmel tartotta. Habilitált doktorként az ELTE néprajzi doktori iskolájában és a székesfehérvári Kodolányi János Főiskolán tartott előadásokat. Göncz Árpád köztársasági elnök 1999. április 1-jei hatállyal Lukács Lászlót egyetemi tanárrá nevezte ki. Székfoglaló előadását a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola Társadalomtudományi Tanszékén *A néprajzi látásmód az ezredfordulón* címmel 1999. szeptember 28-án tartotta meg.

SÁRKÁNY MIHÁLY MEGBÍZÁSA. Az ELTE Kulturális Antropológia Szakcsoport vezetésére 1999. április 1-jétől december 31-éig Sárkány Mihály kapott megbízást.

KUNKOVÁCS LÁSZLÓ KÜLFÖLDI KIÁLLÍTÁSAI Kunkovác László fotóművész *Sztyeppei köemberek* című kiállítását 1999. április 6-án nyitották meg a szófiai Magyar Kulturális Intézetben, majd más városokban (Sumen, Plovdiv) is bemutatták. Ősszel Pekingben szerepelt a *Magyar halászok — magyar pásztorok* című kiállításával a Magyar Kulturális Napok keretében. E tárlat 2000 tavaszán Kanszu megye székhelyén, Lancsuban is látható lesz.

ÚJ TÁJHÁZAK. Eredeti bútorokkal és használati eszközökkel berendezett, füstökonyhás tájházat és a hozzá tartozó, 4200 négyzetméteres területű, háziállatokat bemutató állatkertet adtak át 1999. április 10-én Zalaszántón, amelyet a községbe települt német vállalkozó, Karl Schimpel hozott létre. • Június 19-én Abádszalókon is tájházat avattak

a település augusztus végéig tartott rendezvénysorozatának keretében.

BENKŐ MIHÁLY FOTÓALBUMA.

Nomád világ Belső-Ázsiában (Látogatásban őseinknél) címmel jelentette meg 1999-ben a Timp Kiadó Benkő Mihály orientalista 131 oldalas, kétnyelvű fotóalbumát, amely a kutatonak a nyugat-mongóliai kazakok körében készített fényképeit tartalmazza.

500 ÉVES PARASZTHÁZ. Gázvezeték-építési munkálatok közben 15–16. századi parasztház maradványai kerültek elő a Nógrád megyei Endrefalva központjában. A feltárt területet a helyi rendezési terv előírásainak megfelelően beépítik, de azt megelőzően pályázati forrásokból szeretnék a teljes régészeti feltárást elvégezni. A leletek múzeumba kerülnek, a beépített műtárgyaknak romkert épül.

KÖRÖSI CSOMA EMLÉKHÁZ ÉS MÚZEUM.

A Magyarok Világszövetsége az 1999. évet a nagy tudós születésének kétszázötvenötödik évfordulója alkalmából Körösi Csoma Sándor-émlékvé nyilvánította. Április 11-én Csomakörösön emlékházat nyitottak meg, amelyet a szülőház feltételezett helyén épített fel az 1990-ben megalakult Körösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület. Az elmúlt évben egy emlékmúzeum építését is megkezdték, amely 2001-re, a tervek szerint, nemcsak kegyeleti hely, hanem kulturális központ is lesz. Az egyesület célja megvalósításához adományokat kér. A nemes szándékú támogatókra gondolva téglajegyeket is kibocsátottak (50 000 lej, 1000 forint, 20 USD). Az erre a célra szánt pénzesz-szeg befizetésével, postázásával az adományozók szíveskedjenek adataikat is közölni, hogy azokat a leendő épület tégláiban, dokumentációjában megörökíthessék. Az adományok az alábbi bankszámlákra fizethetők be. Romániá-

ban: Banca Română pentru Dezvoltare, Agenția Covasna — Asociația Cultura Körösi Csoma Sándor. Valuta: 2511002–96060903; lej: 2511009–96060903. Budapesten valuta: XII. ker. OTP, Lékay u. 1–3. B. 092617, Körösi Csoma Sándor Alapítvány; forint: XII. ker. OTP Bösörmeényi u. 9–11., számlaszám: 11712004–20117957 Körösi Csoma Sándor Alapítvány.

MAGYAR KÓDEX. A Kossuth Kiadó nagyszabású vállalkozása, a Magyar kódex történelmünk kezdeteitől a harmadik évezred küszöbéig átfogó képet ad a magyarság életéről, történelméről, nyelvénél, irodalmának, zenéjének, művészetének és egyházi életének múltbéli alakulásáról. A tudományos alapossággal megírt, gazdagon illusztrált sorozat 1999 áprilisától kezdődően három év alatt hat nagy formátumú kötetben jelenik meg, kötetenként közel ötszáz oldalal, több mint ötszáz képpel. Az egyes kötetek alcímei a tervek szerint a következők lesznek: Az Árpádok világa (a kezdetektől 1301-ig); A lovagkor és a reneszánsz (1301–1526); A szultán és a császár tartománya (1526–1790); Az Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918); Magyarok a 20. században (1918–2000).

LISZKA JÓZSEF KITÜNTETÉSE.

1999-ben a Márai Sándor Alapítvány Nyitott Európaért-díjával tüntették ki Liszka Józsefet. A Pozsonyban április 16-án megrendezett díjátadó ünnepségen a laudációt Voigt Vilmos professzor, az ELTE Folklore Tanszékének vezetője tartotta. Liszka József tudományos kutató Köbölkúton született. Iskoláit szülőfalujában végezte, majd az érsekújvári gimnázium magyar tagozatán érettségizett. Ezt követően tanulmányait az ELTE Bölcsészettudományi Karának néprajz–régészet szakán folytatta, ahol 1980-ban végzett. 1980 és 1991 között az Érsekújvári Járasi Múzeum régésze-

ként dolgozott, 1989 decemberében egyik létrehozója a (Cseh)Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaságnak, amelynek évekig elnöke volt. Szerkesztője a társaság Hírharang című tájékoztató füzetének, valamint a Népmeseteri könyvtár című monográfiatorozatának. 1991. október 1-jétől 1997. július 31-éig a komáromi Duna Menti Múzeum országos hatáskörű Magyar Nemzetiségi Osztályának vezetője. Tudományos kutatásait elsősorban a szlovákiai Kisalföld néprajzi képeinek felderítésére összpontosította. 1995-ben elnyerte a bonni Alexander von Humboldt Alapítvány kutatói ösztöndíját. 1997. október 1-jétől a Fórum Társadalomtudományi Intézet komáromi Etnológiai Központjának az igazgatója.

JUBILÁLÓ DUDAZENEKAR. *Az 1989-ben megalakult Magyar Dudazenekekar idén ünnepelte tizedik születésnapját. Ez alkalomból 1999. április 17-én ünnepi koncertet adtak a Fővárosi Művelődési Házban. A zenekar megalakulása óta szép sikereket ért el itthon és külföldön egyaránt. Műsoruk a hagyományos népzene alapul és a színpadi fellépések mellett népzene-kutatással és -feldolgozással is foglalkoznak.*

A SAJTKÉSZÍTÉS ABC-JE. E címmel jelentetett meg könyvet a Gaia Alapítvány (Galgahévíz, 1999). A néprajzi szakirodalmat is felhasználó mű alábbi fejezeteire hívjuk fel a népitáplálkozás-kutatók figyelmét. Molnár József: *A sajtókészítés története* (4–30. old.); Molnár József–Kalla Kálmán: *Sajt a gasztronómiában* (278–288. old.).

FOLKLÓRTANKÖNYV. *Két évtizeddel a már klasszikussá vált egyetemi folklórtankönyv (A magyar folklór. Szerk. Ortutay Gyula. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979) közreadása után megújult formában, frissített tartalommal, új szerzők bevonásával, Voigt Vilmos szer-*

kesztésében megjelent A magyar folklór című kötet (Budapest, Osiris, 1998). Szerkesztői bemutatására 1999. április 20-án került sor az Osiris Könyvesházban. Az új tankönyv szerkesztőjének a kötet jelentőségét és létrejöttét taglaló szavait követően Fejős Zoltán diákszemmel értékelt a könyv előnyeit és hátrányait, felvetve egy ehhez csatlakozó kresztómátia és elméleti szintézis megjelenítésének szükségességét; Paládi-Kovács Attila a kötet nemzetközi tekintéseit méltatta, Pócs Éva pedig szerkezet és arány tekintetében vizsgálta, mennyiben tükröződik a tankönyvben a magyar folklórkép évszázados népköltészet-központú terheltségének változása.

PEDAGÓGIA ÉS NÉPZENE. A Zene-tanárok Társaságának Népzenei Szekciója 1999 áprilisában Gödöllőn rendezte meg a III. Országos Népzene-oktatási Konferenciát. A rendezvény számot adott a honi népzeneoktatásról. A konferenciához kapcsolódva a gödöllői Frédéric Chopin Zeneiskola megrendezte a II. Országos Népzenei Versenyt zeneiskolák növendékei részére. A résztvevők szólóének, szólóhangszer, hangszeres együttes és énekegyüttes kategóriákban mérhették össze tudásukat. A verseny célja az volt, hogy a népzenei oktatás eredményeit felmérje.

DERA. *E címmel, amelyet a falut át-szelő patak nevééről vettek, indítottak folyóiratot 1999-ben a pomázi szerbek, németek és cigányok az elhalványuló hagyományok felélénkítése, egymás nyelvének és népi kultúrájának megismerése céljából. A benne közölt cikkek eredeti nyelven és magyar fordításban olvashatók. A folyóirat első, ingyenes számának megjelenését a Hollandia budapesti nagykövetsége által kiírt és az Emberséggel, Kultúrával Pomázért Alapítvány által megnyert pályázat tette lehetővé.*

FINNUGOR MÚZEUM ZALÁBAN. Zala megye millenniumi programjának részeként 1999 tavaszán megkezdődött egy finnugor szabadtéri gyűjtemény kialakítása Zalaegerszegen, a Göcseji Falumúzeum szomszédságában. Májusban elkészült egy osztják épületegyüttes és tervezik egy vogul, egy zürjén, egy permi és egy volgai finn épületcsoport felállítását is.

MÚZEUMI KÖNYVESBOLT. 1999 áprilisában *Kis Magiszter* néven, a budapesti *Magyar utca 40. szám* alatt könyvesboltot nyitott a Magyar Nemzeti Múzeum és a Balassi Kiadó azzal a céllal, hogy egy helyen hozzáférhető, megvásárolhatóak legyenek az ország összes múzeumának és levéltárának kiadványai. Az érdeklődők Nagy Zoltánt, Jankovics Pétert vagy Blonszky Lászlót keressék a következő telefonszámokon: (1) 327-77-96, 327-77-97.

CSÚCSTARTÓ MÁJUSFA. A Guinness-rekordok könyvébe három éve már bekerült a Baranya megyei Birján község, amikor egy huszonhat méter és harminc centiméter magas májusfát állítottak május elsejére virradó éjszaka. Ebben az évben egy huszonhét és fél méteres fával megdöntötték a rekordot. A tizenkét éve felélesztett régi népszokás lényege, hogy a lányos házak kertjében az udvarlók feldíszített fát állítanak. Idén száz eladó leány házának kertjében díszelgett májusfa.

ÖTVENÉVES A HONVÉD EGYÜTTES. Fél évszázados jubileumát ünnepelte 1999-ben az 1982 óta Novák Ferenc művészeti vezető által irányított, világhírű Honvéd Együttes (kórus, tánckar, kamaraszínház, népi zenekar). Jubileumi gálaműsorukat a budapesti Erkel Színházban tartották meg május 3-án *Az évezred küszöbén* címmel. Az együttesről (amely az év folyamán Magyar Örökség-díjat kapott) a közeljövő-

ben kiadvány is megjelenik, amelyben nemcsak a jelen eseményei, hanem az ötven év 266 bemutatójának dokumentumai is szerepelnek majd.

MÚZEUM LETT A CSETE BALÁZS HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY. Múzeumi működési engedélyt kapott 1999-ben a kulturális tárcától a jászkiséri Csete Balázs Helytörténeti Gyűjtemény. A jászsági település tárgyi emlékeinek megőrzését szolgáló helytörténeti kutatás a neves néprajzos munkásságának nyomdokain 1970-ben kezdődött Jászkiséren, és a munkát azóta is Győri János és Győri Jánosné pedagógus-népművelő házaspár irányítja. A tárgyi és írásos emlékek leltári sorszáma ma már meghaladja a kétezret. Jelenleg a gyűjtemény, illetve most már a múzeum keretében működő szakkör tagjai legfontosabb feladatuk egyikének azt tartják, hogy méltó módon felkészüljenek államalapításunk millenniumára, amely egybeesik szervezetük megalakulásának harmincadik évfordulójával is.

HERDER-DÍJAT KAPOTT FRIED ISTVÁN. A Bécsi Egyetem dísztermében 1999. május 5-én ünnepélyesen átadták az idei Herder-díjakat. A harminchatodik alkalommal kiosztott díj kitüntetettjei között volt Fried István professzor, a szegedi József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője is. Karlheinz Roszbacher, a salzburgi egyetem professzora Fried István munkásságának méltatásaként elmondta, hogy a lehető legjobban megfelel a hamburgi F. V. S. Toepfer Alapítvány által alapított díj kritériumainak. A Herder-díjat ugyanis azoknak a közép- és dél-európai tudósoknak és művészeknek adják, akik különösen sokat tettek egymás kultúrájának kölcsönös megismertetéséért. Kiemelte, hogy Fried István közel ötszáz írásában, amelyet tíz nyelvre fordítottak

le, mindig következetesen érvényesült a kelet-közép-európaiság, sokat tett Magyarország és a térség kultúrájának fejlesztéséért és ápolásáért, s számos nemzetközi tudományos eseményt szervezett és kezdeményezett.

FÉNYKÉPEK A BURJÁTOKRÓL ÉS A TOFÁKRÓL. Erdei Katalin és Sántha István 1997-ben és 1998-ban két-két hónapos etnológiai terepmunkát folytatott a dél-szibériai burjátok körében, utóbbi kutató 1998-ban egy hónapot töltött el a Kelet-Szaján északi oldalán élő tofák között is (lásd Néprajzi Hírek 1998. 1–4. sz. 26–38. old.). Kutatóútjaik során számos fényképet készítettek, amelyekből 1999. május 13. és 28. között *Burjátok és tofák között* címmel kiállítást rendeztek a budapesti Orosz Kulturális Központban, kiegészítve a Diószegi Vilmos által készített, jórészt ismeretlen felvételckkel, valamint családoknál és könyvtárakban fellett régi fényképekkel. A kiállítást Vándor Anna, az intézet programigazgatója nyitotta meg, a fiatal kutatók munkáját pedig Birtalan Ágnes megbízott tanácsvezető docens méltatta.

KUBASSEK JÁNOS ÚJ KÖNYVEI.

Ebben az évben az alábbi két, szaktudományunkat is érintő és érdeklő könyvvel jelentkezett Kubassek János világotutató geográfus, az érdi Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója: *A Szahara büvöletében — Az „Angol beteg” igaz története.* Almásy László hiteles életrajza (Budapest, Panoráma, 1999); *A Himalája magyar remetéje — Körösi Csoma Sándor életútja kortörténeti és földrajzi háttérrel* (Budapest, Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, 1999).

SZILÁGYI MIKLÓS DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA. Szilágyi Miklósnak az MTA doktori címre benyújtott *A tiszai halászat — Az eszközök és fogási módok történeti változásai*

című értekezésének nyilvános vitájára 1999. május 14-én került sor az MTA székházának kistermében. Opponensi véleményt Selmeczi Kovács Attila, Solymos Ede és Ujváry Zoltán mondott, az elnökséget a következők alkották: Andrásfalvy Bertalan (elnök), Kisbán Eszter (titkár), K. Csilléry Klára, Domonkos Ottó, Kodolányi János és Kósa László (tagok).

JÁSZOK HARANGJA. Harangfelszen-teléssel tették emlékezetessé 1999. május 22-én Jászsalsószentgyörgyön a jászok idei találkozóját. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei településen ezzel az eseménnyel egyben a falu fennállásának századik évfordulóját is köszöntötték. A harangot Seregély István egri érsek szentelte fel. A jászok együvé tartozásának erősítésére is hivatott harang elkészítését a helybeliek hárommillió forinttal támogatták.

ÁG TIBOR KITÜNTETÉSE. A szlovákiai magyar közösség zenei anyanyelvének tudományos feltárásáért és terjesztéséért 1999. május 23-án Pro Probitate — A Helytállásért-díjjal tüntették ki Ág Tibor népzenekutatót.

NEMZETI FOLKLÓR CENTRUM. Ujszerű, mindenképpen támogatandó ötlettel állt elő a Magyar Béke Alapítvány: az M5-ös autópálya mentén építsenek fel egy Nemzeti Folklór Centrumot, amely azt a tényt „húzná alá”, hogy hazánkban lényegében hosszú évtizedek óta békében élnek a kisebbségek a magyarsággal, ami békeszeretetünket, lojalitásunkat bizonyítja. A tervek szerint tizennyolc hektáros területen fekvő, mintegy négyezer négyzetméteres terület megfelelő hely lenne a hazánkban élő nemzetiségek számára. A három traktust (múzeumi, piaci, lakodalmás) tartalmazó centrum megnyitását 2000 nyarára tervezik. Hasonló jellegű központ jelenleg Európa egyetlen országában sem

működik még, éppen ezért felkarolása különösen aktuálissá válik 2000-ben. (Vasárnap Reggel 1999. jún. 6. oldal-számozás nélkül).

CSALÁDI „ÖRÖKSÉG”. E címen jelent meg a közelmúltban Rácz Sándor tanár, néprajzkutató legújabb könyve, amely falu- és családtörténet egy kötetben. A szerző felteszi a kérdést: vajon hová, melyik műfajba sorolható műve? A kötet a memoáirodalom körébe tartozik, amely felöleli a családi hagyomány, a családfa, a családtörténet és a család mint közösség vizsgálatát. A szerző kitűnően ismeri azt a közeget, amelyről dolgozatát írta: Rácz Sándor egy hagyatékot, egy öröklött szokást, erkölcsöt és emberi morált dolgozott fel, melyet felmenő, oldalági és közösségi környezetéből merített. A kötet érdekessége — és egyben az olvasást is élvezetesebbé teszi —, hogy harmincnégy témakörbe ágyazta a szerző mondani-valóját, melyek között helyet kapott az 1914. augusztus 21-ei napfogyatkozás édesanyja által elmondott élményének leírása is. Sok más nyelvészeti és néprajzi munkája mellett Rácz Sándor ezúttal is dicséretre méltó alkotott. Aki ennyi időt és energiát fordított már szülőföldjének (Földeák és Óföldeák községek) néprajzi kutatására és publikálására, annak munkássága nyilvános és maradandó elismerést érdemelne. (Forgó István)

SZENZÁCIÓS RÉGÉSZETI LELET.

A magyar nyelv legkorábban lejegyzett és értelmezhető emlékére bukkantak a régészek a Somogy megyei bodrogbüi ásátásokon 1999-ben. Magyar Kálmán, a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum főtanácsosa egy honfoglalás kori vasoltótelep feltárásakor akadt arra az égetett agyagból készített tárgyra, amelyen rovásírás található. A 10. századból származó magyar szót Vékony Gábor egyetemi docens fejtette meg a ka-

posvári régész és konzulense, Gömöri János, az MTA Iparrégészeti Bizottsága vezetője kérésére. A jelek a funak szót rejtik, amely a kutatók feltételezése szerint akár egy név is lehet, de valószínűbb, hogy szómágiát bizonyít a lelet.

KITÜNTETTÉK IGAZ MÁRIÁT.

Igaz Mária néprajzkutatónak a népi játékok gyűjtése, feldolgozása és népszerűsítése terén végzett több évtizedes tevékenységéért 1999. május 19-én Kiss Áron-díjjal tüntette ki a Kiss Áron Magyar Játék Társaság.

GULYÁSVERSENY. Tizenöt vértesi, szabadkigyósi, tiszai és hortobágyi gulyás mérte össze tudását nagyszámú közönség előtt 1999. június 12-én Hortobágyon. A pásztorviseletben felvonult versenyzők bográcsban főzött ételeit (birkapörkölt, borjúpörkölt, bikaherepörkölt, lebbencsleves, slambuc) a nézőkből álló zsűri bírálta el.

HOLLÓKŐ VESZÉLYBEN. A Nógrád megyei Hollókő orsós faluszerkezettel és palóc házaival mint „élő település” került fel 1987-ben az UNESCO által 1972-ben megalapított világörökség-jegyzékbe. Az 1998-ban Kiotóban megrendezett világörökségi konferencián azt vetették a magyar küldöttség szemére, hogy a település „elgiccsesedett” és „utcait elöntötte a gulyásturizmus legszebb napjait idéző bővítéssel áruló serege”. A Világörökség Központ szerint az a veszély is fenyegeti Hollókőt, hogy az Ófalu kihalásával elvesztheti „élő település” jellegét és ezzel a megszerzett rangos címet. S mindez akkor, amikor Magyarország két újabb helyszínnel, Pécs történelmi belvárosával és a Hortobágyi Nemzeti Parkkal is pályázik a világörökségi jegyzékbe való bekerülésre.

PÓCS ÉVA EGYETEMI TANÁR.

Göncz Árpád köztársasági elnök Pokorni Zoltán oktatási miniszter javaslatára

1999. június 14-én, július 1-jei hatállyal a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára egyetemi tanárrá nevezte ki Pócs Évát, az MTA Néprajzi Kutatóintézete tudományos osztályvezetőjét, egyetemi docent.

NÉPRAJZI TANKÖNYV ERDÉLYBŐL. Magyar népi kultúra — Alapfogalmak, folklór, anyagi kultúra címmel néprajzi tankönyv jelent meg 1999-ben Kolozsváron az Erdélyi Tankönyvtanács kiadásában, 248 oldal terjedelemben. Szerzői: Demény István Pál, Gazda Klára, Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc és Tánzos Vilmos.

UTOLSÓ ÓRÁBAN ÉS ÚJ PÁTRIA. A Fonó Budai Zeneház az MTA Zenetudományi Intézete támogatásával Utolsó óra címmel programot indított a még élő hagyományok megőrzése céljából. A gyűjtések 1997 szeptemberében kezdődtek egy budapesti stúdióban. A kutatók egy-egy hagyományörző népzenei együttes megközelítőleg teljes repertóriumának rögzítésére öt-öt napot szánhattak, így jutott idő arra is, hogy ne csak a dallamkészletet, hanem a zenével, táncsal és népszokásokkal kapcsolatos szöveges adatokat is rögzítsék. A teljes — zenekaronként több cédényi — anyag az MTA Zenetudományi Intézete archívumában lesz hozzáférhető, a szélesebb érdeklődő közönség részére a Fonó Records Új Pátria néven műsoros cédesorozatot indított útjára. E hanghordozókat az 1930-as évek végén a Magyar Rádió és a Néprajzi Múzeum közreműködésével, Bartók, Kodály és Lajtha irányításával készült Pátria népzenei gramofonlemez-sorozat eszmei utódjának tekintik. Az Utolsó óra program nagy eredménye, hogy kevésbé ismert, sőt, esetenként teljesen ismeretlen erdélyi és felvidéki települések is a figyelem középpontjába kerülhetnek. Az Új Pátria sorozatban, Pávai István szer-

kesztésében 1999 őszéig négy (egy kálottaszegei, két mezősegi és egy gyimesi) cédé jelent meg. A Fonó Records december 31-éig további nyolc cédé kiadását tervezi.

HAGYOMÁNYOS NŐI SZEREPEK.

E címmel és *Nők a populáris kultúrában és a folklórban* alcímmel, a Magyar Néprajzi Társaság, valamint a Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága kiadásában jelentek meg az 1997. április 11–13-án a Néprajzi Múzeumban megrendezett konferencia előadásai (Bp., 1999, 320 old.). Válogatta, a szöveget gondozta és szerkesztette: Küllös Imola. A könyvet a következő előadásokkal 1999. június 15-én mutatták be a Néprajzi Múzeumban. Küllös Imola: *A konferenciától a tanulmánykötetig* (lásd folyóiratunk e számának 95–97. oldalain); Gráfik Imre: *A női munka kutatása a néprajzban*; Zöldyné Szita Erzsébet: *Kutatási lehetőségek, távlatok.* A rendezvényt megnyitotta és a sajtótájékoztatót vezette: Kudlik Júlia.

MESE. A Kiss Áron Magyar Játék Társaság támogatásával, neves együttesek és előadóművészek részvételével mesefesztivált rendeztek 1999. június 18–19-én Jászfalu felhagyott kőbányájában. • Országos tanácskozási tartottak Aki nem hiszi, járjon utána! címmel a népmesékről a békéscsabai Életfa Kulturális Alapítvány szervezésében 1999. június 23. és 27. között a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tiszásas Pityang Községi Házában. • 1999 szeptemberében, az Írásbeliség Világnapján kiáltványt adott ki a Magyar Olvasótársaság, amelyben — egyebek mellett — az alábbiak olvashatók: „Az igaz mese felnőtteknek, gyerekeknek egyaránt szükséges és jó lelki táplálék. Ne féljenek a közös olvasástól, mert a közösségben, a családban felolvasott jó szó, szép szó élmény, még ha nem is beszélgetnek

róla. Aki kedvet kap a napi közös olvasáshoz, bizzon benne, hogy a ráfordított idő megtérül. Nevelje tanítványait mesemondóvá, hangozzék a közös élménynek szánt népmese, irodalmi mese. Nagy kincs ez. Gyógyító, szelídítő, összetartó és nevelő erő rejlik benne. Éljenek vele, mert életet ad.” ([n. tóth]: Felhívás az írásbeliség világnapján. Minden harmadik gyermeknek olvasnak mesét. Magyar Nemzet 1999. szept. 10. 11. old.). • Az ezredforduló gyermekkultúrájáról beszélgetett az 1999. szeptember 3-án megrendezett Magyar Nemzet-esten a budapesti Bartók Emlékházban Hámori József, a nemzeti kulturális örökség minisztere, Jankovics Marcell művelődéstörténész, a Nemzeti Kulturális Alapprogram elnöke, Csukás István író, Foky Ottó bábfilmrendező és Bergendy István zeneszerző. Hámori József miniszter szerint „a gyermekkultúra válsága kontinenseken átívelő jelenség. Ő maga Amerikában tapasztalta meg először, hogy a »szabad nevelés« jegyében a szülők teljes egészében ráhagyják csemetéiket a tévéműsorok kényekedvére, hisz ez az ő kényelmüket is szolgálja. Azóta persze nálunk is mérgez a televízió. Holott a játékra fiziológiailag is szükség van a gyermek fejlődéséhez. Ezt pedig végképp kiszorítják a gondolkodást, a fantáziát lefékező tévés műfajok. A tárca vezetője Vekerdy Tamás pszichológusra hivatkozott, aki szerint a gyermek képzelőerejét csak úgy lehet fejleszteni, ha nem vetítenek neki filmet. Helyette a mesehallgatást, később az olvasást ajánlja. A mondott mese ugyanis a kicsik képzeletében életre kel, serkenti a kreativitásukat. Az olvasás pedig az agyműködést fejleszti. A miniszter szerint az új, egészséges generáció felneveléséhez most kell megtalálni a megfelelő stratégiát. Evégett szának nagyobb támogatást például a gyermekek olvasási kultúrájának kialakítására.” (Mertz Katalin: A mondott mese életre kel. Az ezredforduló gyer-

mekekultúrájáról beszélgettek a Bartók Emlékházban. Napi Magyarország 1999. szept. 6. 13. old.).

ÖRÖKBE FOGADOTT PONYVÁK.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 1999. június 25-én Jankovics Marcell, a Nemzeti Kulturális Alapprogram elnöke örökbe fogadta a Szűry-gyűjtemény ponyvafüzet-sorozatából Vargyas Endre Legújabb vőfélymondókaít (1867), a Vaskakas című horrorisztikus meseátiratot (1898), a Róma alapíttatása, A vasálarcos (1809), a Trenk (1790), a Rómeó és Júlia szomorú története (1896) című kiadványt és a Rózsakirályfi (1898) című mesegyűjteményt.

JUHÁSZFESZTIVÁL. 1999 júniusában juhászfesztivált rendeztek Türkevén a foglalkozás népszerűsítése céljából. A rendezvényen juhnyíró verseny is volt, amelynek keretében huszonhat, főleg kelet-magyarországi résztvevő mérte össze tudását. A fesztivál legnépszerűbb eseménye a birkapörköltfőző verseny volt. Erre kilencen neveztek be, tizennégyen pedig versenyen kívül indultak.

MARTIN MÉDIATÁR. A Magyar Állami Népi Együttes 1997-ben új alapító okiratot kapott. Ennek szellemében 1999 júniusában, Pávai István vezetésével nyílt meg a Martin Médiatár nevű gyűjteménye a budapesti székházban, a Budai Vigadóban. A Martin György tánckutató hagyatékán (több mint hat-ezer kötetnyi, néptáncjal foglalkozó és népzenei témájú szakkönyvön, kb. ugyanennyi folyóiraton és kéziraton, valamint értékes zenei hangzóanyagon) alapuló médiatárban hangos, képes és írásos adathordozókat, illetve dokumentumokat találhat az érdeklődő népi kultúránk zenei és táncművészeti kincseiből, sőt, fellelheti az együttes kotta-, hang- és videógyűjteményét is. Az intézmény mindenki előtt nyitva áll.

MEGNYÍLT A BUDAPESTI TELEKI TÉKA KÖNYVESBOLT. 1999 júniusában, az Ünnepi Könyvhéten a fővárosban, a Baross utca 1. szám alatt (tel.: [1] 267-69-96) megnyílt a Teleki Téka Alapítvány Budapesti Teleki Téka nevű könyvesboltja, amelyben elsősorban a saját kiadványait árúsítják, de kaphatók benne más hazai kiadók (egyebek mellett honismereti és néprajzi) könyvei is. Az avatóünnepségen az alapítvány igazgatója, Diószegi László köszöntötte az egybegyűlteket, majd R. Várkonyi Ágnes történész méltatta Imreh Istvánnak a könyvhétre megjelent Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850) című könyvét.

ÚJ MÚZEUM VÁCOTT. Új múzeum építését határozta el a váci önkormányzat, hogy méltó otthont teremtsen a kilencszáz éves település gazdag régészeti, helytörténeti, néprajzi és képzőművészeti gyűjteményének, a Tragor Ignác Múzeumnak. Az ezzel kapcsolatos régi gondok megoldására tervezett új múzeum helyét a belvárosban jelölték ki. Az első épületrész már el is készült, s befejeződött a barokk környezetbe harmonikusan illeszkedő kétszintes főépület előkészítése. Az építők azonban egyelőre nem tudni, milyen időtartamú szünetre kényszerülnek, mivel a városnak és az intézményt működtető Pest megyei önkormányzatnak nincs pénze a beruházás folytatásához. E szorult helyzetben a város és a megye elhatározta, hogy közös pályázatot nyújt be a millenniumi kormánybiztosi hivatalhoz azzal a céllal, hogy támogatást kapjon a múzeumteremtés még több százmillió forintos költségéhez. A terv szerint a regionális közművelődési intézményként is használható új múzeum, ha a szükséges összeg rendelkezésre áll, egy éven belül megnyithatja kapuját.

EMLÉKEZÉS MÓRA FERENCRE. A százhusz éve született íróra, újságíróra, szerkesztőre, könyvtárosra, régészre és

múzeumigazgatóra, Móra Ferencre emlékeztek 1999 júniusában és júliusában szülőhelyén, Kiskunfélegyházán, valamint Szegeden. Az emlékezést (előadások, koszorúzások stb.) a két város önkormányzata, az ünnepeltről elnevezett szegedi múzeum és a Somogyi Könyvtár, a félegyházi Móra Ferenc Köz művelődési Egyesület és a szegedi Dugonics András Egyesület rendezte. A Móra Ferenc Múzeumban Utazás a földalatti Magyarországon címmel mutatták be az intézmény névadójának régészeti tevékenységét és eredményeit.

BODROGKÖZ-KONFERENCIA. A néprajzi kutatásokat is folytató Bodrogközi Művelődési Egyesület 1999. július 1–2-án Sárospatakon a Rákóczi Vármúzeumban tartotta meg a *II. Zemplén népessége, települései* című konferenciáját, amelyről Dankó Imre tollából a Honismeretben olvashatunk részletes leírást (*Bodrogköz-konferencia Sárospatakon*. 1999. 5. sz. 97–98. old.).

MOLNÁR ISTVÁN-EMLÉKKIÁLLÍTÁS. Molnár István szobrász, táncos és koreográfus, a Kossuth-díjas művész és tánckutató, „a magyar néptánc Bartókja” hagyatékából nyílt kiállítás 1999 júliusában az MTA Zenetudományi Intézete Zenetörténeti Múzeumában.

RAJECZKY BENJAMIN EMLÉKEZETE. Rajeczky Benjaminra, az Európa-szerte ismert gregoriánzenekutatóra, Pásztó utolsó ciszterci perjelére emlékeztek halálának tizedik évfordulóján a mátraalji városban 1999. július 2-án. A zenetudós tiszteletére ünnepi szentmisét celebráltak a Szent Lőrinc-plébániatemplomban, amelyen fellépett a Dobszay László vezette Schola Hungarica énekkar is. Az emlékünnepra érkezett zeneművészek, egyházi vezetők és Pásztó városának elöljárói megkoszorúzták Rajeczky Benjamin sírját, valamint az egykori lakhelyénél lévő em-

léktáblát. Pásztó millenniumi rendezvénysorozatában több esemény is kapcsolatos a zenetudós pappal és a ciszterci renddel. 2000-ben ugyanis itt rendeznek konferenciát a ciszterciek, 2000. augusztus 20-án az 1191-ben alapított ciszterci monostor romjainál emlékművet avatnak, s 2001-ben ötnapos zenetudományi konferenciára várják Pásztóra több mint huszonöt ország zenekutatóit. Rajeczky Benjamin nevét a városban az új szárnyal bővült zeneiskola, továbbá egy cserkészcsapat is őrzi.

A XXVII. ORSZÁGOS HONISMERETI AKADEMIA. A Honismereti Szövetség a közgyűjtemények és a honismereti mozgalom témakörében 1999 júliusában Zalaegerszezen rendezte meg a XXVII. Országos Honismereti Akadémiát (részletesebben lásd: *Honismeret* 1999 5. sz. 5–16. old.).

KITÜNTETÉS KALLÓS ZOLTÁNNAK. A magyarság érdekében kifejtett tevékenysége elismeréséül 1999-ben Kallós Zoltán hetvenhárom éves kolozsvári néprajzkutatót tüntette ki a kisvárdai Tökés László Alapítvány egyéni díjával. A díjazott munkásságát a június 10-én Kisvárdán megtartott ünnepségen Székelyhídi Ágoston méltatta (lásd: *Kallós Zoltán életfája. Laudáció a Tökés László Alapítvány 1999. évi egyéni díjainak átadásakor.* Napi Magyarorszag 1999. júl. 3. 22. old.).

NÉPRAJZKUTATÓK FAKANÁLLAL. „Éliás, Tóbiás, egy tál dödölle” címmel néprajzkutatók főztek tájjellegű ételeket 1999. július 4-én a szentendrei Szabateri Néprajzi Múzeum Kisalföld tájegységének ásványrári udvarán. A nagy sikerű rendezvény fővédnöke Kisbán Eszter volt, H. Bathó Edit dödöllét, krumpligancát és (férji segítséggel) jászberényi birkapörköltet, Bíró Friderika zalai vargányalevest, T. Bereczki Ibolya öreglebbencset, Fűzes Endre bé-

kési betyárost, Romsics Imre pedig kalocsai babgulyást készített a múzeum látogatóinak és a meghívott vendégeknek. Az érdeklődők az ételek receptjeit is hazavihették, amelyeket közölt a *Magyar Konyha* című folyóirat (1999. 8. sz. 32–34. old.) és a *Magyar Nemzet* című napilap (1999. szept. 4. 22. old.) is.

KITÜNTETÉSEK HONISMERETI MUNKÁÉRT. A Honismereti Szövetség elnöksége a megyei egyesületek javaslatai alapján, kiváló honismereti munkájuk elismeréseként 1999-ben a következő kutatókat részesítette kitüntetésben. Bél Mátyás–Notitia Hungariæ-emlékérem: Blazovich László, Tolnay Gábor, Varga Gyula; Honismereti Munkáért-emlékérem: Gyüzi László, Kiszler Gyuláné Farkas Éva, a Kondorosi Könyvtár Honismereti Szakköre, Laki Lukács László, Németh József, Matyikó Sebestyén József, Rácz Sándor.

NÉPMŰVÉSZETI TÁBOR LETENYÉN. Népművészeti és kézművestábort szerveztek Letenyén 1999 júliusában. Az ország különböző vidékéről érkezett fiatalok a népi díszítőművészet és mesterségek számos ágában (gyapjúszövés, szűrhimzés, korongozás, kosárfonás, csipkeverés, lószőrészer-készítés stb.) szerezhettek jártasságot, illetve fejleszthették tudásukat szakpedagógusok segítségével. A nyolcadik alkalommal megrendezett tábor résztvevői a maguk alkotta tárgyak zömét hazavihették, egy részüket pedig a hagyományos Mura Menti Napok népművészeti kiállításán mutatták be.

„KIS STONEHENGE” GYULAFEHÉRVÁR KÖZELÉBEN. Nemzetközi viszonylatban is nagy visszhangot kiváltott régészeti leletre bukkantak 1999-ben a gyulafehérvári múzeum munkatársai a város közelében lévő Kisompolyon. Az angliai Stonehenge-hez hasonló, faragatlan kőoszlopokból álló

épitményt fedeztek fel, amely valamikor feltehetően kultikus célt szolgált. Horea Ciugudean professzor, a múzeum igazgatója szerint a kisompolyi szentély majdnem egy évezreddel korábban készült, mint az angliai, jóval nagyobb méretű „testvére” — tudósított a Rompress hírügynökség.

SZAKÁLY FERENC (1942–1999). *Életének ötvenhetedik évében, 1999. július 6-án elhunyt Szakály Ferenc Szücs Jenő-díjas történész, az MTA levelező tagja, az MTA Történettudományi Intézete Koraijkori Osztályának vezetője, a Történelmi Szemle főszerkesztője, a História szerkesztőbizottsági tagja, a Forráskiadási Munkabizottság alelnöke, a 16–18. századi magyar történelem jeles kutatója. Temetése július 15-én volt a budapesti Farkasréti temetőben.*

NÉPMŰVÉSZETI TÁBOR ÉS FESZTIVÁL ZALAEGERSZEGEN.

Húsz határokon túli magyar pedagógus vett részt Zalaegerszegen 1999 júliusában a Zala Megyei Népművészeti Egyesület és a Kézművesek Háza által szervezett, először tíz évvel ezelőtt megtartott táborban. A cél a felkutatott és megőrzött népi hagyományok megismeretése, elsősorban a természetes anyagok felhasználásának megtanítása volt, hogy a megszerzett tudást továbbadhassák tanítványaiknak. A fent említett szervezőknek volt köszönhető a július 17–18-án a Gébárti-tó partján megrendezett népművészeti fesztivál is, amely a magyar népi kultúra széles körű bemutatására vállalkozott.

FOTÓKIÁLLÍTÁS: MAGYAROK SZLAVÓNIABAN. „De szabadíts meg a gonosztól” (Élet-lét-képek) címmel 1999. július 15-én nyílt meg a Somogyi Fotóklub alkotóközösségének a kelet-szlavóniai falvak (Szentlászló, Kórógy, Haraszi) ezredvégi életét, lakosságának

viszontagságait bemutató kiállítása a kaposvári Megyei–Városi Könyvtárban.

BETYÁROK, ZSIVÁNYOK. Népművészeti vásárral egybekötött betyárnapokat rendeztek 1999. július 16. és 18. között a hortobágyi csárdánál, amelynek programjában csikósbemutató, leányrablás, lovasjáték, lovasjászat, sörvívó, slambuc- és pörköltfőző, valamint díj-ugrató verseny szerepelt. 18-án megválasztották „a pusztá szépe”-t, a rendezvényt tűzijáték zárta. • Tavaly közel ötszázan neveztek be Gyomaendrődön a betyárnapra. A legügyesebb versenyző három és fél percig ülte meg a műbikát. Az 1999. július 24-én második alkalommal megrendezett összejövetelen borkóstoló versenyen, illetve néptáncbemutaton és színházi előadáson vehettek részt az érdeklődők. „Betyáros” főzőversenyre is sor került, amelynek keretében halászlét, pörköltet és malacsültet készítettek. A programban röplabdamerkőzés, koncert és tábortűz melletti éneklés is szerepelt. • Somogyi Zsiványszövetség néven terveznek egyesületet alapítani Kaposváron. Vezetőjének Ujkéry Csabát, a Somogy Megyei Bíróság elnökét kérték fel, merthogy a közelmúltban az író-bíró tollából jelent meg a *Zsiványok* (1995) című nagy sikerű könyv, amelyből egyebek közt megtudhatjuk, hogy Ujkéry ükapja volt a hajdani dél-dunántúli betyárok körében a legrettegettebb bíró, s aki több korabeli zsványt is rács mögé juttatott.

EURÓPAI KOVÁCS TALÁLKOZÓ. A tizenegy évvel ezelőtt megalakult Magyarországi Kovácsmíves Céh 1999. július 24–25-én a debreceni Nagyerdőn és Medgyessy sétányon tizedik alkalommal rendezte meg az Európai Kovács Találkozót ötven cseh, szlovák, német, lengyel, dán, norvég, belga, osztrák és magyar kovácsmester részvételével. A rendezvény keretében az érdeklődők Ko-

rompai Tamás muzeológus kalauzolásával ismerkedhettek meg a debreceni fém-művesség múltjával és jelenével, illetve a Déri Múzeum fegyvergyűjteményével.

A IX. CSÁNGÓ FESZTIVÁL. A XVIII. Nemzetközi Táncházat és Zenésztábort 1999. július 24. és augusztus 1. között, a IX. Csángó Fesztivált (Európai Kisebbségek Folklórfesztiválja) pedig július 26-ától augusztus 1-jéig rendezték meg Jászberényben. A rendezvényekhez *A moldvai csángók* című tudományos tanácskozás csatlakozott (július 27–29.), amelyen a kolozsvári egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanácske és a Kriza János Néprajzi Társaság által 1991 és 1998 között folytatott, *Jelenkutatás a moldvai csángó falvakban* című kutatási program eredményeinek bemutatására került sor.

ERDÉSZ SÁNDOR KÖSZÖNTÉSE. A Sóstói Múzeumfaluban 1999 júliusában a Baráti Kör ünnepi ülésén, szeptember 13-án pedig a megyei múzeumi igazgatóság és a társintézmények képviselői köszöntötték a hetvenéves Erdész Sándort, a múzeum nyugalmazott igazgatóját. Az utóbbi ünnepségen Ujváry Zoltán, Farkas József, Cseri Miklós és Sisa Béla mondott beszédet.

FAZEKASTALÁLKOZÓ MOHÁCSON. 1999. augusztus 6. és 8. között rendezték meg Mohácson a III. Országos Fazekastalálkozót csaknem félszáz, az Őrségből, az Alföldről és más fazekashagyományokkal rendelkező területekről érkező népművész részvételével, akik a Kanizsai Dorottya Múzeumban tapasztalatokat szerezhettek a híres feketekerámia égetéséről is. A szakmai rendezvényt kirakodóvásár tette látványosabbá.

PÁSZTORTALÁLKOZÓ ÉS DUDÁS-FESZTIVÁL. 1999. augusztus 17–18-án a sarvasi Erzsébet-ligetben második alkalommal rendeztek pásztortalál-

kozót és dudásfesztivált a városi művelődési központ és turisztikai egyesület szervezésében. A programban pásztorbot-, suba- és szürkiállítás, dudások hangversenye, pásztortánc- és dalbemutató, a honfoglalók lovas- és gyalogijászatát idéző vetélkedő szerepelt. Látható volt rackajuh, szürkemarha, felvonultatták a magyar pásztorkutyákat és pásztorételeket is főztek. A rendezvényen a Magyar Dudazenekar tagjai, a sarvasi, a csongrádi és a méhkeréki táncegyüttes, erdélyi román népzeneészek, csángó parasztmuzikusok, ópusztaszeri lovasijászok, békéscsabai gyalogijászok és diósdói lovagi bajvivók léptek fel. A találkozón alföldi csikósok, gulyások, juhászok és kanászok ételleivel (juh- és marhapaprikás, nyárson sült jerke, öhöm, lebbencsleves, sűrű tarhonya stb.) is megismerkedhettek a tovatűnt pusztai világ ételrei iránt érdeklődők.

EUROFALU TISZAKÉCSKÉN. 1999 nyarán tető alá került Tiszakécskén a leendő Eurofalu első épülete. A falu közvetlenül a Tisza partján, az önkormányzat által kijelölt tizennégy hektáros területen épül. A tervek szerint ebben az övezetben külön-külön telkeken olyan építmények sorakoznának, amelyek egy-egy európai ország sajátos építészeti kultúráját jelenítik meg. A most tető alá került első létesítmény a vesztfáliai településekre jellemző épület lesz, s benne negyven-ötven személy elszállásolására nyílik lehetőség. A padlásteres, kívülről faburkolattal díszített házat Tiszakécske német partnertelepülése, a kelet-vesztfáliai Lübeck adományozta Bács-Kiskun megyei testvérvárosának. A lübeckiek az adományért cserébe mindössze annyit kérnek, hogy a tőlük érkező fizetővendégek ebben a szállodában a szobafoglalásnál előnyt élvezzenek. Az elképzelések szerint a Tiszaparti Eurofalu a közeljövőben majd egy csángó házzal gyarapodik.

HÓMAN BÁLINT ÉS VÁC. *A Szent István-napi ünnepségen, 1999. augusztus 19-én Vác város képviselő-testülete mások mellett Hóman Bálint történésznek, akadémikusnak, egyetemi tanárnak, vallás- és közoktatásügyi miniszternek, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának, a Magyar Néprajzi Társaság elnöknek (1925–1932) és védnökének (1932–1944) posztumusz díszpolgári címet adományozott. Az esemény kapcsán augusztus 22-én, a Kossuth Rádió Vasárnapi újság című műsorában Rusvay Tibor nyugalmazott tanár beszélt a kitüntetettéről, aki 1950. március 11-étől 1951. június 2-án bekövetkezett haláláig a váci börtönben raboskodott és jeltelen sírban temették el. A helytörténeti kutató elmondta azt is, hogy a város jövő évi költségvetésében pénzt terveznek elkülöníteni a Deákvári út melletti rabtemetőben nyugvó díszpolgár sírjának feltárására. A kitüntetés hírére Vác polgárainak egy része felszisszent, egyet nem értését, illetve tiltakozását fejezte ki például a Váci Zsidó Hitközség, a Magyar–Izraeli Baráti Kör és a Baloldali Ifjúsági Társulás Vác Városi Szervezete. A díszpolgári cím adományozása és az ezt követő vita sajtóvisszhangjának alább közölt bibliográfiáját — kérésünkre — Feketéné Polka Márta, a Kátana Lajos Városi Könyvtár munkatársa állította össze. Ünnepségek, kitüntetések (Váci Napló 1999. aug. 13. 1. old.); Döntött az önkormányzat — Díszpolgári és Pro Urbe kitüntetések (uo., Városházi Hirmondó 1999. aug. 13. 1. old.); Halász Erzsébet: Szent István ünnepe — Üzenetek a múltból (uo. 1999. aug. 24. 1–2. old.); Hírek — Rusvay Hómanról (uo. 1999. aug. 31. 11. old.); Ágoston Gábor: [Levele Hóman Bálintról] (Népszabadság 1999. szept. 7. 12. old.); Díszpolgárunk, Hóman Bálint: bűnös vagy áldozat? (Váci Napló 1999. szept. 24. 1. old.); Turai János: A Zsidó Hitközség tiltakozása — Érthetetlen döntés! (uo. 1999. szept. 24. 4. old.); Ár-*

nyaltabban Hómanról [Válogatás a Hóman Bálintról megjelent írásokból] (uo. 1999. szept. 24. 4–5. old.); Szent István ünnepség (Váci Polgár 1999. szept. 2. old.); Petővári Gyula: A koronatanú: id. Hörömpő Gergely (Váci Napló 1999. okt. 1. 5. old.); Pósa Róbert–Dudás Szabolcs: Nyilatkozat a Hóman-ügyről (uo. 1999. okt. 1. 5. old.); Moys Csaba: A város Szent István napi ünnepségén posztumusz díszpolgár kitüntetést kapott dr. Hóman Bálint történész, egykori miniszter, akinek — mivel már nem beszélgethetünk vele — az alábbiakban ismertetjük életútját (Váci Polgár 1999. nov. 2. old.); Hóman Bálint ünnepi beszéde Vácott Szent István hagyományainak történetéről, Vác, 1939. október 14. (uo. 3. old.); Moys Csaba: Jeltelen sírban Vác város díszpolgára (uo. 3. old.).

MILLENNIUMI ALKOTÓMŰVÉSZETI PÁLYÁZAT. A Magyar Művészeti Akadémia 1999. évi millenniumi alkotóművészeti pályázatának eredményét augusztus 20-a alkalmából hirdették ki Budapesten. Az idei, műfajoktól függetlenül kiírt pályázat fődíját, az Akadémiai Aranydíjat Szabó Csaba nyerte el az Erdélyi magyar harmóniás énekek a XVIII. századból című gyűjteményéért. Aranyoklevelet kapott mások mellett Kunkovács László etnofotográfus *Pásztoremberek* című sorozatáért és Kovács József *Fa haranglábak* című könyvéért.

ÁLLAMI ELISMERÉSEK AUGUSZTUS 20-A ALKALMÁBÓL. Az államalapítás és első királyunk, Szent István ünnepe, augusztus 20-a alkalmából Göncz Árpád köztársasági elnök, Orbán Viktor miniszterelnök, illetve miniszterek javaslatára állami kitüntetések, díjakat adott át. A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét (polgári tagozat) mások mellett id. Sánta Ferenc előadóművész, nyugalmazott zenekarve-

zető, cigányprimás és Vavrinecz Béla zeneszerző, zenetörténész, karmester; a Magyar Köztársasági Erdemrend Kiskeresztjét (polgári tagozat) pedig Raduly József, a 100 Tagú Cigányzenekar vezetője kapta meg. Eötvös József-díjban Ujfalussy József akadémikus, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola nyugalmazott egyetemi tanára; Életfájdíjban Bánszky Pál művészettörténész, Fűzes Endre néprajzkutató, nyugalmazott főigazgató és Kálmán Lajos népzene-kutató, karnagy; Móra Ferenc-díjban Veres László, a miskolci Herman Ottó Múzeum igazgatója; Népművészetért-díjban pedig Halász Péter, a Duna Televízió közművelődési főszerkesztője részesült. A Népművészet Mestere-díjat a következők vehették át: Botás Pál táncos, Csorba János énekes, Gosztonyi Zoltán fajaragó, Holecz Istvánné énekes-táncos, Sági Lajosné szövő, Scheider Imréné himző, Timár Zsuzsa fazekas. A Népművészet Ifjú Mestere-díjjal az alábbiak eddigi munkásságát ismerték el: Baji Imre kosárfonó, Bereczki László bőrműves, Farkas Gábor fazekas, Gyebnár László néptáncos, Harasztovics Róbert fajaragó, Horváth Kata népdalénekes, Kádár Ignác, Katona Gábor és Endrődi Anna (megosztva) néptáncosok, Kékedi László fajaragó, Pál István hegedűs, Poczók Jolán gyékényszövő, Romhádi Krisztina tekerőlantos, Szücsné Urbán Mária néptáncos, Vida Lidia lószőrérszer-készítő, a Vasi Népdalstúdió Énekcsoportja.

V. SZALONTAY JUDIT KITÜNTETÉSE. Több évtizedes múzeumszervező munkájáért Csorna Városért-émmel tüntették ki 1999. augusztus 20-án V. Szalontay Judit néprajzkutatót, a Csornai Múzeum vezetőjét.

HUNGAROLÓGLAI NYÁRI EGYETEM. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Uralisztikai Tanszéke 1999 augusztusában hatodszor

rendezte meg a kis finnugor népek köréből érkezett hallgatók számára a Hungarológiai Nyári Egyetemet. A program tudományos részének az volt a célja, hogy az identitásukat kereső nyelvrokonaink megismerkedhessenek a magyar történelemmel és kultúrával.

EURÓPAI SZABADTÉRI MÚZEUMOK SZÖVETSÉGE. A németországi Kielben 1999. augusztus 21. és 27. között rendezte meg tizenkilencedik tanácskozását az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetsége. A konferencián — egyebek mellett — a mezőgazdasági kultúrák, építmények és berendezések bemutathatóságának kérdéseit vitatták meg. A szövetség elnökségébe újból beválasztották Cseri Miklóst, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatóját.

BENZE NAGYRA EMLÉKEZTEK PÉCSETT. Benze Nagy János néprajzkutatóra emlékeztek születésének százhuszadik évfordulója alkalmából Pécssett 1999. augusztus 23-án. Az ünnepség résztvevői megkoszorúzták a belvárosban lévő emléktábláját, majd megtekintették a műveiből és életrajzi dokumentumokból a Csorba Győző Megyei Könyvtárban megrendezett kiállítást.

SZLOVÁK NAP CSORVÁSON. 1999. augusztus 28-án Szlovák Napot (kisebbségtörténeti kiállítás, nemzetiségi együttesek felvonulása és gálaműsora, anyanyelvű istentisztelet, kisebbségi politikai fórum) rendeztek a Békés megyei Csorváson.

NÉPRAJZ A TISZATÁJBAN. A Tiszatáj című irodalmi folyóirat 1999. 8. számának egyik, Keretekbe gyűrődve címet viselő blokkjában (45–76. old.) mutatkozott be a szegedi József Attila Tudományegyetem Néprajz Tanszéke. Az itt olvasható hét írás kisebbik hányadát a tanszéken oktató tanárok (Barna

Gábor és Pusztai Bertalan), a többi tanulmányt pedig a tanszéken egykor vagy jelenleg is tanuló diákok írták. Ezek között — változatos témaválasztásról tanuskodva — olvashatunk a búcsújárhelyek vendégkönyvéről, egy kápolnádszi szentasszonyról, a fényképhasználatról, az iskolai élet hagyományairól és a szegedi egyetemisták vizsgahiedelmeiről.

EGYHÁZZENEI FESZTIVÁL. A Budavári Zenei Alapítvány 1999. szeptember 2. és 12. között a budapesti Thália Színházban, a Mátyás-templomban és a belvárosi Szent Mihály-templomban rendezte meg nyolcadik egyházzenei fesztiválját, amelyet ezúttal Lajtha László emlékének szenteltek. A rendezvénysorozaton a gregorián énekektől kezdve a 20. századi kimagasló alkotásokig mutatták be a szakrális zene értékeit. A szeptember 2-ai nyitóhangversenyen mint különlegesség hangzott el egy Lajtha által gyűjtött csángó népdal, amelyet eddig még nem hallhatott a közönség.

BOJTOR IMRE (1923–1999). *Életének hetvenhatodik évében, 1999. szeptember 12-én elhunyt Bojtor Imre népdal- és nótaénekes. 1923. szeptember 20-án született Sápon. Középiskolai érettségi után elvégezte a Zeneművészeti Főiskola ének szakát. 1942-től a MÁV kötelékében szolgált, majd 1978 és 1983 között a MÁV zeneiskolájának igazgatója volt. Felvételei tizenegy hanglemezen jelentek meg. Énekesturnékon bejárta Európa, az Egyesült Államok és Ausztrália városait, vidékeit. A művész 1984-ben Rádiós Nívódíjat nyert, 1993-ban pedig átvehette a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét.*

BOZAY ATTILA HALÁLA. 1999. szeptember 14-én, életének hatvanegyedik évében meghalt Bozay Attila, Kosuth-, Erkel-, Bartók Béla–Pásztory Ditta- és Magyar Művészetért-díjas zene-

neszerző, a Magyar Köztársaság Érdemes Művésze, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyetemi docense, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. A halála után megjelent méltatások mind fontosnak tartották kihangsúlyozni a magyar népzenevel való szoros kapcsolatát, amelynek felhasználásával modern, európai zenét alkotott. „Muzsikája népzenei gyökerekből táplálkozik, ugyanakkor az utóbbi évtizedek legújabb zenei ideáljainak is meg tudott felelni. [...] Sok népi hangszerre — például citerára, csörfuvolára — komponált darabot, beemelve őket a klasszikus zene világába, és kezdeményező-készségét mutatja, hogy nem egy ilyen kompozícióját maga mutatta be” — olvashatjuk a Magyar Nemzetben ([d. m.]: *Meghalt Bozay Attila.* 1999. szept. 15. 11. old.). Balassa Sándor zeneszerző mondta róla a budapesti Farkasréti temetőben szeptember 24-én elhangzott búcsúbeszédében: „A citerát szólóhangszerként beemelted a hagyományos hangszerek közé, de nemcsak figyelmet szenteltél e népi hangszernek, de játéklehetőségeit jelentősen kitágítottad. A magyar néphez és zenéjéhez fűződő mély kapcsolatod a »modernista« műveidben is jól hallható. Ebből a hajlamból egy újfajta szintézis megvalósulásának lehetősége sejlik föl a jelenkori Európában. A közösen használt, szinte nemzetközinek nevezhető nyelv ötvöződik a sajátosan magyar nemzeti hangvétellel.” (*Búcsú Bozay Attilától.* Napi Magyarország 1999. szept. 25. 12. old.).

A NÉPRAJZI MÚZEUM TERVEI. *Fejős Zoltán főigazgató 1999. szeptember 15-én sajtótájékoztatón ismertette, hogy a múzeum milyen kiállításokkal készül az ezredfordulóra és az ezeréves államiság megünneplésére. Többek között az alábbiakat mondta. Az Élő népművészet és A cifraszűr című kiállításokkal a magyar állam fennállásának ezredik évfordulóját köszöntik. Az előb-*

bit a Magyar Művelődési Intézettel együtt rendezik meg, s mintegy négyezer, ma alkotó népművész munkái közül válogatnak majd. A tárlat célja: a lehető legszélesebb skálán a közönség elé tárni a ma létező népművészeti eljárásokat. A cífraszűr egy jóval kisebb területet ölel fel a magyar népművészetből, s mintegy kiegészítésként szolgálhat az előbb említetthez. Az ezredfordulót a pontban 2000. december 31-én 23 órakor megnyíló Időképek című kiállítással üdvözlí majd a múzeum. A tárlat magába öleli a Néprajzi Múzeum egészét, és főként az ember és az idő viszonyával, az idő mi-benlétével kíván foglalkozni. A kiállítás-megnyitón részt vevők maguk is részesei lehetnek az ezredforduló rituális megjelölésének, s az esemény filmre rögzítésével a kiállítás maga is kiállítási tárggyá válik.

KITÜNTETTÉK PETERCSÁK TIVADART. A Heves Megyei Múzeumi Szervezet igazgatóját, Petercsák Tivadart munkásságának elismeréseként 1999 őszén Eger város Pro Cultura-díjával tüntették ki.

MUZSIKÁS-HÍREK. 1998. november 15-én Londonban, a Royal Festival Hallban tartotta meg Bartók-albumának világpremierjét Sebestyén Márta és a Muzsikás Együttes. A lemez magyarországi bemutatója 1999. március 22-én a Zeneakadémia nagytermében, amerikai bemutatója pedig októberben New Yorkban és Washingtonban volt. Az Európai Rádiók Szövetségének szokásos havi összesítése szerint az album április hónapban a második legtöbbet játszott lemez volt Európa-szerte. Az előkelő helyezést a világzene kategória húszas listáján érte el. Megmutatni, ki volt Bartók Béla, hogy mit köszönhetett a népzene-nek, s hogy a népzene mit köszönhetett neki — erre vállalkozott az együttes az összeállítással, amellyel olyan gyűjtött anyagot kínál a hallga-

tóknak, amely Bartók korának népzenei állapotát tükrözi. • Sebestyén Márta a Deep Forest együttes következő albumán kínaiul fog előadni egy dalt — írta a La Republica című olasz lap. A népdalénekesnő az interjúban beszélt arról is, hogy a Deep Foresttel végzett munka sokkal szélesebb és más jellegű közönséghez segítette hozzá, mint amely aze-lőtt érdeklődött dalai iránt.

1%. A Magyar Néprajzi Társaság (adószáma: 19007696–1–41) köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik az 1998. évben személyi jövedelemadójuk 1%-át, összesen 123 751 forintot Társaságunknak adományozták. Tájékoztatjuk a tisztelt érintetteket, hogy az összeget a határon túli magyar néprajzi kutatások támogatására fordítottuk. 1999. október 22-én az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal 303 806 forintot utalt át szá-munkra. Kérjük, hogy adományukkal a továbbiakban is segítsék Társaságunkat!

KEDVEZMÉNYES KÖNYVVÁSÁRLÁS. A Magyar Néprajzi Társaság tagdíjat fizető tagjai a Társaság kiadványait (könyveket, Ethnographia-számokat az 1993. évtől) 50%-os kedvezmény-nel vásárolhatják meg. Minden érdeklődő számára a régi (1890–1989) teljes Ethnographia-évfolyamok megvásárlása esetén a következő kedvezmények nyújthatók. I–V. évf.: 25%; VI–XV. évf.: 50%; a XV. évf. felett: 75%. Az Ethnographia ára 1890-től 1920-ig 1500 Ft/év, 1921-től 1988-ig 1200 Ft/év, 1989-től számonként 500 Ft.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG VÁNDORGYŰLÉSE A 2000. ÉVBEN. Társaságunk 2000. évi vándorgyűlését a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal közösen, a múzeum millenniumi rendezvénysorozatához (Mindennapi élet az ezeréves Magyarországon) kapcsolódva rendezi meg Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón

címmel október 10. és 12. között. A vándorgyűlés célja, hogy átfogó képet adjon a magyar néprajzi kutatások helyzetéről és jövőbeni feladatairól, emellett céljának tekinti a legfrissebb és meghatározó jelentőségű kutatási eredmények átfogó, elemző bemutatását, amelyek a magyar néprajzban az elmúlt évtized során születtek. A vándorgyűlés tervezett előadásai az alábbi fő téma-, illetve gondolatkörökhöz kapcsolódnak. I. Számvetés (*Etnográfiai és folklórismereteink az ezredfordulón*); II. Ember és környezet (*A természetes és az épített környezet változásai a középkortól nap-*

jainkig); III. *A parasztság tér- és időszemlélete*; IV. *Életmódváltozások*, V. *Korszakok és stílusok*, VI. *Modernizáció és hagyományörzés*; VII. *Az egyén és a falusi közösség napjainkban*. A vándorgyűlés szervezőbizottságának tagjai: Kósa László, Gráfik Imre, Cseri Miklós és T. Bereczki Ibolya. Részvételi költség: 10–15 ezer forint (a pályázati támogatások függvényében).

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF és
TERBÓCS ATTILA



Horvát dudás Patán, Somogy m.
(Fotó: ismeretlen, 1930-as évek)

Az 1989-es tárgyévvvel önálló sorozatként induló

Magyar néprajzi bibliográfia

legújabb kötete (1995–1996) csak hosszú idő után, 1999-ben jelenhetett meg. A két év könyvészeti adatait tartalmazó kötet, s a mintegy 6000 tételt tartalmazó kéziratban maradt anyag a Néprajzi Múzeum Könyvtára és az Országos Széchényi Könyvtár állománya alapján végzett kutatás, a központilag nyilvántartott könyvtermés, s mintegy száz hazai és külföldi folyóirat analitikus áttekintése eredményeként jött létre.

Elsősorban a szakma célja és érdeke kell hogy legyen egy, a jövőben is reprezentatív, sőt, amennyire lehet, a teljességre törekvő néprajzi könyvészet összeállítása és hozzáférhetővé tétele.

Ezt a célt a szakma segítsége nélkül egyetlen szerkesztőnek, vagy akár kisebb munkaközösségnek a szűkre szabott időben elérnie lehetetlen. A *Magyar néprajzi bibliográfia* következő, 1997–1998-as kötetébe kerülő könyvészeti adatok gyűjtése és összeállítása befejezés előtt áll, s az anyag várhatóan 2000 tavaszán nyomdába kerül.

Ezért arra kérjük a szakmát, néprajzkutatókat, folkloristákat és antropológusokat, hogy a tárgyévekre vonatkozó, sőt, az 1999. évi saját bibliográfiáikat, valamint az előző évek köteteiből kimaradt adatok pótlását mindannyiunk érdekében a Néprajzi Múzeum Könyvtára részére megküldeni szíveskedjenek!

Terbócs Attila

Postacím: 1052 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

E-mailben csatolt fájlként: library@hem.hu

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

JÓZSEF HÁLA

Unter Mitwirkung von

ATTILA TERBÓCS

H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Program
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.